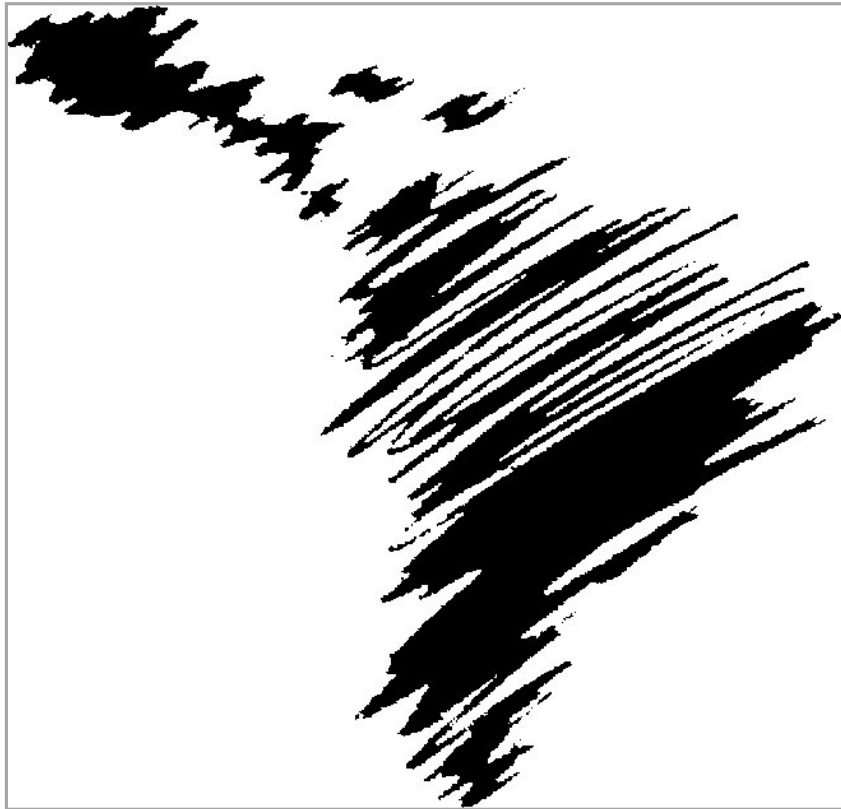


# BELVEDERE

MERIDIONALE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK **XX. évfolyam, 7-8. szám**

## LATIN-AMERIKA ÚJRAGONDOLÁSA A XXI. SZÁZADBAN



A tematikus lapszám szerkesztője MOLNÁR GÁBOR

MMVIII november – december

2008/XX. 7-8.

BELVEDERE

# BELVEDERE

MERIDIONALE

## TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Főszerkesztő KISS GÁBOR FERENC  
Szerkesztők ALÁCS ATTILA, KERTÉSZ PÉTER, MÉSZÁROS TAMÁS,  
MIKLÓS PÉTER, TERJÉK MIKLÓS  
Munkatársak KOMÁROMI CSABA, KÖNYVES PÉTER

A tematikus lapszám szerkesztője MOLNÁR GÁBOR

A szerkesztőbizottság elnöke SZEGFŰ LÁSZLÓ  
Szerkesztőbizottság DÖBÖR ANDRÁS, JANCSÁK CSABA, KISS GÁBOR FERENC,  
MARJANUCZ LÁSZLÓ, NAGY TAMÁS, NÓTÁRI TAMÁS,  
RÁCZ LAJOS, ZAKAR PÉTER



Számunk a D Astra Soos Bt., a Csongrád Megyei Önkormányzat, EIKKA Alapítvány, EMKE Kft., Felsőoktatási Kutatóintézet, Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Nemzeti Civil Alapprogram, Szeged Város Önkormányzata, Szegedért Alapítvány, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, SZTE Bölcsészettudományi Kar, SZTE EHÖK, SZTE JGYPK HÖK Hallgatói Centrum, valamint a SZTE Alkalmazott Humántudományi Intézet, a SZEPA és a SZTE JGYPK támogatásával készült.

MEFESZ 1956  
[www.mefesz.hu](http://www.mefesz.hu)

Belvedere Meridionale Alapítvány  
[www.belvedere.meridionale.hu](http://www.belvedere.meridionale.hu)

*A Belvedere Meridionale 1989-es alapításától kezdődően a történelem és más társadalomtudományi szakos felsőoktatási hallgatók, doktoranduszok, fiatal kutatók és oktatók megjelenési fóruma. A lap legfontosabb kiüldetése a felsőoktatás és szakemberképzés alapját jelentő mester és tanítvány viszony kialakítása, a tudomány hagyományainak ápolása, a kutatói szellemiség kibontakozásának támogatása. Ennek szellemében a folyóirat tevékenységét a tudományos élet felkért képviselői és a szerkesztőbizottság tagjai segítik, lektorálják.*

## INGYENES PARTNERKIADVÁNY

A folyóirat megjelenik tavasszal: február–március és április–május; ősszel szeptember–október és november–december hónapokban. A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetőket és kritikákat a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY. Felelős kiadó: DR. SZEGFŰ LÁSZLÓ

Cím: 6725 Szeged, Boldogasszony sugárút 6. Tel.: +36 62/544-759

E-mail: [belvedere@jgytf.u-szeged.hu](mailto:belvedere@jgytf.u-szeged.hu) [www.belvedere.meridionale.hu](http://www.belvedere.meridionale.hu)

Nyomás: BABA ÉS TÁRSAI KFT. B/KUL/523/SS1993.

# TARTALOM

## Beköszöntő

<i>A magyarországi Latin-Amerika-kutatás új korszaka</i> (MOLNÁR GÁBOR).....	4
--	---

## Referátumok

EÖRDÖGH ISTVÁN: <i>A függetlenség és az egyház Spanyol-Amerikában. Kronológia</i> (I. rész) .....	5
MOLNÁR GÁBOR: <i>Jegyzetek az Új Világ első évtizedeinek missziójához az anonim kereszténység tételének fényében</i> .....	32
OSKÓ PÉTER–MOLNÁR GÁBOR: <i>Néhány szempont Latin-Amerika társadalomföldrajzához. Latin Amerika társadalomföldrajza</i> .....	40
DOBÓCZKY ADRIENNE: <i>Az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA) első tíz éve Mexikó szempontjából. Be nem tartott ígéretek?</i> .....	47
MOLNÁR GÁBOR: <i>Bevezetés a MERCOSUR (Déli Közös Piac) történetébe</i> .....	71
KOVÁCS MARIAN: <i>Utcagyerekek Latin-Amerikában</i> .....	80
KUSTÁNY KATALIN: <i>Gyermekek helyzete Latin-Amerikában az ezredfordulón</i> .....	94

## Hajdani vármegyéink

<i>Varasd vármegye története</i> (KISS GÁBOR FERENC).....	110
<i>Varasd vármegye híres szülöttje: P. Koncság Nándor SJ, a mexikói redukciók főfelügyelője</i> (MOLNÁR GÁBOR) .....	113

## Szertanú

<i>Levéltöredékek Dél-Amerikából</i> (MUSTÓ PÉTER SJ: „A társadalmi igazságosság keresésének útján”) .....	115
<i>A „Pura Vida” földjén. Beszélgetés Kocsik Andrással</i> (MOLNÁR GÁBOR) .....	126

## Téka

<i>Egy Molnár-klasszikus reprintben.</i> (MOLNÁR GÁBOR: <i>Kalandok a braziliai őserdőben</i> ) Ismerteti Tatai Zoltán.....	134
<i>Kolumbia ezernyi fénye.</i> (MOLNÁR GÁBOR: <i>Dél-Amerika fényei. Az én Kolumbiám</i> ) Ismerteti Faragó Beáta .....	136

## Pihenő

CSUDAY CSABA: <i>Két arc a mai kubai prózából</i> .....	139
TATAI ZOLTÁN: <i>Emlékezés Molnár Gáborra</i> .....	144

## S Z Á M U N K S Z E R Z Ő I

Dr. Csuday Csaba tanszékvezető egyetemi docens (PPKE Romanisztika Intézet Spanyol Tanszék), Dobóczky Adrienne közgazdász (Szeged), dr. Eördögh István egyháztörténész (Padovai Egyetem), Faragó Beáta hallgató (SZTE BTK), Kustány Kata hallgató (PPKE BTK), dr. Kovács Marian tanár (Szeged), Molnár Gábor oktató (SZTE BTK, PPKE BTK), Mustó Péter SJ (Budapest–München), Oskó Péter PhD-hallgató (SZTE TTK), dr. Tatai Zoltán elnök (Bakonytól az Amazonasig Molnár Gábor Társaság)

## A magyarországi Latin-Amerika-kutatás új korszaka



Nagy örömmel adjuk közre jelen tematikus lapszámunkat mint a magyarországi Latin-Amerika-kutatás új és kritikai korszakának első összefüggő munkáját.

Új és kritikai korszakról beszélünk – vagyis egy új, egyetemi szinten kibontakozó Latin-Amerika-iskoláról –, amelynek jelentősége a tág értelemben vett magyarországi társadalmi rendszerváltás koordinátái között válik érthetővé.

Ennek az új korszaknak az előfutárai voltak az utóbbi két évtizedben Szegeden működő felszabadításteológiai és egyháztörténeti műhelyek, amelyek a 'régikola' szellemi árnyékában nem tudtak gyökeret verni, kibontakozni és továbbfejlődni.

A *Belvedere Meridionale* most megjelenő tematikus számának nemzetközileg is ismert és elismert szerzői között megtalálhatjuk a nemzetközi kapcsolatok szakértőjét, szociálpszichológust, földrajztudóst, egyháztörténész professzort, szerzetest, közgazdászt, nyelvtanárt, diplomatát és tanszékvezető tanárt, de elszánt fiatal hallgatókat is. Ez a sokszínűség a kibontakozó új Latin-Amerika-iskola multidiszciplináris jellegére mutat rá, ami – több más szempont mellett – újdonság az eddig jellemző történelmi szemlélet dominanciájával szemben.

A fentiekől nem függetlenül, kötelességként merül fel számunkra az a sürgető feladat, hogy Latin-Amerika vonatkozásában folyamatosan jelenjenek meg az 'új szellemben', a társadalomtudományok valamennyi területét érintő munkáink. Kötetünk ennek a sokszínű publikációs feladatnak mindössze egy mozaikdarabját képezi, de úgy véljük, fontos darabját, hiszen a kommunista időszak után a most bemutatkozó szerző-kutató csoport először tűzte napirendre Magyarországon, önszerveződő módon a Latin-Amerika témát. Reményeink szerint ezt a kezdeti, de határozott lépést a közeljövőben számos tudományos és szépirodalmi munka is követni fogja majd, hogy a magyar nyelvet értő olvasók, határainkon innen és túl, az évtizedekig tartó ideológiai torzítások után valós képet kapjanak Latin-Amerika társadalmainak jelenéről és múltjáról.



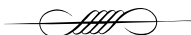
Ennek reményében ajánlom kötetünk tanulmányait az érdeklődő olvasóknak, és különösen minden magyarországi 'latin-amerikás' kollégának, hogy egy új szemléletet ismerjenek meg általa, vagy hogy erőt merítsenek belőle a további munkához!

*Molnár Gábor szerkesztő*

EÖRDÖGH ISTVÁN<sup>1</sup>

## A függetlenség és az egyház Spanyol-Amerikában

*Kronológia (I. rész)*



A függetlenségi harc inkább nevezhető a pragmatikus angol liberálisok szította polgárháborúnak, mint a dél-amerikai nép akarata szülte függetlenségi vágy radikális megnyilvánulásának. Ennek a megállapításnak a magyarázata, az angol liberális szabadkőművesség politikai és gazdasági érdekeinek-, valamint a kreolkérdés problémáinak egyidejű összefonódásában van.

Nagy-Britannia, amikor a franciák európai hegemoniáját akarta megtörni Spanyolország és Portugália felszabadításával, ezzel azonos időben azért konspirált, hogy a spanyol és portugál gyarmatokat leszakítsa az anyaországok testéről, előmozdítva saját piaci és kereskedelmi érdekeit.

Az angol tervek megvalósíthatósága és a kreol<sup>2</sup> aspirációk beteljesülése adottnak látszottak a 19. századi függetlenségi mozgalom leple alatt. A 19. század fordulóján, Latin-Amerika kb. húszmillió népeiségéből húsz százalék körüli volt a kreolok aránya, akik a városokban koncentráltak magas adminisztratív beosztásokban és jelentős gazdasági befolyással. A kreolok és az ibériai spanyolok között azonban ugyanolyan, be nem bevallott-, és lappangó ellentét volt, mint amilyen a kreolok és a többi társadalmi réteg között létezett.<sup>3</sup>

Az Európában szolgálatot teljesítő kreol katonatisztek liberális szabadkőműves eszméktől táplált koncepcióinak és Napoleon-*image* táplálta becsvágyának kiváló alkalmul szolgált: IV. Károly és VII. Ferdinánd detronizálása; a legalitás benyomását keltő *junták* megalakulása; a félszigeti spanyolok addig irigyelt egyeduralmának megingása; a birodalmi bürokrácia megszüntetésének lehetősége, ami akadályozta a kreolok korlátlan vagyonszerzését a gyarmatokon; a Koronához való kötődés lazulása a függetlenség reményében, de az alsó társadalmi rétegek további kizsákmányolásának megőrzése.

A spanyol korona tekintélycsorbulásának legsúlyosabb következménye volt a gyarmatokon fokozottan érzékelt hatalmi űr, aminek tudatosítását az angol szabadkőműves páholyok hálózata végezte a francia expanzió alatt Európában állomásozó, majd a gyarmatokra visszatért kreol katonatisztek körében, kivitelezését pedig az ügyben leginkább érintett angol külpolitika hajtotta végre, a rendelkezésére álló nagyhatalmi eszközökkel: ideologizált konspiráció, királyi flotta és fegyverkereskedelem.

## A latin-amerikai kereszténység válsága a nemzetállamok kialakulása előtt

### AZ INKVIZÍCIÓ ÉS A FELVILÁGOSODÁS HATÁSA LATIN-AMERIKÁBAN

1493 Az Inkvizíció intézménye megjelent *Española* szigetén.

Az első püspökök apostoli inkvizítori hatalommal rendelkeztek.

1569-ben II. Fülöp elrendelte, hogy Mexikóban és Limában alapítsanak inkvizíciós bíróságokat. Miután

1570-ben és 1571-ben megalakultak ezek a bíróságok, 1610-ben Cartagenában is létrehoztak egyet, amelyek a püspöki joghatóságtól függetlenül működtek.

Brazíliában soha nem jöttek létre ilyen független inkvizíciós bíróságok.

1580-tól a portugál-kasztíliai perszonálunió megkönnyítette a brazil megkeresztelkedett zsidók kivándorlását a szomszédos spanyol gyarmatok felé, melyeken elméletileg az átkeresztelkedett zsidók nem lehettek sem klerikusok, sem funkcionáriusok, sem gyógyszerészek, sem orvosok a 17. században és az egyetemi pálya is tiltott volt számukra. Az

1605-ös általános amnesztia után a *marranos*<sup>4</sup> egyre nagyobb számban érkeztek Brazíliába, ahol ezek a megkülönböztető rendelkezések

1641-től, szintén érvénybe léptek.

1750 A madridi egyezmény, azaz a spanyol és a portugál gyarmati határok véglegesítése, melynek következményeként megkezdődött a jezsuiták *guaraní* misszióinak kálváriája a paraguayi határterületeken.

1755 Földrengés Lisszabonban. *José Sebastian Carvalho e Mello*, *Pombal* márki reformpolitikájának kezdete Portugáliában.

1756-tól széleskörű propaganda hadjárat indult Portugáliában: a miniszter *Pombal* márki és rokona, a brazíliai *Maranhão* kormányzója, *Francisco Xavier de Mendonça Furtado* vezetésével, a paraguayi (‘jezsuita államban’)-, valamint a *maranhão*ni missziók ’visszaélései’ miatt.

1759 A Jézus Társaság (*Societas Jesu*) működésének betiltása Portugáliában és gyarmatain, az I. József Emánuel király ellen elkövetett merénylet- és a szegénységi fogadalmat tett szerzetesek számára tiltott kereskedelmi tevékenység koholt vádjai alapján.

1761. február 12. A madridi egyezmény revíziója és megszüntetése, portugál és spanyol egyetértéssel.

1762. A Jézus Társaság működésének betiltása Franciaországban, *Pompadour* márkiné és *Chaiseul* herceg szabadkőművesek, parlamenti konspiratív tevékenységének eredményeként. A vád szerint *La Valette* jezsuita, tiltott (önfenntartó) kereskedelmi tevékenységet folytatott a *martiniquei*, francia jezsuita missziókban.

1764 A király jóváhagyta a párizsi parlament, jezsuita rendet feloszlató határozatát.

1766 *Pedro P. Abarca de Bolea*, *Aranda* gróf miniszteri mandátuma alatt létesült Spanyolországban a *Gran Oriente Español* páholy. Ehhez a páholyhoz csatlakoztak a kor jelentős, felvilágosult szellemiségű gondolkodói és a spanyol szabadkőművesség kivívta a függetlenségét. Ennek az arisztokrata páholynak a nyomására és a szabadkőműves *Aranda* gróf reformtörekvéseinek hatására, III. Károly rendeletet adott ki

1767-ben a jezsuiták Spanyolországból és összes gyarmatairól történő kiűzésére.

1768-ban III. Károly király korlátozta az Inkvizíció joghatóságát, leszűkítve a hittagadás és az eretnesség üldözésére.

- 1773 A gyenge jellemű XIV. Kelemen pápa feloszlatta a Jézus Társaságot *Dominus ac Redemptor* bullájával, a Bourbonok állandó zaklatásai hatására.
- 1788 A szabadkőművesség megjelenése Brazíliában.
- 1790 Az Inkvizíció *Index*-re tette számos felvilágosult-, szabadkőműves- és francia szerző művét.
- 1807 A portugál inkvizíció működését eltörölték Brazíliában
- 1810 Inkvizíciós perek a mexikói függetlenség hívei: *Hidalgo* és *Morelos* plébánosok ellen.
- 1813 Spanyol-Amerikában bezárták az inkvizíciós törvényszékeket.



#### A SPANYOL-AMERIKAI MESZTIC STÁTUSA AZ EGYHÁZBAN.

- 1509–1559 között, 100 000 spanyol kelt át spanyol-amerikai területekre és ebből 10 000 volt a nők száma.
- 1514–1515, 1556. II. (Aragóniai) Ferdinánd és II. Fülöp királyok rendeletei az indiánok szabad házassági jogáról.
- 1549-től a meszticeket kizárják a királyi közhivatali ügyek intézéséből. *P. José de Acosta SJ* (1540–1600) szerint, a meszticre nem lehet a hitoktatást bízni.
- 1551 A limai zsinat 18 szabályzatában már szerepelt a fajok keveredéséből adódó mesztickérdés.
- 1555 Az I. mexikói zsinat határozata szerint: mesztic, indián és mulatt nem vehető fel a papság soraiba.
- 1558 A II. mexikói zsinat enyhített az 1555-ös határozatok szigorúságán.
- 1566 V. Pius engedélyt adott az Indiák püspökeinek, a törvénytelenység vádjá alól való felmentésre.
- 1567, 1568, 1582–1583-as limai zsinatok negatív módon kezelték a mesztickérdést.
- 1568 A spanyol korona figyelmeztette Quito II. püspökét, *Pedro de la Peña y Montenegro* (?–1583) domonkos-rendi atyát, hogy ne szenteljen pappá több meszticet.
- 1570 Az indiánok száma 9 millió; a fehéreké 118 000; a fekete, mesztic és mulattok száma 230 000.
- 1571 V. Pius újabb rendelettel engedélyezte az Indiák püspökeinek, a törvénytelenység alóli felmentést.
- 1574-ben, a Santafé de Bogotában felszentelt mesztic, *Gonzalo García Zorro* (1548–?), Rómába utazott jogai orvoslásáért.
- 1576 A spanyol korona még kitartott a meszticekkel szemben alkalmazott tilalmak érvénye mellett.
1576. január 25. XIII. Gergely pápa kiadta *Nuper ad Nos* rendeletét, amelyben a kreolok és mesztic törvénytelenégi státusa alóli felmentések adására utasította az *Indiák* püspökeit.
1578. decemeber A király megtiltotta az *Indiák* püspökeinek a meszticet pappá szentelését, ennek ellenére *Luis Zapata de Cárdenas* (1510–1590), OFM, Santafé de Bogotá érseke folytatta a meszticet felszentelését, ami miatt a helyi bíróság eljárást indított ellene.
- 1580 Az *Indiák* spanyol lakosainak száma 200 000. *Cortés*, *Alvarado*, *Almagro*, *Pizarro* konkviztádorok első generációjának házasságon kívül született, mesztic fiai között lovagrendek tagjai is voltak, előítélet nélkül. *Oñes de Loyola*, Szent Ignác unokafivére, Potosi kormányzója volt, aki *Manco Capac* unokájának volt férje.

1583 Santa Fé egyházmegye 93 papja közül, 15 volt mesztic.

1583. február 13-án, a cuzcoi meszticék XIII. Gergelynek küldtek levelet, amelyben a királyi leiratok őket sújtó diszkriminációi ellen tiltakoztak.

1584. augusztus 31. és szept. 18. Királyi leiratok, amelyek engedélyezték a meszticék pappá szentelését.

1648-ban megjelent Madridban, *Juan de Solórzano y Pereyra*, Indián politika (*Politica indiana*) című műve.

1650 Ebben az időben az indiánok száma Spanyol-Amerikában 8,5 millió, a fehéreké 650 000, a meszticéé 350 000, a mulattoké 239 000.

A 18. században, 150 000 spanyol kelt át az Indiákra.

1825 Megbízható demográfiai statisztikák szerint, az indiánok száma ekkor 7 851 000, a fehéreké 3 429 000, a feketéé 2 228 000, a meszticék és mulattok száma 5 552 000. Spanyol-Amerika lakosságának ekkor 25%-a mesztic, Mexikó területén pedig 1 millió mesztic élt.

A 19. században a *mestizaje* (fajok keveredése), a nemzeti hovatartozás jelképévé vált Latin-Amerikában.



## FÜGGETLENSÉGI MOZGALMAK ÚJ-SPANYOLORSZÁGBAN

### ■ *Az alkirály leváltása Új-Spanyolországban*

A 19. század elején, az Alkirályság lakossága 5,8 millió körüli, ebből 1 millió volt a kreol és 60 000 a félszigeti spanyol.

1808 A spanyolországi francia expanzió politikai válságot okozott a gyarmatokon.

Július A mexikói *ayuntamiento*<sup>5</sup> (Polgármesteri Hivatal) a nemzetgyűlés összehívását kérte *Giosué Yturriagaray* alkirálytól. Az önálló nemzetgyűlés veszélyeztette a félszigeti spanyolok egyeduralmát, ezért összeesküvést szerveztek és letartóztatták az engedékeny alkirályt. Ettől kezdve áthidalhatatlan lett az ellentét a spanyolországi spanyolok és a mexikói kreolok között.

### ■ *Miguel Hidalgo y Costilla plébános függetlenségi harca*

A 19. század elején egyre mélyült az ellentét a *Gasciupini* nevű spanyol és a *Guadalupi* nevű kreol pártok között Új-Spanyolországban.

1753-ban született *Miguel Hidalgo y Costilla*, aki jezsuita neveltetésű, nagy műveltségű pap volt. Ma, mint *El Padre dela patria mexicana* (A mexikói haza atyjaként) tisztelik.

1800 júliusa. *Hidalgót* bevádolták az Inkvizíciónál, de később felmentették a vádak alól.

1802. október 3. *Hidalgo, Dolores* helységnek volt a plébánosa, ahol bevezette a gyarmatokon tiltott szőlőművelést, a bortermelést és szociális kezdeményezéseket szorgalmazott.

1808 A hatóságok feldúlták *Hidalgo* szőlőit, aki az *Ignacio Allende* körül csoportosult liberális, kreol katonatisztekkel lépett kapcsolatba *Querrétaró*ban, és

1810 februárjában összeesküvést szerveztek a spanyol koronától történő függetlenségi harc megkezdéséért.

December 1-jére tervezték a függetlenség kikiáltását a *San Juan de Los Lagos* nevű kegyhelyen. Időközben azonban,



szeptember 10-én, feljelentették az összeesküvést a spanyol hatóságoknál. Ezért már szeptember 16-án elhangzott a *Grito de Dolores*, amit *Hidalgo* a helység temploma előtt összegyűlt tömeghez intézett. *Dolores*ben ezzel megkezdődött a függetlenségi harc, mintegy 40 000 felkelővel.

Szeptember 21. A felkelők, *Hidalgo*t választották vezérükké, aki *Allendére* bizta a stratégiai feladatokat.

Szeptember 24. *Abad y Quepo* püspök kiközösítette *Hidalgo*t és követőit.

Október 17. *Valladolid*, a felkelők kezére került.

Október 22. *Hidalgo*t, *Generalissimónak* (Hadúr) választották.

Október 26-án *Hidalgo* *Guadalajará*ba érkezett, ahol ideiglenes kormányt alakított és függetlenségi nyilatkozatot tett közzé. Rendelettel törölte el a rabszolgaság intézményét, az indiánok adófizetési kötelezettségét a koronának, visszaadva nekik a *fazendák* (vidéki nagybirtokok) által jogtalanul inkorporált földjeiket.

December 20. Az *El Despertado Americano* című lap megjelenése.

Az indián szabadcsapatok kegyetlenkedései a félszigeti spanyolok és a velük szimpatizáló kreolok között, a spanyolok mellé állította a kreol arisztokrácia nagy részét, azaz *Hidalgo* mozgalma elszigetelődött.

December vége: *Felix Maria Calleya del Rei* vezetésével spanyol csapatösszevonások történtek, a garmati felkelések elfojtására.

1811. január 11–12. *Hidalgo* vereséget szenvedett *Guadalajara* környékén, *Las Cruces* mellett. A stratégiai kudarc miatt, *Hidalgo*t megfosztották főparancsnoki tisztségétől.

Márciusban *Hidalgo* északra utazott, hogy az Egyesült Államok segítségét kérje.

Március 21. *Ignacio Elizondo* árulása segítségével a royalisták elfogták *Hidalgo*t és kíséretét, *Norias de Acatita de Baján* közelében.

Május 7–9. *Hidalgo* beismerte a fegyveres felkelés vádját, de tagadta, hogy egyházi hivatalát, vagy az egyház vagyonát a forradalom céljaira használta volna fel, elutasítva az ellene felhozott bonapartista vádakait is.

Július 29. Az Inkvizíció megfosztotta *Hidalgo*t papi státusától, hogy végrehajtható legyen a civil hatóságok hozta halálos ítélet.

Július 30. *Chihuahua*ban végrehajtották *Hidalgo* és társai golyó általi kivégzését.

#### ■ *Morelos plébános és az independentisták kongresszusi mozgalma*

1810. október 20-án, *José María Tecló Morelos y Pavón*, *Carácuaro* plébánosa, kapcsolatba lépett *Hidalgo*val *Charóban* (*Michoacán*), ahol feladatul kapta *Acapulco* kikötő védelmét.

*Hidalgo* kivégzése után, *Guadalupe Victoria* és *Vicente Guerrero* folytatták a harcot, de szervezetlen csapataik vereséget szenvedtek *Calleja* seregétől.

1811 vége. *Zitacnaróban* *junta*<sup>6</sup> alakult. A *junta* célja: egy szabadon választott kormány létrehozása és a spanyol koronától való elszakadás volt. *Calleja* vérbe fojtotta a szeparatista lázadást.

1813. január. *José María Tecló Morelos y Pavón* plébános kongresszust hívott össze *Chilpancingóban*. „A nemzet érzelmei” című alkotmánytervezet kiadása.

December 25. *Morelos* veresége *Valladolid*nál.

1814. október 22-én, az *Apatzingán*ban összeült kongresszus kihirdette az első mexikói alkotmányt, hivatalos nevén *Decreto Constitucional para la Libertad de la América Mexicana*.

1815. november 5. *Morelos* veresége *Tezmalacaná*l, ahol maga *Morelos* is fogságba esett.

November 14–23 között a Mexikó fővárosban lezajlott inkvizíciós eljárás során, *Morelost* megfosztották egyházi státusától, amit

november 27-én nyilvánosan is végrehajtottak a Szent Officium kápolnájában, miután *Calleja* kiállította

december 21-én, a golyó általi halálos ítélet végrehajtási parancsát.

December 22-én kivégezték *Morelost*.

■ *A kreol függetlenségi mozgalom: Plan de Iguala*<sup>7</sup>

1820. január 20. VII. Ferdinánd abszolutizmusával elégedetlen, szabadkőműves páholyok politikai hatása alatt álló spanyolországi katonatisztek, hitet tettek az 1812-es cádizi alkotmányra. A León-szigeten összevont intervenciós seregek megtagadták az engedelmességet és ezzel a gyarmatok függetlenségi mozgalmának a vezetése, a szabadkőműves kreol katonatisztek kezébe került.

1820 nyara. *Apadoca* alkirály, ellenforradalmi sereget tervezett szervezni VII. Ferdinánd legitimitásának védelmére, Mexikóban. A sereg vezetőjévé *Agostin Iturbide* kapitányt nevezte ki.

1821. február 24. *Iturbide* a függetlenségi mozgalom élére állt, kibocsátva a *Plan de Iguala* elnevezésű politikai programot.

Augusztus 24. Az utolsóként kinevezett alkirály, *Juan O'Donuju* tábornok és *Iturbide* aláírták a córdobai megegyezést Veracruzban, a *Plan de Iguala* szellemében, ami Mexikó és Spanyolország összetartozásának a végét jelentette.

Szeptember 26-án, *O'Donuju* átadta Mexico fővárost *Iturbide*nek.

■ *A mexikói császárság és bukása. A köztársaság megszületése.*

1822. május 19. *Iturbidét* I. Ágoston néven, Mexikó császárává kiáltották ki katonái, de hamarosan feszültségek támadtak *Iturbide* és a kongresszus között.

1823. január. *Antonio López de Santa Ana* tábornok puccsot szervezett és *Iturbidét* Európába száműzték.

Július 1. A Guatemalában ülésező közép-amerikai *junták* kongresszusa kinyilvánította a Mexikótól való elszakadást, és létrejött a Közép-Amerikai Egyesült Tartományok Szövetsége (*República Federal de Centroamérica*): Guatemala, El Salvador, Honduras, Nicaragua és Costa Rica államokkal

1824 Az összeülő kongresszus Szövetségi Köztársaságnak nyilvánította Mexikót és elnökül *Manuel Felix Fernandezt* (*Victoria Guadalupe*) választotta.

Július 14. *Iturbide* visszatérési kísérletet hajtott végre, de elfogták és kivégezték.

1824–1853 között, az Amerikai Egyesült Államok elfoglalta, majd annektálta Texast, Új-Mexikót, Kaliforniát, Arizonát, Colorádót és Nevadát.

## Harc a függetlenségért Új-Granada Alkirályságában

AZ ELSŐ VENEZUELAII SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG MEGALAKULÁSA ÉS BUKÁSA  
*Sebastián Francisco de Miranda Rodríguez*, Caracasban született creol, a spanyol korona katonatisztje volt, de

1791-ben már a francia forradalom aktív résztvevőjeként konspirált.

*Miranda*, a Nagy Amerikai Testvériség angliai *Lautaro* szabadkőműves páholyának lett az alapítója és az angol kormány, valamint a liberális vállalkozók támogatásával szervezte a spanyol-amerikai gyarmatok szeparatista mozgalomát.

1791-ben, *Miranda* levélben kérte *William Pitt* gyermekminisztert, hogy szabadítsa fel Spanyol-Amerika országait a gyűlölt spanyol korona elnyomásától, amiért a kreol oligarchia hálás lesz.

*Miranda*, 1000 font sterling évi járulékot kapott *Pitt*től konspirációs szolgálataiért.

1797. február 16. Anglia elfoglalta Trinidadot, amely a latin-amerikai függetlenségi mozgalmak egyik legfontosabb támaszpontjává vált.

1801. április 21-én, *Miranda* Granadába érkezett, ahonnan ismét írt *Pitt*nek arról a tervéről, hogy angol támogatással biztosítani tudná Anglia érdekeltségét Új-Granada keleti térségeiben.

Ezeket a terveket azonban megghiúsította az

1802. márciusi *Amiens*i béke, amelyben az angoloknak le kellett mondaniok gyarmati hódításairól Ceylon és Trinidad kivételével.

Az a stratégia, miszerint a spanyol gyarmati hegemóniát nem Spanyolország Európában történő térdre kényszerítésével lehet megtörni, hanem gyarmataitól való megfosztásával – felhasználva a népek önrendelkezési jogának tetszetős propagandáját –, az

1805. október 25-ei, trafalgári győzelem után kezdett reálisnak tűnni.

*Miranda* megkapta a kért támogatást *Pitt*től, de az angol diplomácia jól ügyelt arra, hogy *Miranda* akciója ne tűnjön az angol kormány kezdeményezésének, hanem a venezuelai kreol forradalmárok önálló függetlenségi mozgalmanak.

*Mirandát* ezért az Egyesült Államokba küldték 6000 font sterlinggel, ahol további 2000-et vehetett fel dél-amerikai expedíciója felszerelésére, miközben Anglia előkészítette a Buenos Aires és Montevideo elleni, nyílt katonai támadást.

1805. november 4-én, *Miranda* megérkezett az USA-ba, amely feszült viszonyban állt Spanyolországgal, de *Mirandát* végül is egy rosszul felszerelt különítménnyel engedték útjára, kereskedői minőségben.

1806. április 27. *Miranda* első partraszállási kísérlete *Puerto Cabellónál* az angolok támogatásával, ami azonban kudarcba fulladt, mert a *Bee* és *Bacchus* hajókat elfogták, a tisztek és a legénység soraiból hatvanan az életüket veszítették, tízet kivégeztek, negyvenet pedig bebörtönöztek.

Caracasban, a *cabildo*<sup>8</sup> tiltakozott *Miranda* monstruózus személye ellen.

*Miranda* hajója, a *Leander*, Trinidad felé menekült vissza és

1806. májusában érkezett *Grenada* szigetére. *Pitt* ekkor halt meg. *Miranda* kísérlete felértékelődött stratégiailag a Trinidad térségében aktív angolok kereskedelmi és politikai elképzeléseiben, ezért *Miranda* ismétlen expedíciót indíthatott

1806. június 20-án Venezuela partjai felé, ahol *Paría* öbölben sikerült kikötnie

július 25-én, 10 hajóból álló flottájával, majd *La Vila de Coro* mellett szálltak partra és augusztus 3-án elfoglalta a korábban már kiürített várost.

*Miranda* öt napon keresztül toborzott sikertelenül zsoldosokat a környéken, miután kénytelen volt erősítést kérni az angoloktól Caracas elfoglalására, de nem kapott. *Salas* település fegyveres különítményének sikerült megállítani *Miranda* előrenyomulását.

Augusztus 10-én, a venezuelaiak szemében árulónak és *invazor*-nak (erőszakkal betolakodónak) bélyegezett *Miranda*

augusztus 13-án hajózott tovább, *Aruba* szigete felé.

*Miranda* ellen ekkor Bolívar testvére, *Juan Vicente Bolívar* harcolt. *Mirandát* tehát nem a spanyolok, hanem saját honfitársai úzték ki és tették lehetetlenné kísérletét. *Mirandát* Venezuela győzte le és nem Madrid.

1806. október végén, *Miranda* visszatért Trinidadba és 1807 decemberében Angliába utazott.

*Bolívar* ekkor még Európában volt, és az események hírére

1807. júniusában érkezett meg *La Guairába*.

1810. június 9-én, *Bolívar* Londonba indult a caracasi *junta* megbízásából, hogy az angol kormány segítségét kérje a venezuelai függetlenség kivívásához. Diplomáciai kísérlete konspiratív tevékenység volt, hiszen Anglia hivatalosan Spanyolország szövetségese volt a Napóleon elleni hadviselésben. *Bolívar* legfőbb támaszául azok a Latin-Amerikában érdekelt körök szolgáltak, akik a feketepiac és a jövő kereskedelmi előnyeinek reményétől vezetve, készek mutatkoztak támogatni az amerikai kreolok hatalmi ambícióit, garanciát látva bennük hosszútávú terveik megvalósításában.

*Bolívar* kísérői voltak: testőre *Luis López Méndez* és titkára, korábbi tanára *Andrés Bello*. A küldöttség 31 napos utazás után,

1810. július 10-én érkezett meg *Portsmouthba*, *Wellington* generális hajójának a fedélzetén.

*Bolívar*nak kettős célja volt: az angol támogatás megszerzése Venezuela szeparatista mozgalmához és *Miranda* visszahívása Venezuelába, aki Londonban élt az angol kormány adta életjradékból.

1810. július 10. *Simón Bolívar* a venezuelai szeparatizmus megvalósításáról tárgyalt *Richard Wellesley* kancellárral Londonban *Miranda* közvetítésével.

Szeptember 21-én Bolívar visszatért Venezuelába az angol *Saphire* hadihajó fedélzetén.

Július 1. A venezuelai kongresszus elfogadta „A népi szuverenitás kiáltványát”, amely garantálta a klasszikus polgári szabadságjogokat.

Július 5–7. Megnyílt a Venezuelai Provinciák Kongresszusa, amelyen kikiáltották a Venezuelai Köztársaság megalakulását és ezzel kezdetét vette a rezisztens royalisták elleni küzdelem.

1812. márciusa. *Juan Domingo de Monteverde y Rivas*, royalista tábornok ellentámadása a szeparatisták ellen.

Március 26. Földrengés Venezuelában, amit a nép Isten büntetésének vélt, a király elleni lázadás miatt.

Május 4. *Monteverde* elfoglalta Valenciát. *Mirandát* rendkívüli, diktatori hatalommal ruházták fel.

Június 20. *Miranda* visszaverte *Monteverde* támadását, *La Victoriánál*.

Július 5. *Puerto Cabello* a royalisták kezébe került és *Miranda*, a kiúttalan stratégiai helyzet láttán, a harc feladása mellett döntött.

Július 25. Az első köztársaság bukása. Fegyverszünet *Miranda* és *Monteverde* között.

Július 30. *Mirandát* maga *Bolívar* tartóztatta le *La Guairá*ban és adta át *Monteverde* tábornoknak, aki amnesztiát adott *Bolívar*nak az árulásért és garanciát, a szabad távozáshoz.

#### ■ *Bolívar száműzetése, katonai sikerei*

1812 tavasza. Polgárháború robbant ki a köztársaság-párti *Cartagena* és a royalista *Santa Marta* között.

November 27-én *Bolívar* felajánlotta szolgálatait Új-Granada kormányának, amely rábízta a Magdalena folyó menti *Barranca* erőinek parancsnokságát.

Új-Granada Alkirályságban ekkor több politikai zóna alakult. Royalisták voltak: *Santa Marta*, *Coro*, *Maracaibo*; míg a köztársaságiak: *Cartagena*, *Cundinamarca* és *Tunja*.

*Bolívar*, a Magdalena-folyó partjáról kiindulva tervezte a royalisták kiűzését és Venezuela köztársaság megvalósítását.

1813. január 6. *Santa Marta* a szeparatisták domíniumába került, ugyanakkor *Bolívar*, a katonai sikerek sorozatát halmozta a royalista erők ellen, a Magdalena-folyó mentén.

Március 21. Új-Granada Kongresszusa tábornokká nevezte ki Bolívert.

*Santiago Mariño*<sup>9</sup> gerilla akciókat szervezett *Monteverde* royalista erői ellen.

Május 14-én megkezdődött *Bolívar* hadjárata, *Cúcutá*ból Venezuela irányába az új-granadai kormány engedélyével, ami *Campagna Admirable* (Csodálatos Hadjárat) néven ismert.

Május 23. *Mérida* elfoglalása, ahol *Bolívert* már *Libertador*-ként (Szabadító) éljenzték.

Június 14. *Trujillo* elfoglalása. *Bolívar* sikeres katonai akcióinak eredménye volt, hogy a Magdalena-folyó bal partja a szeparatisták ellenőrzése alá került.

Június 15-én *Bolívar* aláírta a *Decreto de Guerra a Muerte*, „irtóháború” rendeletét.

1813 nyara. A royalista erők visszafoglalják *Santa Martát*.

Augusztus 4. *La Victoria*, *Bolívar* ellenőrzése alá került és

augusztus 6-án Caracast is sikerrel foglalta el. *Bolívert* ekkor *Cristóval Mendoza* után Venezuela II. elnökévé választották. Hivatala 1814. július 7-én szűnt meg.

A hadi sikereket követően, a *Libertador* a legfőbb katonai hatalmat gyakorolta, mint *Generalissimo* és hatásköréhez képest a polgári önkormányzatok alárendelt helyzetben maradtak.

Ebben az időben még gyakran fogadták ellenséges érzelmekkel a köztársaságiakat Venezuelában és gyakoriak voltak a felkelések az új-, szeparatista *junták* kreálta kormányok ellen. A köztársaságiak kíméletlen megtorolással válaszoltak.

#### ■ *Az első diktatúra és bukása*

Az utolsó jelentős royalista támaszpont *Puerto Cabello* maradt, melyet *Bolívar* sikertelenül ostromolt.

1813. december 1–4. *Bolívar* győzelme *Araurenál*.

1814. január 2. A Venezuelai Nemzetgyűlés megerősítette *Bolívert* diktátori hatalmában, ami az államfői jogkör korlátlan gyakorlását jelentette.

Január 28. *Bolívar* amnesztiában részesítette a royalista katonaszökevényeket.

Május 28-án *Bolívar*, *S. Mariño* segítségével győzött az első *Carabobo*-i csatában.

Június 15. *Bolívar* serege döntő vereséget szenvedett az élelmiszerhiány és a dezertálások miatt, *La Puerta* közelében.

Ezzel a Venezuelai Köztársaság megbukott és Bolívar keletre menekült, *Cumanába*.

#### ■ *Santafé de Bogotá elfoglalása és Venezuela elvesztése*

1814. május 4. A trónján konszolidálódott VII. Ferdinánd feloszlatta a *Cortes*-t (Nemzetgyűlés), despotikus uralmat vezetett be, eltörölve a korábbi alkotmányt. A hír hallatára a *tunjai* kongresszus elhatározta az egyesülést Új-Granada Egyesült Provinciáival (*Cundinamarca*).

December 8. *Bolívar* megszállta *Santafé de Bogotát*, ami *Tunja* hegemóniáját eredményezte a térségben. Ekkor, *Cartagena* állt még ellen a köztársaságiaknak, *Castillo* vezetésével.

1815. május 8. A közelgő spanyol intervenció hírére, *Bolívar* megegyezést kötött *Castillo*val.

Május 9-én, *Bolívar* Jamaikába távozott, a *La Descubierta* angol hadihajó fedélzetén. S. Mariño ugyancsak követte Bolívárt Jamaikába.

#### ■ *Spanyol restaurációs kísérletek*

1815. február 17. VII. Ferdinánd parancsára 10000 fős intervenció sereg indult Új-Granadába, *Pablo Morillo y Morales* tábornok vezetésével.

Április 7. Az intervenció seregek partraszállása.

Május 11. *Morillo* bevonult Caracasba. A nép, a royalisták oldalára állt.

#### ■ *Bolívar ismételt száműzetése*

1815. szeptember 6. *Bolívar* szegénységben élt Jamaikában és fontolgatta az öngyilkosságot. Politikai gondolatait ekkor fogalmazta meg a *Carta de Jamaica* (Jamaikai levél) című iratában.

December 10. Merénylet *Bolívar* ellen, aki

December 18-án Haitíbe távozott, ahol *Toussaint Louverture* már alkotmányt tervezett 1801. május 9-én, de Napoleon elfojtotta a kísérleteket 1802 januárjában és visszaállította a rabszolgaság intézményét is.

*Jean-Jaques Dessalines* azonban sikerrel űzte ki a szigetről a franciákat és

1804. január 1-én deklarálta *Saint-Domingue* (*San Domingo*) függetlenségét Haití néven, *Gonaïves*-ben. Haití ekkor, Dél-Amerika első független állama lett. Az első rabszolgaszabadító államban viszont megkezdődött a fehérek elleni kegyetlenkedések sorozata, ami a kreolok szemében inkább üröm volt, mint öröm. A klérust általában nem bántották, ami jól mutatta, hogy a jezsuita *Boutin*-féle „feketék miséje” nem merült feledésbe.

December 31-én, *Bolívar* megérkezett Haitíbe és útközben értesült az angoloktól, Caracas elesteről.

1816. január 2-án tárgyalásokat kezdett *Alexandre Pétion* elnökkel.

Április 10-én a Haití állam finanszírozta expedíciós sereg indult Venezuelába, *Bolívar* vezetésével.

Május 3. *Bolívar* partra szállt Margarita-szigetén és a Haitíval kötött megegyezések értelmében, kiáltvánnyal szabadított fel minden olyan rabszolgát, aki katonai szolgálatra jelentkezett a köztársaságiak oldalán.

Szeptember. A lakosság ellenséges magatartása és a forradalmi vezetők széthúzása miatt, a fegyveres akció terve megbukott és *Bolívar* visszatért Haitíbe.

■ *Bolívar kísérlete a regalista erők kiűzésére Új-Granadából*

1816. december 28. *Bolívar* friss csapatokkal kötött ki Margarita-szigetén, ahol a helyi *junta* *Bolívar*t választotta a köztársaság elnökének, *Mariño*t pedig helyettesének. *Mariño* itt hajlandónak mutatkozott feladni a Kelet- és Nyugat Venezuela megkülönböztetés elvét.

1817. május 28. A *junta* a kormány elnökévé választotta *Mariño*t *Cumaná*ban, aki ellenezte ugyan *Bolívar* katonai hegemóniájának kiterjesztését Kelet-Kolumbiára, de *Bolívar* ennek ellenére megszállta *Angosturát* (ma, *Ciudad Bolívar*) július 17-én.

1817 nyara. *Morillo* sikeres akciókat hajtott végre *Bolívar* ellen a Spanyolországból érkezett erősítésekkel.

Október 16-án *Bolívar* kivégeztette a mesztic származású *Manuel Piar* tábornokát, aki sikerrel űzte ugyan ki a regalista erőket egész Guayanából, de veszélyeztetve látta a mesztickek szociális jogait a kreol *Bolívar* politikájában és egy *guerra de casta* (osztályharc) tervvel konspirált ellene, ami kitudódott.

Az év végére királpárti maradt az Új-Granadai Alkirályság nyugati része, míg a keleti régió a függetlenségek bázisát alkotta. *Bolívar* ellenőrzése alatt tartotta az Orinoco-folyó vidékét, ami lehetővé tette a fegyverkereskedelmet és az angol önkéntesek beszívargását a térségbe.

1818. január eleje. *Bolívar* döntő támadásra egyesítette erőit *Morillo* ellen, *San Carlos*ban.

Február 12. *Bolívar* vereséget szenvedett *Calabozónál*.

Április 17-én, a spanyolok szervezte, meglepetésszerű akció (*Sorpresa del Rincón de los Toros*) *Bolívar* ellen.

Március 16. *Bolívar* újabb veresége a *Semen*-folyónál, miután hadsereg nélkül maradt és az Orinoco vidékére vonult vissza.

Június. *Bolívar* újjászervezte hadseregét az Angliából érkezett vállalkozók és a helyi önkéntesek támogatásával, valamint sikerült megfékeznie a széthúzó alvezéreket.

Június 26. S. *Mariño* hűségnyilatkozatot tett *Bolívar*nak, akinek konszolidálódott a tekintélye *Orinoco*, *Guyana* és *Cumaná* régióiban.

Július 18. *Bolívar* határozatot adott ki, amelyben a közigazgatási, végrehajtói és az igazságügyi feladatokat a helyi katonai parancsnokokra bízta.

Október 22. Választások meghirdetése. Szavazati jogot kapott minden olyan 24. évét betöltött szabad állapotú polgár, aki legalább 300 *peso* tőkével rendelkezett.

1819. február 15. A II. Venezuelai Kongresszus megnyitása *Angosturá*ban, amely a szuverén Venezuelai Köztársaság megalakulását eredményezte.

Február 17-én a köztársaság elnökévé választották *Bolívar*t. Hivatalát, 1919. december 17-ig töltötte be.



#### NAGY-KOLUMBIA KÖZTÁRSASÁG MEGALAKULÁSA

1809. augusztus 10-én *Quitó*ban, a *Juan Pío Montúfar* vezette kreol összeesküvők hűségget esküdtek VII. Ferdinándnak, de megtagadták a helyi spanyol hatóságok joghatóságának

elismerését. Ezt a deklarációt, az első latin-amerikai függetlenségi kiáltványnak is szokták nevezni.

1810. április 19-én, hasonló esemény történt Caracasban.

Áprilisban, az aktuális Kolumbia területén lévő *Valledupar*ban, kirobbant az első forradalmi megmozdulás, amit követett

május 22-én, a *Caracas*ban megalakult, forradalmi kormányzói *junta*, majd

július 3-án, a *Santiago de Calibán* létrejött forradalmi *junta* és végül az alkirályság fővárosában, *Santafé de Bogotá*ban is kitört a forradalom

július 20-án, ahol az alkirályt megfosztották hatalmától és bebörtönözték.

Július 20-án, *Cartagena de Indias* is a függetlenségi mozgalom centrumává vált, ahol megkezdődött az egymást követő *junták* hatalmi rivalizálása.

1810 végétől kezdve egyidejűleg jöttek létre alkotmányok Új-Granada különböző városaiban (*Cartagena*, *Tunja*, *Antioquia*, *Casanare*, *Pamplona* és *Popayán*), elküldve képviselőiket az Egyesült Provinciák kongresszusaira, amelyek kezdetben *Santafé de Bogotá*ban, majd *Tunjában* ültek össze.

1811. január 25–1811. március 6. között összeült az Alkotmányozói és Választói Kolégium (*Colegio Electoral Constituyente del Estado de Cundinamarca*) *Santafé de Bogotá*ban és március 6-tól 30-ig, megvitatta *Cundinamarca* (*Provincias Unidas de la Nueva Granada*) állam alkotmányát.

Április 1-től, *Jorge Tadeo Lozano* lett az új állam elnöke, amely hivatalt szeptember 11-ig töltött be.

Április 4-én, Új-Granada Egyesült Provinciáinak kormánya hivatalosan is közzétette az állam alkotmányát.

1812. október 4-én, az Egyesült Provinciák *Camilo Torres y Tenorió*t választották az állam elnökévé, aki az új-, szuverén államokkal történő föderáció híve volt, elődje *Antonio Nariño*<sup>10</sup> és *Bolívar* centralista elképzeléseivel szemben, ami fegyveres konfliktusba, polgárháborúba torkolt, már 1812 végén. Az 1916-ig terjedő időszak történelmét a „*Patria Boba*” (Ostoba Haza) elnevezés jellemzi.

1814 júliusában, *Antonio Nariño* csatát veszített a royalistákkal szemben *Pastónál* és fogságba esett.

Az Egyesült Provinciák kongresszusa ekkor felhatalmazta *Bolívart*, *Santafé de Bogotá* megszállására.

December 8-án *Bolívar* megszállta *Santafé de Bogotá*t, ami *Tunja* hegemoniáját eredményezte a térségben.

1815. Április 7. A *Pablo Morillo y Morales* tábornok parancsnokolta intervenciók erők partraszállása utáni royalista sikereket követően, az Egyesült Provinciák alkotmányos vezetői is fogságba estek és

1816 augusztusától megkezdődött a restauráció, ami

1817 márciusában, a *Real Audiencia*<sup>11</sup> visszaállításával végződött *Santafé de Bogotá*ban.

1819. Májusa. *Bolívar*, az Új-Granada nyugati régióiban állomásozó royalista erők megtámadása mellett döntött és 3000 fős seregével megkezdte az átkelést az Andokon.

Július 24. A sikeres *vargasi* csata után, szabaddá vált az út *Santafé de Bogotá* felé. A jelentős veszteségek miatt, *Bolívar* kényszertoroborozással töltötte fel megfogyatkozott seregét.

Augusztus 5. *Tunja* bevétele.



Augusztus 7. A köztársaságiak döntő győzelme a royalisták felett *Boyacánál*.

Augusztus 18. *Santafé de Bogotá* elfoglalása.

Szeptember 11. *Bolívar* megalakította Új-Granada ideiglenes kormányát a saját elnökletével. Helyettesévé, *Francisco de Paula Santander* tábornokot nevezte ki.

December 17. Az *angosturai* kongresszus határozattal törölte el Új-Granada nevét, helyette, *Cundinamarca*-, *Venezuela*-, *Quito*- és *Panama* Köztársaságok egyesítésével, létrehozta Nagy Kolumbiai Köztársaságot. Elnöknek *Bolívart* választották, aki 1830. május 4-ig töltötte be tisztségét. Helyettese, *Francisco de Paula Santander* volt.

## Függetlenségi harc a Río de la Plata Egyesült Provinciában és a Perui Alkiralyságban

NEMZETI ÖNTUDATOSODÁS: HARC AZ ANGOL INVÁZIÓ ELLEN

1711-ben *Bermudas* kormányzója, *John Pullen*, az írta *Robert Harley*, Oxford grófjának, hogy „A *Río de la Plata* térsége a legjobb hely egy angol gyarmat létrehozására”.

1806. május 10-től megkezdődtek az angol flotta inváziós kísérletei a *Río de la Plata* térségében, *William Carr Beresford* tábornok parancsnoksága alatt.

Június 8-án, az angol flotta látótávolságba jutott *Montevideo* előtt és *Quilmes*nél kikötött.

Június 25-én, *Beresford* támadást indított *Buenos Aires* ellen is, 1.600 fős különítménnyel.

Június 27-én, *Rafael de Sobremonte* alkirály elhagyta *Buenos Aires*t és *Córdoba*ba vonult vissza. A helyben maradt spanyol hatóságok átadták a várost az angoloknak. A megszállás 46 napig tartott.

A kreol *Juan Martín de Pueyrredón* első felszabadítási kísérlete ugyan kudarcba fulladt, de veresége nem volt döntő jelentőségű. Időközben, *Santiago de Liniers* parancsnoksága alatt megszerveződtek *Buenos Aires Real Audiencia* erői, valamint *Martín de Alzaga* szabadsapatai, melyek

augusztus 20-án megadásra kényszerítették a várost megszálló *Beresford*ot.

Szeptember 6-án, *Liniers* kiáltvánnyal fordult *Buenos Aires* lakosságához, hogy származásra való tekintet nélkül szervezzenek fegyveres milíciákat a város védelmére.

A papságnak vezető szerepe volt az önkéntesek toborozásban és az önvédelem megszervezésében olyannyira, hogy a konfliktus vallásháború jellegét öltött az anglikán invázióval szemben. Az angol megszállás elleni népi ellenállás öntudatára épült a későbbiekben, a spanyol monarchia domíniumával ellenszegülő szeparatista és függetlenségi ideológia, amely viszont ugyanazokat az anglofil gazdaságpolitikai érdekeket szolgálta, mint amelyek a korábbi inváziót motiválták.

1807. január 1-én *Alzaga*, nyilvános *cabildot*, *Junta de Guerrát* (Haditanácsot) hívott össze, amely a város polgári védelmével bízta meg *Alzagát* és egyben megfosztotta *Sobremonte* alkirályt a katonai erők parancsnoki tisztségétől, amit *Liniers* vett át. Az eset példaértékűvé vált a későbbi függetlenségi mozgalmak számára.

Január 5-én, *Samuel Auchmuty* tábornok intervenció s erői megérkeztek *Río de la Plata* torkolatához.

Január 16-án kikötöttek *Montevideó*tól 10 kilométerre és az angol flotta tüzérségi támogatásával

február 3-án foglalták el a várost. *Auchmuty*, propaganda hadjáratot is indított a *The Southern Star* hasábjain, hangsúlyozva a megszállás előnyeit.

Február 5. *Montevideo* elfoglalásának a híre megérkezett *Buenos Aires*be.

Az angol propaganda nem maradt hatástalanul, mert egyes kreol körök megkezdték a konspirációs tárgyalásokat az angolokkal *Buenos Aires* átadásáról és felbátorodva azon, hogy a *Buenos Airesi Junta de Guerra* megfosztotta *Sobremonte* alkirályt katonai hatalmától, szeparatista terveket szöttek, ami precedens értékű fellépés volt a spanyol gyarmati hatóságok hatalmi pozíciójával szemben.

1807. március elején, az angol kormány a *HMS Thisbe* hadihajót küldte *Buenos Aires* elfoglalására, *John Whitelocke* tábornok parancsnokságával.

Június 28-án megtörtént a 11000 főnyi angol különítmény partraszállása *Ensenadában*, 50 km-re a fővárostól. Az intervenciót feltartóztatni szándékozó *Limieres*, bár súlyos vereséget szenvedett *Miserere* mellett

július 2-án, de *Whitelocke* nem használta ki helyzeti előnyét, ami időt adott *Martín de Álzaga alcalde*<sup>12</sup>számára, *Buenos Aires* védelmének megszervezésére.

Július. 5-én délelőtt kezdődött meg a város ostroma, ami az önkéntes polgári milíciák győzelmével végződött.

Július. 7-én *Whitelocke* elfogadta a *Limieres* diktálta feltételeket, köztük *Mondevideo* feladását és kiürítését is, két hónapon belül.

1809. január 1-én összeesküvés és forradalmi megmozdulás történt *Limiers* ellen, ami a kreol és a spanyol társadalmi erők konfliktusának volt az előzménye az alkirályságban.

Február. Az utolsó, hivatalát ténylegesen gyakorló *Río de la Palatai* alkirály, *Baltasar Hidalgo de Cisneros* kinevezése, akinek az első tevékenységei közé tartozott, a május 25-én kirobbant *Chuquisacai* forradalmi megmozdulás kíméletlen leverése, majd megnyitotta az alkirályság kikötőit a szabad kereskedelem előtt, ami a konspiráló liberálisok beszívargását is előmozdította.

1810. május 22-én, a *Cabildo Abierto* már megfosztotta hivatalától *Cisneros* alkirályt.

Május 25-én forradalom tört ki és *Cornelio Saavedra* elnökségével megalakult a királyhű, háromfős *Primera Junta de Gobierno* (Kormányzótanács): *Mariano Moreno*, *Juan Larrera* és *Domingo Matheo* részvételével, betöltve az alkirály hiánya okozta hatalmi űrt.

Június 24-én, *Bernardo de Velasco* kormányzó és *Limiers* vezetésével, kormányzói *junta* ellenes ellenforradalmi góccok alakultak ki az *interiorban* (a belterületeken: *Córdoba*, *Potosí*, *Cochabamba*, *La Paz*, *Chuquisaca*, *Paraguay*, *Montevideo*).

December 18. Ezek ellen három büntető expedíciót indított (1810–1811 között az *interiorba* és *Alto Peruba*; 1811-ben *Paraguayba*; 1812–1813-ban *Uruguayba*) a *Junta Grande* (Nagy Tanács) néven átalakult *Buenos Airesi* kormány. Az év végén már megmutatkoztak a kormányválság első jelei, a konzervatív *Saavedra* követői és a radikális *Moreno* híveinek szembeállása miatt.

1811. január 19. Az utolsó alkirály, *Franciso Javier de Elío*, *Montevideó*ba tette a *Río de la Plata* Alkírályság székhelyét, miközben *José Gervasio Artigas* vezetésével kitört a forradalom a *Banda Oriental* térségeiben

május 11-én és az alkirály Uruguay elhagyására kényszerült, november 18-án.

Szeptember. A Río de la Plata Egyesült Provinciák *Grande Junta*-ja, konzervatív *juntává* (*Junta Conservadora*) alakult át és

november 22-én kihirdette az ideiglenes statútumot (*Estatuto Provisional*). Ez a törvényhozói és a végrehatói feladatok centralizációját jelentette, melyeket az Első Triumvirátus kormány gyakorolt.

1811-ben *José San Martín*, a skót szabadkőműves *Lord Macduff* révén ismerkedett meg a *Piano Maitland*-féle szeparatista stratégiát kidolgozó, liberális politikai körökkel Angliában. Céljuk, Spanyolország gyarmataitól való megfosztása volt és piac nyitása Spanyol-Amerikában az angol kereskedelem számára. A *Francisco de Miranda* alapította Nagy Amerikai Testvériség *Lautaro* páholyába tömörült, latin-amerikai creolok vállalták a terv stratégiai kivitelezését, angol támogatással.

*José de San Martín*, a Río de la Plata Alkirályság *Yapeyú* nevű helységében született, 1778-ban. Apja spanyol katonatiszt volt, anyja kreol. Tanulmányait Madridban, a *Seminario de Nobles* kollégiumában és Malaga *Temporalidades* nevű iskoláiban végezte. Első katonai rendfokozatát 11 évesen kapta, majd 20 évig szolgált, mint a spanyol korona tisztje Afrikában, Franciaországban, Portugáliában és Spanyolországban, ahol *Morillo* fegyvertársa volt. Madrid visszafoglalása után leszerelt.

1812 tavaszán, *San Martín* Argentínába érkezett.

Januárban az Első Triumvirátus, *Manuel José Joaquín del Corazon de Jesús Belgranó*t nevezte ki az Északi Hadsereg parancsnokává.

Március 16-án az Első Triumvirátus megbízta *San Martín*t a *Granaderos a Caballo* nevű, ütőképes gránátos és lovas hadsereg megszervezésével *Tucumán*ban, amely híressé vált vasfégyelméről.

Márciusban fiatal kreol katonatisztek érkeztek meg Európából, ahol a Napoleon elleni harcokban vettek részt. Valamennyien tagjai voltak a *Miranda*-féle Nagy Amerikai Testvériség *Lautaro* páholyának és céljuk, Spanyol-Amerika szeparációja volt az anyaországtól. Az Első Triumvirátus felvette őket a katonai szolgálatba tiszt rendfokozattal. Rövidesen megalapították a Fialat Hazafiak Társaságának (*Sociedad Patriótica*) szabadkőműves páholyát Buenos Airesben, aminek elnökhelyettese *San Martín* volt. Céljuk a függetlenség kikiáltása és az alkotmányos kormányzás megvalósítása volt.

Július 1-én, *Bernardino Rivadavia*, aki a Triumvirátus hadügyi titkáráként (*Secretario de Guerra*) preponderáns pozícióra tett szert, miután letartóztatta *Martín de Alzagát* az összeesküvés koholt vádjával, más gyanúsítottakkal együtt.

Július 4–6. között valamennyiüket kivégezték, és három napra közszemlére tették ki holttestüket Buenos Airesben, a *Plaza de la Victorián*.

Szeptember 24-én, *Begrano* megtámadta *Pío Tristán* tábornok royalista erőit és az argentin függetlenségi periódus egyik legjelentősebb győzelmét vívta ki a *tucumáni* csatában.

Október 8-án *San Martín*, felhasználva a *Granaderos a Caballo* különítményét, sikerrel buktatta meg a kormányt Buenos Airesben és megalakította a Második Triumvirátust, amely már szintonizált a *Lautaro* és a Fialat Hazafiak Társasága páholyokkal.

December 4-én, a Második Triumvirátus bizottságot jelölt ki az alkotmány tervezetének megfogalmazására.

1813. január 31-én, általános alkotmányozó gyűlés (*Asamblea General Constituyentes*) ült össze Buenos Airesben a nép és már nem a király nevében, amely az *Asamblea del Año*

XIII néven ismert. Legfontosabb határozatai között voltak: a nemesi előjogok eltörlése; az indiánok adóztatásának megszüntetése; a rabszolgakereskedelem beszüntetése; az argentin himnusz kompozíciója.

Az *Asamblea del Año XIII*, a Río de la Plata Egyesült Tartományok tényleges függetlenségének a kezdetét jelentette.

Február 3-án *San Martín* fényes győzelmet aratott a spanyol *Zavala* tábornok ellen a Paraná-folyó menti *San Lorenzoban*, amellyel végleg megerősítette hadvezéri pozícióját a Río de la Plata Egyesült Tartományaiban.

Február 20-án *Belgrano* ismét győzelmet vívott ki a Salta-i csatában *Tristán*nal szemben. *Belgrano tucumáni* és *saltai* győzelmeinek az volt a következménye, hogy *Chuquisaca*, *Potosí* és később *Cochabamba* fellázadtak a spanyol fennhatóság ellen.

A centralizált kormányzás és a volt alkirályság területi integritásának elvét követő Buenos Aires azonban elvesztette Felső-Perút (a mai Bolíviát) az év végére. Ennek oka, *Belgrano* sorozatos vereségei voltak

október 1-én *Vilcapujó*ban, majd

november 14-én *Ayohumá*ban.

November 14-én létrehozták *Cuyo* provinciát.

A *Lautaro* páholy nyomására, a Triumvirátus választotta *Director Supremo* (Főigazgató), *Gervasio Antonio Posadas* kezében összpontosult a végrehajtói hatalom, ami a kormányválság kezdetét jelentette.



#### FORRADALMI MEGMOZDULÁSOK CHILÉBEN

1808 A spanyol Bourbonok trónfosztása Madridban, politikai csoportosulások kialakulását eredményezte Perú Alkirályság chilei régiójában: konzervatív monarchisták (*monarquista conservadora*), akik szerint Chile nem csak a spanyol király gyarmata, hanem Spanyolországé is, azaz, az alattvalók úgy az egyiknek, mint a másiknak engedelmességgel tartoznak; a haladó konciliánsok (*conciliacionista progresista*), vagy autonomisták azt vallották, hogy Chile engedelmességre kötelezett a királlyal szemben, de ez nem terjeszthető ki az intermediális képviselőkre, tekintettel III. Károly 1798-as dekrétumára, amelyben elismerte Chile függetlenségét a Perui Alkirályságtól. Chilének tehát ugyanolyan joga van az autonóm kormányzáshoz (*junta*), mint Spanyolország bármelyik régiójának, képviselve magát a *cádizi Cortes*ban. Ennek a nézetnek két irányzata volt: a monarchikus patriotizmus, mely szerint támogatni kellett Spanyolország függetlenségét a francia megszállás ellen; míg az autonómia hívei jó alkalomnak vélték a hatalmi úrt az alkotmányosság megvalósítására, de a liberálisok iránt tanúsítando bizalmatlansággal. Végül a függetlenség pártiak (*los exaltados*), többségükben kreolok, akik szerint csupán egy szabad uralkodónak tartozott a nép alattvalói engedelmességgel, de mivel az szabadságától megfosztott volt, a szuverenitás a népre szállt vissza, jakobinus értelmzéssel.

1810. szeptember 18-án, *Mateo de Toro y Zambrano* (83 éves tiszteletbeli) katonai főparancsnok *Cabildo Abierto* összehívását határozta el, amit a chilei kormány első Nemzeti Gyűléseként (*Primera Junta Nacional de Gobierno de Chile*) tart számon a történelem. A *junta* kifejezetten elismerte VII. Ferdinánd felségjogát.

1811. február végén, *Toro y Zambrano* halála után, *Juan Martínez de Rosas* vált a creol

*exaltados* vezetőjévé Santiago *juntájában*, amely katonai segítséget küldött Río de la Plata Egyesült Provinciáinak a monarchiaellenes harchoz, sőt *Rozas* befolyása alatt a Nemzeti Kongresszus összehívását tervezte.

Április 1-én a Királyi Audiencia, royalista különítményt küldött a monarchiaellenes santiagoói *junta* feloszlatására, *Tomás de Figueroa* parancsnoksága alatt. Az akciónak 56 halálos áldozata volt.

Július 26-án, *José Miguel Carrera* arisztokrata katonatiszt érkezett meg Santiagóba, a *Standard* nevű angol hadihajó fedélzetén, aki a cádizi *Los Caballeros Racionales Nr.3* (Racionalista Lovagok Hármasszámú) szabaddkőműves páholyának volt a tagja ugyanúgy, mint *Rozas*.

Szeptember 4-én, a mintegy 25 éves *Carrera* már sikeres puccsot hajtott végre, az *ancien régime* megosztott pártoskodóinak kizárásával, majd

szeptember 5-én ismételten *Cabildo Abierto* (Nytított Városi Tanács) ült össze *Concepciónban* a forradalmár *Rozas* táborának befolyása alatt, amely azonban nem volt hajlandó a függetlenség kikiáltására és ismételten kifejezte általános értelemben vett hűségét a király iránt. Ugyanakkor, szabad kereskedelmet hirdetett meg; elrendelte a köztisztviselői hivatalok választással történő betöltését; sajtószabadságot engedélyezett és megjelenhetett Chile első folyóirata, az *El Despertador Americano*; szabadnak nyilvánította a *Cabildo Abierto* után születendő rabszolgák gyermekeit; a klérus számára havi juttatást írt elő, megtiltva az elemózsia gyakorlatát.

November 15-én, *Carrera* sikerrel megismételt puccsa, teljhatalmat eredményezett a fősege alatt megalakult Triumvirátus (*José Gaspar Marín, Coquimbo y Bernardo O'Higgins, Juan Martínez de Rozas* póttaggal) kormányának, amely

1812. október 27-én tette közzé az Ideiglenes Alkotmány Rendeleteit (*Reglamento Constitucional Provisorio*), kifejezetten elismerve Chile törvényes királyának, VII. Ferdinándot.

November 1-én *Carrera*, minden kormányellenes megnyilvánulást kiűzetéssel- (*exilio*), majd 1813. március 22-én halálbüntetéssel sújtott.

A polgárháború kezdetét jelezte, hogy a sorozatos visszaélések miatt, *Concepción* Tartományi *Juntája* megtagadta a *Carrera*-féle *junta* legitimitásának elismerését.

Súlyosbította a helyzetet, hogy Peró alkirálya, *José Fernando de Abascal y Sousa, Concordia* márkija, elékezettnek látta a katonai beavatkozást és *Antonio Pareja* parancsnoksága alatt expedíciót küldött *Carrera* megbuktatására. *Concepciónban* lelkesen fogadták a royalista erőket.

*Carrera*, tábornoki rangban vette át az ellenállás katonai irányítását, ami teljes kudarccal, sőt *Carrera* elfogásával végződött. A forradalmi ellenállást *Carrera* riválisa, *Bernardo O'Higgins* folytatta, aki

1814 januárjában vette át a forradalmi erők katonai parancsnokságát.

A fegyveres konfliktus döntetlen eredménnyel folytatódott Chilében, miközben

Buenos Aires utasította *Belgranót*, hogy a sorozatos katonai sikertelenségek miatt,

január 30-án, adja át az Északi Hadsereg parancsnokságát *San Martínnak*, akit *Gervasio Antonio Posadas, Cuyo* kormányzójává nevezett ki. *San Martín* értesülve a chilei forradalmárok *patt* helyzetéről, Spanyol-Amerika felszabadítását az Andokon való átkeléssel, Santiago elfoglalásával és a Chilében állomásozó royalista erők felszámolásával vélte megvalósítani. Stratégiai terveinek sikere esetén, Peru elfoglalása volt a későbbi cél.

Május 5-én, a *Lircayi* megegyezés értelmében fegyverszünet állt be Chilében, *Carrera* és a bebörtönzöttek szabadon bocsátásával. A megegyezést figyelmen kívül hagyva, *Carrea* ismételt puccsot hajtott végre és

július 23-án megszerezte a hatalmat. *O'Higgins*, a köztársasági kormány előkészítésére használta megmaradt fegyveres erőit és a korábbi kölcsönös megegyezés ellenére, konfliktusba bocsátkozott a royalista különítményekkel Santiago mellett.

*Abascal*, perui alkirály reakciója sem késett és a *Mariano Osorio* parancsnokolta royalisták megsemmisítő csapatát mérték

október 1–2. között *O'Higgins* patrióta csapataira, *Rancaguánál* (*Desastre de Rancagua*).

Santiagoóban ekkor pánik tört ki és a köztársaságiakkal szimpatizálók Argentínába menekültek, ahol időközben a *Buenos Airesi* Triumvirátus szolgálatába állt, *William* (*Guillermo*) *Brown*, korábban angol kereskedő flottája, megsemmisítette a royalisták folyami erőit Montevideónál és megszállta a várost.

*O'Higgins* és *José Miguel Carreras*, a *San Martín* kormányozta *Cuyóba*, *Mendotába* menekültek, ahol a royalisták chilei restaurációja láttán, *San Martín* érkezettnek látta az időt a spanyolok kiűzésére Perúból is és Lima bevételére, a kontinens spanyol-amerikai térségeinek függetlensége érdekében.

1815. április 18-án Buenos Airesben megalakult a Harmadik Triumvirátus: *San Martín*, *Matías de Irigoyen* és *Manuel de Sarratea* tagságával, amely azonban a *Director Supremo*, *José Rondeau* megválasztása után feloszlott,

április 20-án.

1816. július 9. A *Tucumani* Kongresszus, minden külföldi hatalomtól függetlennek nyilvánította Río de la Plata Egyesült Tartományait.

*Juan Martín de Pueyrredón* triumvir ekkor, az Andoki Hadsereg tábornokának nevezte ki *San Martínt*.

#### ■ *San Martín* chilei hadjárata

1817. január 12-én, *San Martín* *Mendozából* kiindulva, megkezdte chilei hadjáratát.

Február 12-én, győzelmet aratott *Chacabucoban* és két nap múlva Santiagóban restaurálta *O'Higgins* pozícióját, aki

Február 17-én, a *Director Supremo de la Nación* tisztséget kapta a Buenos Airesbe visszatérő *San Martíntól* azzal a feladattal, hogy szervezze meg az új chilei köztársaságot.

Februárban, a chilei forradalmi kormány kinyilvánította függetlenségét és szövetséget kötött Argentínával.

Tekintve, hogy *José Ordóñez* vezetésével royalista ellentámadás indult Chilében, *San Martín* ismét *O'Higgins* segítségére sietett.

1817 májusában, a chilei forradalmi kormány Londonba érkezett megbízottja, *José Antonio Álvarez Condarco*, szerződést kötött *Jaime Charles* és *Thomas Alexander Cochrane* angol tengerésztisztekkel, a chilei flotta létrehozására, 15 000 *peso* tőkéből.

1818. március 11. *San Martínt* a chilei és argentin erők fővezérévé nevezték ki, és bár március 19-én csatát veszített *Cancha Rayadánál*, de

április 5-én fényes győzelmet aratott a royalisták felett, *Maipunál*.

Június 17-én (egyesek szerint november 28-án), *Thomas Cochrane* megérkezett Chilébe.

Augusztus 20-án, a *San Martín*, *Lautaro*, *Chacabuco*, *Araucano* és a legerősebb *Pueyrredón*

hajókból álló chilei *Primera Esquadra Nacional* (Első Nemzeti Flotta) kifutott *Valparaíso* kikötőjéből, és

szeptember 12-én a perui *Piscoban* kötött ki, majd

október 26-án, észak felé tartva, elfoglalták *Hauarát*, amit *San Martín* főhadiszállásává tett.

Október 28-án, *Manuel Blanco Encalada* kapitánynak sikerült elfoglalnia a spanyol *Reina Maria Isabel* fregattot is.

A hónap folyamán, *San Martín* 500000 *peso* támogatást kapott Buenos Airesben a szabaddkőműves társaságoktól Perú felszabadításához és visszatérve Santiagóba

október 29-én (ötödik alkalommal kelt át a Kordillerák hágóin), Lima elfoglalásának reális reményével folytatta a hadműveleteket.

#### ■ *San Martín hadjárata Perú Alkirályságában*

1819-ben Spanyolország mindent megtett azért, hogy felszámolja a dél-amerikai tartományok forradalmi megmozdulásait és az intervencióhoz 35 hajóból álló flottát állított össze, mintegy 20000 fegyverrel. A *Cádiz* kikötőjében behajózásra váró *Rafael Riego* parancsnok viszont fellázadt

1820. január 1-jén VII. Ferdinánd despotizmusa ellen, követelve az 1812-es alkotmány visszaállítását, amivel megnyerte a spanyol tisztikar szimpátiáját. Így került sor

március 6-án a spanyol *Cortes* összehívására, miközben *Cochrane*, a chilei flotta admirálisának minőségében, elfoglalta *Valdivia* kikötőjét és rövidesen megtisztította a royalista uralomtól Chile kikötőit, kivéve a déli *Chiloé* szigetét.

A spanyol események meghatározták a dél-amerikai politikai eseményeket, ahol a spanyol tisztek többsége a liberális szabaddkőműves páholyok tagja volt. A royalista dél-amerikai tisztikar megosztott lett, amikor a spanyol alkotmány híre megérkezett Limába és *Pezuela* perui alkirály ünnepélyesen felesküdt az 1812-es spanyol alkotmányra.

Augusztus 20-án, a *Lord Cochrane* parancsnokolta *O'Higgins* felszedte horgonyait *Valparaíso* kikötőjében 12 teherhordó hajó kíséretében, 4430 főnyi fegyverrel a fedélzetükön. *San Martín* főparancsnoki minőségében követte a flottát 8 hadihajóval, mintegy 1500 főnyi legénységgel, amelyből 600-an voltak angol és amerikai önkéntesek. A partraszállás *Piscoban* történt

szeptember 8-án, *Callaótól* délre, kb. 140 mérföldnyire.

Szeptember 17-én, *Pezuela* perui alkirály, Madrid utasítására kihirdette, és érvénybe léptette a *cadizi* alkotmányt. *San Martín* pedig kiáltványt tett közzé, elismerve a spanyol alkotmány jelentőségét Spanyolországra nézve, de tagadta érvényét Dél-Amerikában.

Október 1-jén eredménytelenül végződtek az egyezkedő tárgyalások *Pezuela* és *San Martín* kötött *Mirafloresben*, Lima peremvárosában. *Cochrane* ellenkezése ellenére, *San Martín* ekkor nem támadta meg Limát, hanem

október 28-án ismét behajózta csapatait és

október 30-án, *Callaótól* mintegy 25 mérföldnyire, északon léptek partra.

November 5-én, *Cochrane* meglepetésszerű támadással elfoglalta a spanyol *Esmeralda* hadihajót és ezzel szabaddá váltak számára Dél-Amerika csendes-óceáni partjai. Miközben *Cochrane* már Lima kifosztásáról álmodozott, csalódnia kellett, mert *San Martín* a fővárostól északra fekvő *Huánuocót* foglalta el

november 10-én. A fegyverszüneti tárgyalások és a spanyolországi alkotmányos rend

hírei, tömeges dezertálásokat okoztak a perui spanyol hadseregben. A *trujillói* kormányzó, *José Benaró de Torre-Tagle*, aki már jó ideje konspirált *San Martín*nal,

december 29-én, függetlenségi nyilatkozatot tett közzé, elsőként Perúban. Ezzel szabaddá vált a Csendes-óceán partvidéke az ecuadori *Guayaquiltól* egészen Limáig. A Lima-közeli *Aznapuquio* spanyol katonai bázis tisztjei,

1821. január 9-én követelték *Joaquín de la Pezuela*, *Viluma* márki, limai alkirály lemondását és helyettesítését a Madridban kegyvesztett, szabadkőműves és liberális hírű *José de Laserna* tábornokkal, aki még aznap átvette a hatalmat, majd

februárban tárgyalásokat kezdett *San Martín*nal.

Június 2-án megegyezés jött létre: a régensi tanács létrehozásáról, az alkotmányos monarchia előmozdításáról, és egy uralkodásra megfelelő spanyol fejedelem megválasztásáról. A megegyezés tartalma megegyezett a mexikói *Agustín Iturbide*-féle, egyidejű tervek elképzeléseivel.

A közben körülrzárt Limában egyre tragikusabbá váltak az éhség okozta állapotok. Az ostromra váró csapatok türelmetlen sürgetésére válaszoló *San Martín* azt hangsúlyozta, hogy nem a katonai dicsőséget, hanem Perú szabadságát akarja, és nem sokat tudna kezdeni egy fegyverrel megfélemlített, olyan limai lakossággal, amely a város erőszakkal történő elfoglalása esetén csak ellenszenvet táplálna a győztes iránt.

1821. július 5-én az alkirály nyilvánosan közölte, hogy elhagyja a fővárost. A lakosság menekülése általánossá vált és

július 12-én, *San Martín* ellenállás nélkül vonult be Limába.

#### ■ *Bolívar és San Martín guayaquili találkozása*

1820. július 6-án Bolívar megkapta *Pablo Morillo* fegyverszüneti kezdeményezését.

Október 7-én Bolívar megérkezett *Trujilló*ba és

november 27-én találkozott *Morillo* spanyol tábornokkal *Santa Aná*ban. A spanyolországi események hatására *Morillo*, négytől hat hónapig tartó fegyverszünetet kötött a szeparatistákkal, a *Korona* nevében. *Bolívar* inkorrekt magatartása a fegyverszüneti periódusban, valamint *Maracaibo* elfoglalása, szerepet játszott abban, hogy *Morillo* még

december 16-án visszatért Spanyolországba anélkül, hogy távozását akár egy sorral is tudatta volna *Bolívar*ral. *Morillo* távozása, a harc sokkal kedvezőbb feltételek között történő folytatását jelentette a köztársaságiak számára.

1821. április 17-én megszűnt a fegyverszünet, jöllehet *Bolívar* már márciustól folytatta a kolumbiai térségeket tisztogató hadműveleteit.

Május 6-án, *Cúcuta*ban ült össze a kolumbiai és venezuelai képviselők kongresszusa.

Június 24-én, a *Bolívar* és *Páez* vezette köztársaságiak, az angol légió segítségével, döntő csapást mértek *Carabobó* mezején a *La Torre* vezette, mintegy 5000 fős (részben spanyol és venezuelai) royalista erőkre. Ezzel megnyílt az út Valencia és Caracas felé, ahova *Bolívar*

Június 29-én vonult be tisztikarával, *Páez* csapatainak támogatásával.

Július 12-én, a *cúcutai* kongresszus formálisan is elfogadta Új-Granada és Venezuela Nagy-Kolumbiába történő fúzióját, kihagyva egyelőre Quito tartományát. A határozatokban nem szerepelt a szabadságharcban részt vett rabszolgák *ipso facto* történő felszabadítása. A *carabobói* csata után *Bolívar* ennél jóval szolidabb kérelmet terjesztett a kongresszus elé, amellyel a rabszolgák születendő fiainak szabaddá nyilvánítását szorgalmazta csupán. Ezt a javaslatot

július 19-én emelte törvényerőre a kongresszus. Az alkotmány kidolgozása után a kong-



resszus Bogotát választotta a köztársasági állam fővárosának, Quito annektálása reményében. Bevezetésre került a sajtószabadság, az inkvizíció intézményének felszámolása, a mérsékelt vallási tolerancia. A 8 szerzetesnél kevesebb létszámú redházakat feloszlatták, vagyonukat a közoktatás céljaira fordították. A kongresszus előmozdította az indiánok társadalmi egyenrangúságát. Az 58 kongresszusi küldött közül 50-en választották meg *Bolívart* a szövetségi állam elnökévé, *Santandert* pedig helyettesévé.

Augusztus 23-án, *Bolívár* levélben ajánlotta fel segítségét *San Martinnak*, Peruért folytatott küzdelméhez.

Szeptember 29-én, *Bolívár* is megérkezett *Rosario de Cúcutá*ba, ahol október 3-án esküdött fel az alkotmányra, *Santanderrel* együtt.

1822. június 15-16. *Bolívár*, az argentin és a kolumbiai csapatok élén bevonult Quitoba, majd

július 13-án *Guayaquil*be érkezett.

Július 26–27-én zajlott le a neves *Conferencia de Guayaquil*, azaz *Bolívár* és *San Martín* találkozója.

Szeptember 20. A limai kongresszus monarchizmussal vádolta meg *San Martint*, megfosztva minden polgári és katonai tisztségétől. *San Martín* még aznap elhagyta Perút megjegyezve: „Elfáradtam mindenütt azt hallani, hogy uralkodói vágy vezet”.

*Buenos Aires*be már inkognitóban tért vissza, ahol a royalistákkal való konspirációval vádolták meg és a kormány megtiltotta számára, hogy beteg feleségét meglátogassa.

1824. február 10-én önkéntes száműzetésbe vonult vissza Európába.

## Bolívár, a független Dél-Amerika uniójáért

### AZ ANDOKI BIRODALOM MEGTEREMTÉSÉNEK KÍSÉRLETE

A Quitoba vezető utat, a köztársaságiak iránt kétkedő *Popayán*, de különösen *Pasto* és *Patia* hagyományosan királyhű térsége akadályozta. *Bolívár* terveiben *Pasto* és *Patia* köztársaságellenes lakossága, likvidálásra és deportálásra volt ítélve. A *Juanambú*-folyó menti, fekvése miatt kiváló stratégiai előnyökkel rendelkező *Pasto* városának bevétele, nehéz erőpróbát jelentett *Bolívár* számára.

A *Santander* szervezte sereg élére *Manuel Valdés* generális került, aki még

1820 júniusában vívta ki *Pitayó*ban, 200 angol önkéntes segítségével, azt a győzelmet, amely megengedte *Valdés* számára, hogy

július 16-án elfoglalja *Popayánt*. A város püspöke, *Salvador Ximénez*, még spanyolországi tartózkodása során kapott kapitányi rangot, a francia megszállás elleni harcokban, akit VII. Ferdinánd koronahűségéért nevezett ki *Popayán*ba püspöknek. A püspöki hivatal, 20 000 (amerikai) dolláros jövedelmet biztosított számára évente. Amikor a köztársasági csapatok veszélyeztetni kezdték *Popayánt*, *Ximénez Pastó*ba tette át székhelyét és kiközösítéssel sújtotta mindazokat, akik fegyvert emeltek a korona ellen és felkészült a köztársasági erők elleni, katonai ellenállásra.

1821-ben érték meg a *Pasto* elleni támadás stratégiai feltételei, de *Valdés*

február 2-i kísérlete, súlyos kudarcba fulladt. *Bolívart* irritálta az andoki expanziós terveit akadályozó *Pasto* ellenállása az Andokban, ezért rendeletet bocsátott ki az általános

mozgósításra. A bevonulási parancsot megtagadókat azonnali halálos ítélettel, vagy teljes vagyonekkobzással sújtotta. Mintegy 4000 főnyi köztársasági sereg állt így össze *Popayán*-ban. Főparancsnoknak, a gazdag kreol családból származó és *Cumaná*-ban született *Antonio José de Sucre*t nevezte ki *Bolívar*, *Valdés* helyett.

A köztársaságiak helyzetét súlyosbította, hogy a *Santafé de Bogotá*-ba kinevezett alkirály, *Juan de la Cruz Mourgeón*, megérkezett Európából 800 fős csapatának élén. Az *Atacama*-ban partra szállt spanyol erők, az Andokon átkelve, mintegy 100 kilométeres menetelés után, december 24-én érkeztek meg *Quito* megerősítésére.

1822. február 9-én találkoztak: a *Bolívar* parancsnoksága alá tartozó, venezuelai *Luis Urdaneta* serege és *San Martín*, *Santa Cruz* vezette csapatai, ami Észak- és Dél forradalmárainak első konkrét kapcsolatát jelentette egy katonai akcióban.

A kritikus helyzetben el kellett dönteni, hogy *San Martín*, vagy *Bolívar* fogja vezetni a *Quito* elleni támadást.

*San Martín* volt az, aki engedett és

március 12-én utasította *Santa Cruz*t, hogy csatlakozzon a *Sucre* vezette katonai akcióhoz.

1822 első három hónapjában, *Bolívar* súlyos fizikai- és morális válságban gyöttrődött.

Az egyesült erők összefogása tette lehetővé, hogy a *Pasto* védelmére rendelt spanyol *Basilio García* parancsnok ellenállás nélkül átadta a várost, elfogadva a *Bolívar* diktálta feltételeket

június 6-án, aki Nagy-Kolumbiai Köztársaság elnökének minőségében szállta meg *Pastót*, ahonnan *Tulcán*-on keresztül *Quito* felé vonult a *Río de la Plata*-i csapatok kíséretében.

Június 15-én, *Bolívar* ünnepélyesen vonult be *Quitó*-ba, polgári lakosság és az egyházi vezetők fogadtatásával.

Június 17-én, *Bolívar* írásban mondott köszönetet *San Martínnak* a chilei és argentin csapatok közreműködéséért a *quitói* hadjáratban. Ez azonban nem akadályozta meg *Bolívar*t abban, hogy a számára *Quitó*-ban rendezett ünnepek alkalmával ne jelentse ki a nyilvánosság előtt: „Remélem nincs messze az a nap, amikor Kolumbia győzelmi zászlója fog lengeni az argentin földek felett”. Amikor pedig

július 11-én bevonult *Guayaquil*-ba, *Bolívar* vajmi keveset törődve a *junta* ellenkezésével, kiáltványban közölte

július 13-án, hogy átveszi a város polgári és katonai kormányzását. Azaz, *San Martín* már a kolumbiai fennhatóság alatt álló *Guayaquil*-ba utazott tárgyalni. A mintegy három óráig tartó beszélgetésről nem maradt ránk források, de *San Martínnak* a *Libertador*-ról később kifejezett véleménye már utalt *Bolívar* ambícióira: „*Bolívar* és az én személyem együtt, túl sok *Perú* számára. *Bolívar* mindent meg fog tenni, hogy csapatai élén elfoglalja *Peru*t és ebben a szándékában nem hinném, hogy meg tudnám akadályozni. Meggyőződésem, hogy a sors egy olyan konfliktusba sodorna bennünket, amely csak egy megalázó botrányt jelentene a világ számára”.

*San Martín* számára tehát nem volt kétséges, hogy *Bolívar* folytatni fogja hadműveleteit *Lima* elfoglalására.

November 12-én *Bolívar* *Quitó*-ban tartózkodott, ahonnan a royalista *Pasto* ismételt ellenállását akarta végérvényesen megtörni.

December 24-én, *Sucre* köztársasági erői ugyan súlyos csapást mértek *Pasto* royalista

erőire *Yacuanquer* térségében, de maga a város folytatta a makacs ellenállást a köztársaságiakkal szemben, ami az egyik legvéresebb megtorlást eredményezte.

1823. január 2-án *Bolívar Pastóba* érkezett és feldúlva a várost, kíméletlen bosszút állt az ellenállókon, akiket vagyonekkobzással sújtott, a katonákat pedig saját seregébe sorozta be, távoli szolgálati helyekre küldve őket. A megtorló intézkedések elől sokan menekültek az öngyilkosságba.

Február 23. A limai *junta José de la Riva Agüerót* nevezte ki Peru köztársasági elnökévé, a tényleges katonai hatalmat azonban *Santa Cruz* gyakorolta. Mivel a Perui Köztársaságot délről spanyol intervenció fenyegette,

március 18-án, Peru katonai segítséget kért Kolumbiától.

1823-ban javulás állt be Kolumbia külpolitikai kapcsolataiban. *Monroe* elnök

március 8-án terjesztette fel Kolumbia – korábban többször megismételt – kérelmét az Egyesült Államok kongresszusához és Kolumbia

május 23-án megkapta a felhatalmazást, hogy rendkívüli diplomáciai megbízottal képviseltesse magát Washingtonban.

*Castlereagh* pedig júniusban adott ki hivatalos nyilatkozatot, amelyben Anglia elfogadta a dél-amerikai köztársaságok felségjelzéseit a nemzetközi vizeken. A *Canning* koordinálta angol külpolitika ezzel kifejezésre juttatta, hogy a dél-amerikai köztársaságok kikötőit nyitottnak tekinti az angol kereskedelem számára, ami a liberális angol politikus elsődleges célja volt a forradalmi mozgalmak konspirált támogatásával. *Bolívar* ezzel sikeresen küzdött le az egyik legnehezebb külpolitikai akadályt.

A bécsi kongresszus utáni Európa represszív, legitimista és intervenciók politikája azonban továbbra is fenyegető veszély maradt a latin-amerikai szeparatista mozgalmak számára. XVIII. (Bourbon) Lajos 1823. január 28-i nyilatkozata szerint 100 000 francia katona állt készenlétben, hogy restaurálja VII. Ferdinánd megingott hatalmát Spanyolországban, amit tettek is követtek, amikor *d'Angoulême* herceg vezette intervenciók csapatok átlépték a spanyol határt és Anglia diplomáciai tiltakozása ellenére, május 24-én már Madridban voltak és szeptember 30-án bevonultak *Cadizba*.

*Bolívar* ekkor azzal a gondolattal is játszott, hogy békét köt Spanyolországgal, amely diplomáciai lépéssel, Kolumbia stratégiai biztonságát tervezte előmozdítani, érzékelve a kongresszusok Európájának új politikai konstellációját.

Június 16. A royalista erők, *José de Canterac* vezetésével visszafoglalták Limát. Ennek hatására a *Callaó*-ban összeült perui kongresszus megfosztotta *Riva Agüerót* elnöki tisztétől, aki azonban szembehelyezkedett a kongresszusi határozattal. Peruban ekkor teljes politikai káosz uralkodott.

Július 5-én, *Canterac* kivonta csapatait Limából kis testőrséget hátrahagyva, tartva az *António José de Sucre* parancsnokolta köztársasági erők támadásától.

Augusztus 8-án a *callaói* kongresszus *José Bernardo de Torre, Torre-Tagle* márkit szavazta meg köztársasági elnöknek, aki

augusztus 19-én elfogadási parancsot adott ki, az árulónak nyilvánított *Agüero* ellen.

Szeptember 1-én, *Callaóba* érkezett *Bolívar* a *Chimborazo* fedélzetén és

szeptember 2-án, diadalmenetben vonult a kikötőből Limába, ahol a kongresszus teljhatalommal ruházta fel a Perui Köztársaság egész területén. *Riva Agüerót* elfogták és *Guayaquilben* zárták börtönbe.

December 2. *Monroe*-nyilatkozata: „Amerika az amerikaiaké!”, mellyel az Amerikai

Egyesült Államok elvetette az európai nagyhatalmak intervenciós politikáját és gyarmati törekvéseit.

1824. február 29. Egy katonai összeesküvés, *Canterac* royalista csapatai kezére játszott a *Callao* kulcsfontosságú, *Real Filipe* erődjét.

Február 10-én, Peru kongresszusa diktátornak nyilvánítja *Bolívar*t, amely hatalmat 1827. január 28-ig gyakorolt.

Augusztus 6-én, a *Sucre* parancsnokolta köztársaságiak megütközött *Canterac* erőivel a *juni* csatában (lándzsák és kardok küzdelme, tűzfegyverek használata nélkül) és fényes győzelmet arattak a royalisták felett.

December 5. *Bolívar* elfoglalta Limát, majd

december 7-én meghívókat küldött Kolumbia, Mexikó, Argentína, Guatemala és Chile kormányainak, a Panamában tervezett, független dél-amerikai államok kongresszusára.

December 9. *Sucre* tábornok megsemmisítette a royalista hadsereget az *Ayacuchoi* csatában, ami a spanyol domínium, azaz a Perui Alkirályság megszűntét jelentette az Andokban. *Callao Real Filipe* erődje azonban, még spanyol megszállás alatt maradt.

December 12. A spanyol kormány bejelentette, hogy különítményei elhagyják Spanyol-Amerika térségét, ami a Spanyolország uralmának a végét jelentette Dél-Amerikában.

December 22. *Bolívar* lemondott Nagy Kolumbia Köztársaság elnöke címéről és az általa tervezett Dél-amerikai Egyesült Államok elnöki pozícióját igyekszik megszerezni.

1825. január 30. Anglia hivatalosan elismerte Argentína, Mexikó és Kolumbia nemzetállamait.

#### ■ *Bolívia Köztársaság megszületése*

1825. június 25. *Bolívar* megszállta *Cuzcót*.

Július 9. *Chuquisacab*an kongresszus ült össze *Sucre* tábornok kezdeményezésére, egy Perutól független állam megalakulása érdekében.

Júli. 10. *Charcas*, *Potosí*, *La Paz*, *Cochamba* és *Santa Cruz* kongresszusi képviselői, független államnak nyilvánították Bolívia Köztársaságot.

Augusztus 6. *Acta de la Independencia* (Függetlenségi Okirat).

Augusztus 11. Alto-Peru kivált Peruból .

Augusztus 18. *Bolívar* diadalmas bevonulása *La Paz* fővárosba.

#### ■ *A pánamerikai kongresszus Panamában*

1826. január 23. *Callao*, az utolsó royalista támaszpont is megadta magát.

1826. június 22 – július 15. A *Bolívar* kezdeményezte, spanyol pánamerikai kongresszus ülései Panamában. A résztvevők (Guatemala, Kolumbia, Mexikó, Peru) kimondták a spanyol-amerikai államok örökös unióját és konföderációját, a tagállamok belső önállóságát, külpolitikai egységességét, egy 60 000-fős államközi hadsereg felállítását.

*Bolívar* Spanyol-Pánamerika terve azonban megbukott a jól felkészült angol diplomata, *Dawkins* ellenállása miatt. *Dawkins*, a kongresszus szürke eminenciása, a következő angol érdekeket érvényesítette a kongresszuson: a spanyol-amerikai köztársaságok kötelesek tiszteletben tartani az angol hajózási „törvények” princípiumait; együtt kell működniök Angliával, hogy megakadályozható legyen az USA túlzott befolyása a spanyol-amerikai térségben; a dél-amerikai köztársaságoknak el kell érniük, hogy Spanyolország hivatalosan elismerje őket és ha kell, kártérítés ellenében is; végül kifejezte, hogy Anglia nem kételkedik az új államok Spanyol-An-

tillák ellen irányuló esetleges akciójának törvényességében, valamint, hogy sem Anglia, sem Franciaország nem fogják megengedni eme szigetek USA-hoz történő csatolását.

■ *Nagy-Kolumbia összeomlása*

1827 *Bustamente* tábornok vezetésével Peru, *Santander* tábornok pedig Bolíviában robbantott ki ellenforradalmat *Bolívar* Nagy-Kolumbiájával szemben, és kivívták függetlenségüket a korábbi államszövetségtől.

1829 Venezuela, *Páez* vezetésével vált ki Nagy-Kolumbiából.

1830-ban Ecuador és Új-Granada is önállósult.

December 17. *Bolívar* halála.

### SZAKIRODALOM

- ABARCA, JOSÉ: *Los militares ante la élite. Imagen y modalidades de captación en Perú y Chile (1817–1827)*, in *Hispania Nuova, Revista de Historia Contemporánea*, Nr. 6. Año 2006. ISSN 1138-7319.
- Academia Nacional de Historia (Ecuador), Documentos para la Historia*. Quito, 1922.
- ARBOLEDA, GUSTAVO: *Diccionario biográfico y genealógico del antiguo departamento del Cauca*, Bogotá, 1962, Librería Horizontes
- ARMANI, ALBERTO: *Città di Dio e città del sole. Lo «Stato» gesuita dei Guarani (1609–1768)*. Roma, 1977, Studium.
- BARROS ARANA, DIEGO: *Historia General de Chile, Santiago de Chile*. Ed. Universitaria, 2002. vol. VIII-IX.
- BASADRE GROHMANN, JORGE: *Historia de la República del Perú*, Lima, Diario La Republica. Octava ed. ISBN 9972-205-62-2, (?).
- DORATIOTO, FRANCISCO: *Maldita guerra, nueva historia de la guerra del Paraguay*. Emece (Argentina), 2002.
- DUSSEL, ENRIQUE (szerk.): *Historia General de la Iglesia en America Latina. America Central*. Salamanca, CEHILA Ed. Sígueme, 1985, VI. kötet.
- DUSSEL, ENRIQUE (szerk.): *Historia General de la Iglesia en America Latina. Colombia y Venezuela*. CEHILA Ed. Sígueme, 1981, VII. kötet.
- DUSSEL, ENRIQUE (szerk.): *Historia General de la Iglesia en America Latina. Peru, Bolivia y Ecuador*. CEHILA Ed. Sígueme, 1987, VIII. kötet.
- DUSSEL, ENRIQUE (szerk.): *Historia General de la Iglesia en America Latina. Cono sur (Argentina, Chile, Uruguay, Paraguay)*. Vol. IX. CEHILA, 1994, Ed. Sígueme.
- GUEIROS VIEIRA, DAVID: *O Protestantismo, a Maçonaria e a Questão Religiosa no Brasil*. Brasília, 1980, Ed. Universidade de Brasília.
- HALPERIN, DONGHI TULIO: *Reforma y Disolución de los Imperios Ibéricos 1750–1850*. Madrid, 1985, , Alianza América.
- JOCELYN HOLT, ALFREDO: *La Independencia de Chile: tradición, modernización y mito*. Santiago de Chile, 1999, Ed. Planeta.
- LARREA, J.: *La Iglesia y el Estado en el Ecuador*. Sevilla 1954.
- LECUNA, VICENTE: *Crónica razonada de las guerras de Bolívar*. vol. I-III. New York, 1960, Ed. de la Fundación Vicente Lecuna.
- LECUNA, VICENTE: *Documentos referentes a la creación de Bolívia*, Caracas 1995.
- LIÉVANO AGUIRRE, INDALECIO: *Bolívar*. Caracas, 1988, Ediciones de la Presidencia de la República y Academia Nacional de Venezuela.
- MATTA VIAL, ENRIQUE: *Colección de Historiadores y de Documentos relativos a la Independencia de Chile*. Santiago–Chile, 1905, Imprenta Cervantes.

- MITRE, BARTOLOMÉ: *Historia de San Martín y de la emancipación sudamericana*. Buenos Aires, 1950, El Ateneo.
- OTAZÚ, FRANCISCO D. DE: Los „hermanos de la costa”. La piratería como preanarquismo, utopismo y revolución, in *Revista Arbil* n° 77. Zaragoza, 2008. október 19.
- PINILLA, SABINO: *La cremación de Bolivia*. Caracas, 1995.
- PRIEN, HANS-JÜRGEN: *La historia del cristianesimo en America Latina*. Salamanca, 1985, Sígueme.
- ROMERO MARTÍNEZ, VINICIO: *Mis mejores amigos 110 biografías de venezolanos ilustres*, Caracas, 1987, Ed. Larense, C.A.
- SEABROOK, WILLIAM: *La isla mágica*, Madrid, 2005, Ed. Valdemar (Colección „El Club Diógenes”).
- TORRE REVELLO, JOSÉ: *Ensayo biográfico sobre Juan de Solórzano y Pereira*. Buenos Aires, 1929.
- TRELLES, MANUEL RICARDO: *Cuestión de Límites entre la República Argentina y el Paraguay*. Buenos Aires, 1867, Comercio del Plata ed.
- VALE, BRIAN: *The Audacious Admiral Cochrane. The True Life of A Naval Legend*. Londres, 2004, Conway Maritime Press.
- VANNONI, GIANNI: *Le società segrete dal Seicento al Novecento*, Firenze, 1985, Sansoni.
- ZEUSKE, MICHAEL: *Francisco de Miranda y la modernidad en América*. Madrid, 2004, Fundación Mapfre Tavera.

#### JEGYZETEK

- <sup>1</sup> A szerző Eördögh István, magyar és brazil állampolgár, 1944-ben született Győrben. Filozófiai és teológiai tanulmányait a szegedi Hittudományi Főiskolán fejezte be 1971-ben. Levéltárosi diplomát 1978-ben kapott Rómában a *Schola Vaticana de Re Paleographica Doplomatica Archivistica* Intézetében. A római Pápai Gergely Egyetem Egyháztörténeti Karán 1979-ban licenciátusi- és 1987-ben *doctor in Historia Ecclesiastica* minősítést szerzett. A történettudományok kandidátusa 1994-től. Veszprém és São Paulo érsekségek lelkipásztora 1971–1976 között, majd az utóbbi egyházmegye történeti levéltárának igazgató-helyettese 1980–1981-ben, Brazíliában. A Pápai Orbán Egyetem tudományos munkatársa Rómában 1981-től 1983-ig. Ezt követően a Szentszék *de Propaganda Fide* dikasztériumának levéltárosa 1984–1994 között. Mádl Ferenc miniszter, a *pro cultura hungarica* kitüntetést adományozta számára Rómában, 1994-ben. A Szegedi Tudományegyetem docense 1994–2005 között, ahol újkori egyetemes egyháztörténetet oktatott; beindította az Európa és a Mediterráneum Vallás- és Egyháztörténete Speciális Képzést és létrehozta az Egyház- és Vallástörténeti Akadémia Alapítványt 2001-ben. Jelenleg a Padovai Egyetem Triveneto Teológia Karán (*Facoltà Teologica del Triveneto, Istituto Superiore di Scienze Religiose*) meghívott oktató. Tudományos munkássága 10 könyv, több mint 40 tanulmány: magyar, olasz, portugál és német nyelven.
- <sup>2</sup> A 17. század elejétől tűnt fel a hivatalos iratokban a *kreol* megkülönböztetése, aki európai szülőktől származott, de már a dél-amerikai kontinensen született. A kreolok zárt, öntudatos ideológiával rendelkező kasztot alkottak és a társadalmi piramis csúcsát képezték a félszigeti spanyolokkal együtt a gyarmatokon.
- <sup>3</sup> Az indián, a fekete és a fehér fajok keveredése többszörös „faji” keveredéshez vezetett, ami egymástól különböző társadalmi rétegek kialakulását eredményezte. A fehérek és feketék keveredésének leszármazottjai voltak a *mulatos*, vagy *mulatas*. A spanyol férfi és a *mulata* leszármazottja a *morisco*. A *morisca* nő és a spanyol férfi gyermeke az *albino*. A fehér és indián kapcsolatból születettek voltak Brazíliában a *mamelucos*. Ugyanezeket a spanyol

gyarmatokon *mestizos*-nak, meszticeknek hívták. A mesztic férfi és a spanyol nő leszármazottja a *castizo*. A spanyol férfi és a *castiza* szülöttjét spanyolnak tekintették. A *criollo* (kreol) már a gyarmatokon született, rendszerint fehér szülők leszármazottja volt. A fehérek köthettek törvényes házasságot szabad állapotú indián nőkkel is és az ilyen kapcsolatból született *mesztic*, szintén *kreolnak* minősült. Ezeket a leszármazottakat a *mazombo* névvel illették Brazíliában (azaz a fehérek Brazíliában született fiaként). A fekete rabszolga és a szabad állapotú indián nő kapcsolatából, valamint az afrikai és a mulatt vérkeveredésből született fiú utódokat, (spanyolul *zambos*, portugálul *cafuzos*) a törvény szabadnak ismerte el. A rabszolgaként született mulattok at hívták *pardos*-nak, akiket kényszermunkára és megkülönböztető öltözké viselésére lehetett kötelezni. Ezek száma a latin-amerikai népesség 3%-a volt 1650 körül.

- 4 A zsidók ősidőktől jelen voltak az Ibériai-félszigeten, és erőszakos megtérítésük nem sikerült a vizigót királyoknak sem. A félsziget arab meghódítása után a zsidók sorsa kedvezőbbé vált ugyan, de 1391. június 6. és augusztus 13. között gyűlöletheadjárát indult a zsidók ellen Sevillában, ami átterjedt Kasztília, Aragónia és Katalonia térségeire, ahol nem maradt más választás számukra, mint a megkeresztelkedés vagy a halál. A kényszer szülte megkeresztelkedések nem voltak őszinték, és alighogy enyhült az üldözési hullám, az „új keresztények” (*conversos*) visszatértek atyáik hitének gyakorlásához titokban vagy nyíltan is, a körülményektől függően, és ezeket illették a *marranos* névvel.
- 5 A gyarmati kor első *ayuntamiento* intézménye Villa Rica de la Veracruzban jött létre 1519. április 22-én, *Nueva Espagna*-ban. Az *ayuntamiento* intézménye azonban lényeges politikai és jogi változások alanya lett a függetlenség utáni nemzetállamokban. A *Constitución de Cádiz* (cádizi alkotmány), 1812. március 19-i kihirdetését követően *Nueva Espagna*-ban is érvénybe lépett, szeptember 30-án. A cádizi alkotmány adta normák képezték a *Plan de Iguala* alapjait, amit 1821. február 21-én alkottak Mexikóban. Ez utóbbi alkotmányos monarchiát vallott, elismerve az *ayuntamiento* intézményét a cádizi alkotmány értelmében.
- 6 A *junta* jelentése: kormány, bizottság, tanács, egyesület, egyesülés, szövetség, katonai csoportosulás gyakorolta parancsuralom. A *junta* jellegzetesen spanyol eredetű, sokarcú intézmény, vagy testület lehet, koroktól, alkalmaktól és létrejöttük geopolitikai helyétől függően.
- 7 A *Plan de Iguala*, Augustín Iturbide és Vicente Guerrero politikai kiáltványa, amit Mexikó Iguala nevű városában tettek közzé, 1821. február 24-én. A kiáltványban három alapelv volt a domináns: Mexikó független Spanyolországtól; a katolikus vallás, államvallás; valamennyi társadalmi osztály egyetlen egységet képez.
- 8 A *cabildo*, előkelő származású lakosokból álló városi tanács volt a spanyol gyarmatokon, amely a helyi politikai, gazdasági érdekeket képviselte és tagjai a helyi oligarchiák képviselői voltak. A bírókat is a *cabildo* választotta meg. A *cabildo* autonómiáját korlátozta és hatalmi visszaélését volt hivatott gátolni az ún. *corregidor*, akit a korona nevezett ki elnöknek a *cabildo* élére.
- 9 Santiago Mariño (1788–1854) az Első Köztársaság bukása után Chachacare szigetére menekült és onnét indított expedíciókat a kelet-venezuelai royalisták ellen 1813-ban. Mariño akcióinak volt köszönhető, hogy hat hónap alatt a köztársaságiak ellenőrzése alá kerültek Cumaná és Barcelona térségei. Mariño viszont ragaszkodott az elvhez, miszerint Venezuela keleti- és nyugati köztársasági erőinek parancsnoksága ne tartozzék egy személy alá.
- 10 Antonio de la Santísima Concepción Nariño y Álvarez (1765–1823) Santa Fe de Bogotában született és a dél-amerikai függetlenségi mozgalmak egyik legvitatottabb személyisége. 1794-ben lefordította francia nyelvből az Emberi Jogok Nyilatkozatát spanyolra (*Declaración de los Derechos del Hobre y del Ciudadano*), amiért a spanyol hatóságok és Antonio Amar y Borbón alkirály tízévi börtönrre ítélték. A cádizi börtönből sikerült megszöknie 1796-ban, miután Párizsba menekült, ahol Francisco Mirandával lépett kapcsolatba. A megbeszélést követően azonnal Angliába távozott, és Spanyol-Amerika függetlenségét tervező szabadkőművesekkel konspirált. Amikor visszatért Kolumbiába, ismét bebörtönözték, de nem

politikai okok-, hanem a *Tesorería de Diezmos* hivatal hanyag vagyongazdálkodása miatt. Nariño, az 1810. július 20-i függetlenségi nyilatkozat után szabadult és megalapította a *La Bagatela* politikai lapot, mint a centralizmus híve. Rövidesen Nueva Granada centralista köztársasági erőinek lett a parancsnoka és a föderalista Antonio Baraya ellen harcolt sikerrel 1812 végén és 1813 elején, a kolumbiai polgárháborúban.

Az 1500-2000 főnyi déli kolumbiai hadsereg parancsnokaként támogatója volt Bolívar Csodálatos Hadjáratainak (*Campaña Admirable*). A Popayanban elért sikeres katonai akciók után, royalista fogságába került Pasto környékén, 1814 júliusában. A cádizi börtönből Enrique Samoyar álnéven publikált politikai iratokat. Rafael del Riego lázadásakor szabadult illegálisan, 1820. március 23-án. Visszatérve, Nagy Kolumbia elnökjelöltje volt 1821-ben, de veszített Bolívról szemben. Kissé csalódottan halt meg Cundinamarca szenátoraként, visszavonultan Villa de Leyvába.

<sup>11</sup> A spanyol korona időrendben mindig elsőként hozta létre az *audiencia* igazságügyi intézményét a gyarmatokon. 1511-től 1787-ig tizenhárom *audiencia* létesült Spanyol-Amerikában: Santo Domingo (1511), Cartagena (1518), Bogotá (1548), Guadalajara (1548), Charcas (1559), Quito (1563), Chile (1563–1673), Buenos Aires (1661–1672), Caracas (1786) és Cuzco (1787). Ezek az *audiencias* a gyarmati adminisztráció állami ellenőrző hivatalai voltak, ugyanakkor bírósági intézményként is működtek, igazságszolgáltatási jogkörrel a polgári perek esetén.

<sup>12</sup> A bírói hivatalt betöltő személy.

MOLNÁR GÁBOR<sup>1</sup>

## Jegyzetek az Újvilág első évtizedeinek missziójához az anonim kereszténység tételének fényében



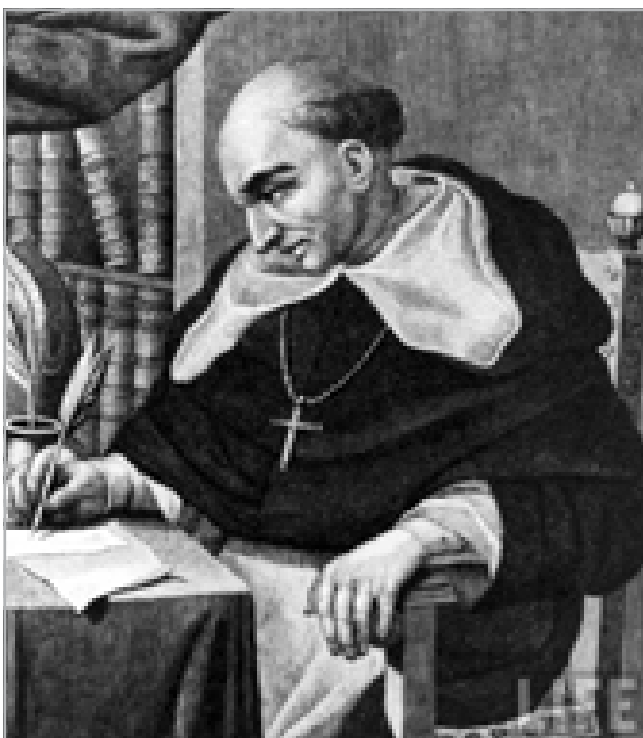
A két kontinens, Amerika és Európa történelmét meghatározó időkbe visz el írásunk. 1492. Október 12-én hajnalban Kolumbusz és legénysége, a „régí”, európaihoz viszonyítva, egy „Újvilágba” érkezett, amivel számos rendhagyó esemény vette kezdetét, amelyek mostanáig éreztetik hatásukat úgy gazdasági, szociális és politikai, mint filozófiai és teológiai szempontból. Az utóbbiak kapcsán, több kérdés merült fel az Újvilágban élő bennszülöttek katolikus hitre térítésével összefüggésben. Tanulmányunkban ezt a kérdést tesszük nagytitkos alá, a XX. század egyik teológiai elméletének tükrében, az anonim kereszténység tételének fényében.

### A „találkozás” és szereplői

A spanyol zsoldban álló olasz tengerésznek, Kolumbusz Kristófnak, hosszú előkészületek után sikerült megvalósítani útjait, egy az európaiaknak ismeretlen világba, amit ő tévesen Indiának vélt. A Felfedező, első útjára alig tudott elegendő legénységet toborozni<sup>2</sup>, majd amikor kiderült, hogy a felfedezett új területek bővelkednek a nemesfémekben, nyersanyagokban és az ingyen munkaerőben, megindult egy kíméletlen, mohóság által motivált, kivándorlási hul-



lám. Egyrészt, a feudális Spanyolországot képviselő hajósok, felfedezők és konkvisztádorok érkeztek Hispaniolára (Haiti) és a környező szigetekre. Majd kalandorok és az európai bankok megbízottjai is célba vették az Újvilágot és az El Dorado legendája kínálta valós és vélt földi kincseket. Később, 1496-ban, már arról volt szó, hogy a spanyol börtönökből szabadult rabokkal népesítik be az új területeket. Ezzel újabb tömegek érkeztek, nem a legtipikusabb és legbékésebb európai kultúrát honosítva meg a kontinensen. Másrészt, a „Las Indias”, amint Kolumbusz az új területeket nevezte, nemcsak laikusoknak, kincskeresőknek és kalandoroknak volt a célpontja. Kolumbusz saját nevét is, mint „Cristo Ferens”, azaz „Krisztus



vivő”, jegyezte fel a naplójában, ami arra utal, hogy útjai során, a keresztény hit terjesztését tekintette egyik fő feladatának. Később, az 1500-as évek elején Nicolas Ovando kormányzósága alatt, ferences szerzetesek érkeztek az indián lakosság megtérítésére. Sőt, néhány év múlva magyar pálosok is végeztek térítőmunkát, akiket Kasztíliai Izabella kért a satubali rendházból. Feltételezhetően ők voltak az első magyarok az Újvilágban. Bartolomé de Las Casas, szintén Ovando, expedíciójával érkezett Española szigetére 1502-ben, mint telepes. Nyolc éven keresztül harcolt az indiánok ellen, hamis dicsőség és gazdagság reményében. Már szerzetesként, 1514 Pünkösdjén döbönt rá mindarra a borzalomra, ami addig a szeme előtt lejátszódott: indián nők ezreinek megerőszakolása, öngyilkos indián családok, akik a megalázó rabszolgamunka elől menekültek a halálba, az európai telepesek rablásai, fosztogatásai, embertelenségei és a bennszülöttek kizsákmányolása. Még ebben az évben nyilvánosan lemondott a birtokairól és elkezdett a fennálló rend ellen prédikálni. Tette ezt az indiánok védelmében, az európaiak (saját népe) kolonizációs gyakorlata ellen. Ettől kezdve, az Újvilágba érkező európaiak elsődleges feladatát a Szent Pál-i értelemben vett evangelizációban látta, amit az „Indiánok Apostola”, ahogy Las Casast többen neveztek, a „De unico vocationis modo...”<sup>3</sup> című művében fejtett ki részletesen. Ebben az írásában, az indiánok megszólításának, egy a keresztényekhez valóban méltó módját tanította. Esméjének maradandó voltát tanúsítja, hogy irányelvei évszázadokon keresztül mély nyomot hagytak a katolikus egyház missziós felfogásában.

Összegezve elmondhatjuk, hogy az Újvilágba érkező európaiakat világi és egyházi célok is motiválták. Mindazonáltal, a két csoport, világiak és egyháziak között egy közös vonást fedezhetünk fel: valamennyien egyazon római katolikus keresztény hitet vallották.

A „másik oldal”, az amerikai kontinens indiánjai, különböző számítások szerint, szemben az Európából érkező néhány ezer hódító-felfedezővel, összesen körülbelül 15-20 millióan lehettek, de az újonnan érkezett jövevények által elterjesztett betegségek, a beháborúk és az éhínség, gyorsan tizedelték őket. A hódítások idején élő több millió indián tizenegy nagy kultúrkörhöz tartozott: pueblók, aztékok, mayák, karibok, chibchák, inkák, arawakok, tupik, guaranik, araukánok és patagóniaiak.<sup>4</sup> Két különböző kulturális szinten élő indián csoport volt ez: egyrészt, halászó-vadászó-gyűjtögető indián közösségek, az első felfedező utakon megismert Karib világ ősközösségben élő indián törzsei, másrészt, fejlettebb gazdasági – társadalmi szinten élő civilizációk, a későbbi hódítások célpontjai. A nagy kulturális gócpontok, több törzs és nép keveredésétől, ellentéteitől és társadalmi viharaitól voltak hangosak. A posztklasszikus, vagy más szóval magasabb fejlettségű civilizációk, mint az aztékok, mayák és az inkák, alig kaptak egy-két évszázadot a történelemtől arra, hogy megszervezzék előrehaladott, kulturális és tudományos szempontból fejlett társadalmukat, közvetlenül a spanyolok érkezése előtt. A Yukatán-félszigeten élő mayák nagy városállamai, Tikal, Pelenque, Copán többek között, közvetlenül az európaiak megjelenése előtt gyengültek meg belviszályok és természeti csapások miatt. Ez a történelmi környezet, az inkák birodalmában dúló belviszályokhoz hasonlóan, megkönnyítették Pizarro és Cortés hadjáratainak sikeres kimenetelét.<sup>5</sup>

Ugyanakkor, nem csak gazdasági, társadalmi és kulturális szempontból heterogén világ tárult az érkezők elé, hanem az indián vallások pogány isteneivel, szertartásaival és szokásaival is szembesültek. Ezt a sajátos teológiai „miliót” jól tükrözte a bennszülöttek életének szakrális jellemvonása, vallási szokásaik, melyek társadalmukat alapjaiban határozták meg. Jó és rossz Isteneik a természeti erők megtestesítői voltak, akik felváltva kormányozták a világot. Vallási életükhöz kapcsolódóan, társadalmi elvárásaik morális törvényekben fogalmazódtak meg: a lopást, a részegséget, a rágalmozást, a boszorkányságot és a vérfertőzést súlyos bűnnek tartották, amiket törvényekkel büntettek. Az aztékok erkölcsi emelkedettségét tükrözi az is, hogy az éhezőknek megengedték a kukorica lopását élete fenntartása érdekében. Különös figyelmet érdemelnek vallási cselekedeteik: a gyónás, a bűnbánat, a böjtök és az áldozatok. Szintén e kultúrkörben, az azték indiánok társadalmában, gyakran mutattak be emberáldozatokat az isteneiknek.<sup>6</sup> Mennyország és pokol kettőssége is jelen volt vallásukban. Az inkák hasonlóan fejlett teológiai és vallási alapokon szerveződő társadalomban éltek. Birodalmuk, ami 4000 kilométer hosszúságban húzódott az Andok vonulata és a Csendes Óceán partja mentén, szintén magas fejlettségű civilizációt jelentett a kontinens déli részén. Napkultuszukat az uralkodó – aki a nap istent testesítette meg – tisztelete által fejezték ki. Különösen figyelemre méltó az a fejlődési folyamat, amely a monoteizmus kialakulása felé mutatott egy teremtő istent (Viracocha) tételezvé fel. Éppen a spanyol hódítás akadályozta meg isten-fogalmuk teológiai továbbfejlődését.

## A találkozás során felmerült két lényegi kérdés

A két kontinens és civilizáció között lezajló találkozás folyamata számos gyakorlati problémából kiindul elvi kérdést hozott felszínre úgy az indiánok, mint a spanyolok részéről. Ezekből a továbbiakban, két meghatározó problémát szeretnék kiemelni és bemutatni, melyek kapcsolódnak gondolatmenetünkhöz.

Az azték indiánok számára – de kimondva, vagy kimondatlanul a többieknek is – felmerülő dilemmák közül, talán a leglényegesebb és legfontosabb az volt, hogy kik lehetnek a tenger felől érkező idegenek. Sajnos vagy szerencsére egy prófécia szerint pont abban az időben várták *Kecalkoatl* és a többi istenek visszatérését. *Cortés* és alig hétszáz katonája, 1519-ben érkezett Mexikó partjaihoz és II. *Moktezuma* „szívélyesen fogadta őket, abban a hitben sietett elébük, hogy a fehér emberek nem mások, mint a ma Mexikói-öbölnek nevezett vizekről végre visszatérő *Kecalkoatl* és a többi isten.”<sup>7</sup> Hogy kik is voltak valójában az érkező idegenek, alig két év eltelte után fény derült, 1521. augusztus 13-án, amikor *Tenochtitlán*, az azték főváros, egy vérfürdő után végleg elesett.

Nem volt ilyen rövid időn belül megoldása annak a lényegi vitának, amely a bennszülöttek mibenlétére vonatkozóan merült fel, hogy tudniillik eredendően jó vagy rossz lényekről van-e szó? Két egymást kizáró szempont született ennek kapcsán. Az egyik nézőpont, melyet *Las Casas* is képviselt, mint „nemes vadakat” tüntette fel az őslakosokat, akik „... az Isten által teremtett lények közül a legegyszerűbbek, legalázatosabbak... a rosszat, a gyűlöletet és bosszút nem ismerik... a legérzékenyebbek minden betegségre... és akik nagyon képesek fogadni a mi Szent Katolikus Hitünket”.<sup>8</sup>

Békés szándékukat támasztja alá Kolumbusz hajónaplójának első napon kelt szövegrésze: „...nagy barátsággal fogadtak bennünket... fegyvert nem viselnek. Azt sem tudják, hogy az mire való...”<sup>9</sup>. Egy másik szempont, melyet *Gonzalo Hernández de Oviedo* történész, *Las Casas* esküdt ellensége is képviselt, „piszkos kutya”-ként említi az őslakosokat, számos negatív jellemzővel. Csak évtizedekkel az un. „burgosi törvények”<sup>10</sup> kimondása után, teológiai és filozófiai viták következményeként, melyek elsősorban Salamancában és Párizsban, az akkori nyugat legjobb egyetemein zajlottak, nyilvánvalóvá vált, hogy az indiánok is emberek, mivel birtokolják azokat a képességeket, amelyek az emberi lét nélkülözhetetlen jellemzői. III. Pál pápa, 1537-ben tette közzé *Sublimis Deus*<sup>11</sup> kezdetű bulláját, melyben kimondja, hogy az indiánok „...valóságos emberek, akik nemcsak képesek megérteni a katolikus hitet, hanem óhajtják is fogadni azt...”

Igy tehát az indiánok, „karddal és vérrel”, a spanyolok pedig a *Sublimis Deus*szal kaptak választ az idegenek mibenlétére vonatkozó elvi kérdéseikre. Mindazonáltal, a több évtizedes teológiai és filozófiai disputák alatt és után is, az evangélium hirdette volt, váltakozó intenzitással és módszerekkel, attól függően, hogy kik és milyen érdekektől vezérelve tették azt.

## Az anonim kereszténység tételének tanítása és kapcsolata az Újvilág missziójával

Az anonim kereszténység tétele ezen a ponton kapcsolódhat az Újvilág missziós gyakorlatához, mint a visszatekintést és a reflexiót segítő elmélet. E teológiai tételnek, pasztorációs szempontból különösen fontos jelentősége van, hiszen tanítása feltételezi azt a reményt, ami lehetővé teszi az igehirdetés sikerébe vetett hitet. Továbbá, már a krisztusi kegyelem által vezérelt ember-képet sugallja, valamint, arra szólítja fel az evangélium hirdetőjét, hogy az üzenet címzettjében igyekezzék mindig azokat a belső tapasztalatokat felfedezni és megszólítani, amelyek már akkor adva vannak benne, Istenre való ráutaltsága és Istenre való irányultsága révén, mielőtt még Isten igéje elérné őt<sup>12</sup>. Ezzel összhangban, az üdvösségre való meghívás közvetítőjének, tehát a misszionáriusnak, Szent Pál tanítása szerint, a következőket kell megvilágítania igehirdetésével:

„Akit nem ismertek, és mégis tiszteltek, azt hirdetem nektek.” (ApCsel 17, 23) Ez a megállapítás sejteti azt, hogy annak a személynek, akinek hirdetik az evangéliumot, már előzetes tapasztalata van – ugyan nem kifejezett formában – az ige hirdetés tartalmáról, vagyis végső soron a keresztény Istenről. Ezzel szorosan összefügg az a megállapítás, hogy a nem keresztény emberek is, minden, a lelkiismeretüknek engedelmeskedő pozitív erkölcsi döntésükkel, Jézus Krisztust tisztelik, vagy szeretnék tisztelni más vallásuk vagy ateizmusuk ellenére, még ha ezt kifejezett módon nem is tudják. *Karl Rahner*, anonim kereszténységről szóló tétele szerint, ez a következőképpen fogalmazható meg: egy keresztény misszionárius, munkája közben olyan embereknek viszi az Örömhírt, akik nem ébredtek még kereszténységük tudatára, vagyis anonim keresztények. Ezeknek a „keresztény fogalmak szerint” hitetlen, vagy más vallású embereknek, legyenek azok amerikai indiánok, afrikai néger, ázsiai vagy ausztrál bennszülöttek, minden pozitív erkölcsi döntésükben és cselekedetükben bennfoglaltatik a kinyilatkoztatásban való hit, annak ellenére, hogy ők maguk ennek kifejezetten tudatában lennének. Ebből a szempontból, a hittérítők feladata abban áll, hogy e keresztények névtelenségét megszüntesse azáltal, hogy megnevezi számukra a „nem ismert”-et.

Ugy gondoljuk, hogy az Újvilág hagyományos törzsi vallásait gyakorló őslakosai ötszáz évvel ezelőtt (és vannak, akik még ma is) öntudatra még nem ébredt keresztények voltak, *Karl Rahner* fenti gondolatainak megfelelően. A *rahneri* definícióból messzemenően érezhető ugyan az a tisztelet és tolerancia a keresztység szentségében még nem részesült keresztények iránt, amit már a Szent Pál-i (ApCsel 17, 23) idézet is sugall: az alá és fölrendeltségi viszony eltűnik térítő és térített között. Hiszen mindkettőjüknek van tapasztalata ugyanarról az isteni valóságról és kegyelemről, az egyiknek direkt, a másiknak indirekt formában. Ezek alapján, a két felet, mint egymás mellé rendelt partnert szemlélhetjük, akik alázattal nyitottak egymás iránt egy mélyebb, tiszteleten és tolerancián alapuló párbeszéd megvalósításának reményében.

A fentiekből kiindulva az a kérdés merül fel, hogy mennyire valósították meg a kereszténységet hirdető, tévedésből istenekként tisztelt európaiak, azokat az attitűdöket, toleranciát és tiszteletet még formálisan nem keresztény ember-testvéreikkel szemben, melyet a XX. század teológiájának anonim kereszténységről szóló tételében olvashatunk?

## „Egyik kezükben az evangéliumot nyújtották, a másikban a kardot emelték magasra”

Hogy megválaszoljuk a fenti kérdést, számtalan epizódot használhatunk fel az Újvilág spanyolok érkezése utáni történelméből. Egy szembetűnő félresiklás, a missziós folyamat első éveiben, a tömeges vagy a fegyverrel kikényszerített keresztelések voltak, abban a hitben – vagy pontosabban tévhitben –, hogy e térítési gyakorlat által az üdvösségre juthatnak az egyébként elkárhozásra ítélt lelkek. Nem csak *Las Casas* volt tanúja annak, hogy az egyik terület megszállása alkalmával a spanyol hódítók a következő kiáltványt adták ki:

„Hagyjátok el hamis isteneiteket, higgyetek az evangéliumban, vegyétek fel a kereszténységet. Ha nem vagytok erre hajlandók, ha ellenálltok, akkor háborút indítunk ellenetek, megöliünk, rabszolgaságba hurcolunk és kifosztunk benneteket”.<sup>13</sup>

Amint az nyilvánvalóan olvasható a kiáltványban, a legsúlyosabb fenyegetések és büntetések terhe alatt kötelezték a bennszülötteket arra, hogy felvegyék a keresztiséget és alá vessék

magukat a spanyol király uralmának. Ennek az esetnek is, mint sok hasonlónak, tragikus vége lett, mivel az indiánok ellenálltak, a hódító-térítők másnap felgyújtották házaikat, halomra öldösték őket, s az életben maradottakat rabságba hurcolták. E térítői gyakorlat ideológiai alapját VI. Sándor és II. Gyula pápák bullái, 1493-ban az *Inter cetera* és 1508-ban az *Universalis Ecclesiae regiminis*, szolgáltatták. A konkvisztádoroknak azzal a feltétellel adományozták az új földeket, ha azok népeit a keresztény hitre térítik: „...valósággal állami hittérítés volt, minden hódító egyúttal hittérítő, és minden hittérítő bizonyos fokig kénytelen volt a hódító Spanyolország képviselőjének tekinteni magát.”

Így ezrével nőtt a formálisan megkeresztelték és/vagy a halottak száma az Indiákon, de az élve maradt és formálisan megkeresztelt indiánok jelentős része továbbra is hitetlen maradt.

A hódító-térítők klasszikus és legismertebb példái, *Hernán Cortéz* és *Francisco Pizarro* voltak, akik rendszerint úgy kezdték egy új terület megismerését, hogy letérdeltek az Egyházat képviselő szerzetes vagy pap előtt, áldást kérve céljuk eléréséhez, majd maguk előtt hordva a keresztet, megkezdték a bennszülöttek mészárlását: „Egyik kezükben az evangéliumot nyújtották, a másikban a kardot emelték magasra.”<sup>14</sup>

Egyrészt, amint látjuk, téves elméleti, filozófiai-teológiai alapokból kiindulva tragikus történelmi események születtek. Másrészt, van egy sokkal egyszerűbb gyakorlati magyarázata is annak, hogy mi készítette a hódító-térítőket e gyilkos és borzalmas tettekre, még mielőtt elméleti vitákba kezdtek volna bonyolódni a bennszülöttek természetéről, vagy az aktuális pápai bullák filozófiai mondanivalójáról. Egy azték krónikás beszámolója egyértelműen megvilágítja számunkra a gyakorlati problémát: „...ez az, ami után sóvárognak. Reszketnek érte, az étvágyuk felkorbácsolódik. Mint az éhes disznók áhítóznak az aranyra.”

Mindezekből azt láthatjuk, hogy a hódító-térítők, egy a kereszténységet a bibliai idők-től meghatározó gyakorlatot, a misszió gyakorlatát, használták fel saját törvénytelen céljaik megvalósítására és igazolására. *Las Casas* a következőkben foglalja össze ezt a történelmi tragédiát: „Még sohasem terjesztették ilyen módon a megfeszített Jézus tanítását, még sohasem hirdették a felebaráti szeretetet harci dobok pergése közben, még sohasem mészárolták a népeket, gyalázták meg a családokat, sértették meg az egyéni szabadságot és fosztották ki az idegeneket a hit terjesztésének ürügye alatt.”<sup>15</sup>

Ha az előző térítői gyakorlatot az anonim kereszténység nagyítójának üvege alá tesszük, akkor azt láthatjuk, hogy e, már teljes mértékben (?) kereszténységük tudatára ébredt hódító térítőknek, azt a tiszteletet és toleranciát, melyet az anonim kereszténység tételének pasztorális vonatkozása tekintetében olvashatunk, nem sikerült maradék nélkül megvalósítaniuk. Nyilvánvalóan, a XX. században született teológiai elméletet ők nem ismerhették, ezt a hiányt nem lehet felróni számukra. Ugyanakkor a tételben kifejezett türelem, megértés, tisztelet és tolerancia a még formálisan nem keresztények iránt, nem magából a tételből származik, hanem az Újszövetség üzenetéből, az Evangéliumok tanításából, melyeket nyilvánvalóan ismerniük kellett. Máskülönben, tetteik sem tükrözték a szándékot, mely szerint a megtérés előtt álló bennszülöttek vallása és a keresztény vallás közötti párhuzamokat és pozitív kapcsolatokat keresték volna.

## „Az egyedüli mód, hogy megnyerjük a népeket az igaz hitnek”

Szerencsére pozitív példákat is említhetünk, az indiánok közt végzett missziós és pasztorációs munkát illetően. *Las Casas*, ellentétes álláspontra helyezkedvén a hódító–térítők mérsárlási gyakorlatával, már 1531 után kérte, hogy hagyják behatolni, a mai Guatemala akkori területének egy háborús övezetébe, ahol békés körülmények között saját nyelvükön, zenés énekekkel és versekkel, két rendtársa közreműködésével megtérítette az ott élő bennszülötteket. Azóta hívják ezt a helyet Verapaz<sup>16</sup>-nak. Majd, 1544-ben történt püspökké szentelése alkalmából arra kéri Fülöp herceget, hogy küldjön jó papokat, az Egyház és a kereszténység erősítésére. Tevékenységének nagy érdeme volt az is, hogy az Újvilágba magával vitt negyvenöt jól képzett, az új kultúrába beilleszkedni kész szerzetest, akikből a későbbi püspökök és missziók további szervezői nevelődtek. Elmondható, hogy az újonnan megismert kontinensen sehol nem tért a katolikus hitre annyi indián békés körülmények között, saját nyelvű igehirdetést hallgatva, mint az ő missziós területein, a mai Mexikó, Guatemala és Honduras településein. *Las Casas* a térítések kezdetétől fogva szorgalmazta, hogy a szerzetesek tanulják meg a nép nyelvét. Életének utolsó kérelmében, melyet az 1566 januárjában választott V. Pius pápának küldött, ez olvasható: „... a püspökök se tekintsek megalázó dolognak elsajátítani a nyáj nyelvét.”

Ebből a kérésből is érezhető a vágy, hogy a pásztor békés úton, valóban elérje a nyáj szívét, azzal, hogy saját nyelvén hívogatja azt. Prédikációiban jó bánásmódot és szabadságot követelt az indiánoknak. Ezért sok telepes neheztelt rá és rövid időn belül kieszközölték, igehirdetéseinek két évig tartó felfüggesztését. Később egy szerzetes társával felkereste *Enriquillo*t – egy gerilla életmódot folytató indiánt – akit meggyőzött arról, hogy hagyjon fel a háborúskodással. Ezzel a tettevel is azt bizonyította, hogy szeretettel bárkit meglehet nyerni a keresztény hitnek. E tapasztalat hatására írta a *De unico vocationis modo* című művét, melyben kifejti, hogy a karddal és fegyverrel véghezvitt hódítás–térítés téves és hogy a megtérés a prédikáció és a jó példa gyümölcse kell legyen, tiszteletben tartva a bennszülöttek jogait, különösen a szabadsághoz és a magántulajdonhoz fűződő jogait. Szintén itt fejt ki, hogy „a meghívás mindenkinek szól, függetlenül azoktól a viszonyoktól, amelyek között él...”<sup>17</sup> Ezek szerint, lehet a meghívott hitetlen, vagy az európai kultúrkörön kívülálló, más vallásokhoz tartozó individuum. *Las Casas* egészen konkrétan a primitív vallású indiánokra gondol, köztük a gyűjtögető életmódot folytató törzsekre vagy a magasabb kulturális szintet elérő aztékokra, inkákra és mayákra. *Las Casas* véleménye szerint, jobb hagyni az indiánokat, hogy meztelen imádják tovább saját isteneiket, sőt jóhiszeműen folytassák emberáldozataikat,<sup>18</sup> minthogy a kegyetlen „térítő hadjáratokat” indítsanak ellenük, kirabolván földjeiket, megfosztván őket méltóságuktól és értékeiktől.

## Befejezés

A bennszülöttek békés szándéka, hitük és vallási szertartásaik kereszténységgel párhuzamos vonatkozásai (bűnbánat, gyónás, böjt, áldozatok, monoteista irányultság, pozitív morális törvények stb.) lehettek volna kapcsolódási pontok a keresztény hit átadásában a hódító–térítők missziós gyakorlatában is. Az anonim kereszténység tétele alapján értelmezett pasztorációs felfogás gyakorlati alkalmazása, elkerülhetővé tette volna, a csak külsőségeik-

ben keresztény hódító-térítőik által elkövetett hibákat és embertelenségeket, amelyek 4-500 évvel ezelőtt az Amerikai kontinens missziója során megtörténtek. Annak ellenére, hogy mai formájában nem ismerhette az anonim kereszténység tételét, korában *Bartolomé de Las Casas* missziós ideái és gyakorlata voltak legközelebb ahhoz a toleranciához és tisztelethez, melyet a XX. századi teológiai tétel megfogalmaz. <sup>19</sup> Ezt a láthatatlan kapcsolatot támasztja alá az „Indiánok Apostola” által megfogalmazott törekvés: „*Csupán a hit elterjesztése és hirdetése a népek között, mint amilyenek ott azok, sem isteni, sem emberi törvények szerint meg nem engedte és el nem tűrte a háborút, sőt inkább tiltja valamennyi, hacsak azt nem akarjuk állítani, hogy az édességgel, könnyedséggel, gyengédséggel és szelídséggel teli evangéliumi törvényt úgy kellene erőszakolni, ahogy Mohamed<sup>20</sup> erőszakolta a sajátját*”<sup>21</sup>



Ez a missziós felfogás jóval megelőzte kora térítői szemléletét és gyakorlatát, így az Újvilág „megkeresztelésében” jelentős részt vállaló *Bartolomé de Las Casas* munkája példa lehetett volna pizarróknak és cortéseknak, és az ő térítői szemléletének és gyakorlatának általánossá válása tisztább fényt vetne arra a mércére, melyet a XX. Század kérdésben szereplő tétele a múlt missziói elé állít.

#### JEGYZETEK

- 1 A szerző 1998–2002 között tanult és kutatott Kolumbia jezsuita egyetemén, a Pontificia Universidad Javerianan, ahol két MSc fokozatot szerzett szociálpszichológiából és nemzetközi kapcsolatok szakterületen.
- 2 DYSON, J.: *Columbus*. In search of the real Christopher Columbus. Toronto, 1991, Madison Press Books.
- 3 „Az egyedüli mód, hogy megnyerjük a népeket az igaz hitnek” című munkájáról van szó, México, 1975, FCE.
- 4 BORSÁNYI L.: Indián kultúrák. *História*, 1992/5-6.
- 5 Rövidebb történeti bevezetést ezzel kapcsolatban lásd MOLNÁR, G.: Latin-Amerika története. In *Világföldrajz*. Főszerk.: Tóth József. Budapest, Akadémiai Kiadó. (Megjelenés alatt)
- 6 A spanyolok érkezése előtti ötven évben, egyes számítások szerint évente 15 ezer embert áldoztak fel. Ezen a számadaton nem változtat az a tény sem, hogy ismerték az érzéstelenítés módszerét.
- 7 BENYHE, J.: *Így látták, indián és spanyol krónikák*. Budapest, 1992, Európa Könyvkiadó.
- 8 LAS CASAS, B.: *Brevísima Relación*. Buenos Aires, 1924. 7–8.
- 9 HILDEGARD, M.R.: „Menjetez tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket...”. *Vigilia*, 1992/9.
- 10 Palacios Rubios, J.L. Arisztotelésztől vett „servi a natura” tételének elfogadása, vagyis az indiánok „halálos ítélete”.
- 11 „Isten fenséges”.
- 12 RAHNER, K.–VORGLIMLER, H.: *Teológiai kishoztár*. Budapest, 1980, Szent István Társulat.
- 13 LÉVAY M. (szerk.): *A katolikus hittérítés története*. Budapest, 1937, Franklin Társulat.
- 14 LÉVAY Ibidem.
- 15 LÉVAY Ibidem.
- 16 „A béke közel”. A Szerző ford.

- <sup>17</sup> Hildegard Ibidem.  
<sup>18</sup> Az aztékok naponta mutattak be emberáldozatokat Huitzilopochtli-nak (a nap és a háború istenének), Quetzalcoatlnak, valamint Tlaloc esőistennek. Lásd DALE M. BROWN (szerk.): *Az aztékok: a vér és csillogás birodalma*. Budapest, 1993, Gemini Kiadó.  
<sup>19</sup> Valamint a felszabadítás teológiájával való kapcsolatát lásd GUTIRREZ, GUSTAVO: *Isten, vagy az arany az Indiákon. Latin-Amerika a XVII. században*. Ford. Kovács Marian. Szeged, 2005, Agapé Kiadó.  
<sup>20</sup> Természetesen a Mohamedre történő utalást, a történelmi kor viszonyait figyelembe véve, annak megfelelően helyesen értelmezve kell megközelíteni.  
<sup>21</sup> Benyhe ibdem.

OSKÓ PÉTER–MOLNÁR GÁBOR

## Néhány szempont Latin-Amerika társadalomföldrajzához



A világgazdasági szempontból értelmezett centrum–periféria viszonyrendszer jelenleg egyik legerősebb centrumának számító Angol-Amerikával szemben a kettős kontinens többi része periferikus-félperiferikus jellegű, gazdaságilag gyengén, vagy közepesen fejlett, jórészt az USA vonzáskörébe tartozó államokat foglalja magába. Ezek az országok a közös társadalmi-gazdasági vonásaik alapján külön, ún. „nagy-térséget” alkotnak, mely elnevezésére nagyszerűen megfelel a már sok szempontból emlegetett „Latin-Amerika” elnevezés. A „társadalomföldrajzi nagytérség”, A. KOLB (1962) elnevezésével ez a térség az ún. „kultúrföldrész” (ez esetben „Latin-amerikai kultúrterület”), mely nem egyezik a geológiai-természetföldrajzi értelemben vett földrész-lehatárolásokkal. E lehatárolások jellemzése bizonyos fokú általánosításokat is feltételez. A latin eredetű spanyol, ill. portugál nyelv (valamint a francia) és a római katolikus vallás egyeduralma mellett sok országban fennmaradtak – sőt Peruban, Bolíviában és Paraguayban hivatalosan is elismertek – az indián őslakosság nyelvei. A Karib-tenger térségének számos kis országa angol (Jamaica, Brit Virgin-szigetek), francia (Martinique, vagy Guadelupe), vagy holland (Aruba, Bonaire, Curacao) nyelvű lakosságával, sőt olykor protestáns felekezetek dominanciájával elüt a latin-amerikai államok többségétől. A spanyol ajkú, katolikus népesség elterjedése viszont északon túlnyúlik Latin-Amerika határán, és messze behatol az Egyesült Államok területére. Jelenlétük az USA sok déli államában nemcsak jelentős népességföldrajzi, hanem politikai tényező is (Florida, Texas, California).

Amerika távol esett az emberré válás afrikai színterétől, így benépesülésére csak relatíve későn, - kb. 30-40 ezer évvel ezelőtt - kerülhetett sor. Az indiánok ősei a nagy eljegesedések idején szárazra került Bering–szoros széles földhídján át Ázsiából érkeztek, és az interstadiálisok (eljegesedések közötti időszakok) enyhébb időszakaiban a belföldi jégtakaró közötti szárazulatokon, pl. a Mackenzie-folyó völgye és/vagy Alaszka tengerpartja mentén vándoroltak dél felé. Sok ezer évnek kellett elteltie, míg a vadászó-gyűjtögető népcsoportok



eljutottak Közép-Amerikáig, majd az ottani őserdőkön átszivárogyva Dél-Amerikát is birtokba vették. Patagóniát kb. 10 ezer évvel ezelőtt érték el. (Ezekre a következtetésekre a kutatók a tűzrakó helyek radiokarbon vizsgálata alapján jutottak.) Közben az utolsó eljegesedés idején – kb. 10-15 ezer évvel ezelőtt – Ázsia felől egy újabb vándorlási hullám sodorta Amerika északi partjaira az eszkimók és a velük közeli rokonságban álló aleutok őseit.

## Latin-Amerika társadalomföldrajzának rövid összefoglalása és néhány jellemzője

### *Történelmi előzmények*

Az amerikai indiánok kivétel nélkül a 0-ás vércsoportba tartoznak, míg ázsiai rokonaik, a mongoloid népek között ez az arány csak kb. 50%. Ennek az eltérésnek a magyarázata az lehet, hogy a Bering-szoroson átkelő embercsoport, amelytől az egész indián népesség származik, igen kis létszámú – mindössze 10-12 fő lehetett, és tagjai valamennyien a 0-ás vércsoportba tartoztak, ill. közülük csak a 0-ás vércsoportúak tagjai maradtak életben. (Czeizel 2003).

A halászat-vadászat és a gyűjtögetés, valamint az ezzel járó folytonos vándorlás, a nomád életforma Amerika túlnyomó részén egészen a legújabb korig fennmaradt. A Mexikói-magasföldön élő népcsoportok azonban már a Kr. e. III. évezredben elkezdtek áttérni a földművelésre. Ezzel párhuzamosan bontakozott ki a földművelés másik gócterülete a Perui-Andokban. A földközösségi tulajdonon alapuló növénytermesztés a szárazabb területeken idővel öntözéssel, az Andokban teraszozással, állattartással (pl. láma), és trágyázással is kiegészült, s így a sűrű népesség megélhetéséhez, jól szervezett államalakulatok létrejöttéhez is alapot teremtett.

A közép-amerikai földhídon a Kr. u. IV-VII. században kibontakozó, majd a IX. századtól – feltehetőleg a trópusi termőtalaj kimerülése miatt – a Yucatán-félszigetre áttevődő maya kultúra emlékét őrzi a mintegy 120 romváros és a 40-60 méter magas díszített lépcsős templompiramisok. A Mexikói-magasföld földművelő népeit a XIV. században az aztékok igázták le és fogták egységbe. Az Andok északi és középső részén a spanyolok érkezése előtt élte virágkorát az inka birodalom, amely szervezettségével, kézműipari és építészeti alkotásaival a mayákat és aztékokat is felülmúlta. Az európai hódítást megelőző ún. prekolumbián időszak legfejlettebb, jól tagolt amerikai társadalmi azonban az anyagi kultúra terén csupán az újkőkor szintjét érték el: a fémmegmunkálás az aranyra, ezüstre, rézre korlátozódott, nem ismerték a kereket, s kezdetleges írása csak a mayáknak és aztékoknak volt.<sup>1</sup>

Kolumbusz 1492-es felfedező útjával megkezdődött az addig ismeretlen földrész gyarmatosítása. A spanyolok és portugálok VI. Sándor pápa közvetítésével jó előre megosztották az óceánon túli területek birtoklásán: az 1494. évi tordesillasi szerződés a nyugati hosszúság 46. fokától keletre eső területeket a portugáloknak juttatta, ettől nyugatra pedig a spanyoloknak adtak szabad kezdet (ez alapján lett pl. Brazília a portugáloké). A XVI. század első felében egymás után indultak a konkvisztádorok seregei az Újvilágba, és néhány évtized alatt meghódították Mexikót, Közép- és Dél-Amerikát. A gyors sikerek elsősorban az európai haditechnika fölényének volt köszönhető: a páncélos, tűzfegyverekkel rendelkező hódítókkal szemben esélyük sem volt az őslakosoknak. Ráadásul belső ellentétek is gyengítették őket, amit a hódítók ki is használtak.

A XV. század végén Amerika lakossága 30-40 millió fő lehetett; az erre vonatkozó becslések rendkívül tág határok közt – 15 és 90 millió – szóródnak. Az európaiak színre lépését megdöbbentő demográfiai hanyatlás követte: 1650-re a kettős kontinens népessége – a bevándorlások ellenére – kb. 12 millió főre süllyedt; ennek közel fele jutott Dél-Amerikára. A hódítók helyenként népirtássá fajuló kegyetlenkedései mellett a pusztulás döntő tényezője azonban az Európából behurcolt fertőző betegségekben keresendő, amelyekkel szemben az őslakosok nem tudtak védekezni.

A spanyol hódítók zöme az anyaország háborúiban edződött, ám elszegényedett nemesek közül (valamint, sok esetben a börtönökből szabadult rabokból) verbuválódott, akiket a gyors meggazdagodás és a birtokszerzés vágya hajtott. Az államot mindenek előtt a nemesfémek megszerzése, a kincstár bevételeinek gyarapítása érdekelte. A nemesfémek fontosságát az okozta, hogy az európai hatalmak és a Kelet-Ázsia közti klasszikus kereskedelemben súlyos deficit mutatkozott Európa rovására. Ezt igyekeztek pótolni a minél nagyobb nemesfém beszerzéssel, amiben Spanyolország óriási előnyre tett szert az amerikai nemesfémkészletek „felfedezésével”. Ez eredményezte, hogy Spanyolország és Portugália a XVI. század kereskedelmi hatalmaivá emelkedhetett. Lisszabon és Sevilla pedig fontos kereskedelmi központokká váltak. Az azték és az inka birodalom leigázásával és kirablásával egyidejűleg már sor került az Antillák aranylelőhelyeinek feltárására, majd ezek kimerülése után – a XVI. század közepétől – a figyelem a mai Mexikó és Bolívia ezüstabányái felé fordult, lásd. Potosí, a bolíviai „ezüstaváros”, melyet fénykorában, a XVII. században kb. 150-200 ezren laktak.<sup>2</sup>

Az anyaországból bevándorló spanyolok elsősorban a már eleve sűrűn lakott vidékeken telepedtek le, ahol a királyi adománybirtokok (encomienda) művelésére az indián munkaerő rendelkezésre állt. Az „encomienda” formailag a korona tulajdonjogához tartozott. Ez a XVII-XVIII. század folyamán átadta a helyét a magántulajdonon alapuló nagybirtokrendszernek: kialakult az hacienda-rendszer, mely gyakorlatilag torzítva reprodukálta az ibériai feudalizmust, rabszolgamunkával kiegészítve azt. Emellett, noha egyre szűkebb keretek között, de az indiánok földközösségei is fennmaradtak. A gyarmati hatalom gazdasági alapjainak kiépülésével párhuzamosan folyt a közigazgatás megszervezése, amely új városok alapítását és látványos fejlődését vonta maga után. 1535-ben Mexikóváros lett Új-Spanyolország Alkirályság székhelye, 1542-ben pedig létrehozták Lima székhellyel a dél-amerikai Perui Alkirályságot. Erről 1717-ben leválasztották Új-Granadát (Bogotá fővárossal), majd 1776-ban Rio de la Platát (székhelye: Buenos Aires). Az alkirályságok tovább tagolódtak, később nagyjából ezeknek a határai öröklődtek át a független államokra. Az államigazgatás, a gyorsan kiépülő római katolikus egyházi hierarchia és a felsőoktatás központjai általában a tengerparttól távolabb, a hegységek kellemesebb éghajlatú, eleve sűrűn lakott övezetében jöttek létre. A kikötővárosok főleg az anyaországgal való kapcsolattartást szolgálták. Kivétel jelent Brazília, ahol a tengerparti városok váltak a gazdaság centrumaivá.

A spanyolok kevés figyelemre méltatták az Újvilágnak azokat a vidékeit, ahol expedícióik nem találtak nemesfém lelőhelyeket és sűrű lakosságot. Ezért kerülte el a gyarmatosítás Észak-Amerika törzsterületét és Dél-Amerika távoli végeit. Az Amazonas-medence széles őserdei határsávját a birodalom a tőle teljesen független szerzetesrendi missziók (pl. a jezsuiták) felügyelete alá helyezte.

A spanyolok földrajzi felfedezései természetesen felkeltették a rivális európai hatalmak érdeklődését is. A franciák és az angolok a XV. század végétől több expedíciót küldtek az óceán túlsó partjának felfedezésére. Miután világhósszá vált, hogy Kelet-Ázsiába csak Ame-

rika megkerülésével lehet eljutni, legkiválóbb hajósaik makacsul kutattak az „Északnyugati átjáró” után, és eközben feltérképezték Észak-Amerika keleti partjait. Mindez anyagilag kevés sikert hozott. Annál jövedelmezőbbnek bizonyult viszont Anglia, Franciaország és Hollandia számára az államilag támogatott kalózkodás; az arannyal-ezüsttel megrakott gályák kifosztása és a spanyol gyarmati kikötők felprédálása. Az Antillákon berendezkedő kalózkodók készítettek elő a terepet ahhoz, hogy a XVII. század folyamán – miután a spanyolok tengeri hatalma meggyöngült – ezek a szigetek hivatalosan is brit, francia vagy holland gyarmattá váljanak.

Mínthogy az Antillák szigetvilágának őslakossága a XVI. század folyamán szinte teljesen kipusztult, a spanyolok az egyre nagyobb területeket elfoglaló cukornádültetvények művelésére Afrikából hurcoltak be rabszolgákat. A portugál gyarmatosítók, akik Dél-Amerika ritkán lakott keleti partvidékén rendezkedtek be, kezdettől fogva a fekete rabszolgák munkájára alapozták az ültetvényes gazdálkodást. A rabszolga-kereskedelem monopóliumáért a XVII. században már holland, francia és angol társaságok versenyeztek egymással, és országuk újonnan szerzett karib-tengeri birtokait tették a szállítmányok elosztásának központjává. 1500 és 1850 közt kb. 9-10 millióra tehető az Újvilág kikötőiben partra tett afrikai rabszolgák száma. A nyugat-indiai szigetvilágba és Brazíliába egyaránt kb. 4-5 millió, a spanyol gyarmatokra és Észak-Amerikára fél-fél millió jutott.

### *Antropológiai és demográfiai szempontok*

Az Újvilágba történő kivándorlást a spanyol és a portugál állam is támogatta, de 1800-ra az amerikai kettős kontinens összlakossága (kb. 24 millió fő) még mindig nem érte el a felfedezések előtti szintet. Latin-Amerika kb. 17 millió lakosából ekkor 3,5 millió fő volt európai származású (kreol), és a népesség egyre szélesebb rétegét alkották a fehérek és indiánok keveredéséből származó meszticek. A feketék és a különböző árnyalatú afrikai-európai (mulatt), valamint az afrikai-indián (zambo) keverékek tovább színesítették a kontinens emberföldrajzi képét.

Az afrikai rabszolgák tömeges behurcolása mellett, a gyarmati korszak elmúltával intenzívebbé vált, ill. tovább folytatódott az európaiak bevándorlása, de immár nemcsak a Pireneusi félszigetről, hanem más államokból – főként olasz és német földről - is nagy számban érkeztek telepések Dél-Amerika mérsékelt égövi településeire. 1841 és 1940 között Latin-Amerika népessége összesen közel 10 millió bevándorlóval gyarapodott. A fekete rabszolgák felszabadítása után a karib-tengeri brit gyarmatokra Indiából, a holland kolóniákra ezen kívül Indonéziából toboroztak munkásokat, sőt pl. Brazíliába és Peruba japánok is települtek. (Eklatáns példa az 1990-es évek perui elnöke: Alberto Fujimori esete, aki az elnöki székig jutott!) Trinidadban a lakosság 44, Guyanában 52%-a indiai eredetű.

A rendkívül színes emberföldrajzi kép néhány eleme: meszticek alkotják a többséget Mexikóban, valamint a közép-amerikai földhíd és az Andok legtöbb államában. A tisztán indián eredetű lakosság aránya Bolíviában, Peruban és Guatemalában a legmagasabb, ellenben Argentína és Uruguay lakói csaknem kizárólag fehérek. A fekete rabszolgák utódai, ill. részben mulattok népesítik be Jamaicát, Haitit, Belizét, valamint a Bahamákat és a Kis-Antillákat, míg Guyana lakóinak zöme indiaiakból és afrikaiakból tevődik össze. Brazília lakosságának két fő alkotóelemét a fehérek és mulattok jelentik.

A népesség száma az utóbbi kétszáz évben rendkívül gyors – a XIX. században ötszörös,

a XX. században hatszoros – növekedést mutatott, és 2003-ban túllépte az 530 millió főt. Ebben csak másodlagos szerepet játszott a bevándorlás, amelynek utolsó nagy hulláma a második világháború után érte el a térséget. Attól fogva mindenütt a természetes szaporodás lett a növekedés egyedüli tényezője. A demográfiai robbanás az 1950-es években tetőzött, majd lassan csillapodni kezdett. A természetes szaporodás napjainkig 15 ezrelékre süllyedt, ami már csak kevéssel haladja meg a világlátlagot. A születéskor várható élettartam (71 év) és a „teljes termékenységi mutató” (egy nőre átlagosan 2,5 gyermek jut) szintén a népesedési ciklus utolsó szakasza felé tartó átmenetet jelzi. Mexikót és a Karib-tenger térségét az utóbbi pár évtizedben egyre több – részben illegális - kivándorló hagyta el az Egyesült Államok, ill. kisebb mértékben Európa irányába. A Brit Birodalom utolsó évtizedeiben – ellensúlyozandó az Amerikába, Kanadába, Ausztráliába és Új-Zélandra kivándorló angolszász munkaerőt - több százezer alattvaló érkezett a gyarmatokról, így pl. Barbadosról, Jamaicából is. Mexikóból a jobb megélhetés miatt sokan próbálkoznak legálisan, ill. illegálisan az Egyesült Államokba jutni. Kubából politikai okok miatt, Haitiből a polgárháborús helyzet miatt igyekeznek sokan az USA irányába. Ez a népesedés fő irányzatát viszont alig módosítja: 2025-re Latin-Amerika lakóinak száma várhatóan megközelíti a 750 milliót.

A népesség eloszlásának fő vonásai már a gyarmati korszakban kirajzolódtak. A legsűrűbb népesség a trópusi égöv kellemes éghajlatú magassájdjein, valamint a meleg mérsékelt övezet tengerpartjain tömörül. A legnagyobb népsűrűséggel az Antillák szigetei tűnnek ki. A legritkábban lakott terület – néhány csekély kiterjedésű sivatagtól eltekintve – Dél-Amerika belseje, főleg az Amazonas-medence, ahová az esőerdőt áttörő utak csak a XX. század második felében hatoltak be.

### *Gazdasági szempontok*

A világgazdaság fejlődése a XVIII. században kezdett túlhaladni Spanyolország-Portugália és gyarmataik gazdasági viszonyain. Az amerikai spanyol és portugál árutermelő nagybirtokosok, valamint a brit gyarmatok ültetvényesei, iparosai és kereskedői a XVIII. század folyamán szembekerültek az anyaországok gazdasági érdekeivel, mindenekelőtt annak kereskedelmi monopóliumával. A spanyolok vámokkal védték gyarmati országaik iparcikk piacait, ezzel próbáltak védelmet nyújtani a kialakuló iparnak. Ez a gazdaságpolitika azonban gyökeresen szemben állt a földbirtokos oligarchia érdekeivel. A nagy földbirtokosok egyrészt termékeik exportjának akadálytalan növelésében, másrészt a jobb minőségű és olcsóbb iparcikkek behozatalában voltak érdekeltek. A földrész sikeres függetlenségi háborúinak sorát a brit telepes gyarmatok nyitották meg (1776-1783). Az Egyesült Államok létrejöttének példája, valamint a francia forradalom és a napóleoni háborúk hatása oda vezetett, hogy 1810 és 1827 között – Kuba és Puerto Rico kivételével – a spanyol és portugál gyarmatok szintén kivívták függetlenségüket. Ekkor azonban a korábbiaknál is határozottabban különvált a két Amerika fejlődési pályája. Míg Angol-Amerikában a vállalkozó szellemű telepesek ősi intézmények híján, szabadon építhettek fel egy új társadalmi rendet, és a bőséges természeti erőforrásokat kihasználva előbb saját földrészüket, majd az egész világgazdaság vezető hatalmává emelték országukat, addig a latin-amerikai társadalmak viszont tovább hurcolták a merev feudális rendszer örökségét, és az angol, majd az észak-amerikai tőke behatolása nyomán újfajta gazdasági függésbe kerültek.

### *Települések, városhálózat*

A városhálózat csomópontjait a spanyol gyarmati közigazgatás, valamint az Európával folytatott kereskedelem igényei alakították ki. A városok növekedése a belső migráció hatására a XX. században indult meg, és az iparosodással együtt a második világháború után vett nagy lendületet. 2000-re a városi népesség aránya elérte a 75%-ot. A vidékről a nagyvárosokba özönlő tömegek számára azonban sem az ipar, sem a szolgáltatások nem teremtettek elég munkaalkalmat; ezért a latin-amerikai urbanizáció együtt járt és jár a tervszerűtlenül épült városperemi szegénynegyedek elburjánzásával. A mértéktelen növekedés különösen jellemző a fővárosokra, amelyek lélekszámuk alapján rendszerint kiemelkednek a települések hierarchiájából, és már csak méretük miatt is rengeteg környezeti, gazdasági és egyéb problémával küszködnek.

A gyarmati városhálózat alapjainak megteremtése Spanyol-Amerikában 1600-ig, Brazíliában pedig 1700-ig tartott. Ezt követte a XIX. század közepéig a hálózat kiigazítása. A latin-amerikai és angol-amerikai városok szerkezete sok tekintetben különbözik egymástól. A spanyolok által alapított városok központjában nagy, négyszögletes teret találunk, amelyeket építészetiileg nagyszerű barokk középületekkel (városháza, székesegyház, bíróság – e hármat rendszerint mindenhol megtaláljuk, csak legfeljebb különböző méretekben) és palotákkal vettek körül. Tradíció, melyet évszázadokon keresztül követtek: a belváros utcahálózata – V. Károly 1521. évi rendeletének megfelelően – négyzetrácsos rendet követ. A központi tér környékén emelt paloták és elegáns lakónegyedek egészen a XX. századig megőrizték vonzerejüket, és leromlásuk, hanyatlásuk a nagyvárosokban vált különösen szembetűnővé az utóbbi évtizedekben. A felhőkarcoló, a modern irodaházak a XX. század második felében terjedtek el, és a központi tértől kiindulva valamely sugárút mentén sűrűsödve alkotják a modern cityt. A legszomorúbb nyomornegyedek Latin-Amerikában – az USA-tól eltérően – nem a városközpont környékén, hanem a távoli perifériákon alakultak ki. Nem hiányoznak azonban a jómódúak villanegyedeiből álló peremvárosok sem, amelyek általában az ipari övezettől távol eső, előnyösebb fekvésű, szép környezetű szektorokat foglalják el. Latin-amerikai sajátosság: az erődzerű, fallal körülvett zárt lakóparkok, melyek célja, hogy a romló általános közbiztonsággal szemben így védjék meg lakóikat. Ezek biztonságos fenntartása komoly költségeket emészt fel, melyeket a lakóközösség adója fedez. Ilyen védett lakóparkokkal egyébként az USA közbiztonsági szempontból legveszélyesebbnek tartott nagyvárosaiban is lehet találkozni.

A városok deszkabódéktól a fényűző palotákig terjedő épületállománya egyébként jól tükrözi a jövedelmek eloszlását. (Pl. Mexikó Cityben a háztartások leggazdagabb és legszegényebb  $1/5$ -e között harmincszoros, Buenos Aires-ben tizenhatszoros a különbség.<sup>3</sup> A latin-amerikai falusi tér funkciója: részben mint agrárterület, részben, mint a belső migráció forrása, harmadrészt szomorú tényként: a városi szegénynegyedek lakosságának utánpótlása. A legkevésbé urbanizált országok: Guatemala, Honduras, Haiti, Guyana, Bolívia, Paraguay.

### *Aktuális társadalomföldrajzi tendenciák*

Latin-Amerika a Föld népességének 9 százalékát képviseli, a globálisan számolt bruttó össztermékből viszont csak 6,6 százalékot mondhat magáénak. Ebből nyilvánvaló, hogy Latin-Amerika egy főre jutó bruttó társadalmi összterméke alacsonyabb a világtáznál, s

ez a helyzet az utóbbi fél évszázad folyamán lényegesen nem változott. Latin-Amerika nem jutott a végzetes elszegényedés útjára, mint Trópusi-Afrika (lásd pl. Szomália esete). Viszont nem könnyelhet el Délkelet-Ázsiához hasonló sikereket a felzárkózás terén. Ha a kis karibi szigetországokat figyelmen kívül hagyjuk (melyek fő bevételi forrása a turizmus), akkor a gazdasági fejlettség rangsorát Argentína vezeti (néhány gazdaságilag válságos évtől eltekintve) 6900 USD/fő GDP-vel (2001), a sereghajtó pedig Haiti (480 USD/fő/év). A latin-amerikai társadalmakra a szélsőséges jövedelem eloszlás, a válságokban kirobbanó szociális feszültségek és a politikai instabilitás nyomják rá bélyegüket. A gazdaságilag elmaradott térségek közül Latin-Amerika halmozta fel a legtöbb külföldi adósságot, és adósságszolgálati terhei rendszeresen nagyobb összegre rúgnak, mint amennyi új kölcsönt felvesz. Ez az állandó forráskivonás súlyosbítja a tőkehiányt, így hátráltatja a gazdasági fejlődést, és konzerválja a térség egyoldalú függőségét, elsősorban az USA-val szemben alárendelt helyzetét.

Befejezésül, de nem témánk lezárásaképpen megemlítnünk néhány „globális problémát”, amely a XX–XXI. századi Latin-Amerikát sem kerülte el:

- népességrobbanás,
- urbanizációs folyamatok és ezek „melléktermékei”, a slumosodás, a túlzásúfolt nagyvárosok és a kiürülő és strukturálisan eltorzuló rurális térségek megjelenése, a társadalmi devianciák megerősödése, az elidegenedés fokozódó mértéke.
- környezeti problémák.
- az ún. Észak–Dél-ellentét jegyében a képzett tömegek elvándorlása, agyelszívás (brain-drain jelenség).
- az eladósodás problémái.
- a fegyverkezés XXI. századi újbóli megjelenése (lásd Venezuela esete Hugo Chávez elnöksége alatt, vagy pl. Peru és Ecuador területi konfliktusa miatt kialakult lokális háború).



Ezek azok a kérdések, melyek megoldásával Latin-Amerika országainak is meg kell próbálkozniuk. Sikere, vagy sikertelenségük valószínűleg már a közeljövőben nyilvánvalóvá válik.

#### IRODALOM

- BRADSHAW, M.: *The New Global Order. A World Regional Geography*. London, 1997, McGraw-Hill.
- CZEIZEL, ENDRE: *A magyarság genetikája*. Budapest, 2003, Galenus Kiadó.
- GALEANO, EDUARDO: *Las venas abiertas de América Latina*. Colombia, 1971, Siglo Veintiuno Editores.
- KOLB, A.: Die geographie der Kulturkteile. In Leidmair A. – Wissmann – Festschrift. Tübingen, 1962, 42–49.
- MÉSZÁROS – PROBÁLD – SÁRFALVI - SZEGEDI: *Amerika gazdaságföldrajza*. Budapest, 1987, Tankönyvkiadó.
- MOLNÁR, GÁBOR: Latin-Amerika története. In *Világföldrajz*. Főszerk.: Tóth József. Budapest, Akadémiai Kiadó. (Megjelenés alatt.)
- PROBÁLD, FERENC: *Amerika regionális földrajza*. Budapest, 2004, Trefort Kiadó.
- TÓTH, JÓZSEF – VUICS TIBOR: *Általános társadalomföldrajz I*. Budapest–Pécs, 1998, Dialóg–Campus Kiadó.
- CSÉFALVY, ZOLTÁN: *A modern társadalomföldrajz kézikönyve*. Budapest, 1994, Ikva Kiadó.

## JEGYZETEK

- <sup>1</sup> Molnár: i. m.  
<sup>2</sup> Galeano: i. m.  
<sup>3</sup> Bradshaw: i. m.

DOBÓCZKY ADRIENNE<sup>1</sup>

*Az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA)  
első tíz éve Mexikó szempontjából*

## Be nem tartott ígérek?



### Bevezető

Amikor 2004. szeptember 1-jén egy államközi megállapodáson alapuló, tudományos kutatói ösztöndíjakra kiírt pályázat egyik nyerteseként Mexikóba érkeztem, terveimben és a győztes pályázati anyag kutatási programtervében az szerepelt, hogy ott-tartózkodásom idején megvizsgálom: az Amerikai Egyesült Államok és Mexikó diplomáciai kapcsolatainak története hogyan vezetett az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény<sup>2</sup> 1993-as aláírásához,<sup>3</sup> illetve hogyan befolyásolta a szerződés működése ezeket a kapcsolatokat, elsősorban Mexikó szemszögéből nézve. A kérdés azért érdekelt, mert tudtam, hogy a két ország népe nemigen kedveli egymást, s kíváncsi voltam, miért és hogyan jött létre végül is ez az egyezmény és milyen hatást gyakorolt az államközi és az informális kapcsolatokra.

A magyar és a mexikói közoktatási rendszer közötti eltérés azonban úgy hozta, hogy kutatásom témáját teljes egészében meg kellett változtatnom és (elvileg) kizárólag közgazdaság-tudományi kérdésekkel foglalkozhattam. Vizsgálataim területétül végül a NAFTA Mexikó főbb ipari szektoraira gyakorolt hatását választottam.

Munkám kezdetén ugyanabból az előfeltételezésből indultam ki, amely eredeti kutatási témám kiválasztásában vezetett, tudniillik hogy egy ilyen nagy jelentőségű nemzetközi egyezmény megkötését az aláíró országok államközi kapcsolatainak barátira fordulása kell hogy megelőzzön, mert a kölcsönös jóhiszeműség és – megkockáztatom – bizalom elengedhetetlen feltétele a megállapodáshoz szükséges kompromisszumkészség kialakulásának. Úgy véltem továbbá, hogy a szerződés működése ezt a folyamatot viszi tovább a benne megfogalmazott kölcsönös célkitűzések és közös érdekek mentén. Valószínűsítettem azt is, hogy a szerződés eredményeképpen a résztvevő országok gazdaságában olyan pozitív folyamatok mennek végbe, amelyek hatására végre az átlagemberek vélekedése is elmozdul a szélsőségek irányából. Később rájöttem, hogy a helyi közvélekedés szerint ez a megállapodás Mexikó számára minden tekintetben előnytelen, és az Egyesült Államok nagyhatalmi eszközeivel (vissza)élve kényszeríthette ki azt, hogy saját céljainak eléréséhez ezzel teremtsen eszközt. Némiképp azért meglepett, hogy az értelmiségiek, közülük pedig leginkább talán éppen a közgazdászok ennél is sarkosabb nézeteket vallottak.

Ott-tartózkodásom idején telt le a szerződés hatálybalépését követő első tíz év, aminek kapcsán megszülettek az első, az egyezmény hatásait elemző munkák. Hazaindulásomkor témavezetőm nekem ajándékozott egy frissen megjelent kis tanulmánygyűjteményt, melynek címe Az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény tanulságai: a „szabad” kereskedelem ára.<sup>4</sup> A kötet beszédes címe is elárulja, hogy a szerzők szerint ezzel a szerződéssel valamennyi résztvevő fél csak veszített. A legfőbb vesztes, mint a három aláíró állam közül gazdaságilag a legkevésbé fejlett, természetesen Mexikó. A tanulmánygyűjtemény egyébként szinte egyáltalán nem foglalkozik Mexikó és Kanada gazdasági kapcsolatainak alakulásával, ebből valószínűsíthető, hogy azok az egyezmény hatásától függetlenül megmaradtak a korábbi, kevésbé jelentékeny szinten.

## A „szabad” kereskedelem ára

De végül is mi vethető ellene egy ilyen szerződésnek? Az Európai Unióból nézve természetesnek tűnik, hogy a viszonylag kis államok minél szorosabb integrációra törekednek a közös gazdasági erő növelése érdekében. Akár kissé értetlenkedve is fogadhatjuk, hogy míg Európa már megindult egy gazdasági unió létrehozása útján és végső céljaként sokak a politikai unió megvalósítását is felvetik, addig a világ másik felén országuk szuverenitását féltik egy szabadkereskedelmi övezet létrejötte kapcsán, amely a gazdasági integráció legelső foka, a gazdasági uniónál lényegesen lazább formája.

Ráadásul Magyarország nagyon hasonló kihívásokra éppen ellentétes válaszokat adott, mint amilyeneket a fent említett kötet szerzői Mexikó számára javasolnak. Magyarország is egy viszonylag kis gazdaság sok, viszonylag erősebb közelében. Hazánk a felzárkózás és az egyenlő feltételek kivívásának lehetőségét az európai integrációs folyamatokhoz való csatlakozásban látta meg. A kötet szerzői ezzel szemben úgy találják, hogy országuk számára még ehhez a szabadkereskedelmi övezethez tartozás is gazdasági visszaesést, a politikai szuverenitás jelentős korlátozását és az Amerikai Egyesült Államoknak való minden korábbinál erőteljesebb gazdasági-politikai kiszolgáltatottságot eredményez.

Az Amerikai Egyesült Államok gazdaságpolitikája azonban a szabadkereskedelmi egyezményeket az integráció legmagasabb kívánatos szintjeként határozza meg, innen tekintve tehát a NAFTA-val a lehető legerősebb gazdasági tömörülés jött létre az aláíró országok között. Ugyanakkor, s az ellenzők ezt hangsúlyozzák, a NAFTA szélesebb körű szerződés, mint egy „szokásos” szabadkereskedelmi egyezmény, hiszen kiterjed a befektetésekre, a szellemi tulajdonra, az állam szerepére, a kormányzati vásárlásokra és a szolgáltatásokra is.

A tanulmánygyűjteményben elismerik, hogy az egyezmény kapcsán jelentősen megélnkült Mexikó külkereskedelme és megnőtt a külföldi tőkebefektetések összege. Kifogásolják azonban, hogy míg az ország külkereskedelme számottevő aktívumot mutat az Amerikai Egyesült Államokkal szemben, addig a világ egészével szemben figyelemre méltó a passzívuma, vagyis a hazai termelés szerkezete nem megfelelő. Kritikaként fogalmazzák meg, hogy míg néhány makrogazdasági mutató pozitív tendenciákat mutat, addig a gazdasági növekedés jelentéktelen, nem jött létre elegendő számú jó minőségű munkahely (tehát nem csökkent a szegénység)<sup>5</sup>, az egyezmény katasztrofális következményekkel járt a mexikói mezőgazdaságra nézve<sup>6</sup> és kiveszi az állam kezéből egy megfelelő gazdaságpolitika kialakításának eszközeit, összességében tehát nem sikerült megteremtteni a fenntartható és igazságos (?) fejlődés feltételeit.<sup>7</sup>



## Módszertan

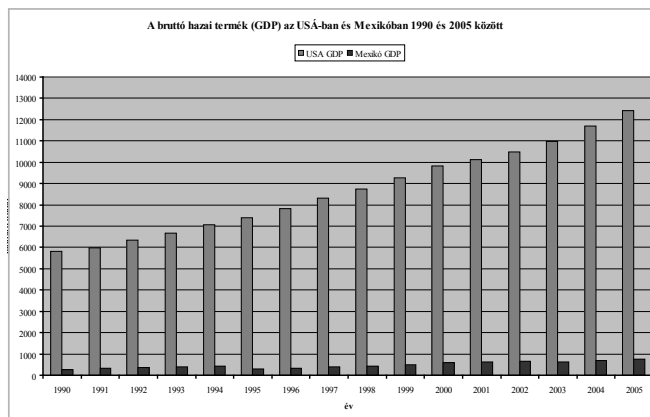
A kötetben megfogalmazottak jobb megvilágításához és alátámasztásához vagy éppen megcáfolásához ugyanazokra a mutatókra támaszkodom, mint a cikkek írói. Megjegyzem, hogy a gyűjtemény számos olyan számadatra hivatkozik, amelyeket a források alapján a szerzők maguk kalkuláltak ki, így előfordulhat, hogy más kutatók ugyanazokból a forrásokból eltérő módszerekkel más eredményre jutottak volna. Ráadásul a tanulmányok néhány olyan meglátást is tartalmaznak, amelyekre vonatkozóan valószínűleg nem készülnek statisztikák (pl. a munkaadók mennyire tartják be a hatályos törvényeket a munkavállalók alkalmazása során). Kutatási munkámat Mexikóban megnehezítette, hogy az eltérő forrásokból származó adatok különféle okokból sokszor nem voltak összevethetők. A *peso*-ban megadott értékek jórészt használhatatlanok voltak, mivel ezek sokkal inkább az 1994-95. évi mexikói gazdasági válság hatásait tükrözik, semmint a NAFTA-ét. Több helyütt emiatt 1996-osnál korábbi statisztikákat nem is tettek közzé. Ez aztán megnehezítette a bázisév kiválasztását is, ráadásul akkor a 2004-es teljes évre vonatkozó számos adat még nem állt rendelkezésre.

Jelen munkához ezért lehetőleg amerikai dollárban megadott adatokat igyekeztem felhasználni. Ma már könnyebben találni ilyen forrásokat, hiszen az időközben eltelt évek alatt a különböző szervek elkészíthették statisztikáikat. Kézenfekvőnek tűnik elsősorban az IMF<sup>8</sup>, a WB<sup>9</sup>, a WTO<sup>10</sup>, az OECD<sup>11</sup>, az ENSZ<sup>12</sup>, a FAO<sup>13</sup>, az ILO<sup>14</sup> és a CEPAL<sup>15</sup> adatbázisaiból meríteni.

A folyamatok érzékeltetése érdekében igyekeztem tágabb időintervallumon megvizsgálni a kérdéses adatokat, ezért, ahol lehetett, a kiválasztott számsorok kezdő éve 1990, záró éve pedig 2005. A kapott eredmények értékelését így is megnehezíti, hogy 1995-re szinte minden gazdasági mutató jelentős romlást jelez, ami az 1994-95. évi mexikói gazdasági válságnak tudható be. Összességében tehát nehéz megmondani, hogy az adatok alapján bemutatott gazdasági folyamatok mennyiben következményei ennek a gazdasági válságnak, a NAFTA hatásainak vagy más tényezőknek.

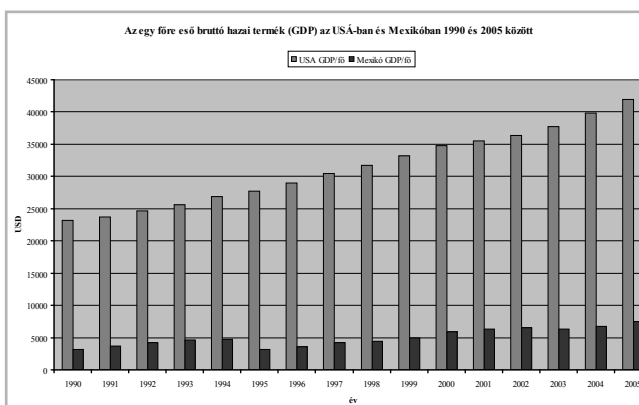
## A két ország gazdaságának mérete, gazdasági növekedése

Mexikó kiszolgáltatottság-érzésének magyarázatául a legjobbnak láttam az Amerikai Egyesült Államok és Mexikó gazdaságának méretét és annak növekedését összevetni. Megjegyzem, hogy már az a tény is sokatmondó, hogy a vonatkozó adatokat az IMF honlapján keresgélve Mexikó mutatóit a fejlődő és felzárkózó gazdaságok listáján találtam meg. Igazán megdöbbentő mégis akkor lesz az összehasonlítás, ha az



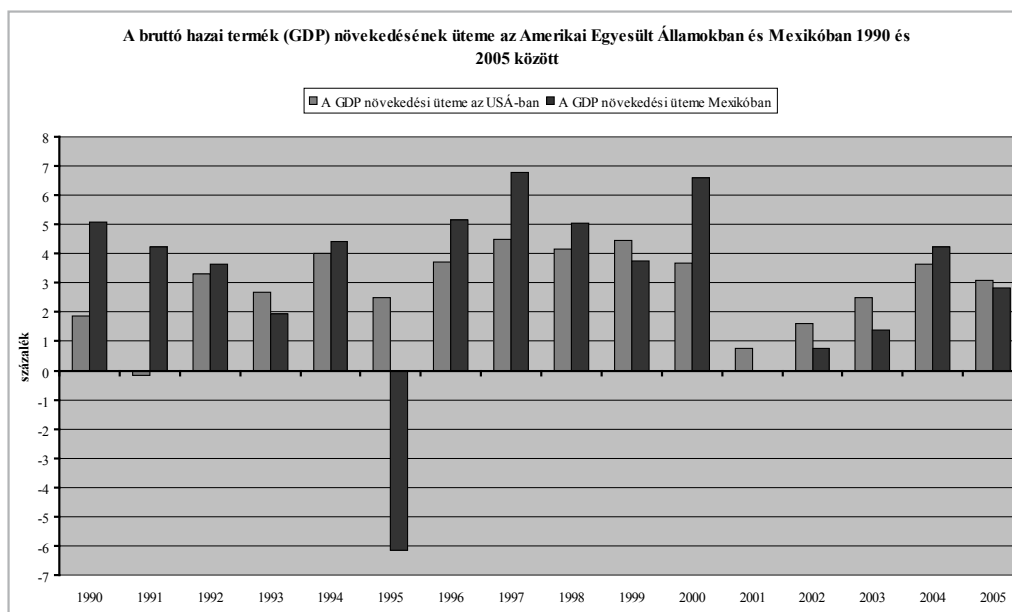
adatokat grafikonba rendezve szemléljük.<sup>16</sup>

A két ország bruttó hazai termékének összevetéséből nyilvánvaló, hogy az Amerikai Egyesült Államok gazdasága méreteiben nagyságrendekkel meghaladja Mexikóét. Ez persze adódhatna a két ország földrajzi méreteinek és lakosságának különbségéből. Gazdasági erejük összeméréséhez ezért érdemes megvizsgálni az egy főre eső bruttó hazai terméket is.



Az összevetésből látható, hogy Mexikó nem véletlenül került az IMF adatbázisában a fejlődő és felzárkózó országok közé. Lemaradása azonban jóval korábbra datálható, történelmének gyarmati korszakában alakult ki (Mexikó 1810-ben vált független országgá), s a fejlődő (korábban gyarmati) országokra jellemző, a világgazdasági munkamegosztásbeli strukturális szerepből ered.

Nyilvánvaló tehát, hogy az ország gazdasági lemaradása nem az Amerikai Egyesült Államok külgazdasági és külpolitikai tevékenységének eredménye, viszont érthető, ha az ország lakossága, főképp pedig az értelmiségiek olyan intézkedéseket várnak vezetőiktől, amelyek



csökkentik ezt a szakadékot. Kérdés persze, hogy egy szabadkereskedelmi övezet önmagában mennyire alkalmas ennek a szerepnek a betöltésére, főképp, ha nem kísérik egyéb gazdaságpolitikai intézkedések vagy esetleg, ahogy a bírálók állítják, nincs az országnak gazdaságpolitikája.

A szóban forgó tanulmánygyűjtemény szerzői azonban Mexikó gazdasági növekedésének elmaradását illetve jelentéktelen mértékét vetik az egyezmény ellen. Az 50. oldal alján lévő grafikonon láthajtuk, hogyan alakult ez a mutató a két országban!

A grafikon azt mutatja, hogy a bruttó hazai terméknek az előző évi értékhez viszonyított növekedési üteme a vizsgált időszakban sokszor nagyobb volt Mexikóban, mind az Amerikai Egyesült Államokban, viszont sokkal hektikusabban mozgott. Látható, hogy a GDP-növekedés az Amerikai Egyesült Államokban nem érte el az 5%-ot egyetlen vizsgált évben sem, 1991-ben pedig némileg a nulla alá süllyedt (vagyis abban az évben a bruttó hazai termék nem növekedett, hanem csökkent az 1990-ben kezdődött recesszió hatására), sőt 2001-ben ismét alig haladta meg a zero értéket (egy újabb recesszió okán), jellemzően pedig 2,5-4,5% között mozgott.

Ezzel szemben Mexikóban a bővülés legnagyobb dinamikája csaknem elérte a 7%-ot, viszont 1995-ben a gazdaság több mint 6%-os csökkenését látjuk. Ez a drasztikus visszaesés az 1994-95-ös gazdasági válság következménye, s rögtön egy ilyen sokk utáni évben 5% fölötti növekedést produkálni valóságos gazdasági akrobatamutatvány. Sajnos, a bruttó hazai termék kis mértékben (0,033%-kal) csökkent 2001-ben, ami különösen az előző év remek teljesítménye (6,59%) után kiábrándító. A visszaesés oka az Amerikai Egyesült Államokból indult, de az egész nyugati világot (beleértve az Európai Uniót is) sújtó recesszió volt. Megválaszolatlan marad a kérdés, hogy mennyire kerülhette volna el Mexikó ennek következményeit a NAFTA nélkül.

Megfigyelhető továbbá, hogy a két ország gazdasági növekedésének üteme 2000-tól kezdve mintha követné egymást. Most azonban még korai lenne kijelenteni, hogy valóban ennek a tendenciának a kezdetét látjuk a grafikonon. Ha azonban igazolódna ez a feltevés, akkor azt már magyarázhatnánk a NAFTA folyamánként, amennyiben a két ország a közös szabadkereskedelmi övezetbe tartozás okán azonos mértékben van kitéve a világgazdasági folyamatok hatásainak.

Összességében úgy vélem, hogy Mexikó gazdasági növekedése aligha írható le csupán azzal, hogy mértéke nem jelentős (már amennyiben 6% feletti értékek jelentéktelennek nevezhetők). A folyamat ennél sokkal bonyolultabbnak tűnik. A gazdaság növekedésének negatív értékei tükrözik ugyanis egyrészt a gazdaságok nagyobb körét vagy akár az egész világot érintő válságok hatását, másrészt Mexikó saját, belső válságait is. Amikor pedig a

### NAFTA (North American Free Trade Agreement)

*Az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény 1994. január 1-én lépett életbe az Amerikai Egyesült Államok, Kanada és Mexikó között. Olyan gazdasági integráció jött létre ezzel, amely bolygónk szárazföldi területének betedét, lakosságának pedig tizenötödét fogja össze. A három ország földrajzi kiterjedése ötször akkora, mint az Európai Unióé, míg lakosságának száma mindössze 85%-a azének. A NAFTA első évében, 1994-ben, csakis úgy, mint az Európai Unió, a világ bruttó hazai termékének 30%-át adta. A GDP az akkori értékekhez képest 2005-re 78%-kal megnövekedett, ami meghaladja az Európai Unió (72%) és a világ (69%) teljesítményét is.*

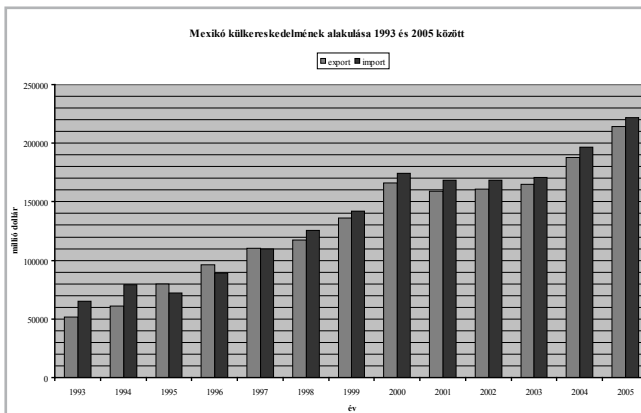
gazdaság növekedést mutat, a bővülés ütemét tekintve az egymást követő években is sokszor markáns, nehezen magyarázható eltérés érzékelhető. A növekedésnek ez az egyenetlensége valóban aggodalomra ad okot. Az egymást követő évek növekedési üteme között tehát akkora az eltérés és annyira különbözik az Amerikai Egyesült Államok gazdasági növekedésének ütemétől, hogy nézetem szerint Mexikó gazdasági növekedését illetve visszaesését továbbá a növekedés megfelelő vagy elégtelen mértékét lehetetlen közvetlen összefüggésbe hozni a NAFTA generálta hatásokkal.

## Külkereskedelem

Mexikó gazdasága számára a külkereskedelem különlegesen fontos, ugyanis szerepének erősödése illetve gyengülése egyben a mexikói gazdaságpolitika változásainak mérőföldköveit is kijelöli. A legutóbbi az ország 1982-ben bekövetkezett adósságválsága, amelyet az importhelyettesítés korszaka előzött meg és eredményezett. Ebben a helyzetben az IMF és a Világbank nyújtott segítséget, ám e két szervezet a kölcsönök visszafizetésének garanciáját az exportbevételekben látta. Mexikó gazdasági működésében a korábbi szemléletet ezért 1983-tól felváltotta a hivatkozott tanulmánygyűjtemény szerzői által neoliberaisnak nevezett, exportvezérelt növekedés stratégiája. A szabadkereskedelmi egyezmény intézményét ennek logikus folytatásaként, további kiterjesztésének formájaként értékelik.<sup>17</sup>

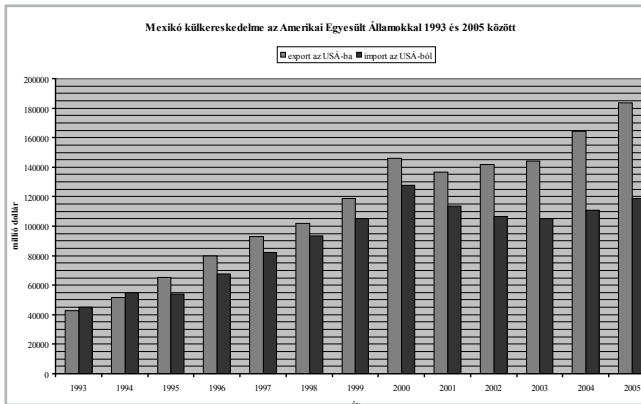
Bírálni a külkereskedelem alakulása kapcsán azt vetik a NAFTA ellen, hogy az Amerikai Egyesült Államokkal szemben hiába aktív annak egyenlege, ha Mexikó teljes külkereskedelme tartósan passzívumot mutat. Az északi szomszéd felé természetesnek tartják nettó exportőr státuszukat kőolajeladásaik okán.<sup>18</sup>

Mexikó külkereskedelmének vázlatos áttekintéséhez a legegyszerűbb mutatókat vettem alapul, legelőször is Mexikó teljes exportjának és importjának volumenét.<sup>19</sup>



A mellékelt diagramból kiolvasható, hogy Mexikó külkereskedelme folyamatosan bővül, bár a korábban már említett belső gazdasági válság, illetve a nyugati országokat érintő recesszió egyaránt éreztette hatását. Érdekes, hogy míg az előbbi csak az import csökkenését eredményezte az export további növekedésével párhuzamosan, addig az utóbbi már nagyjából azonos mértékű csökkenést okozott a kivitelben és a behozatalban. A

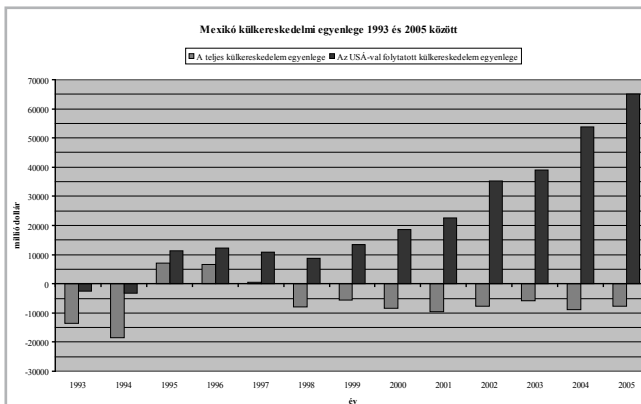
NAFTA első tíz évében az export 2,71-szeresére, az import 2,15-szörösére bővült. Habár az import csaknem mindig meghaladja némiképp az exportot, a kivitel és a behozatal értékének változásai nagyjából párhuzamosan mozognak 1998 óta, vagyis a növekvő exportbevételek nem gerjesztenek olyan mértékű fogyasztást, amely a külkereskedelmi mérleg egyensúlyát



közötti különbség növekedése az előbbi javára azóta egyre markánsabbnak mutatkozik. Az 1994-95-ös válság hatása az export korábbinál nagyobb ütemű bővülésében és az import visszaesésében érhető tetten, míg a 2000-ben kezdődő recesszió már az ország teljes külkereskedelmében bekövetkezettekhez hasonló változásokat eredményez. Különbség azonban, hogy az Amerikai Egyesült Államokból érkező import tovább csökken és később kezd el ismét növekedni, mint akár az ugyanide irányuló export, akár az ország teljes importja.

A NAFTA első tíz évében Mexikó exportja az Amerikai Egyesült Államokba 2,79-szorosára nőtt, vagyis hasonló mértékű bővülést mutat, mint az ország teljes kivitele. Az Amerikai Egyesült Államokból érkező import a teljesnél némileg szerényebben növekedett ugyanezen időszak során, 1,92-szorosára.

A külkereskedelmi egyenleg még plasztikusabban mutatja ezeket a tendenciákat.



pet torzítja az 1994-es év kiugróan nagy hiánya, ami nyilván az akkori gazdasági válság hatása. Mindenesetre 1998 óta a passzívum mértéke viszonylag szűk, 5 és 10 milliárd dollár közötti sávban mozog, ami nem tűnik jelentősnek az export volumenéhez képest, főképp ha figyelembe vesszük, hogy a hiány állandó értéke mellett az export és az import is bővül.

A vizsgált időszakon belül az Amerikai Egyesült Államokkal szemben 1995-ben mutatkozik először aktívum, amely 2003-ra 3,43-szorosára nő. Az aktívum volumenénél

fenyegető nagyságú importot indukálna.

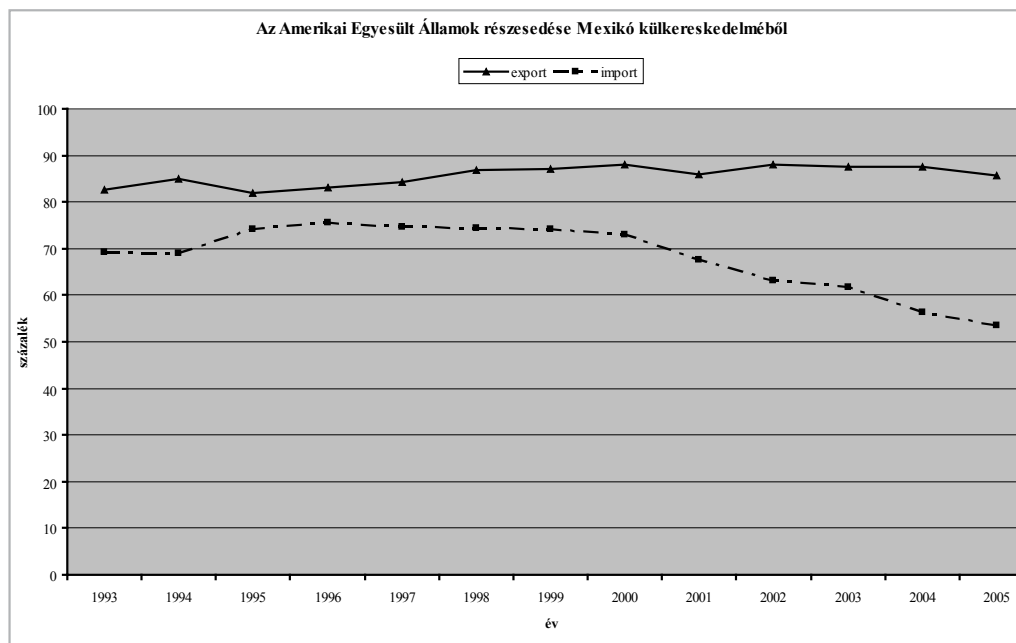
A mellékelt diagram Mexikónak az Amerikai Egyesült Államokkal folytatott külkereskedelmének értékeit mutatja.

A diagram megcáfolja azt az állítást, miszerint Mexikónak az Amerikai Egyesült Államokkal folytatott külkereskedelmében az export értéke mindig meghaladta az importét. Ez csak 1995 óta van így, igaz, a kivitel és a behozatal

Mexikó teljes külkereskedelme csupán 1995 és 1997 között mutatott aktívumot, talán éppen a válság hatására. Elképzelhető, hogy az ország vezetői szándékosan erőltették az exportot és szorították vissza az importot. Az összes többi évben passzív az egyenleg, bár a hiány nem nő. Megfigyelhető, hogy a NAFTA tíz éve alatt a passzívum mértéke kevesebb mint harmadára esett vissza. Igaz ugyan, hogy a ké-

is érdekesebb a növekedés ténye és üteme, ami, különösen Mexikó teljes külkereskedelmi passzívumának stagnálását tekintve, mindenképpen figyelemre méltó.

Ha annak felmérésére, hogy Mexikó külkereskedelme mennyire függ az Amerikai Egyesült Államokétól, megvizsgáljuk ez utóbbi részesedését az előbbi teljes külkereskedelméből, azt találjuk, hogy az export 81,96% és 88,11% közötti hányada irányul az északi szomszédba, míg az import esetében ez „csupán” 53,44% és 75,49% között mozog és 1996 óta folyamatosan csökken. Mint a fentebbi diagramokból láttuk, ez a tendencia nem azt jelenti, hogy csökken a behozatal az Amerikai Egyesült Államokból, hanem azt, hogy az egyéb forrásokból származó import nagyobb ütemben bővül.



Tagadhatatlan, hogy Mexikó külkereskedelme gyakorlatilag teljes mértékben az Amerikai Egyesült Államok gazdaságának állapotától függ, hiszen mind az oda eladott, mind az onnan vásárolt áruk értéke olyan nagy arányt képvisel az egészhez képest, hogy akár az Amerikai Egyesült Államok importképességének, akár az onnan érkező szállításoknak a visszaesése azonnali hatást gyakorolna Mexikó külkereskedelmére. Sőt mindenféle, az Amerikai Egyesült Államok gazdaságát érő negatív hatás a mexikói nemzetgazdaság egészét sújtaná, mivel az ország bruttó hazai termékének jelentős hányada származik exportból. Ez az arány a NAFTA első évében, 1994-ben még „csak” 14,45%, 1995-ben már 27,79% és, miközben 1996-ban tetőzik 28,89%-os értékkel, később már nem süllyed 25,53% alá.<sup>20</sup> Az Amerikai Egyesült Államokba irányuló exportból származó bevételek tehát Mexikó bruttó hazai termékének nagyjából egynegyedét adják.

A külkereskedelem relációs (viszonylati) szerkezetének ez az egyoldalú jellege Mexikó külkereskedelmét és gazdaságának egészét meglehetősen sérülékennyé teszi. A hivatkozott tanulmánykötet íróinak nyilván igazuk van akkor, amikor ezt a sajátosságot a külföldi, első-

sorban amerikai tulajdonban lévő nagyvállalatok belső kereskedelmének jeleként értékeli.<sup>21</sup> Arról van ugyanis szó, hogy ezek a vállalatok külföldről hozott alapanyagokból illetve alkatrészekből állítják elő azokat az ipari termékeket, amelyeket azután az Amerikai Egyesült Államokban értékesítenek. Az import viszonylagosan diverzifikáltabb relációs szerkezete arra utal, hogy egyre több nem amerikai (elsősorban európai és japán) cég alapít vállalatot Mexikóban, hogy kihasználja a közte és Mexikó valamint/vagy a Mexikó és az Amerikai Egyesült Államok között érvényben lévő szabadkereskedelmi egyezmény által kínált, a korábbiaknál előnyösebb feltételeket termékeinek az amerikai piacra való bejuttatására.



Az általánosan elfogadott közgazdaságtani „recept” szerint a Mexikó külkereskedelmében mutatkozó viszonylati torzulásokat a relációs diverzifikáció útján, például több hasonló szabadkereskedelmi egyezmény aláírásával lehetne orvosolni. Valójában azonban Mexikó mostanra a partnerek igen széles körével hozta létre a gazdasági integrációnak ezt a formáját, amelyek közül gazdasági erejénél és földrajzi távolságánál fogva kiemelkedik az Európai Unió (2000) és Japán (2005).<sup>22</sup>

A tendenciákból ugyanakkor az látható, hogy a '90-es évek folyamán az egyes latin-amerikai országokkal megkötött szerződések<sup>23</sup> nem okoztak változást Mexikó külkereskedelmének relációs szerkezetében, igaz, akkor a térség két legnagyobb gazdaságával, Argentínával és Brazíliával nem jött létre egyezmény. Ha feltételezzük, hogy az Amerikai Egyesült Államok részesedése Mexikó importjából 2001-től az utóbbi ország és az Európai Unió között érvénybe lépett megállapodás hatására kezdett el ütemesebben csökkenni, akkor arra a következtetésre jutunk, hogy kontinensünk is az amerikai piac előszobájának tekinti Mexikót.

A jelenség oka valószínűleg az, hogy korunkban a földrajzi távolság jelentősége egyszerre csökken és nő, hiszen míg a kommunikáció korszerű eszközei „összehúzzák” a világot, addig a kereskedelmi áruszállítás költségei meghatározó tényezővé válnak az árucserére vonatkozó döntések meghozatalában. A fejlett nyugati és távol-keleti országok számára a mexikói fizetőképes kereslet nem akkora, hogy megérje annak kielégítésére termelniük. A saját piacaikra sem ott termeltetnek, mert hiába az alacsony bér- és általános árszínvonal, a szállítással járó kiadások elolvasztják az országnak ezt a versenyelőnyét. Dél-Amerika ugyancsak messze van, ráadásul az ottani országokkal összehasonlítva már nem biztos, hogy Mexikóban alacsonyabbak a termelés költségei. Az északi szomszéd viszont a világ legnagyobb gazdasága a legnagyobb potenciális importkészséggel, rendkívül közel fekszik és a termelés költségei, főképp pedig a munkaerőé, lényegesen magasabbak ott. Mexikó tehát az amerikai piacra való bejutás olyan lehetőségét kínálja harmadik országok vállalatai számára, ami szó szerint páratlan a világon.

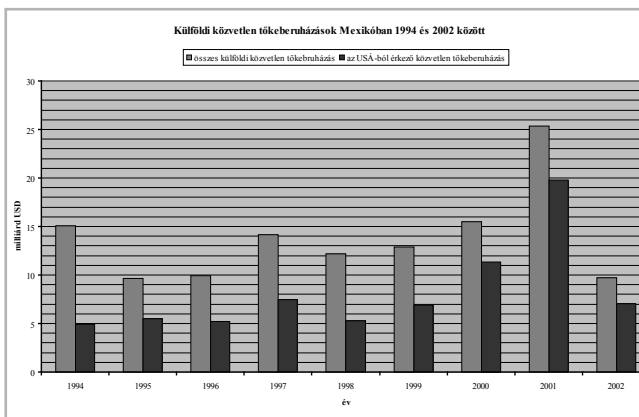
Mexikónak ez a versenyelőnye földrajzi helyzetéből adódik, s külkereskedelme valószínűleg az Amerikai Egyesült Államokkal és a többi, fejlett ipari országgal fennálló szabadkereskedelmi egyezménye nélkül is hasonló képet mutatna, legfeljebb valamivel alacsonyabb szinten. Az országot adottságai tehát egyrészt arra determinálják, hogy relációs szerkezetében meglehetősen monoton külkereskedelmet folytasson, amelyet a különböző szabadkereskedelmi egyezmények segítségével sem képes jelentősen diverzifikálni és ami gazdaságának egészét meglehetősen sérülékennyé teszi, másrészt azonban olyan versenyelőnyhöz juttatják, amely biztosítja a külkereskedelem és azon keresztül a gazdasági növekedés dinamikáját. A szabadkereskedelmi szerződések nézetem szerint ezt a helyzetet illetve folyamatot támogatják.

## Külföldi közvetlen tőkeberuházások

A NAFTA sajátossága, hogy – habár a neve szerint a szerződő felek közötti kereskedelmet hivatott szabályozni – a külföldi közvetlen tőkeberuházásokról is szól. Mexikó, gazdaságának a partnerországokéhoz képest kicsiny méreténél fogva sokkal inkább e befektetések célpontja lehet, semmint befektető. A viszonylag tőkeszegény ország nyilván gazdasága fellendülését és ezen keresztül az általános jólét növekedését remélte a szerződés megkötése előtt és reméli most is az egyezmény rendelkezései nyomán egyre nagyobb mértékben beáramló tőkétől.

Az egyezmény ellenzői szerint azonban mindez nem valósult meg. A kritikusok kifogásolják, hogy a döntően amerikai befektetők új termelőegységek létrehozása helyett a már meglévőket vásárolták fel<sup>24</sup> (elsősorban a szupermarket-hálózatokat és bankokat<sup>25</sup>), ezzel külföldi tulajdonba került Mexikó termelőbázisainak jelentős része,<sup>26</sup> továbbá a gazdaságnak csak néhány szegmensét (a termelőipart, a kereskedelmet és pénzügyi szolgáltatásokat<sup>27</sup>) érintik, ráadásul a tőkebeáramlás földrajzi megoszlása is egyenetlen, amennyiben a főváros környékére és az ország északi részére, legfőképpen a határvonalhoz közeli területekre koncentrálódik.<sup>28</sup>

Lássuk tehát, valójában milyen értékben történtek külföldi közvetlen tőkeberuházások Mexikóban és mekkora hányadban részesült ebből az Amerikai Egyesült Államok! A forrásul használt UNCTAD<sup>29</sup> adatai<sup>30</sup> az 1994 és 2002 közötti időszakra vonatkozó számokat tartalmazzák, a tendenciák azonban ezekből is kiolvashatóak.



Az országba az egyes években érkező összes közvetlen tőkeberuházás mennyisége erős hullámzást mutat. Az egyenetlenségek okainak kiderítése részletesebb elemzést kívánna, azonban így is szembetűnő, hogy a Mexikót érintő két válság (az 1994-95-ös és a 2000-ben kezdődött) hatásai ezen a diagramon is egyértelműen látszanak, miközben az egyes években befektetett összegek nagysága a többi időszakban is erősen ingadozik.

Az Amerikai Egyesült Államokból érkező beruházások mértéke nagyjából követte az összes beérkező tőke mennyiségének mozgását, ahhoz viszonyított aránya ugyanakkor jelentősen megváltozott. Amíg ugyanis 1994-ben a teljes összegnek még „csupán” egyharmadát (33%) tette ki, addig némi visszaesés (1996–98) után 2001-ben már több mint háromnegyedét (78,2%), s habár 2002-ben ismét csekély visszahúzódás következett, a kilencéves periódus egésze alatt részesedése több mint a duplájára növekedett. Mexikó tehát az országba érkező külföldi közvetlen tőkeberuházásokat illetően korábban is nagy mértékben függött az Amerikai Egyesült Államoktól illetve annak beruházási készségétől, s ez a függőség, a NAFTA hatására, 1994 és 2002 között jelentősen megerősödött.

Az összes külföldi közvetlen tőkeberuházás gazdasági célszektoronkénti megoszlását



vizsgálva azt találjuk, hogy ebben alig történt változás az említett időszakban. A mezőgazdaságba és a bányászatba a tőke 1%-a érkezett 1994-ben, 1998-ban és 2002-ben egyaránt. Az ipar részesedése 41 és 42% ugyanezekben az években. A maradék 57 illetve 58% a szolgáltatások területére illetve a szolgáltatásokba és közelebről meg nem határozott ágazatokba került.<sup>31</sup> Ezek az arányok bizonyos mértékben tükrözik a mexikói gazdaság egészének ágazati struktúráját, amennyiben a szolgáltatások részesedése a legnagyobb, ezt követi az ipar, s csak csekély részt ad ki a mezőgazdaság.

Az ország teljes gazdaságának szerkezetében azonban az egyes szektorok valamelyest más arányban képviseltetik magukat, ráadásul ez az arány változik is.<sup>32</sup> A mezőgazdaság 1990-ben még a bruttó hazai termék csaknem 8%-kát adta, ám 1993-ban már csak alig több mint 6%-át, majd részesedése 2002-ben már 4% alá süllyedt, s ezt követően annak közelében maradt ugyan, de azt többé már nem érte el. Megfigyelhető, hogy az ipar is egyre csökkenő mértékben járult hozzá a mexikói gazdaság teljesítményéhez, bár visszaszorulása sokkal lassabb ütemű volt, mint a mezőgazdaságé. Az 1990-es majdnem 28,5%-os arányt némi visszahúzódság után újabb bővülés követte, amely 1999-ben tetőzött az 1990-esnél kicsivel magasabb szinten, majd újabb csökkenő szakasz során 2005-ben 26% alá került. A szolgáltatások már 1990-ben is a bruttó hazai termék csaknem 64%-át tették ki, s bár részesedésük 1995 és 1999 között kevéssel az 1994-es szint alatt maradt, egy újabb felfutást követően 2003-ban átlépte a 70%-ot. Feltűnő tehát a szolgáltatások túlsúlya, ami igen korszerű gazdasági szerkezetre utal.

Érdekes, hogy a külföldi közvetlen tőkeberuházások nem követik ezeket a tendenciákat, hanem változatlan arányokat mutatnak. S habár a befektetések legnagyobb része a szolgáltatások területére érkezik, nem éri el az ágazatnak a nemzetgazdaságban elért szintjét. Ugyanakkor az országba érkező tőke valamivel kevesebb mint fele azt az ágazatot erősíti, amely a gazdasági teljesítmény egészének mindössze egynegyedét teszi ki: az ipart. A mezőgazdaságba még annál is sokkal kevesebb beruházás történik, mint amennyivel az ágazat a bruttó hazai termékhez hozzájárul. Nyilván ez sem véletlen: a befektetők ezek szerint nem látják biztosítva, hogy beruházásaik megtérülnek, aminek oka elsősorban az ágazat elavult szerkezete és alacsony termelékenysége lehet.



Az Amerikai Egyesült Államok oldaláról nézve a kérdést<sup>33</sup> azt találjuk, hogy az ország összes külföldön eszközölt közvetlen tőkeberuházásainak nagyjából 2,5% körüli hányada volt Mexikóban található a NAFTA első öt évében, s csak 1999-ben haladta meg először a 3%-ot. Ezeknek a befektetéseknek az ágazatonkénti megoszlása figyelemre méltó változásokat mutat. A legnagyobb szelet 1994-ben még az iparé volt (59,34%), s ez a részesedés 60% körül mozgott 1998-ig, majd 1999-ben 10%-os visszaesés következett be, amelyet további csökkenés követett, végül a szektorba fektetett amerikai tőke aránya 2003-ban 30% alá süllyedt. Az élelmiszeripar helyzete (a mezőgazdaság nem szerepel elkülönítetten a hivatkozott adatbázisban) ezen belül hasonlóan változott, bár talán némileg drámaibban. Míg az ágazatba fektetett amerikai tőke 1994-ben még az összesnek 15,58%-át tette ki s 1998-ra 18% körüli arányra növekedett, 1999-ben több mint 14%-kal 3,45%-ra csökkent, és onnantól 2003-ig 4% alatti szinten lényegében stagnált. Éppen ellentétes folyamatok játszódtak le a szolgáltatások területén. Meg kell jegyezni, hogy a szolgáltatások befektetéseit döntő részben a pénzügyi területre bevitt tőke jelenti. A szektor a Mexikóban befektetett

összes amerikai tőke 15,5%-át tette ki 1994-ben, s részesedése 20% fölé emelkedett 1999-re. Ezután drasztikus zuhanás következett 2000-ben (9,22%), hogy aztán rendkívül dinamikus növekedést követően az arány 2003-ban csaknem elérje az 55%-ot.

A fenti adatok természetesen nem árulkodnak arról, hogy a közvetlen külföldi tőkeberuházások mekkora hányadát fordították már meglévő termelőegységek megvásárlására és mekkorát újak létrehozására. Az bizonyosan tudható, hogy az egyik húzóágazat, a gépjárműipar a NAFTA előtt is virágzott már és vonzotta a külföldi tőkét, ráadásul nemcsak az amerikaiakat. Nehezen elképzelhetőnek tartom azonban, hogy ezek az üzemek jelenlegi birtokosaik érkezése előtt mexikói tulajdonosok alapították volna és azonos vagy legalábbis hasonló volumenben és minőségben termeltek volna. Mexikó éppen annak köszönheti az ágazat felfutását, hogy közel fekszik a világ legnagyobb piacához, s a termelés költségei, főképp az alacsonyabb munkabérek miatt, jóval mérsékeltebbek, mint akár befektető cégek székhelyén, akár az Amerikai Egyesült Államokban.

Személyes tapasztalataim alapján mondhatom, hogy hasonló a helyzet a kötetben említett másik két példával, a szupermarket-hálózatokkal és a pénzügyekkel kapcsolatosan is. A legnagyobb amerikai áruházlánc üzletei ugyanis olyan hatalmas alapterületűek, olyan újnak tűnő épületekben működnek, ami arra enged következtetni, hogy *zöldmezős beruházás*<sup>34</sup> keretében jöttek létre. A bankok esetében is az ügyfélter mérete és az épületbelső modern kialakítása a feltűnő. Ráadásul annyi pénzügyi vállalat működik az országban, amennyit a mexikói tőke nemigen hozhatott létre.

A Mexikóba áramló külföldi közvetlen tőkebefektetések tehát egyrészt valóban olyan termelőegységek létrehozását célozzák meg, amelyek kifejezetten amerikai exportra állítják elő termékeiket. Mivel az árak olcsón állíthatók elő Mexikóban és könnyen juttathatók el onnan az Amerikai Egyesült Államokba, ez a lehetőség valamennyi külföldi vállalatnak, amely az amerikai piacra kíván lépni, rendkívül vonzó. Az összes külföldi közvetlen beruházáson belül valószínűleg ezért is állandó az iparba investált tőke aránya. Másrészt az országba érkező külföldi beruházások között egyre nagyobb részt kitevő amerikai tőke mindinkább a pénzügyi szféra területére koncentrálódik, ami jelentősen hozzájárulhat a szektor növekedéséhez és fejlődéséhez.

A külföldi tőke jelenléte Mexikóban az ország számára éppen olyan előnyöket kínál és éppen olyan hátrányokkal fenyeget, mint a világ minden más tőkeimportőr nemzetgazdasága számára. A potenciális hátrányok (többek között az interdependencia aszimmetrikus jellegének fokozódása, az ország „gazdasági autonómiájának” veszélybe kerülése, a profitrepatriálás és az implicit eladósodás) a tőke és az azt birtokló transznacionális vállalatok természetéből fakadnak. Megfelelő gazdaságpolitikával az előnyök kihasználhatók, a hátrányok pedig kiküszöbölhetők illetve mérsékelhetők. A hátrányok elkerülésére az elzárkózás vagy a tőkeimport korlátozása illetve az erőteljesebb állami beavatkozás vagy éppen a teljes központi kontroll nem tűnik alkalmas eszköznek, hiszen ezzel az ország a potenciális előnyöktől is megfosztaná magát. Ráadásul Mexikónak szüksége van a külföldi tőkére, hiszen az ország gazdaságára ennek a tényezőnek a relatív szűkössége jellemző, a hazai tőke megerősödése pedig kedvező külső feltételek és ideális belső támogatás mellett is esetleges, valamint olyan hosszú időt venne igénybe, amely alatt az ország lemaradása csak tovább növekedne, de legalábbis konzerválna.

A kötet szerzői nem is ellenzik a külföldi közvetlen tőkeberuházásokat, ám szigorú feltételrendszer teljesítéséhez kötnék azok befogadását. Mexikóban a tőkeexportnak az országba

vonzásához jelenleg valószínűleg nincs szükség olyan további intézkedésekre, mint többek között az általános szabályozáson túlmutató eseti kedvezmények nyújtása, annak ágazati és földrajzi megoszlásának befolyásolásához azonban igen. Ezzel a céllal illetve az ország déli-délkeleti államai valamint Közép-Amerika országai (Belize, Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nicaragua és Panama) gazdaságának fejlesztése céljából hirdette meg 2001-ben Vicente Fox elnök a „Puebla-Panama-tervet”, amelynek sikerességét vagy eredménytelenségét egy másik tanulmány lehetne hivatott elemezni. Működéséről annyi tudható, hogy a program (amelyhez Kolumbia is csatlakozott) tovább folytatódik, sőt 2008-ban nevét, hogy célját és hatókörét jobban kifejezzék vele, Felipe Calderón jelenlegi mexikói elnök kezdeményezésére Közép-amerikai Integrációs és Fejlesztési Tervre<sup>35</sup> változtatták.

Ami a NAFTA első tíz évét illeti, tény, hogy Mexikó tőkeimportjának relációs struktúrája lehetne diverzifikáltabb. Az ipari termékeket illetően a NAFTA azzal, hogy a harmadik országok befektetőinek ipari termékei számára szabad utat biztosít az amerikai piac felé, éppen ebbe az irányba hat. A folyamatot segítik Mexikó többi szabadkereskedelmi egyezményei. Ha a pénzügyi szektorba érkező tőke viszonylati szerkezetének vagy az iparba investált külföldi közvetlen beruházások ágazati megoszlásának módosítása látszik szükségesnek, az megfelelő gazdaságpolitikai intézkedésekkel megvalósítható. A külföldi közvetlen tőkeberuházások befogadása megteremti a lehetőségét a hazai tőkefelhalmozásnak is, s így az ország később tőkeexportorré is válhat, vagyis a gazdaságnak ezen a területén kölcsönös függőségeinek aszimmetriáját csökkentheti. Ez azonban hosszú távú folyamat, ezért azt, hogy Mexikó tudott-e élni ezzel a lehetőséggel, csak sok év múltán lehet majd megállapítani.

## Mezőgazdaság

A világgazdaság és az azt alkotó nemzetgazdaságok mindegyikének kritikus szektora az agrárszféra. A mezőgazdaságban ugyanis csak rendkívül korlátozottan alkalmazhatók a tömegtermelés ipari módszerei, míg az ágazat hatékonyságát, termelékenységét, gazdaságosságát ugyanazokkal a mutatókkal mérjük, mint az iparét. Így természetesen mindig arra az eredményre jutunk, hogy ez a szektor mindenütt veszteséges és visszafogja a nemzetgazdaság egészét. A mezőgazdasági termelés volumene és minősége mindig függ az ember által nem befolyásolható tényezőktől, körülményei, háttere nem standardizálhatók úgy, mint az iparéi. Részben ennek következménye, hogy a világgazdaság szintjén hol élelmiszer-túlermelést érzékelünk, hol élelmiszerhiányt tapasztalunk, miközben a világ bizonyos részein emberek milliói folyamatosan éheznek.

Ráadásul a mezőgazdaság igen munkaintenzív ágazat, ami nemcsak azt jelenti, hogy relatíve drágán termel (mivel a munka drágább, mint a másik termelési tényező, a tőke), hanem azt is, hogy ugyanannyi hozzáadott érték előállításához sokkal több ember munkájára van szükség, mint az iparban. Következésképpen az agrárszféra méretének nemzetgazdasági szintű csökkentése olyan mennyiségű munkaerő felszabadulását vonja maga után, amelyet az ipar azonos mértékű növekedés esetén nem képes felszívni.

A szektorban ugyanakkor érvényesül a méretgazdaságosság és kulcsszerepet játszik a technikai színvonal (pl. a gépekkel való ellátottság). A fenti okokból a mezőgazdaság minden országban állami támogatásra szorul. A szubvencionálás rendszere és mértéke azonban igen különböző lehet az egyes nemzetgazdaságokban.

Mexikóban a képet tovább árnyalja, hogy a mezőgazdasági termelésre használt (mert arra alkalmas) területek egy jelentős része az ország déli-délkeleti részén koncentrálódik, ugyanott, ahol az indián őslakosság él, vagyis az ország mezőgazdaságból élő népessége részben azonosítható velük. S mivel ez a szektor a gazdaságilag aktív lakosság mintegy ötöd részének<sup>36</sup> nyújt megélhetést, a mezőgazdaság Mexikóban nemcsak gazdasági és foglalkoztatáspolitikai, hanem egyben jóléti és társadalmi kérdés is.

Az ország agrárszektorának helyzetére jellemző, hogy az ágazat, amely a bruttó hazai termék 4%-át adja,<sup>37</sup> a gazdaságilag aktív lakosság fent említett nagyjából 20%-ának megélhetését jelenti, akiknek a jövedelme így a többi gazdasági szektorban foglalkoztatottakéhoz képest alacsony. Mexikó mezőgazdaságát az Amerikai Egyesült Államokéval összehasonlítva azt találjuk, hogy az utóbbiban nagyjából négyszer akkora területen folyik mezőgazdasági tevékenység, mint az előbbiben,<sup>38</sup> tehát a méretgazdaságosság feltételei sokkal inkább adottak az északi szomszédnál. A kedvező körülmények hatását erősíti, hogy az átlagos farmméret (a sok, egymástól igen nagy mértékben eltérő forrásadat közül a legenyhébb becslései szerint) 2003-ban csaknem hét és félszer volt akkora az Amerikai Egyesült Államokban, mint Mexikóban, ami ugyancsak a méretgazdaságosságot segíti az előbbiben, ráadásul ugyanakkora földterületnek Mexikóban hét és félszer annyi embert kell eltartania, mint az Amerikai Egyesült Államokban.

A gépesítettség mértéke is az Amerikai Egyesült Államokban a kedvezőbb, hiszen ott nagyjából tizennégyszer annyi traktor volt használatban a NAFTA első tíz évében, mint Mexikóban,<sup>39</sup> miközben a mezőgazdasági termelésbe bevont területek mérete, ismétlem, „csupán” négyszer akkora. Megjegyzem, ennél némileg kevésbé szélsőséges adatokat tartalmaz a mexikói mezőgazdasági minisztérium tanulmánya, amely szerint 1997 és 2002 között ezer hektárra minden évben 13 traktor jutott Mexikóban, 27 pedig az Amerikai Egyesült Államokban.<sup>40</sup>

Eltérő a szektor állami támogatottsága is. Az OECD adatbázisa<sup>41</sup> és a mexikói mezőgazdasági minisztérium tanulmánya<sup>42</sup> erre vonatkozólag igen eltérő számokat tartalmaz. Az utóbbi szerint a NAFTA előtti éveket illetően az amerikai szubvenciók hétszer-nyolcszor voltak magasabbak a mexikóiaknál, a NAFTA első öt évében (az 1995-ös és 1996-os kiugrásokot nem tekintve) több mint tizenkétszer, a NAFTA második öt évében pedig nagyjából tizenháromszor. Az OECD számsorai alapján a különbség a termelők támogatásában a NAFTA előtti években több mint tizenhét-szeres, a NAFTA első öt évében több mint tizenegyszeres, a NAFTA második öt évében pedig több mint nyolcszoros az Amerikai Egyesült Államok javára. Az adatok közötti különbség azért zavarba ejtő, mert, habár mindkét forrás alapján egyértelmű, hogy az Amerikai Egyesült Államokban a támogatás nagysága a mezőgazdasági termelésbe belevont területek méretéhez képest is magasabb, mint Mexikóban, a mexikói mezőgazdasági minisztérium tanulmánya a különbség növekedését, míg az OECD adatbázisa éppen annak csökkenését regisztrálja.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Mexikó mezőgazdasága a méretgazdaságosság, a technikai színvonal és az ezekből adódó termelékenység szempontjából sem volt versenyképes az Amerikai Egyesült Államokéval a NAFTA előtt sem, ahogyan azt a vonatkozó tanulmány kiemeli.<sup>43</sup> Mexikó helyzetén a specializáció sem segíthetne, hiszen a földrajzi közelség hasonló természeti adottságokat és termelési lehetőségeket jelent a két ország számára. Mivel fő mezőgazdasági termékeik azonosak (kukorica, rizs, marhahús, szárnyasok), Mexikó versenyezni kénytelen, miközben versenyképtelen.

A NAFTA ellenzői szerint a helyzet javítása érdekében a piacnyitás és a szabad kereskedelem helyett több támogatásra és a belső piac védelmére lett volna és lenne továbbra is szükség. Az előbbi azért problematikus, mert egy alaposan kidolgozott, a megfelelő irányba mutató szakpolitikai stratégiai háttérrel nélkülöző szubvenciók rendszer az aktuális, a termelékenység növelésére és a versenyképesség elérésére alkalmatlan struktúrákat konzerválja, s nem a szükséges reformokat segíti.

A támogatási rendszer gyengeségeit mutatja, hogy a piacnyitás 2003. január 1-i fázisát megelőzően demonstrálók tüntettek a NAFTA ellen és a mexikói mezőgazdaság érdekében. A szektorban dolgozók úgy érezték, az ő sorsuk senkit sem érdekel, s az ország piacának megnyitása felkészületlenül érte őket. A szubvenciók és a szakpolitikai intézkedések nem voltak tehát képesek az átmenet nehézségein könnyíteni a vámok leépítésének a szerződésben rögzített többlépcsős megvalósítása mellett sem.

A belső piac védelme ugyancsak a mezőgazdaság gyenge termelékenységi mutatóit és versenyképtelenséget eredményező szerkezetét tartaná fenn, ráadásul az államháztartási hiány folyamatos növekedését és ezáltal újabb eladósodást, közvetve pedig egy újabb pénzügyi válságot eredményezne. A szektor versenyképessé tételéhez szükséges reformok költségei szintén olyan pénzügyi terheket rónának az országra, hogy egy ilyen döntés esetében is hasonló következményekkel kellene számolni.

Az elzárkózás a fogyasztók oldaláról szemlélve is aggályos volna, hiszen a gyenge termelékenység miatt állandóan fenyegetne az élelmiszerhiány veszélye, illetve a belföldi élelmiszerek magas ára miatt még nagyobb lenne az éhínség.<sup>44</sup> Ami ugyanis tönkreteszi a termelőt, előnyös a fogyasztónak: az amerikai import biztonságosabbá teszi az élelmiszerellátást, a behozott termékek minősége általában jobb, mint a hazaiaké, ráadásul olcsóbbak is azoknál. Nem utolsó sorban pedig a mezőgazdasági termőterületek növelését célzó erdőirtások olyan károkat okoznak a természeti környezetben, amelyek jelentősebbek lehetnek az adott területen folyó agrártevékenység hasznánál.

Véleményem szerint a mexikói mezőgazdaságot az amerikai termékekkel szembeni piacnyításra teljesen felkészíteni lehetetlen lett volna, mint ahogy azokkal versenyképessé fejleszteni sem lehet. Ennek oka azonban nem a NAFTA klauzuláiban rejlik, hanem, amint az korábban, a két ország gazdaságának méretét és gazdasági növekedését összevető részben kifejtettem, Mexikó korábbi, történelmének gyarmati korszakában kialakult s a fejlődő (korábban gyarmati) országokra jellemző, a világgazdasági munkamegosztásbeli strukturális szerepből eredő gazdasági lemaradásából fakad.

Igaz tehát az agrárszektorra is, hogy helyzete Mexikóban nem az Amerikai Egyesült Államok külgazdasági és külpolitikai tevékenységének eredménye, viszont érthető, ha az ország lakossága, főképp pedig a mezőgazdasági termelésben közvetlenül érintettek illetve a hagyományosan agrárvidékeknek számító régiók, államok lakói olyan intézkedéseket várnak vezetőiktől, amelyek révén boldogulásuk és anyagi gyarapodásuk esélyei megnőnek. Az ország szóban forgó déli-délkeleti részén ugyanis, amint azt az előző fejezetben említettem, egyáltalán nem vagy csak alig valósulnak meg külföldi közvetlen tőkeberuházások, így az ott élők számára egyedül a mezőgazdaság jelent munkalehetőséget.

A helyzet javítását az olyan komplex régiófejlesztési koncepciók sikeres megvalósítása szolgálhatja, mint a már szintén említett Puebla-Panama terv. A program a mezőgazdasági lakosság számára az egyéb ágazatok kibontakoztatásán keresztül kínál megélhetési alternatívát. Céljai között a mexikói és külföldi közvetlen tőkeberuházásoknak a régióba vonzása és

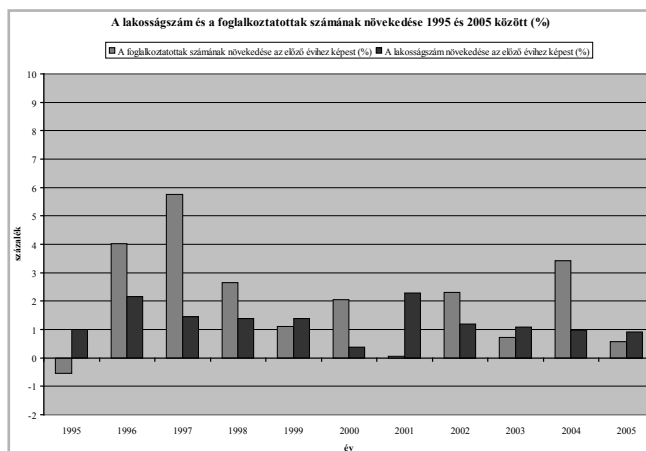
a térség infrastruktúrájának fejlesztése valamint több más egyéb mellett szerepel a turizmus és idegenforgalom kibontakoztatása, ami összhangban áll az érintett államok természeti, régészeti és kulturális adottságaival.

Különböző okokból ezt az elképzelést is sokan támadják, miközben az ország hivatalos vezetői, a program meghirdetése óta folyamatosan kiállnak mellette, s leállítás helyett kibővítésén dolgoznak.

## Munkaerőpiac és demográfia

A szóban forgó, a NAFTA működését kritikai szempontból vizsgáló kötet szerzői a mexikói munkaerőpiaci helyzet kapcsán elismerik, hogy a NAFTA hatályba lépését követően számos új munkahely létesült. Ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy rengeteg álláshely meg is szűnt. Véleményem szerint az ellentétes irányú folyamatok párhuzamos lezajlása a gazdaság szerkezetének átalakulását jelzik. Egyébként a kutatók nem is azt vetik ellene a szerződésnek, hogy hatására összességében csökkent volna a munkahelyek száma, hanem azt, hogy nem növekedett megfelelő mértékben.<sup>45</sup> A kijelentés jobb megértéshez az ország demográfiai adataira hivatkozom. Mialatt egész Európa és benne Magyarország a lakosságszám aggasztó csökkenésével kell, hogy szembenézzen, addig Mexikóban éppen annak növekedése okoz gondot. Az általam vizsgált időszakon belül 1990 és 1995 között 12,2%-kal, 1995 és 2000 között 6,94%-kal, 2000 és 2005 között pedig 6,63%-kal nőtt a népességszám Mexikóban.<sup>46</sup> A CEPAL<sup>47</sup> adatai szerint egyébként a lélekszám növekedése XX. század második felében 1955 és 1960 között volt a legdinamikusabb (évi átlag 3,22%), de még 19970-1975 között is meghaladta a 3%-ot (3,09%), és csak 1985 és 1990 között csökkent 2% alá (1,79%). A folyamatra jellemző, hogy a szervezet előrejelzései szerint csak 2045-től lehet csekély népességfogyásra számítani. Ha ezeket a tendenciákat rávetítjük arra a tapasztalatra, amely szerint minél fejlettebb gazdaságilag egy ország, annál inkább lassul a lélekszám növekedése, akkor úgy is értelmezhetjük a számsort, hogy Mexikó gazdasága a XXI. század közepére fogja elérni a nyugat-európai jelenlegi fejlettségi szintet.

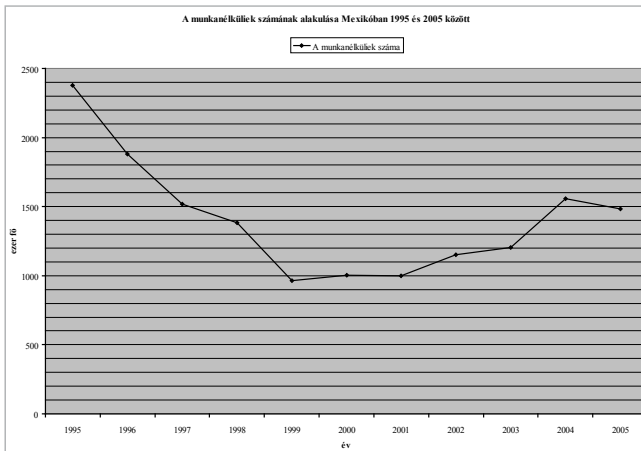
De mit jelent mindez a munkahelyteremtés és a munkanélküliség oldaláról nézve?



Leegyszerűsítve azt, hogy csak az új munkalehetőségek meglehetősen nagy arányú bővülése mellett lehet a munkanélküliség visszaszorulására számítani. Annak vizsgálatára, hogy ez mennyire valósul meg, a rendelkezésre álló adatok alapján<sup>48</sup> kikalkuláltam és összemértem a népességszám illetve a foglalkoztatottak számának növekedési ütemét az előző évi számhoz képest.

A mellékelt grafikon mutatja, hogy a változások ki-

egyenlítősen volt ellenére az alkalmazásban lévők száma összességében nagyobb arányban nőtt, mint a teljes lakosság, ráadásul az előbbiben sem következett be visszaesés 1995 óta. A foglalkoztatottak számának növekedése mindenképpen pozitív folyamat, még ha kérdés marad is, hogy milyen mértékben tudható be a NAFTA eredményének. A szóban forgó kötet szerzői azonban nyilvánvalóan azt szeretnék látni, hogy a munkanélküliek száma csökken, de legalábbis nem növekszik, s a fenti diagram alapján arra következtethetnénk, hogy ez így is van. Ezzel szemben az ILO adatai<sup>49</sup> ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítják, amint azt az alábbi grafikon mutatja.



A grafikonról leolvasható, hogy 1995-től, vagyis a NAFTA kezdete után a munkanélküliek száma dinamikusan csökkent egészen 1999-ig. A választóvonalon itt is a 2000. év, amikor nyilván a recesszió hatására, ismét egyre többen maradtak munka nélkül. Igazából mégis az érdekes, hogy ezt követően milyen meredeken emelkedik a görbe 2004-ig, s 2005-re is csak az 1997-es szint környékére, tehát jóval az 1999-es minimumszint fölé esik vissza.

A munkanélküliek számának növekedését betudhatnánk a recesszióknak, de mi az oka annak, hogy egyszerre nő a foglalkoztatottak és a munkanélküliek száma? Feltehetőleg arról van szó, hogy hiába nő nagyobb arányban az új munkahelyek száma, mint a népességé, a kettő között az abszolút értékekben mutatkozó különbségek miatt a kedvező tendenciák mégis a munkanélküliek számának emelkedését takarják. Másrészt a mezőgazdasági szféra összeszűkülése miatt előfordulhat, hogy olyanokkal is bővül az állásnélküliek köre, akik korábban sem az alkalmazottak, sem a munkanélküliek statisztikai csoportjába nem tartoztak.

A munkahelyek, az új álláslehetőségek és a munkanélküliek számának alakulásával kapcsolatban is megállapíthatjuk, hogy ezeket a folyamatokat sem lehet egyértelműen és kizárólag a NAFTA hatásaként értékelni. Egyedül az agrárszektorból felszabaduló munkaerő növekvő száma magyarázható ezzel, amint azt részletesebben kifejtettem a mezőgazdaságról szóló fejezetben. Nem tudhatjuk továbbá azt sem, hogy a NAFTA megkötése nélkül hogyan alakultak volna ezek a tendenciák.

A munkahelyek számának nem megfelelő mértékű bővülésén kívül a kutatók szerint a munkahelyteremtő vállalatok (amelyeket azonosítanak az amerikai befektetőkkel) az ő kifejezésükkel élve „rossz munkahelyeket”<sup>50</sup> hoznak létre. Ez konkrétan azt jelenti, hogy sokak bejelentés nélkül, azaz feketén dolgoznak, mások alkalmazása legális ugyan, mégsem részesülnek a törvények által előírt juttatásokban, amelyek gyakorlatilag a társadalombiztosításra, a gyermekágyi segélyre és évi 10 nap fizetett szabadságra korlátozódnak.<sup>51</sup>

Nehéz megmondani, hogy valójában mennyien dolgoznak illegálisan (bejelentés nélkül), mindenesetre a foglalkoztatottságra vonatkozó statisztikákban ezek a munkahelyek nem

szerepelnek. Összetettebb kérdés, hogy a munkáltató miként alkalmazhatja a munkaerőt legálisan, ha közben elhagyja a kötelező befizetéseket, illetve nem nyújtja az előírt juttatásokat. Megjegyzem, a világ más részein sem ismeretlenek ezek a jelenségek, mint ahogy az sem, hogy a törvényeket csak akkor tartják be, ha azt valamely szerv vagy intézkedés kikényszeríti. Ha ez mégsem történik meg, az aligha írható egy államközi egyezmény rovására.

## Miért?

Kritikusai a NAFTA számos negatív hatásáról számolnak be mindhárom aláíró ország részéről. Felmerül tehát a kérdés, hogy ha ennyire káros a résztvevőkre nézve és a kedvezőtlen következmények valóban előre láthatóak voltak, miért kötötték meg egymással mégis a szerződést Észak-Amerika országai?

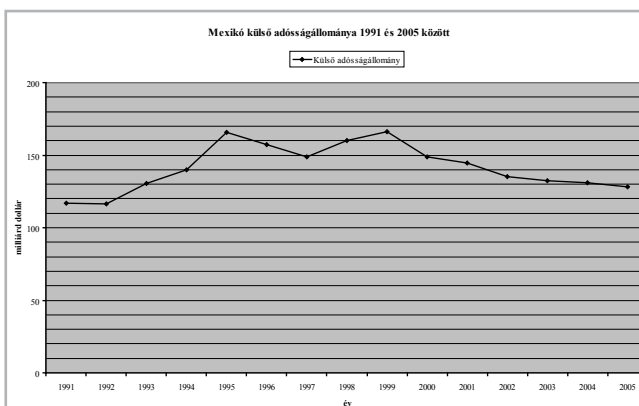
Az Amerikai Egyesült Államok részéről valószínűleg az európai integrációs folyamatok és Európa ezzel kapcsolatos gazdasági megerősödésére adott válaszról van szó. Kanada elsősorban az Amerikai Egyesült Államokkal fennálló régi és jól működő kapcsolatait fűzte még szorosabbra. De miért csatlakozott hozzájuk a sokkal szerényebb gazdasági mutatókkal és eredményekkel rendelkező Mexikó? Miért nyitotta meg piacait oly módon, hogy az kárt okozott az ellenzők szerint minden ágazatnak (nézetem szerint csak a másutt is rendkívül érzékeny mezőgazdaságnak)?

A legkézenfekvőbb ok, ami korábban bebizonyosodott: az elzárkózás, az önellátásra és importhelyettesítésre tett kísérlet, jólét és felemelkedés helyett szegénységet és további leszakadást eredményez valamint az ország olyan eladósodásához vezet, amely pénzügyi válságokat és gazdasági összeomlást von maga után. A nem túl távoli múlt legnagyobb adósságválsága Mexikóban 1982-ben következett be. Azóta a kérdés mindig kiemelt helyet foglal el Mexikó politikájában, és innen datálják az ország gazdasági nyitását, valamint a hivatkozott tanulmánygyűjtemény szerzői által neoliberalisnak nevezett, exportvezérelt növekedés

stratégiáját. Mindezek ellenére Mexikó az 1990-es évek elején is elindult az eladósodás útján, amint azt az alábbi grafikon<sup>52</sup> igen szemléletesen mutatja.

Az ország külső adósságállománya 1991-ben és 1992-ben stagnálni látszik, ám ezt követően meredeken növekszik. Ez a tendencia azonban valószínűleg már a válság hatása, aminek rendezésére Mexikó külső forrásokhoz jutott, ezek okozzák a kiugrást. Feltűnő azonban, hogy mielőtt a hely-

zet konszolidálna, újabb kiugrás következik 1999-ben, az újabb krízis jeleként. Innentől kezdve a külső adósságállomány lassú csökkenését látjuk, még ha nem is süllyed vissza az 1991–1992-es szintre.

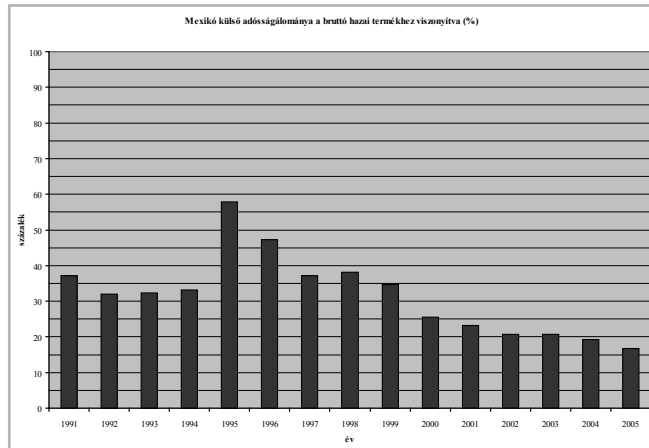




A grafikon jól mutatja, hogyan változott Mexikó külső adósságállománya 1991 és 2005 között, valamint segítségével azonosíthatók a válságévek. Nem árulja el viszont azt, hogy miért okozott az 1994-1995-ös válság nagyobb megrázkódtatást az országnak, mint a 2000-ben kezdődött, miközben az adósság csekély mértékben még magasabbra is rúgott, mint az előbbi során. Nem derül ki belőle az sem, hogy miért nem következett be újabb adósságválság a XXI. század első dekádjának derekán, holott lényegesen kevesebb külső tartozás is krízist okozott a XX. század utolsó évtizedének első felében.

A kérdés jobb megvilágítása érdekében érdemes megvizsgálni, hogyan viszonyult a külső adósságállomány mértéke a bruttó hazai termékhez az egyes években. Az alábbi ábra mutatja az eredményt, azaz hogy Mexikó külső adósságállományának összege<sup>53</sup> az adott évi GDP<sup>54</sup> hány százalékának felelt meg.

A külső tartozások összege 1991 és 1994 között mindig a bruttó hazai termék 30-40%-a között maradt. Az arány azonban csaknem a



bruttó hazai termék 60%-áig ugrott fel 1995-ben, bár a drasztikus emelkedés az újabb hitelfelvétel és a GDP drámai mértékű és hirtelen bekövetkezett visszaesésének együttes hatását mutatja. A későbbiekben néhány apró visszalépéstől (1998) és megtorpanástól (2003) eltekintve a hányad lassuló ütemben ugyan, de csökken.

Ha ezekből az arányszámokból arra következtetünk, hogy a felvett hitelek visszafizetését milyen mértékben garantálja a gazdaság teljesítménye, akkor nagyjából 60%-ig valójában nincs komoly ok az aggodalomra. Ráadásul Mexikó az 1982-es válságot követően elkötelezte magát a nyitott gazdaság és az exportvezérelt növekedés mellett, ami garanciát jelenthetett (volna) a hitelezők számára. Valószínűleg azonban éppen a korábbi tapasztalatok alapján a pénzemberek rendkívül óvatosan igyekeztek megközelíteni a kérdést, és az ország külső adósságállományának bruttó hazai termékhez viszonyított, nagyjából állandó aránya mellett az annak abszolút értékében meginduló növekedésre figyeltek fel. Néhány kutató szerint a krízis elkerülhető lett volna, mert egyrészt a veszély egyfajta önbeteljesítő jóslatként működött, másrészt az első jelekre adott rossz válaszreakciók sorozata okozta a bajt,<sup>55</sup> hiszen másként aligha indokolható meg, hogy a korábban is hasonló szinten mozgó adósságállomány miatt épp 1994-ben okozott krízist.

Figyelemre méltó egybeesés, hogy a NAFTA a mexikói gazdaság fejlődésének és gazdaságpolitikájának éppen olyan irányt szab, amelyet a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank feltételül szab a válságba jutott országok megsegítésének, tudniillik az exportvezérelt növekedésért. Valószínűsíthető, hogy az ország ekkor, túl az 1982-es összeomlás okozta sokkon, már nem vagy legalábbis nem kizárólag e két szervezet nyomására követte ezt az utat. A NAFTA aláírása mutatta, hogy Mexikó hosszú távon kívánja az 1982 után meghatározott

gazdaságpolitikát folytatni, amire az egyezményhez való csatlakozás egyben garanciát is jelentett. A szabadkereskedelmi egyezmény intézménye tehát valóban tekinthető annak logikus folytatásának, további kiterjesztésének.

Az 1994–95-ös összeomlást ugyan így sem tudta az ország elkerülni, a következő recesszió azonban már nem okozott akkora megrázkódtatást. A magyarázat a fenti grafikonokból olvasható ki: míg az ország adósságállománya nem húzódott vissza a NAFTA előtti szintre, a bruttó hazai termékhez viszonyított aránya folyamatosan csökkent, ezért az adósságállomány kezelhető, Mexikó pedig fizető- és hitelképes maradt.

A NAFTA tehát nem jelent biztosítékot a válságok elkerülésére Mexikóban, a gazdaságnak az azokból való gyors felépülésére viszont, úgy látszik, igen. Kulcskérdésnek tűnik ezért, hogy a gazdaság továbbra is növekedjen, akkor is, ha ez a hagyományos ágazatok (pl. a mezőgazdaság) válságát hozza magával valamint a lakosság számára nem eredményezi a jólét és a szociális biztonság növekedését. Összességében a NAFTA és az azzal meghatározott exportra termelés, mint a gazdasági növekedés elérésének eszköze beválni látszik.

## Összegzés, következtetések

Mexikóban, különösen pedig Pueblában szinte tapinthatóak voltak az Amerikai Egyesült Államokkal és az amerikaiakkal szembeni ellenérzések. Sokan azok közül, akikkel találkoztam, köztük számos értelmiségi mintha az északi szomszédot okolná az ország viharos történelmének sötét fejezeteiért és jelenlegi, szerintük meglehetősen rossz gazdasági helyzetéért, ahogy saját, sokszor valóban javításra szoruló életkörülményeikért is. Számos ember látja úgy, hogy a NAFTA valójában csupán az Amerikai Egyesült Államok (gazdasági) hegemoniára törekvése érdekében tárta szélesre Mexikó kapuit. A kutatómunkámat irányító egyetemi tanártól kapott kis könyvecske olvasásakor az volt a benyomásom, hogy a kötetet mindenek tudományos bizonyítására állították össze. Tulajdonképpen már akkortól kezdve foglalkoztatott a kérdés, hogy a benne foglaltak mennyire helytállóak.

Jelen tanulmányomnak nem lehetett célja a szóban forgó kötet minden állításának vizsgálata, mint ahogy az egyes kiemelt területek részletes elemzése sem. Alkalmam nyílt azonban bemutatni Mexikó helyzetét és az ott zajló folyamatokat a legfontosabb makrogazdasági mutatókon keresztül. Az eredmény, amelyre jutottam, lényegében egybeesik azzal, amelyre a NAFTA támogatói is hivatkoznak. Az ellenzők táborá elismeri ugyan, hogy ezek az adatok kedvező képet festenek az ország gazdasági helyzetének alakulásáról és a NAFTA hatásairól, viszont számon kérik a szegénység mértékének csökkenését, az egyes régiók közötti gazdasági fejlettségbeli különbségek kiegyenlítését, a szociális biztonság megteremtését, az általános jólét kialakulását és még több, ezekhez kapcsolódó eredményt, amelyek eddig elmaradtak.

Kutatásom tanulságai közül talán a legfontosabb, hogy egy ország gazdasági és szociális helyzetét lehetetlen összemérni, márpedig a hivatkozott gyűjtemény szerzői mintha erre tettek volna kísérletet. Sajnos nem egyedi eset, hogy a makrogazdasági mutatók által jelzett remek teljesítmény mögött szegénység és szociális bizonytalanság rejtőzik, különösen akkor, ha az ország bevételeiből adósságtérheik kénytelen enyhíteni.

Ugyanakkor magyar emberként nem éreztem úgy, hogy a mexikóiak rosszul élnének. Ők maguk valószínűleg azért vélekednek így, mert hajlamosak az ország gazdasági eredményeit

csakúgy, mint az emberek életszínvonalát valamely hasonló háttérrel rendelkező országé helyett az Amerikai Egyesült Államokéhoz mérni. Innen nézve persze a NAFTA éppen olyan kudarc, mint az ország minden eddigi kipróbált gazdaságpolitikája.



Egyetlen országnak sem lehet reális célja, hogy gazdasági teljesítményét rövid időn belül (a NAFTA még most is csak 14 éves) a mexikói szintjéről az amerikaiéra javítsa fel. A két állam gazdasági fejlettségi szintje közötti szakadék sokkal régebben keletkezett, minden bizonnyal már az eredeti tőkefelhalmozás korában. Az évszázados lemaradást behozni szinte lehetetlen, s tény, hogy a világgazdaság természete és működésének ebből adódó törvényszerűségei, amelyeknek az olyan egyezmények, mint a NAFTA is alá vannak vetve, nem segítik ezt a folyamatot. Elérhető azonban, hogy az ország önmagához képest fejlődjön, ha képes a saját javára fordítani az általa nem befolyásolható adottságokat és körülményeket.

Mexikó földrajzi helyzetéből adódóan az egyetlen olyan lehetséges gazdasági partnere, amellyel a lehető legoptimálisabban működhet együtt, éppen az Amerikai Egyesült Államok. A két ország (gazdasági) kapcsolataira tekinthetünk úgy, ahogy azt a NAFTA bírálói teszik, vagyis mint az amerikai nagytőke profitmaximalizálási törekvéseinek megvalósítására Mexikó gazdasági kihasználása útján. Felvázolható ehhez kapcsolódóan egy, a kubai modellhez hasonló berendezkedés, amely biztosítja ugyan az északi szomszédtól való gazdasági és politikai függetlenséget, aligha képes azonban biztosítani az oly sokszor hiányolt növekedést, általános jólétet és szociális biztonságot.

Az Amerikai Egyesült Államok közelsége azonban szemlélhető Mexikó szempontjából úgy is, mint lehetőség, eszköz a világgazdaságba való szerves bekapcsolódásra, a gazdasági lemaradás leküzdésére és a folyamatos, dinamikus fejlődésre. Az amerikai piachoz való közelség okán az országba települő ipari termelőegységek munkahelyeket teremtenek és korszerű technológiát visznek az országba. A külföldi közvetlen tőkeberuházások megteremtik az esélyt a belföldi tőkefelhalmozás megkezdéséhez, az amerikai agrárimport elősegíti az élelmiszerellátás biztonságát. Minden bizonnyal ez történné a NAFTA nélkül is (kivéve, ha Mexikó ismét az önellátás és importhelyettesítés stratégiáját választaná), hiszen ezeknek a folyamatoknak a forrása a két ország földrajzi közelsége és a köztük fennálló gazdasági különbség, a NAFTA csupán megkönnyíti, támogatja és erősíti ezeket a tendenciákat.

Ahhoz, hogy az ország előnyére fordítsa helyzetét, természetesen a NAFTA önmagában de még a többi szabadkereskedelmi egyezménnyel együtt sem elegendő. Nélkülözhetetlen hozzá egy átgondolt, részleteiben is kidolgozott és általánosan elfogadott átfogó politikai és gazdasági stratégia, a megvalósítás iránti elkötelezettség. Elengedhetetlen a szociális érzékenység ahhoz, hogy az ország teljes lakossága élvezhesse a növekedés eredményeit.

Mexikó vezetőinek helyzetértékelésére jellemző, hogy 1982 óta az ország valamennyi elnöke (Miguel de la Madrid, 1982-88; Carlos Salinas, 1988-94; Ernesto Zedillo, 1994-2000; Vicente Fox, 2000–2006 és Felipe Calderón, 2006-tól) függetlenül attól, hogy az ország politikai skálájának ellentétes pólusain elhelyezkedő és legnagyobb két politikai párt<sup>56</sup> melyikéhez tartoztak, kitartottak, és kitartanak ma is az 1983-ban megkezdett gazdaság-politikai stratégia mellett.

## JEGYZETEK

- 1 A szerző közgazdász, 2002-ben szerzett közgazdaságtani Master fokozatot a Budapesti Közgazdaság-tudományi és Államigazgatási Egyetem nemzetközi kapcsolatok szakán, majd egy államközi megállapodás alapján meghirdetett ösztöndíjprogram keretében 8 hónapot töltött Mexikóban, Puebla városban, ahol a helyi egyetem, a Benemérita Universidad Autónoma de Puebla (BUAP) Közgazdaság-tudományi Karán folytatott tudományos kutatómunkát 2004. szeptembere és 2005. májusa között.
- 2 Az egyezmény neve angolul North American Free Trade Agreement (NAFTA); spanyolul Tratado de Libre Comercio de América del Norte (TLCAN). Az egyezmény megnevezésére a továbbiakban a rövid és magyarul is jól kiejthető NAFTA betűszót használok.
- 3 Az egyezményt 1993-ban írták alá az Amerikai Egyesült Államok, Kanada és Mexikó vezetői. 1994. január 1-én lépett hatályba. Mivel jelen tanulmány témája az a gazdasági hatás, amelyet az egyezményen keresztül az Amerikai Egyesült Államok gyakorol Mexikóra, e két ország Kanadához fűződő kapcsolataira nem térek ki.
- 4 Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, ed. Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, Noviembre 2003, 114 p
- 5 Mtro. ARROYO PICARD, Alberto (2003): El TLCAN en México: Promesas y Realidades en su Décimo Año, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, 23. old.
- 6 „impactos desastrosos”, Gómez CRUZ, Manuel ÁNGEL és SCHWENTESIUS RINDERMANN, Rita (2003): Impacto del TLCAN en el Sector Agroalimentario Mexicano: evaluación a 10 años, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, 44. old.
- 7 Resumen Ejecutivo, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, 2003, 22. old.
- 8 International Monetary Found, Nemzetközi Valutaalap.
- 9 World Bank, Világbank.
- 10 World Trade Organization, Kereskedelmi Világszervezet.
- 11 Organisation for Economic Co-operation and Development, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet.
- 12 Egyesült Nemzetek Szervezete, United Nations Organization (UNO).
- 13 Food and Agriculture Organization of the United Nations, az ENSZ mezőgazdasággal és élelmészéssel foglalkozó szakosított szervezete.
- 14 International Labour Organization, Nemzetközi Munkügyi Szervezet, az ENSZ szakosított szervezete.
- 15 Comisión Económica para América Latina y el Caribe, Latin-Amerika és a Karibi térség Gazdasági Tanácsa, az ENSZ Latin-Amerikára vonatkozó regionális tanácsa.
- 16 A két ország bruttó hazai termékre vonatkozó adatai mindegyikének forrása az IMF. [www.imf.org](http://www.imf.org) (2008)
- 17 Mtro. ARROYO PICARD, Alberto (2003): Introducción, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, 6. old.
- 18 Mtro. ARROYO PICARD, Alberto (2003): El TLCAN en México: Promesas y Realidades en su Décimo Año, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, 25. old.
- 19 A külkereskedelem folyamatainak elemzéséhez olyan forrást kerestem, ahol a szükséges mutatók egy helyen találhatóak meg, ugyanis a különböző adatbázisokban szereplő adatok olyan mértékű eltéréseket mutatnak egymáshoz képest, hogy számsoraik összehasonlíthatatlanok.

Ebből a megfontolásból döntöttem végül a Secretaría de Economía azaz a mexikói Gazdasági Minisztérium honlapja mellett ([www.economia.gob.mx](http://www.economia.gob.mx)). Tettem ezt annak ellenére, hogy ott csak 1993-tól kezdve regisztrálják ezeket az adatokat, így a taglalt folyamatokat az ennél korábbi tendenciákkal nem lehetett összevetni.

- 20 Az exportkoefficiens meghatározásához a Mexikó GDP-jére vonatkozó, az előző fejezetben felhasznált, az IMF adatbázisából származó értékeket illetve a mexikói Gazdasági Minisztérium honlapján fellelt, a jelen fejezetben korábban már hivatkozott számsorokat vettem alapul.
- 21 Mtro. ARROYO PICARD, Alberto (2003): El TLCAN en México: Promesas y Realidades en su Décimo Año, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, 26. old.
- 22 Forrás: Secretaría de Economía (a mexikói Gazdasági Minisztérium), [www.economia.gob.mx](http://www.economia.gob.mx), valamint Japán vonatkozásában lásd.: MOLNÁR Gábor (2007): Japán-Mexikó közötti kétoldali kapcsolatok alakulása a '80-as évek végétől 2000-ig, Belvedere, Belvedere Meridionale alapítvány, XIX. évfolyam, 3-4. szám, pp. 80-96., Szeged.
- 23 Lásd részletesen in.: MOLNÁR Gábor (2008): A Déli Közös Piac (MERCOSUR) szerepe a XXI. század latin-amerikai integrációs folyamatokban, Latin-Amerika XXI. századi integrációja? Doktori értekezés, kézirat, PTE, Földrajzi Intézet, Pécs.
- 24 Resumen Ejecutivo, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, 18. old.
- 25 Mtro. ARROYO PICARD, Alberto (2003): El TLCAN en México: Promesas y Realidades en su Décimo Año, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, 34. old.
- 26 Ibid. 34. old.
- 27 Ibid. 32. old.
- 28 Resumen Ejecutivo, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, 18. old.
- 29 United Nations Conference on Trade and Development, ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferencia, [www.unctad.org/Templates](http://www.unctad.org/Templates)
- 30 Forrás: UNCTAD WID Country Profile: MEXICO, [http://www.unctad.org/sections/dite\\_fdistat/docs/wid\\_cp\\_mx\\_en.pdf](http://www.unctad.org/sections/dite_fdistat/docs/wid_cp_mx_en.pdf) (2008) 7.old.
- 31 Forrás: UNCTAD WID Country Profile: MEXICO, [http://www.unctad.org/sections/dite\\_fdistat/docs/wid\\_cp\\_mx\\_en.pdf](http://www.unctad.org/sections/dite_fdistat/docs/wid_cp_mx_en.pdf), (2008) 6.old.
- 32 A mexikói gazdaság ágazati összetételére vonatkozó összes adat a Világbank (The World Bank) adatbázisából származik. [www.worldbank.org](http://www.worldbank.org) (2008)
- 33 Az Amerikai Egyesült Államok külföldön eszközölt közvetlen tőkeberuházásaira vonatkozó valamennyi adat forrása a U.S. Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis (BEA) adatbázisa. <http://www.bea.gov/international/datatables> (2008)
- 34 Zöldmezős beruházás.
- 35 Proyecto de Integración y Desarrollo de Mesoamerica , röviden: Proyecto Mesoamérica.
- 36 Análisis Comparativo de Indicadores del Sector Agroalimentario de México y otros países 2005, ed. Ulises Miramontes Piña, Secretaría de Agricultura, Ganadería, Desarrollo Rural, Pesca y Alimentación (SAGARPA), Servicio de Información Agroalimentaria y Pesquera (SIAP), Ciudad de México, D.F., 2005. október, 17. old.
- 37 Ibid. 4. old.
- 38 Forrás: FAO, [faostat.fao.org/default.aspx](http://faostat.fao.org/default.aspx) (2008)
- 39 Forrás: FAO, [faostat.fao.org/default.aspx](http://faostat.fao.org/default.aspx) (2008)
- 40 Análisis Comparativo de Indicadores del Sector Agroalimentario de México y otros países 2005, ed. Ulises Miramontes Piña, Secretaría de Agricultura, Ganadería, Desarrollo Rural,

Pesca y Alimentación (SAGARPA), Servicio de Información Agroalimentaria y Pesquera (SIAP), Ciudad de México, D.F., 2005. október, 41. old.

<sup>41</sup> [www.oecd.org/topicstatsportal/](http://www.oecd.org/topicstatsportal/) (2008)

<sup>42</sup> Análisis Comparativo de Indicadores del Sector Agroalimentario de México y otros países 2005, ed. Ulises Miramontes Piña, Secretaría de Agricultura, Ganadería, Desarrollo Rural, Pesca y Alimentación (SAGARPA), Servicio de Información Agroalimentaria y Pesquera (SIAP), Ciudad de México, D.F., 2005. október, 52. old.

<sup>43</sup> Gómez CRUZ, Manuel ÁNGEL, SCHWENTESIUS RINDERMANN, Rita (2003): Impacto del TLCAN en el Sector Agroalimentario Mexicano: Evaluación a 10 Años, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, 45. old.

<sup>44</sup> A CEPAL adatai szerint a szegénységi küszöb alatt élőknek a teljes lakosságszámhoz viszonyított aránya 1995 és 2004 között 8,39%-ról 1,9%-ra csökkent (forrás: <http://websie.eclac.cl/sisgen/ConsultaIntegradaFlashProc.asp>), miközben a hiányosan táplálkozók száma az ENSZ adatai szerint az 1991 és 2003 között 4,6 milliőről 5,3 millióra nőtt Mexikóban (forrás: <http://data.un.org/> (2008).

<sup>45</sup> Mtro. ARROYO PICARD, Alberto (2003): El TLCAN en México: Promesas y Realidades en su Décimo Año, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto Arroyo Picard, Alianza Social Continental, México, 40-41. old.

<sup>46</sup> Forrás: ENSZ, [www.un.org](http://www.un.org) (2008)

<sup>47</sup> [www.eclac.org/estadisticas/bases/](http://www.eclac.org/estadisticas/bases/) (2008)

<sup>48</sup> A probléma feltárásához két adatsort vettem alapul. Az egyik az ENSZ általános mutatói közül a Mexikó lakosságszámát évenként mutató tábla (forrás: <http://data.un.org/> (2008)). A másik adatsor az ILO statisztikája, mely az adott években Mexikóban foglalkoztatottak számát mutatja (forrás: <http://laborsta.ilo.org/> (2008)). Ez utóbbi adatsornak a hiányosságai miatt csupán az 1995 és 2005 között időszakot tudtam figyelembe venni.

<sup>49</sup> Forrás: <http://laborsta.ilo.org/> (2008)

<sup>50</sup> „malos empleos”, Mtro. ARROYO PICARD, Alberto (2003): El TLCAN en México: Promesas y Realidades en su Décimo Año, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, 42. old.

<sup>51</sup> A mexikói INEGI (Instituto Nacional de Estadística y Geografía, magyarul Országos Statisztikai és Földrajzi Intézet) adataira hivatkozva, Mtro. ARROYO PICARD, Alberto (2003): El TLCAN en México: Promesas y Realidades en su Décimo Año, In: Lecciones del TLCAN: El Alto Costo del „Libre” Comercio, szerk.: Alberto ARROYO PICARD, Alianza Social Continental, México, 40. old.

<sup>52</sup> A CEPAL adataiból. [www.eclac.org/estadisticas/bases/](http://www.eclac.org/estadisticas/bases/) (2008)

<sup>53</sup> Forrás: CEPAL, [www.eclac.org/estadisticas/bases/](http://www.eclac.org/estadisticas/bases/)

<sup>54</sup> A számítás alapjául Mexikó GDP-jére vonatkozó, a korábbi fejezetekben is felhasznált, az IMF adatbázisából származó értékek szolgáltak.

<sup>55</sup> A témáról bővebben lsd. COLE, Harold L. és KEHOE, Timothy J., A Self-Fulfilling Model of Mexico's 1994-95 Debt Crisis, Federal Reserve Bank Minneapolis, Research Department Staff Report 210, 1996. április

<sup>56</sup> PRI (Partido Revolucionario Institucional, Intézményes Forradalmi Párt) és PAN (Partido Acción Nacional, Nemzeti Akció Párt).

MOLNÁR GÁBOR<sup>1</sup>

## Bevezetés a MERCOSUR, a Déli Közös Piac történetébe



A MERCOSUR (El Mercado Cumún del Sur, magyarul Déli Közös Piac), az észak-amerikai NAFTA (1993) mellett az amerikai kontinens másik meghatározó regionális gazdasági tömörülése, az előbbtől földrajzilag és kulturálisan is viszonylag távol eső Dél-Amerikában. A gazdasági integráció tagországai Argentína, Brazília, Paraguay, Uruguay és Venezuela. Célja, a tagországok közötti szabad kereskedelem, valamint a javak, az állampolgárok és a tőke szabad áramlásának előmozdítása. Ezen kívül, a tagországok célul tűzték ki az egymás közötti és a társult országokkal mélyebb politikai és kulturális integráció megvalósítását is. Születése az Asuncióni Egyezményhez köthető, amelyet 1991. március 26-án írtak alá. A tagországok mellett az egyezményhez társult országok: Bolívia, Chile, Ecuador, Kolumbia, Peru, valamint egy megfigyelő ország: Mexikó. A MERCOSUR összesen 13 000 000 km<sup>2</sup>-es területen fekszik, amelyet, ha egy országnak tekintünk, akkor a világon a második legnagyobb területtel rendelkezik. Lakosság száma 232,9 millió. GDP-je: US\$ 2.284 milliárd (amivel a világon az 5. helyen található, ha egy országnak tekintjük). Hivatalos nyelvei: spanyol, portugál, guaraní. Tanulmányunkban történelmi szempontból adunk rövid bevezetést az utóbbi évtizedek legjelentősebb latin-amerikai gazdasági integrációs folyamatába.

### A bolívarizmus mint a MERCOSUR XIX. századi előzménye<sup>2</sup>

A *bolívarizmus* vagy más néven latinamerikanizmus elméletének kezdeti célkitűzése az volt, hogy a latin-amerikai országok az európai hatalmaktól és az USA-tól függetlenül egy latin-amerikai uniót hozzanak létre a XIX. század első felében. Ennek alapja az a kulturális hasonlóság, közös történelmi gyökerek és politikai problémák párhuzama volt, amely lehetővé tette a latin-amerikai országok egy cél érdekében történő cselekvését és gondolkodását. Ezen kívül, együtt sokkal nagyobb esélyük volt (és jelenleg is van) ezeknek az országoknak életképes válaszokat adni azokra a kihívásokra, amelyek a globalizált világ emel elébük, vagyis közösen védjék meg a latin-amerikai érdekeket, más régió kívüli érdekekkel szemben.

A MERCOSURnak, mint latin-amerikai regionalizációs folyamatnak a történeti-filozófiai eredete a *bolívarizmus*-ban keresendő. Noha, a MERCOSURon kívül a XX. század során számos hasonló kezdeményezést figyelhettünk meg, amelyek ehhez a filozófiai irányzathoz kapcsolódnak, köztük az ALALC, ALADI, CEPAL, G3, MCCA, PA, PARLATINO, stb.

Történeti szempontból az elmélet eredete az európai nagyhatalmaktól való függetlenedés időszakára vezethető vissza és konkrét kapcsolata van a Felszabadító, Simón Bolívar

személyével, aki a Jamaicai Levélben (1815) kiemelte annak fontosságát, hogy az újonnan született köztársaságok uniója létfontosságú ahhoz, hogy megfelelő választ tudjanak adni azokra a kihívásokra, amelyeket az akkori nemzetközi rendszer emelt előttük.<sup>3</sup> A Nagy Kolumbiai Föderáció szétesett, de Bolívián kívül, számos elméleti szakember és politikus kapcsolódott ehhez a teóriához, akik között ki kell emelnünk José de San Martínt, aki Santiagoból 1818-ban nyilvánította ki Peru népének azt, hogy Latin–Amerika népeinek szüksége van egy állandó szövetségre és föderációra. Ezen kívül, beszélt arról is, hogy szükség van egy általános kongresszusra, melyben képviselik magukat Chile, Peru és Río de la Plata Egyesült Tartományai. Gondolatát Bernardo O’Higgins is támogatta. 1824-ben Bernardo de Monteagudo jelentetett meg egy tanulmányt arról, hogy szükség lenne a nemzetek amerikai ligájának megteremtésére, ami a függetlenségen, a békén és egy kontinentális gyűlésen alapul. A chilei Juan Bautista Alberdi, egy másik úttörője volt a latin–amerikai integrációs gondolatnak. 1844-ben írt Memoria című művében javasolta egy spanyol-amerikai gazdasági közösség megalakulását. Domingo Faustino Sarmiento az Argirópolis című munkájában írt a Río de la Plata Konföderációjáról, mellyel Paraguay és az Argentín Köztársaság közötti szövetség megszületését próbálta előmozdítani, ennek fővárosa lenne Argirópolis, a konföderáció neve pedig Dél–Amerikai Egyesült Államok lett volna. Ez, ugyanakkor a latin–amerikai egység gondolatát is erősítette.

Mariano Pelliza szintén egy latin-amerikai általános nemzetgyűlésről álmodott, ami a nagy „latin–amerikai család” fóruma lenne. Fontosnak tartotta az európai nagyhatalmaktól való eltávolodást és Latin–Amerika államai között a gazdasági integrációt, ami egységet teremtené a mértékegységek használatában, valamint a külső vámok egységesítésében. Francisco Seeber, hét latin-amerikai ország számára javasolt egy német mintára szerveződő Zollverein-t (vám egyezmény). A tagországok Argentína, Brazília, Chile, Uruguay, Peru, Bolívia és Paraguay lennének. Figyelemre méltó, hogy jelenleg jórészt ezek az országok a tagjai vagy társult tagjai a MERCOSUR-nak. Víctor de Valdivia a latin-amerikai országok közötti „töredezett” vámuniót képzelte el. Egyik blokkot alkotnák, Argentína, Chile, Uruguay, Paraguay és Bolívia. Egy másik blokkot alkotnának a volt Nagy-Kolumbia országai, Mexikó és Közép–Amerika. Véleménye szerint Brazília önmagát képes fenntartani, ezért nincs szüksége arra, hogy ezen blokkokba integrálódjon. A szerző megemlíti azt is, hogy az észak-amerikai országok is létrehozhatnának egy ilyen jellegű gazdasági blokkot. Federico Pinedo már 1927-ben javasolja a déli országoknak, de különösen Argentínának, illetve északon az USA-nak, hogy a szomszédaival hozzanak létre vámuniót.

Ez csak néhány volt a szerzők és elméleti szakemberek közül, akik foglalkoztak az ötlettel. Rajtuk kívül meg kell említenünk a nevét a következő teoretikusoknak: Carlos Ibañez del Campo, Darío Urzúa, Antonio Planet, Carlos Saavedra Lamas, L. V. de Abad, Honirio E. Roigt, José Vasconcelos, Enrique Gil y Ricardo Pillado, mint legfontosabb képviselőit az integrált és egyesült Latin-Amerika ötletének.<sup>4</sup>

## A MERCOSUR születésének közelebbi előzményei: Argentína és Brazília közeledése a XX. század második felében

Már Vargas elnök 1954-es öngyilkossága előtt, Brazília egy ABC vámuniós ihletésű egyezményt kötött Chilével és Argentínával, de e kezdeti próbálkozás további kibontakozásá-



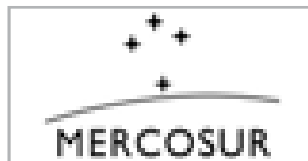
nak sem a külgazdasági, sem a belpolitikai helyzet nem kedvezett a legnagyobb dél-amerikai országban.<sup>5</sup> Ezért a MERCOSUR születésének közvetlen előzménye csak harminc évvel későbbre tehető, az Argentína és Brazília között aláírt 1985-ös Iguazú Aktával, melyben a két dél-amerikai nagyhatalom megállapodott egy gazdasági kooperációs keretegyezményben.<sup>6</sup> Az Aktát *José Sarney*<sup>7</sup> és *Raúl Alfonsín*<sup>8</sup> írták alá, és ekkor még csak gazdasági kooperációról volt szó a két ország között.<sup>9</sup> Majd 1986-tól megkezdődött egy politikai szintű közeledés is a PICAB-on<sup>10</sup> keresztül, melyben kijelölték a következő öt év kulcsfontosságú elveit és a közeledés metodológiai lépéseit egy jövőbeli integráció megvalósítására. A gazdasági közeledés alapja fokozatos volt és szektoronként történt, azzal a céllal, hogy mindkét ország ipara fejlődjön, különös tekintettel a tőke javakra.

Az integráció első szakaszát 1985–1990 közötti időszakban jelölhetjük meg.

Ebben a szakaszban, a leendő MERCOSUR tagországok között (ebben az esetben Argentínáról és Brazíliáról van szó) egyrészt a politikai, a vállalkozó és a kulturális kapcsolatok játszottak fontos szerepet, másrészt kölcsönös bizalom kiépítése és annak a szempontnak a megerősítése, hogy az atom reaktorokat nem használja egyik ország sem háborús céllal.<sup>11</sup> Összességében azonban elmondhatjuk, hogy az EU-hoz viszonyítva jóval kevesebb volt a politikai integráció a két ország közeledésében.

1988-ban Argentína és Brazília megkötötte a TICD-et,<sup>12</sup> ami lefektette egy Binacionális Közös Piac alapját az elkövetkező tíz év során. Ez a lépés a gazdaságok közötti asszimetriák megszüntetését tűzte ki célul. 1990-ben a két ország aláírja a Buenos Airesi Aktát, melyben a közös piac megvalósítását 1995-re hozzák előre. Az Akta aláírása után fél évvel, közös megegyezéssel, újabb három országot hívnak meg, hogy társuljanak a projekthez: Paraguayt, Uruguayt és Chilét, ezzel ötre emelkedett a potenciális tagországok száma. Valójában Uruguay már korábban is aktívan részt vett a projektben, de Paraguay még mindig, a '80-as évek végéig tartó diktatúra éveinek elszigeteltségének szürke utóhatását élte.<sup>13</sup> A hivatalos meghívás után azonban mindkét ország kapcsolódott az Egyezményhez. Chile továbbra is – 1973-tól folyamatosan - elhatárolódott a szomszédos országokkal történő kapcsolatoktól és szoros együttműködéstől. Ennek a tendenciának képezte részét az is, hogy kilépett a PA-ból.<sup>14</sup>

## Az 1991-es fordulat: a MERCOSUR születése



A MERCOSUR tulajdonképpeni születése 1991-re tehető, az Asuncióni Egyezmény négy államelnök (argentín, brazil, paraguayi, uruguayi) által történt aláírásával. Valójában, terjedelmre egy igen rövid egyezményről van szó, ami mindössze 24 cikkelyből áll, melyek részletesen leírják az elérendő stratégiai célok között, a javak, a szolgáltatások és a termelési

tényezők (factores productivos) szabad áramlását, illetve egy közös külső vám bevezetésének tervét, sőt a makrogazdasági és szektorális politikák koordinációját is, valamint a tagországok jogharmonizációját. A sok terv között egyedül a szabadkereskedelem megvalósítása volt konkrétan lefektetve, mint metodológiai lépések egymásutánja, mellyel 1995. január 1-re egy szabadkereskedelmi zónát terveztek létrehozni a tagországok között. A közös piac többi terve, az 1992-es „*Las Leñas*” kronogrammban volt részletezve, ami tartalmazta a legfontosabb harmonizációra váró területeket és más ütemterveket, mint például: származási szabályok

normatívája, vámmentes övezet, speciális vám és vámmentes területek, az export nemzeti szabályozása, a MERCOSUR 1995-től működő intézményi struktúrájának meghatározása, többek között. Megállapodtak abban is, hogy 1993-ra a közös külső vám (AEC<sup>15</sup>) szintje 5-20% között lesz, néhány kivételtől eltekintve, amelyek maximum 35%-osak lehetnek. A vámok fokozatos eltörlése 1991-ben, az Asuncióni Egyezmény aláírása után egy hónappal kezdődött, így a szabadkereskedelmi övezet már a kezdeti lépésektől reális célként jelent meg a tagországok között.<sup>16</sup> Ugyanakkor, az AEC létrejötte évekig elhúzódott, melynek háttérben politikai, gazdasági és technikai okok álltak, különös tekintettel a két fő partner közötti eltérő álláspontok miatt (Argentína és Brazília), annak tekintetében, hogy milyen mértékben nyissák meg piacukat harmadik országok felé. Erre hatással volt az is, hogy a két ország eltérő ritmusban liberalizálta a gazdaságát: Argentína rohamos lépésekkel, míg Brazília fokozott óvatossággal. A két országnak ebben az időszakban történt gazdasági és politikai változásainak részletes leírását olvashatjuk GRANDI – SCHUTT (1998) munkájában.<sup>17</sup>

1995. január 1-től a MERCOSUR még mint félkész szabadkereskedelmi övezet működött, ugyanis a régió belüli kereskedelem 95%-a volt vámmentes, és mint egy félkész vámunió (mivel az AEC a harmadik országokkal történő kereskedelmi forgalomnak 85%-át fedte le). Mindazonáltal, kétség kívül kezdetét vette a világ második számú vámuniójának működése, mégha nem is 100%-os fedettséggel is. Ugyanakkor, a kereskedelem liberalizálása nem kis kihívást jelentett azoknak a nagy gazdaságoknak, mint Brazília és Argentína, amelyek évtizedeken keresztül egy zárt, protekcionista gazdasági modellt, az import helyettesítés gyakorlatát alkalmazták. Csak példaként említendő, hogy Brazília az 1980-as évek közepén az importra több mint 200%-os vámot vetett ki. Elemzők szerint a MERCOSUR tagországok Ouro Preto-i Csúcstalálkozója (1995), kereskedelmi szempontból brazil érdekek sikerét hozta: ugyanis közös megegyezéssel meghatározott átlagos közös külső vám 14%-a, Argentínának 5 százalékpontos átlagos külső vámcsökkenést, míg Braziliának mindössze 1 százalékpontos csökkenést okozott. Ezek után még az is felmerült, hogy a *gauchók* az 1994-ben megalakult NAFTA-ba lépjenek be, felfüggesztvén az eddig elért párbeszéd eredményeit a szomszédokkal. Az integrációs folyamat kibontakozását tovább súlyosbította az a tény, hogy 1995-ben a "Tequila Hatás"-ként (Efecto Tequila) ismert gazdasági és pénzügyi válság, a mexikói devaluáció hatása, közvetlen módon volt érzékelhető Braziliában és Argentínában, a gazdaság lassulásán, a befektetések csökkenésén és a fogyasztás csökkenésén keresztül. Ezek a fejlemények újra előhívták azokat a kérdéseket, amelyek korábban függőben maradtak: azoknak a termékeknek a listáját, amelyek 2000-ig nem vehetnek részt a MERCOSUR országok közötti szabadkereskedelemben, illetve az AEC-ből az "érzékeny termékeknek" a listáját (tőkejavak, informatikai termékek, petrokémiai termékek, telekommunikáció stb.), melyek közül egyesek 2006-ig a listán voltak. Végül a tagországok arra törekedtek, hogy a lehetőségek határain belül rugalmasan kezeljék a vámok kérdését, vagyis a kül-, és belgazdasági körülményeket figyelembe véve emeljék, vagy csökkentsék azokat (pl. emeljék amikor dömping, vagy tisztességtelen kereskedelmet tapasztalnak; vagy csökkentsék, amikor például import növeléssel megállíthatják az inflációt). Mindez addig volt érvényben, amíg meg nem valósították a szabadkereskedelmi övezetet 1999/2000-ben, és a vámuniót 2006-ban. 1995 első szemeszterében a tagországok próbálták kivédeni a mexikói krízis hatását. Argentína drasztikus import vám növelést tervezett (amit végül nem valósított meg) és csökkentette a társadalmi költségeket. Az AEC-et szintén flexibilizálták, Brazília nyomására, mely ország rövidesen 70%-ra emelte a nem fogyasztási alaptermékek vámját

(személyautók, elektromos háztartási cikkek stb.), melyek harmadik országokból érkeztek, mivel évtizedek óta először tapasztalt kereskedelmi deficitet az ország gazdasága. Másrészt, csökkentette a fogyasztási alaptermékek vámját, hogy leszorítsa ezáltal az inflációt, illetve alacsony áron tartsa ezen termékek árát.

Ugyanakkor a következő évekre várt a speciális kérdések rendezése: a technikai normák, a nem vám témakörhöz sorolható akadályok, a speciális nemzeti rendszerek, a speciális szektorok állami támogatása, többek között. Csak a nem vám témakörhöz tartozó akadályokból több, mint 300 létezett a kilencvenes évek közepén. Másik vitás kérdés volt, az egyes szektorok speciális státuszának meghatározása, mint a textil-, a cukor-, és az autóipar, melyeket különös körülményekkel kezeltek. Brazília 1995 nyarán az Argentínából érkező autóipari termékek importját akarta nehezíteni, de végül ez nem történt meg. Majd 1996-ban szintén ebből az országból és Uruguayból érkező textilipari termékek behozatalát nehezítette, de később megváltoztatta azt a két ország nyomására.

Az 1995-ös Ouro Preto-i Csúcstalálkozón elfogadtak egy Vám Kódexet, ami sok szempontból hasonlít az EU Vám Kódexére, de ami végülis nem lépett hatályba. Egy év múlva viszont hatályba lépett egy olyan eredet bizonyítvány, ami a MERCOSUR tagországokban zajló kereskedelem termékeinek eredetére vonatkozó szabályozást léptetett életbe (ez az 1995-ös hasonló témában született szabályozást váltotta le).

1996-ban alkották meg az FCES-t (Gazdasági és Szociális Tanácsadó Fórumot), amivel a gazdasági és szociális szektorok képviselőin nyugvó MERCOSUR kezd el megvalósulni. Eddig ezek a szektorok nem kaptak lehetőséget érdekeik érvényesítésére. Ugyanakkor, a tagországok még ebben az évben elfogadtak egy “demokratikus záradékot”, reakcióként a paraguayi eseményekre (államcsíny kísérlet). Ez azt is jelentette, hogy nyilvánvalóvá vált, a MERCOSUR kibontakozásához a gyakorlatban politikai stabilitás szükséges az egyes tagországok részéről.

## A kilencvenes évek válságától napjainkig

Amint az eddigiekből jól látható, a MERCOSUR története elsősorban a kereskedelmi és gazdasági érdekek köré szerveződött, azokra összpontosult, valamint a kilencvenes évek második felétől a gazdasági és a pénzügyi globalizáció diktálta világpiac igényeire reagált a lehetőségek adta határokon belül. Az integrációs folyamat kezdeti lendületét és reményeit az 1999-es brazil gazdasági megtorpanás (devaluáció) szakította meg, ami közvetlen negatív hatást gyakorolt arra az argentin pénzpiacra és gazdaságra is, amely mögött megkérdőjelezhető demokratikus intézményrendszer állott.<sup>18</sup> Ugyanakkor a két gigantikus ország egyre elmélyülő gazdasági nehézségei elkerülhetetlen hatást gyakoroltak a MERCOSUR gazdasági és kereskedelmi folyamataira is, különösen az argentin krízist követően, megkérdőjelezvén a neoliberális gazdasági és politikai irányvonalat. A recesszió, a pénz értékének csökkenése, a harmadik országból érkező befektetések csökkenése, valamint a kereskedelmi kapcsolatok torzulása, az egész régióban zajló kereskedelem csökkenéséhez vezetett úgy abszolút, mint relatív számokban is. Az argentin helyzet ebből a szempontból sajátos képet mutatott, hiszen 2003-ra a régió országaival kibontakozó kereskedelem a korábbi ingadozása után ijesztő mértékben csökkent, míg a világgazdaságot meghatározó két blokkal (NAFTA, EU) 2002-től robbanásszerűen lendült meg. (Lásd a táblázatot.)

	MERCOSUR	NAFTA	EU
1996	2.109,4	-3095,1	-2339,2
1997	1.984,0	- 4.601,3	-4.328,1
1998	1,471,7	-4,514,3	- 4018,1
1999	772,5	-2603,1	-2406,6
2000	1202,5	-1948,3	-1092,9
2001	1543,9	-809,4	-5,2
2002	2836,9	1805,6	3128,2
2003	485,2	1555,8	3110,4
2004	-1421,1	719,0	1904,2
2005	-3350,5	1022,2	1965,6
2006. január–május	-1295,3	327,4	1006,2

**TÁBLÁZAT** ARGENTÍNA KERESKEDELMI EGYENLEGE 1996-2006 MÁJUSA KÖZÖTT A MERCOSUR, A NAFTA ÉS AZ EU TAGORSZÁGOKKAL MILLIÓ USA DOLLÁRBAN<sup>19</sup>

2004-re az argentin kereskedelmi egyenleg negatív előjelet vett a régió országaival, ugyanakkor pozitív maradt – noha csökkent – más régiókkal. Ennek okát sokan az argentin piacot előzőnlő brazil termékekben látták.

A számok mögött azonban egy gazdasági modellnek, a neoliberalizmusnak a megroppanását és elégtelen voltát fedezhetjük fel, aminek következtében nem csak egy-egy MERCOSUR tagország került krízisbe, hanem az integrációs folyamatot összetartó elvek és célok összessége is.

*Lula*<sup>20</sup> és *Kirchner*<sup>21</sup> elnökké választása új irányt jelentett az integrációs folyamatban részt vevő országok közötti közeledés továbbfejlődéséhez. Ez az új irány két fő komponenset tartalmazott.

Közülük az első, a politikai szintű közeledés erősödése, amely különösen Argentína és Brazília számára volt kézzelfogható kiinduló pont az integráción belüli kapcsolataik megújítására, például az ALCA vonatkozásában tett lépések koordinációja érdekében. Közben, a MERCOSUR bővítése<sup>22</sup> egyre aktuálisabbá vált, miután a környező országok belpolitikai irányultsága (Bolívia – Morales; Venezuela – Chávez) megfelelt a MERCOSUR-on belüli aktuális politikai tendenciáknak (Uruguay – Tabaré Vázquez; Argentína – Kirchner; Brazília - Lula). Ez a bővítési folyamat mintegy ellensúlyozta az USA által, az ALCA<sup>23</sup> előmozdítása érdekében az Andok-régióban megkötött szabadkereskedelmi egyezményeket (Kolumbia, Ecuador, Peru).

A másik változás, amely a két elnök színrelépése után meghatározó jelentőségűvé vált, a gazdasági irányvonal megváltozása jelentette. A kereskedelmi kérdések mellett jelentős tényezővé nőtt ki magát (különösen Venezuela belépése óta) az energetika kérdése,<sup>24</sup> vagy megemlíthetjük még Argentína és Brazília közötti új autógyártási projekt aláírását.<sup>25</sup>

A pozitív változások ellenére óriási gazdasági különbségek voltak a régió országai között 2004-ben. A GDP vonatkozásában a gigantikus Brazília 603.973 milliárd US dollárral az élen járt, Paraguay 6.868 US milliárd dollárral sereghajtó volt. Az egy fője jutó GDP Venezuelában volt a legmagasabb (Venezuela csak 2006-ban válik MERCOSUR taggá), valamint a belépésre pályázó Bolíviában a legalacsonyabb. Az infláció Paraguayban a legalacsonyabb, ugyanakkor a kiváló gazdasági mutatókkal rendelkező Venezuelában a legmagasabb.<sup>26</sup>

A fentiekből látható, hogy több szempontból átalakulásra van szükség a MERCOSUR

tagországokban, amelynek célja az ipari termelés újraaktiválása, a regionális termelési lánc kialakítása (gazdasági szempont), technológiai-tudományos koordináció megvalósítása, kommunikációs feltételek javítása, valamint a tagországok közötti közlekedési infrastruktúra javítása, illetve a megújuló és régi energiaforrások használatának újragondolására.



A REAL 2006 „Amerika regionális integrációi – jelenlegi helyzetük és problémáik” munkacsoport által kidolgozott beszámoló szerint minden nehézség ellenére a MERCOSUR „nem egy kudarcot vallott projekt”, amelynek jövőjét elsősorban a két meghatározó tagország – Argentína és Brazília – közötti kapcsolatok alakulása fogja befolyásolni.<sup>27</sup> Ugyanakkor a világgazdaság egyre kiszámíthatatlanabb tendenciáinak hatását sem hanyagolhatjuk el a kérdés szempontjából, amit a hanyatlás kezdeti jeleit mutató, ám a következő fél-évszázad nemzetközi rendszerét még egészen biztosan befolyásolni képes USA jelenléte fog meghatározni, különösen az amerikai kontinensen.

#### BIBLIOGRÁFIA

- AHUMADA, C.: *América Latina en el Nuevo Orden Mundial*. Seminario, Facultad de Ciencias Políticas, Maestría en Relaciones Internacionales. Bogotá (Colombia).
- ALONZO, J.: *Metodología del Estudio del Caso*. Seminario, PUJ, Facultad de Ciencias Políticas, Maestría en Relaciones Internacionales. Bogotá (Colombia), 2001.
- BENECKE, D.: Relación entre la Unión Europea y el Mercosur. En: *Diálogo Político*, Vol. 8, No.1. Tübingen, 1999, Instituto de Colaboración Científica.
- Comisión de las Comunidades Europeas: *Europa en un mundo cambiante*. Relaciones exteriores de la Comunidad Europea. Luxemburgo, 1993, Ed. Opoce.
- Comisión de las Comunidades Europeas: Para una intensificación de la política de la Unión Europea respecto de Mercosur. Bruselas, 1994.
- CUSATTO, DAVID: *Luz verde para la negociación de un acuerdo comercial interregional entre la UE y Mercosur*. Bruselas, 1995, Archivo de la Sade de la UE en Bogotá.
- DI FILIPPO, A.: *La visión centro – periferia hoy*. En: Revista del CEPAL, No. Extraordinario, 1998 octubre.
- EÖRDÖGH ISTVÁN: A függetlenség és az egyház Spanyol-Amerikában. Kronológia I. rész, *Belvedere Meridionale*, 2008. 7-8.
- FREINBERG, E. – BOYLAN, D. (1992): *Norte – Sur: Perspectivas de las relaciones económicas*. En: Tierra Firme II. Trimestre, Bogotá, Colombia, 1992.
- GRANDI, J. – SCHUTT, D.: „*El Mercosur en 1996: “Consolidación o incertidumbre?”*” En.: Análisis Político No. 29. Bogotá, 1998, Universidad Nacional.
- HELLER, ÁGNES: „La crisis global de la civilización: retos futuros.” En.: *O. Fals Borda. Participación ciudadana: retos del futuro*. Santafé de Bogotá, 1998, Ed.: Icfes–Iepri – Colciencias, pp. 98
- HUNTINGTON, SAMUEL: El Choque de las civilizaciones y la reconfiguración del orden mundial. 1997, Ed. Paidós, España
- MARTÍNEZ, DIEGO: *Seminario de Cooperación*. Facultad de Ciencias Políticas, Maestría en Relaciones Internacionales. Bogotá (Colombia), 2001.
- MAX – NEEF, M. (1998): *El acto creativo*. Conferencia, Bogotá.
- MOLNÁR, G. (2001): *Relaciones entre Este y Oeste entre 1945 – 1989*. Estudio Interno, PUJ,

- Maestría en Relaciones Internacionales, Historia de las relaciones Internacionales, Seminario. Bogotá (Colombia), 2001, manuscrito.
- MOLNÁR, GÁBOR: *Desde la teoría representativa hasta la participativa*. Acta Kaposvariensis, Publica. Kaposvár, 2007.
- MONTES, PEDRO: *El desorden neoliberal*. Madrid, 1996, Ed. Trotta.
- MUSTÓ, P.: *Informe final sobre el trabajo social en la Corporación Casa Estudio en Bogotá*. Nürnberg, 2001, Magyar Jezsuiták.
- Norte – Sur: *La fábrica de la pobreza*. Centro nuevo modelo de desarrollo. 1997, España, Editorial Popular
- NYE, J.: *International regionalism*. Boston, 1968, Little Brown & Company.
- SCOTT L. D.: *Relaciones comerciales entre la UE y el MERCOSUR (1991 – 2002)*. Seminario de , Pontificia Universidad Javeriana. Bogotá (Colombia), 2002.
- SOUSA, S. BOUNAVENTURA: *De la mano de Alicia*. Santafé de Bogotá. D. C., 1995, Siglo del hombre Eds. Y Ediciones Uniandes.
- STEIN, HOWARD: „Globalisation, adjustment and the structural transformation of African Economies?: The role of international financial institutions”. GSGR Working Paper No. 32/99, 1999, Centre for the Study of Globalization and Regionalisation, The University of Warwick
- VARAS, A.: Las relaciones estratégicas internacionales de la postguerra fría. En: Tomassini, L.: *La política internacional en un mundo postmoderno*. Buenos Aires, 1993, Editorial Rial,
- VICARIO, L. F. (1996). Cultura: dos maneras de entender el futuro. En: *Tablero. Revista el Convenio Andrés Bello*. 1996, Septiembre. 20. 53. pp. 5-10.
- WALTZ, K.: *Theory of International Politics*. New York, 1979, Random House.

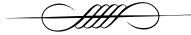
## JEGYZETEK

- 1 A tanulmány szerzője nemzetközi kapcsolatok szakértő (Javeriana Egyetem, Kolumbia). Jelenleg a PPKE és az SZTE meghívott oktatója. A jelen tematikus Latin-Amerika kötet társszerkesztője.
- 2 Tanulmányunknak ezt a részét ROSAS, MARÍA CRISTINA (2001): *La economía internacional en el siglo XXI*. 2001, Mexico, UNAM. könyve alapján dolgoztuk ki.
- 3 Lásd EÖRDÖGH ISTVÁN: A függetlenség és az egyház Spanyol-Amerikában. Kronológia I. rész, *Belvedere Meridionale*, 2008. 7-8.
- 4 MOLNÁR, GÁBOR: Los pilares teóricos del MERCOSUR. In: *V. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia*. Pécs, 2006, Földrajzi Intézet.
- 5 PALOTÁS, LÁSZLÓ: Az európai kereskedelmi befolyás változásai Latin-Amerikában. Szabó-Ölbei-Wilhelm (szerk.): *Anyországok és (volt) gyarmataik I*. Afrika–Amerika–Ázsia. Universitas Munkacsoport, Konferencia kötet. Pécs, 2002.
- 6 Noha, ne feledjük, hogy a Montevideói Egyezmény (1980), ahol az ALADI megszületett, mint az 1960-1980-ig életben lévő ALALC utóda, szintén hatással volt a későbbi MERCOSUR megalakulására. Sőt, e korábbi próbálkozások és a MERCOSUR között folytonosságról van szó több szerző szerint is, amit jelen tanulmány szerzője is feltételez.
- 7 *José Ribamar Ferreira de Araújo Costa* (1930-), ismertebb nevén *José Sarney* brazil politikus, államelnök 1985–1990.
- 8 *Raúl Ricardo Alfonsín* (1927-), argentin ügyvéd, politikus és emberjogi aktivista. Államelnök 1983–1989 között.
- 9 Mint tudjuk, a gazdasági integráció felé vezető út során a gazdasági kooperáció az első lépéseket jelenti. Lásd RODRÍGUEZ, GERMAN (2002): Seminario Asia, PUJ, Facultad de Ciencias Políticas y Relaciones Internacionales, Bogotá.

- <sup>10</sup> Programa de Integración y Cooperación Económica Argentina-Brasileño (Argentín-Brazil Gazdasági Kooperáció és Integráció Programja), amely 24 jegyzőkönyvet tartalmazott a különböző szektorokra vonatkozóan, amelyek a kétoldalú integrációs folyamat során születtek meg.
- <sup>11</sup> Ennek a kérdésnek a felmerülése érthető, ha a hidegháború nemzetközi kapcsolatokra gyakorolt hatását ismerjük: az atomháború évtizedeken keresztül fenyegető rémét.
- <sup>12</sup> Tratado de Integración, Cooperación y Desarrollo (1989) – Integráció, Kooperáció és Fejlődés Egyezmény.
- <sup>13</sup> Alfredo Sroessner 34 éven keresztül tartó diktatúrájáról van szó, amelynek 1989-ben katonai puccs vetett véget.
- <sup>14</sup> Az Andok Közösségből történő kilépésről van szó, CÁRDENAS, R. (1974): Día 11: asesinar a Allende, México, Editorial Diana.
- <sup>15</sup> Arancel Externo Común rövidítése.
- <sup>16</sup> GRANDI, J.–SCHUTT, D.: „*El Mercosur en 1996: ¿Consolidación o insertidumbre?*” En.: Análisis Político No. 29. Bogotá, 1998, Universidad Nacional.
- <sup>17</sup> GRANDI, J.–SCHUTT, D.: „*El Mercosur en 1996: ¿Consolidación o insertidumbre?*” En.: Análisis Político No. 29. Bogotá, 1998, Universidad Nacional. 72–73.
- <sup>18</sup> MOLNÁR, GÁBOR: *Desde la teoría representativa hasta la participativa*. Acta Kaposvariensis, Publica. Kaposvár, 2007. 87-97.
- <sup>19</sup> Forrás: Gazdasági Minisztérium (Argentína) in.: RAPOPORT, M. – MUSACCHIO, A.: *Una opción de hierro*. El MERCOSUR o provincias de un imperio. Wien, 2006, REAL 2006. 13.
- <sup>20</sup> Luiz Inácio Lula da SILVA (1945–) brazil politikus, Brazília jelenlegi államelnöke (2003-tól).
- <sup>21</sup> Néstor Carlos KIRCHNER (1950–), Argentína 54. elnöke volt 2003–2007 között.
- <sup>22</sup> Venezuela Mercosur tagságával kapcsolatban lásd bővebben a „Protocolo de adhesión de la República Bolivariana de Venezuela al Mercosur” című dokumentumot az integráció hivatalos honlapján, in.: <http://www.mercosur.int/msweb/portal%20intermediario/es/index.htm>
- <sup>23</sup> Área de Libre Comercio de las Américas, az Amerikai Szabadkereskedelmi Övezet, ami a NAFTA egész kontinensre (Észak-, és Dél-Amerikára) történő kiterjesztését tűzte ki célul maga elé.
- <sup>24</sup> Venezuela Argentínával egy közös gázvezeték létrehozását írta alá, Brazíliával pedig egy közös kőolajfinomítót.
- <sup>25</sup> RAPOPORT, M. – MUSACCHIO, A.: *Una opción de hierro*. El MERCOSUR o provincias de un imperio. Wien, 2006, REAL 2006. 14.
- <sup>27</sup> A CEPAL adatait felhasználva összeállította RAPOPORT, M. – MUSACCHIO, A.: *Una opción de hierro*. El MERCOSUR o provincias de un imperio. Wien, 2006, REAL 2006. 14.
- <sup>28</sup> REAL 2006, Reacciones Europa – América Latina, Grupo de trabajo I, Integración regional en las Américas – estado actual y problemas, Viena (manuscrito).

KOVÁCS MARIAN<sup>1</sup>

## Utcagyerek Latin-Amerikában



A tanulmány szerzője a brazil társadalom egy viszonylag új, ám annál megdöbbentőbb jelenségének bemutatásával és elemzésével indít, hogy aztán a latin-amerikai társadalomnak egyik napjainkban is fontos társadalmi problémáját, az ún. utcagyerek-problémát tárgyalhassa. Ezen belül a terminológiai kérdések csupán bevezetőül szolgálnak ahhoz, hogy a tanulmány a szerzőjét leginkább érdeklő témát, az utcagyerek-jelenség okait tárgyalhassa, és ennek kapcsán felhívja a magyar olvasó figyelmét a jelenség globális jellegére és globális méretű strukturális okaira, végső soron a szegénységre és annak eredetére. Ugyanis bármennyire sajátosak és eltérőek a hajléktalan, elhagyott gyerekek és fiatalok helyzete valamint az ebből fakadó megoldási stratégiák az országok között, egy adott országban vagy azon belül is, sőt egy nagyvároson belül is, meglátásunk szerint egyetlen nemzet sem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy lemondjon a Latin-Amerikában e téren megszerzett tapasztalatokról.

### Az emberi „fejlődés” megrázó útja: a „homen nanico” vagy „homem gabiru”

#### *A jelenség*

Tanulmányomat száraz, számszerű adatok helyett azzal az izgalmasabb és ugyanakkor megrázó információval szeretném kezdeni, melyre *Meraldo Zisman*<sup>2</sup>, a Recifei Egyetemi Klinika gyermekorvosa hívta fel a figyelmet a '80-as évek végén. Ezek szerint egész Brazíliában, ám különösen az ország északi, észak-keleti részén (*Recife*) észlelhető az a tendencia, hogy az egyoldalú, összetételében és kalóriaértékében elégtelen táplálkozás következményeként külön rasszként<sup>3</sup> leírható embertípus alakult ki, melyet *M. Zisman* könyvében (1987) „*homen nanico*”-nak, azaz „törpeembernek” nevezett el<sup>4</sup>, a publicisztika nyelve és a brazil köznyelv pedig „*homem gabiru*”, azaz „patkányember” néven tart számon.<sup>5</sup> Ám úgy tűnik, a *homen nanico*-jelenség nem lokalizálható Brazíliára, mivel a fentebb leírt jegyekkel jellemezhető emberek már a világ más nagyvárosaiban, Kairóban és Bombayban is kialakultak.<sup>6</sup>

*Dr. Zisman* adatgyűjtését 1962-re vezette vissza<sup>7</sup> és kiegészítve azt a maga vizsgálataival és megfigyeléseivel a *pernambucói* régióban, tanulmányában a *homen nanico*t a következőképpen írta le: „Születési súlya két kg-nál kevesebb, és felnőttként maximum 150 cm magasságot ér el. Kicsi és szellemileg visszamaradott. Az alsó lábszárak csonttá soványodottak, úgy néznek ki, mint a gyufaszálak, a vállak pedig beesettek. Azt a benyomást kelti, mintha csak bőrből és csontból lenne.”<sup>8</sup> Ezt a definíciót 1992-ben, néhány orvoskollégának, közöttük



*Emília Pessoa Perez*nek a vizsgálatokba való bekapcsolódása után azzal egészítették ki, hogy a gyakran szellemileg és testileg fogyatékos, csupa csont és bőr emberek „agymérete abnormálisan kicsi”.<sup>9</sup>A brazil *Ruas & Praças* Szociális Munkacsoport 1993-as jelentésében (PBZ 2/93) a „patkányembereket” a következőképpen határozta meg: „Új rassz. A patkányember a szemétben született, ott él, belőle táplálkozik, és a szemét jelenti az egyetlen referenciát számára. Kistermetű, 140×150 cm magasságú, intellektuálisan és érzelmileg csekély fejlettséget mutat. Nem tudja, mikor született, hány éves, hány testvére van.”<sup>10</sup>

## A homem gabiru kialakulásának lehetséges okai

A *pernambucói* embereknek a brazil átlagnál alacsonyabb magasságára valamint a termetük és a táplálkozásuk közötti összefüggésekre már *Josué de Castro*, brazil orvos, antropológus, író, földrajztudós, a táplálkozás és az éhezés témájának kutatója is felhívta a figyelmet az 1930-as és 1960-as évek közé eső munkásságában.<sup>11</sup> A Világbéke-díjjal kitüntetett aktivista, aki szakemberként a FAO-ban is dolgozott, „megfejtette” egy különös *pernambucói* magatartásnak, a földévs szokásának a rejtélyét is. Brazília északkeleti régióját, *Pernambuco* szövetségi állam fővárosát, *Recifét* és környékét ugyanis már a 19. században az éhség zónájaként tartották számon. A helybéli lakosság, elsősorban a fejlődni akaró gyermekszervezet a monokultúrából adódó egyoldalú és elégtelen táplálkozás természetes következményeként krónikus ásványhiánnyal küszködött, és ez a betegség többek között abban a furcsa tünetben mutatkozott meg, hogy a gyerekek gyakran földet ettek. Szülei ennek megakadályozására szájkosarat raktak rájuk, rossz szokásnak gondolván a későbbiekben táplálkozástanilag indokolt magatartást.<sup>12</sup>

*Zisman* doktornak és munkatársainak a tudományos megállapításai *J. de Castro* ki-jelentéseinek a kontinuitását jelentik olyan módon, hogy közben egy fontos, új elemet is beemelnek a *homen nanico* általuk adott definíciójába. Megvan köztük a kontinuitás egyrészt azért, mert a törpeemberek kialakulását mind *J. de Castro*, mind pedig *Zisman* és kollégái egy adott régióban, *Pernambucóban* észlelték. És fellelhető közöttük a kontinuitás másrészt azért is, mert ugyanarról a nélkülöző, a nyomor szintjén élő társadalmi rétegről van szó azzal a különbséggel, hogy megváltozott az életterük: a vidéki cukornádültetvényekről a nagyvárosok nyomornegyedeibe költöztek. „A nagyvárosi nyomornegyedek lakóinak ezrei élnek minden elképzelhetőt elfogyasztva a szeméttelpeken, csaknem egynegyedük törpe-növésű, akik korábban a cukorültetvényeken dolgoztak.”<sup>13</sup>Ez az élettérváltozás azonban egyszerűen csak tükrözi a '60-as évektől kezdődő lényeges településszerkezeti változásokat, melyek Brazília ezen régiójában is lejátszódtak a fogyasztói társadalom kialakulása<sup>14</sup> előtt majd vele és következményeivel együtt, hiszen a modern fogyasztói társadalom tömeges szeméttermelése, a modern szeméttelpek létrejötté is „szükséges volt” ennek az új életformának a kialakulásához. A fentebb említett kontinuitás mentén válik érthetővé az, hogy *Zisman* doktor és munkatársai két klinikán végzett, tizenkét évig tartó egyidejű összehasonlító vizsgálatai alapján miért a következő magyarázatot adták, amikor a *homem gabiru* kialakulásának lehetséges okait igyekeztek összefoglalni: „Ez az alacsony testméret egyáltalán nem a genetikai adottságok függvényeként jön létre, hanem sokkal inkább az évszázadokon át tartó krónikus éhezés következménye.”<sup>15</sup> Lényeges és egyben figyelmeztető eltérésnek számít azonban, hogy míg *J. de Castro* a vidéki lakosság körében csupán szórványosan talált törpe-

emberekre, addig *Zisman* és társai már szinte a „fertőzés szintjén”.<sup>16</sup>

A „törpeember” és a „patkányember” jelensége egyrészt mutatja az ún. fejlődés sokirányúságát, konkrétan akár az ember biológiai alkalmazkodóképességének önmagában csodálatos működését is, másrészt, és a továbbiakban én erre szeretném a hangsúlyt helyezni, azokat a mostoha életkörülményeket is, melyeket gazdasági és társadalmi igazságtalanságok hívnak létre és tartanak fenn. Mert a generációk során elszenvedett éhezés, mely a szakemberek szerint a „törpeemberek” kialakulásának eredendő oka, ugyanúgy végső soron és többek között a szegénység, a nyomor produktuma, mint számos egyéb, „a mai Latin-Amerikára jellemző barbárság”<sup>17</sup>, melyeknek azonban elsődlegesen strukturális okai vannak.



AMARO JOÃO DA SILVA, TÍZ GYERMEKES APA JONES NEVŰ FIÁVAL, AKI 160 CM-NÉL MAGASABB. A 135 CM -ES, KB. 40 ÉVES APA HÁROM FIA ELLENBEN - A SZAKEMBEREK SZERINT - SOHASEM ÉRI EL A NORMÁLIS FELNŐTTMAGASSÁGOT.<sup>19</sup>

FOTO: GEYSON MAGNO/LUMIAR

## A probléma publikussá tétele, az értelmiség felelőssége

*Zisman* figyelemfelkeltő tudományos megállapításai nagyobb publicitást az '90-es évek elején kaptak, amikor a brazil médiában dolgozó neves újságírók és fotósok, egyben művészek (Tarciana Portella, Daniel Aamot, Zelito Passavante Hardcover) nyomába eredtek a „törpeembernek”, és megdöbbentő erejű fényképkiallítással álltak a *recifei* publikum elé három és fél éves előkészület után, 1991 szeptemberében. A *Homem-Gabiru: Catalogação da Uma Espécie/ (Rat-Men: The Cataloguing of a Species)*. című kiállítást tíz év alatt kb. kétszáz helyen mutatták be Braziliában, és kb. fél millióan látták. Fontos szerepe volt abban, hogy társadalmi vita indult el az éhezésről és annak következményeiről az országban a '90-es évek elejétől, és abban is, hogy – szakértők szerint – „befolyásolta a brazilok társadalmi és politikai tudatosságát”.<sup>18</sup> Erre szükség is volt, hiszen ez az először ökológiai és az emberközpontú környezetvédelem etikai kérdéseként felmerült probléma több száz brazil gyermeket érinthet, mert a WHO Braziliában már egy milliónál több alacsony termetű gyermeket tart nyilván, akik közül a későbbiekben sokan „homem gabirus”/Rattenmenschen/ Garbage People” felnőtté válnak.<sup>19</sup> Két könyvkiadvány is napvilágot látott a kiállítás anyagából, az egyik Braziliában, a másik Németországban.<sup>20</sup> Szintén itt kapott sajtóvisszhangot is a „törpeember”-jelenség.<sup>21</sup> A „patkányemberek” által lakott szeméttelpek megtekintése most már egyes turistaprogramokban is helyet kap, ugyanakkor a szociális munkások képzésének és munkájának színterévé is vált Braziliában.<sup>22</sup> Sőt, már színdarabot is írtak *Rattenmenschen* címmel ha nem is róluk, de velük kapcsolatban.<sup>23</sup>



KÉPEK A HOMEM-GABIRU CATALOGAÇÃO DA UMA ESPÉCIE (RAT-MEN: THE CATALOGUING OF A SPECIES). CÍMŰ KIÁLLÍTÁSRÓL (RECIFE, 1991)



A KIÁLLÍTÁS ANYAGÁBÓL KÉSZÜLT KÖNYVKIADVÁNYOK ÚTCAGYEREKEK LATIN-AMERIKÁBAN

## Utcagyerekek és nagyvárosok

Valójában a *hombre gabiru* problémájának bemutatását csupán bevezetőként szántam ahhoz, hogy fő témaként a továbbiakban az utcagyerekek problémájával foglalkozzam Latin-Amerikában, azon belül is Kolumbiában. Az ún. utcagyerekek problémája a '60-as évektől kezdve Latin-Amerika egyik legégetőbb társadalmi kérdése, mely társadalmi jelenség magyarázatát részben abban leli, hogy demográfiai krízishelyzetbe kerültek a latin-amerikai nagyvárosok a 20. század második felére. Az 1950-es, ám különösen az 1960-as években ugyanis emberek milliói költöztek be a városokba, melyek lakosság száma ennek következtében hirtelen és rendkívüli mértékben megnőtt. Példaként említem meg Limát, ahol 1940-ben még 645 172 lakost tartottak nyilván, 1961-ben azonban már hivatalosan 1 652 000 fő, 1985-ben pedig már kb. 6 millió ember lakta Peru fővárosát.<sup>24</sup> Ugyanebben az időszakban, 1964 és 1985 között a kolumbiai nagyvárosokban az urbanizációs ráta az 58,4% átlagértékről 71%-ra nőtt.<sup>25</sup> Bogotában, melynek „lakossága az 1950-es években alig érte el az egymillió főt”, „ma a külvárosokkal együtt nyolcmillió ember zsúfolódik a nagyjából Komárom-Esztergom megyéni területen”<sup>26</sup>. A példák sorát lehetne folytatni egészen kiugró számértékeket említve<sup>27</sup>, témánk szempontjából azonban elegendő kiegészíteni a fenti megállapítások és adatok sorát azzal, hogy a deruralizáció, a belső migrációs folyamat vidékről a városba napjainkban is tovább tart.

A belső migrációt többek között a még napjainkban is megoldatlan földkérdés, a foglalkozási szerkezet átalakulása és ennek következményei (a nagyvárosok kedvezőbb munkahelykínálatai, következesképpen könnyebb megélhetést kínáló vonzereje, a városi infrastruktúra vonzereje stb.) váltották ki, intenzitását pedig számos egyéb faktor mellett egyes időszakokban különösen fokozták sok latin-amerikai országban, közöttük a fentebb említett két országban, Peruban és Kolumbiában is a belső fegyveres konfliktusok<sup>28</sup>. A gerillacsoportoknak a Fegyveres Erők alakulataival, egymással és félkatonai szervezetekkel folytatott küzdelmei elől a vidéki lakosság, gyakran teljes falvak bemenekültek a városba, ahol nincstelenként, (kolumbiai kifejezéssel *desplazados*) nemegyszer foglaltak el köztereket, templom közeli térségeket, legtöbbször semmilyen elképzeléssel nem rendelkezve saját jövőjükéről, csak egyet tudván: vissza nem mennek oda, ahonnan jöttek, a „vörös övezetekbe”<sup>29</sup>.

A nagyvárosokba újonnan betelepültek a továbbiakban leginkább a társadalom legszegényebbjeinek számát gyarapították vagy azért, mert korábban is közülük kerültek ki, és éppen a városi léttől reméltek társadalmi előbbre jutást, vagy éppen a kényszerű otthonelhagyás miatt váltak a társadalom legelesettebbjeivé egyik percről a másikra. Mindezen változások vesztesei között természetesen ott voltak a gyerekek is: Salvadorban, Hondurasban, Guatemalában és Nicaraguában az ún. *maras*, fiatalokból álló bandák, amiknek az egymás közötti háborúi „rekord statisztikai eredményt” produkáltak (Salvadorban napi 12 halottat 2005-ben), a *polillas* (bűnöző utcagyerekek) és a *pitilleros* (drogfüggő utcagyerekek), akik drámai helyzetet élnek meg nap mint nap Bolíviában vagy akár Kolumbiában.

Miközben pedig a nagyvárosok körül szegénynegyedek valóságos övezete alakult ki, az infrastruktúra csak minimálisan tudott igazodni az időközben először csak néhány szorosára, majd sokszorosára nőtt népesség igényeihez. Az alapvetően gazdagokra és szegényekre<sup>30</sup> tagolódó többmillió lakosság együttélésében pedig sajátosságok egész sora (közlekedésben megnyilvánuló, nyelvi stb.) jött létre<sup>31</sup>, közöttük az is, amit nem egy latin-amerikai a legszegényetesebbnek tart: közömbösség a nyomor és az utcán élő nyomorgók iránt<sup>32</sup>.

## Néhány általános kérdés

### *Az utcagyerek szó definíciója*

Utcagyerekek nincsenek nagyvárosok nélkül, és úgy tűnik, nagyvárosok sincsenek nélkülük. Szoros összetartozásukat fejezi ki az utcagyerek szó keletkezése is a 20. századi Európában, mely szóval a nagyvárosban való lét veszélyeire akarták felhívni a figyelmet, és elsősorban a családdal és annak biztonságával állították azt szembe.<sup>33</sup> A városok valójában mindig, a keleti és a nyugat-európai értelemben vett városfejlődés városai is különböző negyedekből álltak, benne eltérő társadalmi helyzetű és más-más életkörülményekben élő lakosokkal. Az utca pedig ezeknek megfelelően a közélet részét jelentette, ugyanakkor pedig eltérő mértékben veszélyeket is rejtett magában. Az ipari forradalom hozta városiasodás eredményeképpen ez a jelenség felerősödött, és alapvetően átalakult a most már milliós lakosságot tömörítő városok szerkezete, és az utca társadalmi veszéllyé vált amellet, hogy továbbra is megmaradt a közélet terének valamint egyéb tevékenységek színhelyének is: közlekedés, fogyasztás stb.

Az utcán való élet tehát veszélyes is lehet, különösen ha ez a nap huszonnégy óráját jelenti. A szakirodalom éppen azokat a gyerekeket és fiatalokat nevezi utcagyereknek, akik életüket vagy annak nagyobbik részét az utcán töltik vagy azért, mert – belőlük van kevesebb – nincsen családjuk (árvák, teljesen egyedül maradtak), vagy azért, mert – ők adják az utcagyerekek többségét – élnek ugyan a szüleik, vagy közülük, leginkább az édesanyával tartanak fent kapcsolatot, esetleg otthon is laknak, sőt iskolába is járnak, ám életük egy részét az utcán élik. Az utóbbi két évtizedben a nemzetközi szakterminológia két nagy csoportba osztja az ún. utcagyerekek tömegeit: a „gyerekek az utcán” és az „utcagyerekek” fogalmakat használja, ez utóbbival jelölve azokat, akik állandóan az utcán élnek, életterületük ott alakítják ki.<sup>34</sup>

Természetesen a valóság ennél sokkal differenciáltabb, és erre hívják fel a figyelmet a terminológiai viták is: Többen, hogy a fentebb említett két kifejezés szerintük negatív vonatkozásait kiküszöböljék, nehéz helyzetű vagy nehéz körülmények között élő gyerekekről beszélnek. Mások azt hangsúlyozzák, hogy számos szükségben lévő gyerek nem viszi az utcára a problémáit, azaz nehéz helyzetük látens marad a társadalom számára. Ezen utóbbi szakemberek és maguk a gyerekek is sérelmezték, hogy míg az utcagyerekeknek a '90-es években sok program működött, addig számukra csak kevés. Tiltakozásul kimentek az utcára, és ott úgy kezdtek viselkedni, mint az utcagyerekek.<sup>35</sup>

### *Az „utcagyerek lét” globális jelenség*

Utcagyerekek természetesen elnevezésük létrejötte előtt léteztek már.<sup>36</sup> Gyakorlatilag velük dolgozott Anton Szemjonovics Makarenko munkatársaival 1920-tól a Gorkij-telepen majd Harkov mellett, hiszen a telep ún. fiatalkorú bűnözői félig felnőtt tizenévesek voltak, akik korábban a polgárháború dúlta Oroszországban a városokban, pályaudvarokon, vonatokon lopásból tartották el magukat. Az ő sorsuk „örökösei” azok a mai oroszországi hajléktalan gyerekek, akik számát 1–4 millió közöttire teszik, és akik gyakran jóval fiatalabban szintén pályaudvarokon, azok környékén és a vonatokon tengetik életüket.<sup>37</sup> Régióként eltérő intenzitással jelentkező, ám kétségkívül globális problémáról van szó az utcagyere-

kek kérdése kapcsán is, hiszen Brazíliától Oroszorszáig, a Fülöp-szigetektől az Egyesült Államokig, Németországtól Kenyáig, Mexikótól Indiáig stb. tömegesen megtalálhatóak az utcagyerekek különböző, helyi sajátosságokkal leírható típusai<sup>38</sup>. Az UNICEF már 1987 óta „kongatja a vészharangokat” a gyermekek növekvő veszélyeztetettsége miatt. *James Grant*, a világszervezet főigazgatója pedig híres könyvében arra hívta fel a figyelmet, hogy „gyermekek milliói szenvedik el a gazdasági és pénzügyi politika következményeit, amik alig vették figyelembe a gyermekek és egyéb sérülékeny csoportok alapvető szükségleteit és jólétük jövőbeli feltételeit”<sup>39</sup>.

Annak ellenére, hogy számos dokumentum született nemzetközi szervezetek részéről a gyermekek jogairól<sup>40</sup> azokat megismételve, kibővítve, pontosítva, és hogy ezekhez a jogi egyezményekhez számos állam csatlakozott, a statisztikai adatok arról tájékoztatnak bennünket, hogy a világ lakosságának egy harmadát kitevő gyermekek és fiatalok közül (ma 2,1 milliárd a 15 éven aluli gyermek, 1,2 milliárd a 10–18 évi közötti fiatal) 2000-ben az utcagyerekek száma 100 millió volt, akik 50%-a Latin-Amerikában élt. Ezen a kontinensrészen kiugróan magas az utcagyerekek száma, miközben a kontinensek demográfiai polarizációjában Közép- és Dél-Amerika középen helyezkedik el.<sup>41</sup>

Ami a kilátásokat illeti: az utcagyerekek újabb régiókban jelennek meg (pl. Új-Zélandban<sup>42</sup>, Romániában<sup>43</sup> stb.), és számuk emelkedést mutat<sup>44</sup>. Különösen igaz ez Afrikára, ahol a gazdasági és társadalmi fejlődés sajátosságai valamint a helyi fegyveres konfliktusok mellett és ezekkel szoros összefüggésben éhínségek és betegségek sújtják a lakosságot, létrehozva Zimbabwében, Zambiában, Ugandában<sup>45</sup>, Tanzániában és más dél-afrikai országokban azt a „képletet”, hogy a gyerekek a szülők betegsége, leginkább az AIDS miatt korán árván maradnak, és teljes mértékben rájuk hárul az önfenntartás vagy esetleg még a testvérekről való gondoskodás is. Egyes prognózisok szerint Tanzániában 2010-re a 15 évnél fiatalabb lakosság egy negyedét a teljesen vagy félig árván maradt gyerekek száma teszi ki.<sup>46</sup>

Ugyanakkor elgondolkodtató tényként szeretném csupán „zárójelben” megemlíteni, hogy az arab, iszlám világ jelentős részén nincs, vagy alig tapasztalható jelenség az utcagyerekek problémája. Érdekes lenne e tény okainak feltárása, mert bizonyára nem elegendő önmagában az a magyarázat, hogy az iszlám tanítása szerint mindenkinek családban kell nevelkednie, és ezért gondoskodnak a rokonok azokról a gyermekekről, akiknek a nevelése szüleik révén nem biztosított; és ezért nincsenek árvaházak sem az iszlám országokban, vagy ha mégis, akkor azok keresztény létesítmények.<sup>47</sup>

A probléma súlyosságát csak emeli az az oly gyakran, ám úgy tűnik, eddig eredménytelenül hangoztatott kifejezés, hogy minden esetben a jövő generációjáról van szó. Felesleges bizonygatni, hogy a gyermek és a fiatal az emberiség művelődéstörténetében mindig és mindenütt a jövő, a fennmaradás biztosítója is volt, tehát a róluk való gondoskodás a jövő megtervezését is jelentené. Ám hasonlóan a környezetvédelem problémájához, ez a tény sem teszi a probléma iránt érzékenyebbé azokat, akik a felnövő generációról kizárólag piaci értelemben tudnak és akarnak gondolkodni.<sup>48</sup>

### *Az „utcagyerek-probléma” gyökerei*

Arról, hogy a gyerekek miért kerülnek utcára, és utána miért maradnak ott, számtalan magyarázat létezik. Ha a kérdéssel kapcsolatos sztereotípiákkal kezdjük – és gyakran maguk az érintettek is ezekben fogalmazzák meg életük ilyenén alakulásának okait –, akkor leginkább

olyanokat sorolnak fel, mint: a szülők felelőtlensége és helytelen életmódja (pl. iszákosságuk), az egyszerű emberek tudatlansága, az alapszükségletek kielégítetlensége, munkanélküliség, a családon belüli erőszak, a szeretet hiánya, a prostitúció, a drog és egyéb függőségek stb. Az előbb említett általános okokon kívül esetleg az adott országra, régióra jellemzőekkel egészítik ki a felsoroltakat: pl. Kolumbiában a kéttornusú iskolai rendszert (a sok gyerek miatt délelőtti és délutáni oktatás működik), a politikai akarat hiányát, a jelenlegi korrupt kultúrát stb. nevezik még meg.

A problémával elméletben és gyakorlatban egyaránt foglalkozó szakemberek szerint azonban ezek az okmegjelölések nem hatolnak le a probléma gyökeréig, azaz a probléma elsődleges okáig. Valójában csak származék, azaz másodlagos okok, bár kétségtelenül létezőek, súlyosak és megoldásra váróak. Az utcagyerekekkel foglalkozók az ún. utcagyerek-probléma elsődleges okaként a szegénységet jelölik meg, minden egyebet, tehát a származék okokat a szegénységgel kezdődő folyamat utolsó megnyilvánulásainak tekintik, mely folyamatban a szegénység gyakorlatilag metamorfózison megy át.<sup>49</sup> Ám a hétköznapi ember számára egyszerűbb, a nemzeti és nemzetközi politikusok számára pedig célszerűbb a szegénység mélyen gyökerező és időben messzire visszatekintő okait nem látni és nem láttatni, sőt elfedni, ill. azokat összemosni a szegénység megjelenési formáival, melyeket sztereotípiákba öntenek. *Javier de Nicoló*, szalezianus szerzetes, a kolumbiai utcagyerekprojektek most már államilag is nagyra tartott meghatározó személyisége erről így nyilatkozott: „A gyerekek problémájának hosszú távú megoldása Kolumbiában csaknem tiltott téma. Nem csak Kolumbiában, hanem az egész világon. Mert valamennyi probléma strukturális eredetű. És amikor Ön megoldásokról beszél, akkor valójában strukturális dolgokról van szó. És akkor érintenünk kell pl. a munkanélküliséget, ami tönkreteszi a családot. Mert egy család, ahol a családtagok nem dolgoznak, erőszakossá, neurotikussá válik, nem lesz alkalmas a nevelői tevékenységre, miközben a családban korlátok és összeütközések tucatja termelődik ki. Ennek következtében pedig a gyerek boldogabban jár-kezel az utcán, ahol élvezhető dolgokhoz közelíthet.”<sup>50</sup>

Az 1995-ben összeült *Világcsúcs a Társadalmi Fejlődésről*<sup>51</sup> is ezzel egybehangzó véleményt fogalmazott meg. Nyilatkozata szerint ugyanis három jelenség összegzi azt a globális helyzetet, mely okozója annyi rossznak: növekvő szegénység, emelkedő munkanélküliség, a társadalom szétesése. Mindezek mögött azonban a Világcsúcson részt vevő szakemberek végső, strukturális okként a jelenleg uralkodó gazdasági rendszert jelölték meg nagy egyetértésben, melyet a következő három megállapítással definiáltak. **1.** Az aktuális gazdasági rendszert kizárólagosan a gazdagság koncentrációja és annak centralizációja irányítja. **2.** Ugyanez a rendszer teljes mértékben figyelmen kívül hagyja a gazdasági növekedés és a társadalmi igazság közötti egyensúlyt. **3.** Érdektelenség mutatkozik a közösségi jogokban, ugyanakkor ezeken felülkerekednek a magánérdekek és az egyéni szabadságok.

## Egy konkrét latin-amerikai példa: utcagyerek-típusok Kolumbiában

Az utcagyerekekkel foglalkozók számára elsődleges kérdés a velük való kapcsolat kialakításában annak a megismerése, ami az utcára vitte és viszi a fiatalokat. Minden eset más és összetett, mégis az a folyamat, melynek során a gyermek vagy fiatal utcagyerekké válik, bizonyos egyszerűsítéssel pl. Kolumbiában a következő típusokba torkollik<sup>52</sup>.

Egy védtelen, szülőktől elhagyott gyerek, aki a város legrosszabb környékeit járja be,

lehet a szegénynegyed utcán élő gyereke (*gamín de barrio*). A *gamín* nem hagyja el saját városnegyedét, ám már az utcán alszik. Az ilyen gyerekek bizonyos gyakorisággal találkoznak az édesanyjukkal, mert az felkeresi a gyermekét, vagy mert a *gamín* emlékezik rá, és szükségét érzi annak, hogy lássa az anyját. Ellenben ha a családi kapcsolat szegényessé válik, a gyerek eltávolodik a családjától, hogy véglegesen az utcán rendezkedjen be.

Az *olla tagja* (*callejero de „olla”*) már nem eredeti városnegyedében lakik, hanem a hírhedt *ollák* egyikében. Az *olla* kiemelten nagy személy- és gépjárműforgalmú városrész és egyben kereskedelmi központ, ami lehetővé teszi, hogy a gyerek szinte észrevétlenül lopjon, valamint nagyobb haszonnal és jobb minőségben guberáljon. Jelenléte akkor válik szembetűnővé, amikor egy csoport, ún. *parehe* tagjává válik. Az *ollában* (Bogotában korábban *Cartucho* vagy az utóbbi években *El Bronce* a leghírhedtebbek) élő utcagyerek a leggyakoribb és nevelés szempontjából a legnehezebb eset.

Az *előbűnöző, vagy akiből nagy valószínűséggel bűnöző lesz* (*predelincente*). 14 és 18 év közötti fiatal, aki csaknem kizárólag lopásból tartja fenn magát. Ebből adódóan van egy kis pénze, és jobban öltözködik, mint a többiek. Kinézete meggyerőbb a *gamínnál*. Ahogyan az utca nyelvezete ezt kifejezi: nem jár olyan szakadtan, és a drog sem gyötörte meg annyira, mint *gamínnak* nevezett sorstársát.

A *szabadidős utcagyerek* (*callejero de horas libres*) családjával él, iskolába jár, ám szabadidejében részt vesz az utcagyerek tevékenységeiben. Vagyis lop, guberál, doppingszert használ, és alkalmanként belesodródik a *pandillák*, azaz bandák kalandjaiba.

A *pandillerok* szintén idősebbek 10 évnél, akcióik pedig többfélék. Nagy a csoporthoz való tartozásuk tudata, és ezzel az érzéssel hajtják végre a legártatlanabb cselekedeteket (sport, kirándulás) egészen a legmegróhatóbb tettekig (rablás, erőszak, bosszú, támadás, drogozás). Néhány városrészben kifejezetten félni lehet tőlük, mert fenyegetik a közbiztonságot, valamint akadályozzák az együttélést, az iskolák és egyéb közösségi terek működését. Közülük sokan nem térnek vissza sem az iskolába, sem a családjukhoz. Leginkább a diszkókat, a játék- és géptermekeket, a mozikat és a sportpályákat látogatják. Problémát jelentenek maguknak és az általuk lakott városnegyednek. Végül is nem lesznek utcalakók, hanem legtöbbször veszélyesebb csoportokba integrálódnak.

A *hosszabb ideje szegényként élő utcagyerekek* fizikai állapotát általában a drog már olyannyira megviselte, hogy ennek szembetűnő jelei vannak abban, hogy egyértelműen ápolatlanok és koszosak, a hajuk fésületlen, kócos, ruházatuk elrongyolódott, még esetleg csipásak és a járásuk is nehézkes. Életük utolsó fázisában kéregetnek néha nagyon agresszívan és félelmet keltően.

Amikor az utcán lakókról beszélnek, Kolumbiában olyanokat is e csoporthoz értenek, akiket fentebb nem említettünk. Idetartoznak még rajtuk kívül a cipőpucolók, akik szinte az egész kontinensrész sajátos kétékezi munkásai, az autók szélvédőjének tisztítói, a szemétválogatók sokfajta típusa, a rikkancsok, az utcai árusok és még azok a kisbabák is, akikkel a karjukon számos kéregető akarja felkelteni a lehetséges adakozók szánalmát.

Külön típusként kell megemlítenem azokat a medellíni gyerekeket és fiatalokat, az ún. *sicarios*, magyarul *bérgyilkosokat*, akik a droggal (a drogkereskedelemmel vagy fogyasztóként is) szoros összefonódásban bárkit megöltek és még ma is megölnek a drogkereskedelem fővárosaként számon tartott Medellínben úgy, hogy közben maguk is korán áldozatokká váltak.<sup>53</sup> A leghosszabb ideig élt *sicariót* 28 évesen ölték meg. Antiochia fővárosa, Medellín, nagy katolikus város így vált a világ legerőszakosabb városává a '80-as évek végén és a '90-es



évek elején. *Alonso Salazar* és a téma tanulmányozói szerint<sup>54</sup> három elsődleges okra vezethető vissza a medellíni erőszakjelenség, ami magát az országot is megdöbbentette. Táptalajt adtak neki a társadalmi igazságtalanságok; kellettek hozzá a leküzdhetetlen társadalmi és vagyoni különbségek miatt csalódott, ám ugyanakkor feltörekvő fiatalok, akik már ismerték, még ha külsősként is, és vágyták élvezni a fogyasztási kultúrát; és szükség volt a droggartellek keresletére, mely kartellek a mindennapi küzdelmeikben eszközként tudták felhasználni a nemegyszer 13 éves fiatalokat. Bár *Pablo Escobar Gaviria*, a hírhedt droggartellvezér már nem él, bár folynak jogi perek a bérgyilkosok ellen, Medellínben ma is harc zajlik a *sicariók* csoportjai, az állam által finanszírozott törvényes milíciák, a gerillákhoz tartozó milíciák és a rendfenntartó erőkhöz közeli félkatonai szervezetek között.

## Kitekintés: eddigi eredmények és további feladatok

Az utcagyerekekkel való törődés napjaink feladata is úgy, hogy közben megváltoztak a körülmények, az utcagyerekek új generációja nőtt fel, és mindezek új kihívásokkal szembesítik közvetlenül és közvetetten a társadalom mikro- és makroszintű közösségeit. Tagadhatatlan azonban, és ez erőt kell adjon a további tennivalókhöz, hogy a probléma megoldására irányuló eddigi törekvések számos eredményt hoztak, nem csak Kolumbiában (és) hanem az egész kontinensrészen is. Például azt, hogy napjainkban már a preventív munkaszakasz teszi ki az utcagyerekekkel foglalkozó projekteknek jelentős részét Bogotában.

Az utcagyerek-probléma megoldásában és a hozzá kötődő munkákban magyar szerzetesek is részt vettek Latin-Amerikában: a jezsuita rend tagjaként P. Jálcs Ferenc a hetvenes évek elején Argentínában, P. Róna Gábor 1984 és 1989 között Guayaquilben (Ecuador), P. Mustó Péter 1980 és 1990 között Bogotában (Kolumbia)<sup>55</sup>; a verbita rendből pedig P. Kárpáti László Sao Paolóban (Brazília).<sup>56</sup> A Harmadik Világ Szegényeinek Szolgái Mozgalom<sup>57</sup> magyarországi ága<sup>58</sup> 1996-os alapítása óta küld rendszeresen magyar papokat, szeminaristákat, szemlélődöket és fiatal keresőket Peruba, hogy ott dolgozzanak elsősorban gyerekek között.

Természetesen a tennivalók zömét a helyi, a problémában valamilyen módon érintettek vagy azon segíteni akarók kezdeményezései végzik, és ezeken belül is elsősorban az egyházi vagy civil valamint az egyházi és civil összefogású kezdeményezések. Az állam ugyanis nem tekinti feladatának azt, hogy szociális kérdésekkel foglalkozzon. Az utcagyerek-probléma súlyosságát és méretét látva azonban néha, Kolumbiában a hetvenes évektől indulóan, együttműködést alakított ki számos gyermekprojekttel általában megmaradva abban a nem lebecsülhető szerepben, hogy fedezi a költségek egy részét. A munkában alkalmazott pedagógiai módszerek rendkívül sokszínűek. Ami a pedagógiai elveket illeti, *Nicoló* szerint alapvetően két szemléletmód különül el élesen egymástól. Az egyik, a hagyományosabb áldozatként tekint az utcára szorult gyerekekre, és segítő kezét is ezen az alapon állva próbál nekik nyújtani. A másik szemlélet az utcagyerekeket is olyan alanyoknak tekinti, akik képesek sorsuk alakítására, és akik cselekvő módon tudják a saját sorsukat formálni.

Az túlnó az itt adott kereteken, hogy ez a tanulmány érdemleges megállapításokat tegyen az utcagyerek-probléma kezelését és megoldását maguknak célul kitűző szerveződések létrejöttéről, működésükről valamint a projektek munkáját jellemző elvekről és gyakorlatokról Latin-Amerikában, ill. azon belül Bogotában. Azt azonban szeretném hangsúlyozni,

hogy az utcagyerek-probléma kezelésére irányuló, alulról szerveződő kezdeményezéseknek és tapasztalataiknak a tanulmányozása érdekes, tanulságos lehet a mai magyar társadalom számára is, hiszen a probléma Magyarországon is egyre aggasztóbb méreteket ölt. Bár az jelenleg nem kénytelen hordozni az utcagyerek problémájának gondját, fényűzésszámba menne, ha lemondanánk a több évtizedes latin-amerikai tapasztalat- és tudásanyagról, amit ezen a téren szereztek. Miközben ugyanis fokozatosan öregedő társadalmunknak egyre jobban, lelkiismeretesebben kellene gondoskodnia a jövőjét jelentő gyermekekről és fiatalokról, hazánkban is sok az ún. problémás gyerek. A hagyományos pedagógia vagy családszociológia pedig —néhány kivételtől eltekintve hasonlóan a kolumbiaihoz – sztereotípiáiban olyan okokra mutat rá, mint: a szülők felelőtlensége és helytelen életmódja (pl. iszákosságuk), a nép tudatlansága, az alapszükségletek kielégítetlensége, a családon belüli erőszak, a szeretet hiánya, most már a drog és egyéb függőségek jelenléte, a politikai akarat hiánya, a korrupció terjedése, az iskolarendszer hiányosságai stb. Hazánkban is gyakran összekeverjük a másodlagos okokat azzal a végső magyarázattal, miszerint nálunk is alapvető vonásaiban az a gazdasági szisztéma működik, mint pl. az Andok fennsíkjai. Ez a gazdasági rendszer pedig kizárólagosan a gazdagság koncentrációjára és annak centralizációjára ügyel, figyelmen kívül hagyja a gazdasági növekedés és a társadalmi igazság közötti egyensúlyt, és előtérbe helyezi az egyéni szabadságjogokat a közösségi jogoknál.<sup>60</sup>

#### JEGYZETEK

- <sup>1</sup> Kovács Marian történészként, Latin-Amerika kutatójaként dolgozott a JATE (ma SZTE) Latin-Amerika Kutatócsoportjában; részt vett a JATE Hispanisza Tanszékének formálódásában; az SZTE Vallástudományi Tanszékének alapító tagja és azóta külső munkatársa; tanár.
  - <sup>2</sup> A Moraldo névváltozattal is találkoztam: *Meninos de Rua. Strassenkinder in Brasilien. Ein Begleitheft zur Fotoausstellung.* Kassel, 1993, Gruppe ISKA (Hrsg). 33. Ebben az esetben feltehetően elírásról van szó.
  - <sup>3</sup> A rassz elnevezés fenti alkalmazása vitatható a biológia tudományos terminológiájának szempontjából, használatát mégis átveszem a német nyelvű szakirodalomból.
  - <sup>4</sup> ZISMAN, MERALDO: *Nordeste Pigméu/uma geração ameaçada.* Recife, 1987, CEDIP.
  - <sup>5</sup> TARCIANA PORTELLA–DANIEL AAMOT – ZELITO PASSAVANTE HARDCOVER: *Homem-Gabiru. Catalogação da Uma Espécie.* Recife, 1992, Editora Hucitec. [www.bestwebbuys.com/Homem-Gabiru-ISBN\\_9788527101943.html?isvc=b-search](http://www.bestwebbuys.com/Homem-Gabiru-ISBN_9788527101943.html?isvc=b-search). A szerzők Brazíliában neves és ismert médiában dolgozó szakemberek és művészek, akik eddigi alkotásaikban elsősorban a brazil társadalom peremén élők szociális helyzetére igyekeztek felhívni kortársaik figyelmét. Tarciana Portella újságíró, író és filmrendező, jelenleg a recifei székhelyű Nordeste do Ministerio da Cultura régióképviseletének vezetője is. [www.blog.myspace.com/index.cfm?fuseaction=blog.view&friendID=423372120](http://www.blog.myspace.com/index.cfm?fuseaction=blog.view&friendID=423372120)  
Daniel Aamot fotós, az ő fényképei adták a *Homem-Gabiru: Catalogação da Uma Espécie* című, 1991 szeptemberében Recifében megnyitott kiállítás fotóanyagát. Az ő fotója látható mint a fedőlapot adó fénykép: Hecht, Tobias: *At home in the street. Street children of Northeast Brazil.* Cambridge, 1998, Cambridge University Press. [www.THecht-1998-books.google.com](http://www.THecht-1998-books.google.com)  
Zelito Passavante Hardcover tanár és szobrászművész.
- A köznyelvi elnevezésre vonatkozóan lásd: Ratten im Müll. Brasilien. *Der Spiegel* 52/1991 (1991.12.23.) 152b–156a oldalak. Itt szeretném megjegyezni, hogy a „patkányember” elnevezésnek nincs köze a kényszerneurózis Freud által leírt esetéhez, mely ugyanezen a

néven vált közismertté, hanem a gabiru patkányfajtáról nyerte elnevezését. A gabiru hatalmas méretű patkány, mely az emberek által hátrahagyott szemétből táplálkozik úgy, hogy semmit sem hagy maga után.

- <sup>6</sup> KRATZ, PETER: *Die Götter des New Age*. Kapitel 3. 2002. [www.biff-berlin.de/NA2.htm](http://www.biff-berlin.de/NA2.htm)
- <sup>7</sup> GOIS, ANCELMO: *O filho do gabiru. Melhoria do padrão de vida e comida desmontam a tese de uma raça nanica no Nordeste*. 1998. [www.veja.abril.com.br/230998/p\\_104.html](http://www.veja.abril.com.br/230998/p_104.html)
- <sup>8</sup> Ratten im Müll 1.
- <sup>9</sup> Wernicke, C.: Die Schuld der Gläuber. In: Zeit-Punkt. Nr.1/92. Ein Gipfel für die Erde – Nach Rio. Die Zukunft des Planeten. 63.,64.
- <sup>10</sup> Leitartikel aus PBZ 1/97. Warum Pro Brasilia? [www.probrasilien.de/archi\\_07.htm](http://www.probrasilien.de/archi_07.htm)
- <sup>11</sup> Castro, Josué (1908–1973). Sokoldalú, gazdag valamint a korának és utókorának brazil gondolkodását meghatározó életművében az éhezés különböző fajtáit különítette el, és azokat földrajzi és geopolitikai tényezőkkel együtt vizsgálta. Főbb írásai: *Geografia da Fome*. Rio de Janeiro, 1946, Editora O Cruzeiro.; *Geopolítica da Fome*. Casa do Estudante do Brasil. Rio de Janeiro, 1951.; *O Livro Negro da Fome*. São Paulo, 1957; *Homens e Caranguejos*. 1.ed. Porto. Brasília, 1967. Magyarul olvashatóak: *Az éhség földrajza*. Budapest, 1955, Szikra; *Emberék és rákok*. Budapest, 1968, Kossuth.
- <sup>12</sup> J. de Castronak a földevesre vonatkozó magyarázatát beépítette munkájába a nálunk is ismert népszerű uruguayi újságíró és író: Galeano, Eduardo: *Latin-Amerika nyitott erei*. Budapest, 1976, Magvető.
- <sup>13</sup> Ratten im Müll 3.
- <sup>14</sup> KOPÁTSY SÁNDOR: *A fogyasztói társadalom közgazdaságtana*. 1992. [mek.oszk.hu/01400/01414/01414.doc](http://mek.oszk.hu/01400/01414/01414.doc) (továbbiakban: Kopátsy)
- <sup>15</sup> Zwergbrasilien – Ökologie des Hungers. VHS-ismertető. [edienauskunft.medienzentrum.hessen.de/record.phtml](http://edienauskunft.medienzentrum.hessen.de/record.phtml)
- <sup>16</sup> Ratten im Müll 1.
- <sup>17</sup> A szerző latin-amerikai barbárságként említi meg: a guatemalai ún. „hat évesek” életét, akikre halálbrigádok vadásznak, akiket ugyanezek az állami vagy magán biztonsági erők bántalmaznak és bestiálisan végeznek velük. OERTZEN, ELEONORE VON (1992): *Die Wilden und die Barbarei*. In: *Lateinamerika. Analysen und Berichte Band 16*. Hamburg–Münster, 1992, LIT Verlag. [www.jahrbuch-lateinamerika.de/jb-16.html](http://www.jahrbuch-lateinamerika.de/jb-16.html)
- <sup>18</sup> Gois.
- <sup>19</sup> Dan's Visual Anthropology. Homem-Gabiru: *Catogação da Uma Espécie*. [members.tripod.com/danaamot/id18.htm](http://members.tripod.com/danaamot/id18.htm)
- <sup>20</sup> 2008 Treffpunkt Umwelt-Ethik. [www.treffpunkt-umweltethik.de/umweltethische-modelle/anthropozentrik/geographie.htm](http://www.treffpunkt-umweltethik.de/umweltethische-modelle/anthropozentrik/geographie.htm)
- <sup>21</sup> A brazil kiadványra vonatkozóan lásd: 5. lábjegyzet. A német könyv adatai: PORTELLA, TARCIANA–AAMOT, DANIEL–PASSAVANTE HARDCOVER, ZELITO: *Rattenmensch: Katalogisierung einer Spezies. künstliches Dokument zum Elend in den Favelas von Brasilien*. Speyer, 1994, Chroma.
- <sup>22</sup> Ratten im Müll.
- <sup>23</sup> Reisebericht des Workcamps mit Jugendbegegnung in Recife/Brasilien vom 16. August 6. September 1997. [www.ag-recife.de/camp97.html](http://www.ag-recife.de/camp97.html)
- <sup>24</sup> Czeslik, Oliver: *Rattenmenschen*. Színdarab 4 felvonásban. Ősbemutató: 1996.06.20. Al Schmelz, Steinfurt (L), rendező Eva Paulin.
- <sup>25</sup> KLAIBER, JEFFREY S.J.: *La Iglesia en el Perú*. Lima, 1996, Pontífica Universidad Católica del Perú Fondo Editorial. 363.
- <sup>26</sup> RUEDA-GARCÍA, NICOLÁS: *Tha case of Bogotá. D.C., Colombia*. [www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global\\_Report/pdfs/Bogota.pdf](http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Bogota.pdf)
- <sup>27</sup> MOLNÁR GÁBOR: *Dél-Amerika fénye*. Szeged, 2008, Lectum Kiadó. 19.

- <sup>28</sup> Az Instituto Brasileño de Geografía y Estadística kimutatása alapján 2007 végén Rio de Janeiro lakossága 11 714 000 fő; az Instituto Nacional de Estadística y Censos (INDEC) de Argentina 2001-es értéke szerint Buenos Aires lakossága 15 881 221 fő volt.
- <sup>29</sup> Peru 1980 és 1992 közé eső belpolitikai helyzetére, a José Mariátegui fényes ösvényén járó Perui Kommunista Párt elnevezésű marxista-leninista-maoista párt és terrorszervezet nevével fémjelvezhető ún. belháborúra vonatkozóan lásd KOVÁCS MARIAN: *Gustavo Gutiérrez és felszabadítási teológiájának kapcsolódási pontjai a történelemtudománnyal*. Acta Studiorum Religionis Szegedini Tomus III. Szerk. Máté-Tóth András–Kovács Marian. Szeged, 2008. 33–81.
- <sup>30</sup> Például lásd *Secretaría Distrital de Salud, Alcaldía Mayor*. Diagnóstico Local Con Participación Social, Localidad Rafael Uribe Uribe. Santa Fé de Bogotá D.C. (Colombia), 1998.
- <sup>31</sup> Bár a CEPAL legutolsó statisztikai elemzése a szegénység kismértékű csökkenését állapítja meg a latin-amerikai régióban, még mindig 40%-ra vagy akár 40% fölé is emelkedik néhány esetben az alapvető emberi szükségletek hiánya az országok szerinti kimutatásban. Capítulo I: Avances recientes en la reducción de la pobreza. In *Panorama social de América Latina*. 2005, CEPAL. [www.eclac.cl/cgi-bin/getprod.asp?xml=/deype/noticias/paginas/8/15268/P15268.xml&xsl=/de/tpl/pl18f.xsl&base=/deype/tpl/top-bottom.xsl](http://www.eclac.cl/cgi-bin/getprod.asp?xml=/deype/noticias/paginas/8/15268/P15268.xml&xsl=/de/tpl/pl18f.xsl&base=/deype/tpl/top-bottom.xsl)  
Síntesis lanzamiento. Panorama social de América Latina. In: *Panorama social de América Latina*. 2005, CEPAL. [www.eclac.cl/cgi-bin/getprod.asp?xml=/deype/noticias/paginas/8/15268/P15268.xml&xsl=/de/tpl/pl18f.xsl&base=/deype/tpl/top-bottom.xsl](http://www.eclac.cl/cgi-bin/getprod.asp?xml=/deype/noticias/paginas/8/15268/P15268.xml&xsl=/de/tpl/pl18f.xsl&base=/deype/tpl/top-bottom.xsl)
- <sup>32</sup> A bogotái sajátosságok egész sorát mutatja be: Molnár (2008) 33–46, 55–63.
- <sup>33</sup> NICOLÓ, JAVIER DE: *El niño de la calle. Qué hacer*. Musarañas II. Bogotá 2001, Fundación Servicio Juvenil – UNICEF. 55. (továbbiakban: Nicoló); Carlos Eduardo Martínez, a kolumbiai Benposta megalapítója nyilatkozza első európai utazására visszaemlékezve: „Nyomor nélküli országokat látva értettem meg, itt mennyire hozzászoktunk ahhoz, hogy elfogadjuk az igazságtalanságot, mintha eleve szomorúságra lennénk kárhozhatva.” Lásd HERRERA, ADRIANA: *Sembrando vida. Jóvenes a contrapelo del conflicto en Colombia*. Bogotá, 2003. 239.
- <sup>34</sup> Liebel, Manfred: Strassenkinder und wir: Fragen zur gesellschaftlichen und individuellen Verantwortung. Előadás a Die „Krankengesellschaft“: Das Problem der Strassenkinder in Lateinamerika című KAAD-szemináriumon. Lingen, 2004.03.29.
- <sup>35</sup> Spanyolul ez a két elnevezés: niños en la calle és niños de la calle. Nicoló 51–55. oldalak
- <sup>36</sup> Liebel
- <sup>37</sup> Ha csak részletként, de megjelenik egy leány utcagyerek már Charlie Chaplin (1936) *Modern idők* című filmjében az „új” városi problémák, vagyis a munkanélküliség, a sztrájkok, a városi számkivetettség világában. Első egész estés játékfilmje, *A kölyök* (1921) pedig a szülő és gyermek szoros összetartozását mutatja be a szegénység és gazdagság közötti különbségekkel a háttérben.
- <sup>38</sup> Csupán a moszkvai Leningrádi pályaudvaron kb. 30 000 hajléktalan gyermek él. Lásd *A Leningrádi pályaudvar gyermekei*. Lengyel dokumentumfilm. Duna Televízió 2008.08.30. 21:50–22:30.
- <sup>39</sup> Ennek a globalitásnak a példáját adta számomra a Duna Televízió azzal, hogy a magukra hagyott gyerekek világnapján, 2008.08.30-án a témának szentelt műsoraiban lengyel dokumentumfilm keretében informált az oroszországi utcagyerekek életéről, majd amerikai-mexikói koprodukciós játékfilmben az utcagyerekké válás egyik Macedóniában játszódó, mai példáját mutatta be.
- <sup>40</sup> GRANT, JAMES: *Ajuste con rostro humano*. 1986, UNICEF. Nicoló 46.
- <sup>41</sup> Az 1924. évi Genfi Nyilatkozat, A Gyermekek Jogairól szóló Nyilatkozat 1959, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (különösen ennek 23. és 24. cikke), a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (különösen ennek 10. cikke) mint a gyermekek jólétével foglalkozó szakosított intézmények és nemzetközi szervezetek alapszabályai és idevágó okmányai.

- <sup>42</sup> „A következő harminc esztendő során évente várható mintegy 78–100 új földlakó közül kb. 50 Ázsiában /19 Indiában, 15 Kínában/, 20 a Szaharától délre eső Afrikában, 11 Latin-Amerikában, 8 a Közel-Keleten és Észak-Afrikában, 6 a fejlett országokban és 5 a volt szocialista országokban jön világra.” A statisztikai adatokat és a következő harminc évre vonatkozó kalkulációt lásd: Simai Mihály: A XXI. század új kihívásai és a gyermekek jövője. [www.unicef.hu/simaicikk.jsp](http://www.unicef.hu/simaicikk.jsp)
- <sup>43</sup> [oktatas.mconet.hu/index.php](http://oktatas.mconet.hu/index.php)
- <sup>44</sup> Utcagyereket befogadva kezdte meg gyermekmentő munkáját Bőjte Csaba ferences szerzetes 1992-ben Déván, hogy aztán tevékenysége elsősorban, ám nem kizárólagosan az erdélyi nehéz sorsú, gyakran árva gyermekek és fiatalok felkarolására irányuljon. BŐJTE CSABA: *Hiszek a szeretet végső győzelmében!* Budapest, 2005, Szt. Gellért Kiadó.; BŐJTE CSABA: *Kevesebb pátoszt és több áldozatot!* Budapest, 2006, Szt. Gellért Kiadó.; Munkájáról készült filmek: Csillagösvény 1. (Dextramedia – 2004.), Utazások egy szerzetessel (2005.) Csillagösvény 2. (Dextramedia – 2006.)
- <sup>45</sup> Az emelkedő tendenciát több forrás is megerősíti, pl. Martino, Renato: Irányelvek az úton lévők, utcán élők pasztorációjához. Sajtótájékoztató. Vatikán, 2007.06.19. Új Ember, 2007.07.01. LXIII. évf. 26. Az utcagyerekek száma Manilában 1995-ben több mint százezerrel nőtt, és azóta is gyarapszik. ZIMMERMANN, SUSAN: A világ gyermekei. In *Eszmélet*. [www.freeweb.hu/eszmelet/49/zimmermann49.html](http://www.freeweb.hu/eszmelet/49/zimmermann49.html)
- <sup>46</sup> Az ugandai konfliktusokról nyújt részletes elemzést lásd MOLNÁR GÁBOR: *Észak-Uganda háborúja a dekolonizáció után. Az elfeledett háború*. Szeged (kézirat).
- <sup>47</sup> LIEBEL, MANFRED: *¿Transformaciones sociales por las organizaciones de Niños Trabajadores? Experiencias desde Africa y América Latina. Nemzetközi konferenciaelőadás „REPENSER L’ENFANCE – le défi des enfants travailleurs aux sciences sociales”*. Paris, 2000.11.15–17. <http://www.tu-berlin.de/fak1/gsw/pronats> 11. oldal
- <sup>48</sup> Szíria vonatkozásában lásd CSISZÁR ANITA: *A társas kapcsolatok jellemzői a szíriai arab muzulmánoknál*. Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-Tár.
- <sup>49</sup> Kopátsy: i. m.
- <sup>50</sup> Nicoló 43–45.
- <sup>51</sup> Javier de Nicoló 2007.11.06-án Bogotában adott interjúja. In: „Padre Piter” (dokumentumfilm). Rendező, operatőr: Kovács Lajos SJ. Az interjúkat készítette és fordította: Kovács Marian. Jezsuita Stúdió, 2008.
- <sup>52</sup> Az ENSZ tagállamok Koppenhágában ültek össze.
- <sup>53</sup> Nicoló 52–55.
- <sup>54</sup> Ezzel kapcsolatban lásd VICTOR GAVIRIA *Rodrigo D. No futuro* című filmjét. Kolumbia, 1990, amely a medellíni comunákról és bérgyilkosokról szól.
- <sup>55</sup> SALAZAR, ALONSO: *No nacimos pa’ semilla*. 1990, CINEP.; Pascual Serrano: Sicarios en Medellín. Conviviendo con la muerte. [www.pascualserrano.net/antes%202000/15-11-96sicarios-medellin.htm](http://www.pascualserrano.net/antes%202000/15-11-96sicarios-medellin.htm)
- <sup>56</sup> P. Mustó Péter Bogotában végzett 12 éves szociális tevékenységéről készített filmet 2007-2008-ban a Jezsuita Stúdió. „Padre Piter” címmel. Lásd még MUSTÓ PÉTER: *Remény és kétség között Bogotá utcáin*. Szeged, 2008, Longinus.
- <sup>57</sup> MOLNÁR GÁBOR: Magyar hősök Latin-Amerikában a XX. században (1936–1997 között). *Egyháztörténeti vázlatok*, 2005. 217–241.
- <sup>58</sup> A nemzetközi mozgalomról lásd magyarul P. SALERNO, GIOVANNI S.P.T.M.: *Isten küldetésében az Andok hegyei között*. 2007.
- <sup>59</sup> A magyarországi mozgalom rendszeres kiadványának utolsó száma: *A harmadik Világ Szegényeinek Szolgái* XV. évf. 2. szám. 2008. szeptember.
- <sup>60</sup> MOLNÁR GÁBOR: *Magyarország – kapitalista gazdasági modellek*. 2007. <http://www.parbeszed.com/main.php?folderID=1577&articleID=7025&ctag=articlelist&iid=1>

KUSTÁNY KATALIN<sup>1</sup>

## Gyermekek helyzete Latin-Amerikában az ezredfordulón

*Az ENSZ-UNICEF erőfeszítései a latin-amerikai gyermekek helyzetének javításáért*



A XXI. század elejére – állítja a gyermekekről kiadott 2000. évi világjelentés – a gyerekek és az asszonyok lettek azok, akik a legnagyobb százalékban élnek szegénységben, valamint közülük ölnék meg legtöbbet a fegyveres konfliktusok során. Csak az 1990-es években több mint 2 millió gyermeket öltek meg, míg a sebesült gyermekek száma 5 millió fölött volt. Ők a legvédtelenebbek a fertőzésekkel és az AIDS-szel szemben, havonta 250 ezer gyerek fertőződik meg HIV-vírussal. Jogaikat lábbal tapossák. Még mindig naponta több mint 30 ezer gyerek hal meg gyógyítható betegségeken. Pontos adatot nem is lehet mondani azon gyerekek számát illetően, akik az adósszolgátság, kényszermunka, kábítószer-kereskedelem és prostitúció kiszolgáltatottjai. Igaz, világszerte sok gyermek jár iskolába, de 130 milliónak ez a lehetőség mégsem adatik meg.<sup>2</sup> Ez a katasztrofális helyzet Latin-Amerikát is mélyen érinti. Tanulmányunkban a latin-amerikai gyermekek helyzetét vizsgáljuk az ENSZ-UNICEF tevékenységét alapul véve, szociológiai-demográfiai, jogi szempontból, valamint külön hangsúlyt helyezünk az oktatás helyzetének elemzésére és a gyermekek helyzetének javítására létrehozott programok egy lehetséges bemutatására, amelyek döntő jelentőségű tényezők a szubkontinens fiataljainak jövőjét illetően.

2004 áprilisában az UNICEF Magyar Bizottság Közgyűlésén elhangzott előadás<sup>3</sup> célratorően foglalja össze a már most is érvényesülő és várható kihívásokat a világ bármely részén élő gyermekek és a fiatalok vonatkozásában.



## Általános tendenciák

1. Elsőként a demográfiai viszonyokról esik szó. A XXI. század közepére földünk népessége 9 milliárd körül fog stabilizálódni. A legszegényebb országokban 2,4%-os évi népesség növekedés várható.<sup>4</sup> A következő évtizedekben a világ népességnövekedésének 95%-a az alacsony jövedelmű országokban fog történni. Ezen belül az elkövetkező harminc esztendőben évente mintegy 78-100 csecsemő közül kb. 11 Latin-Amerikában,<sup>5</sup> 50 Ázsiában, 15 Kínában, 8 a Közel- Keleten, 6 a fejlett országokban és 5 a volt szocialista országokban jön világra. Jelenleg földünkön mintegy 2,1 milliárd 15 éven aluli gyermek él, a föld népességének egyharmada.<sup>6</sup>

2. Másodszor a foglalkoztatottság problémáját vázolja. Azokban az országokban, amelyekben a népszaporulat gyorsabb, a munkaképes korba lépők számára minden korábbinál nagyobb tömegben kellene munkahelyeket vagy megélhetési lehetőségeket biztosítani. 2000–2015/2020 között egymilliárd új munkahelyet kellene teremteni. Erre az érintett országok csak jelentős társadalmi reformok révén és nagy volumenű külföldi segítséggel lennének képesek.

3. A harmadik pontban az urbanizáció kérdéskörét érinti. 100 évvel ezelőtt a világ lakóinak négyötöde vidéki településeken élt. A XX. század végén ezek aránya 50% alá süllyedt és tovább csökken. Az elvándorlást a falvakból a legtöbb új metropoliszba a fejlődő világban nem kíséri a városi munkalehetőségek növelése és az urbanizált életmód terjedése. Városi nyomortelepek tömegei jönnek létre és a falusi szegénység áthelyeződik a városi településekre. A fejlődő országokban hatalmas megavárosok alakulnak ki, amelyek körül viskókban és barakkokban (úgynevezett bádogvárosokban) élő milliók koncentrálnak. Gyorsan bomlik a falusi életre jellemző hagyományos nagycsalád, amelyben több nemzedék él együtt, támogatja egymást és adja át egymásnak értékeit, tapasztalatait. A nagyvárosokban a gyermek kevésbé védett, és helyzete lényegesen nagyobb mértékben függ a társadalmak gondoskodásától. Tömegesen jelennek meg az erőszak különböző formáinak, fiatalkori bűnözésnek és prostitúciónak kitett utcagyerekek. Ezeknek a gyermekeknek a száma 2000-ben körülbelül 100 millió volt, akiknek 50%-a Latin-Amerikában élt.<sup>7</sup>

4. Negyedik témakörként a társadalmi környezet befolyásoló funkcióját tárgyalja. Több mint 1,2 milliárd embernek napi átlagos jövedelme 1 dollárnál kevesebb.<sup>8</sup> Globális méretekben, a fejlett államokban élő egymilliárd embernek jut a földön realizált jövedelmek 60%-a, s 3,5 milliárdnak a jövedelmek 40%-a. A hatalmas méreteket öltő nyomor lehetetlenné teszi minden más probléma megoldását, illetve enyhítését.<sup>9</sup>

5. A következő pontban a természeti környezetről esik szó. A levegő, a vizek szennyezettsége, a különböző élelmiszerekben lévő és potenciálisan ártalmas vegyi anyagok jelenléte különösen nagymértékben károsítja a fiatalok szervezetét. Környezeti okokra vezethető vissza jelentős mértékben a különböző allergiás megbetegedések terjedése a gyermekek között. Sokmillió gyermek élete és egészsége van állandó veszélyben a tiszta ivóvíz hiánya, a szennyvizek, a levegő szennyezettsége, az ipari és háztartási szemét felhalmozódása, a rendkívül szennyezett nyomornegyedek elhanyagoltsága miatt.

Továbbá, a világ gyermekeinek helyzetének általános ismertetésén túl, az Évezred Fejlesztési Célkitűzései (ODM)<sup>10</sup> ENSZ dokumentumot kiegészítve 2002-ben az Általános Közgyűlés Speciális Összejövetelén, amelyen 190 ország képviselője vett részt, a világszervezet újfent elkötelezte magát a gyermekek fejlődését célzó erőfeszítések továbbvitele mellett. A résztvevők egyöntetűen fogadták el a fentiek kapcsán megvalósítandó célokat és 2015-öt,

mint a megvalósítás határidejét. Összességében ezen célok melletti elköteleződés egy új nemzetközi egyezséget jelentett: „A gyermek számára megfelelő világ” megteremtését, amely lényegileg kapcsolódott a korábbi ODM dokumentum célkitűzéseivel. Az alábbi táblázat ezeket a célokat mutatja be, valamint a 2004-ig elért eredményeket.

	Általános célkitűzés	2015-ig megvalósítandó:	Eredmények 1990-2003/04. között	Hatása a gyerekekre
<b>Szegénység</b>	A szegénység és az éhezés eltörlése.	50%-ra csökkenteni a napi 1 US \$-ból élők számát, és az éhezők számát.	Egyenlőtlenek, ugyanis Kína és India lakosság számának gyors növekedése nehézségeket okoz, valamint a szubszaharai országok sem tudják tartani a lépést a kitűzött célokkal.	A jövedelmek olyan szintre emeléséről szól ez a probléma, ami minimálisan szükséges a gyermekneveléshez. Elégtelen anyagi források vezetnek a gyermekszegénységhez, valamint az éhezéshez.
<b>Alapoktatás</b>	Elérni, hogy mindenhol általános legyen az alapoktatás.	Őrködni a felett, hogy a gyerekek az általános iskola teljes ciklusát befejezzék.	Egyenlőtlenek. Több régió jó úton halad a megvalósítás felé, köztük Latin-Amerika és a Karib-térség is. Számos afrikai ország azonban úgy tűnik nem fogja megvalósítani határidejére a kitűzött célt.	Körülbelül 121 millió fiú és lány nem vesz részt iskolai alapoktatásban. Különösen a lányok jogait korlátozzák e téren. Ha ez a tendencia marad, akkor 2015-ben még továbbra is 75 millió gyerek nélküli majd az alapoktatást (különösen Afrikában).
<b>Nemek közötti egyenlőség</b>	A nemek közötti egyenlőség megvalósítása. A nők helyzetének erősítése.	A fiú-lány közötti egyenlőségek eltörlése az alap-, és középfokú oktatásban 2005-ig, valamint minden oktatási szinten 2015-ig.	Minden pozitív fejlődés ellenére: elégtelen.	Ezt a célkitűzést nem lehet megvalósítani teljes mértékben. Az UNESCO számításai szerint még 2015-ben is 54 országban nem fog megvalósulni ez a célkitűzés.
<b>Gyermekéletben maradása</b>	A gyermekhalandóság csökkentése.	Az öt évnél fiatalabb gyerekek halálzási arányát kétharmadára csökkenteni.	Nagyon elégtelen. Ennek van a legkisebb esélye, hogy megvalósuljon. Kivételt képez Latin-Amerika és a Karib-térség, valamint néhány kelet-ázsiai ország.	Naponta 29 ezer gyerek hal meg olyan betegségekben, amelyek megelőzhetőek lennének (évente 10,6 millió halálos eset). Az ODM célkitűzései Afrika szubszaharában és a FAK országaiban a XXII. századra valósulnak meg.
<b>Család és a nők</b>	Az édesanyák egészségi állapotának javítása.	Három negyed résszel csökkenteni az édesanyák halálzását.	Nagyon elégtelen a fejlődő országok jelentős részében.	Évente több mint fél millió anya hal meg a szülés, vagy a terhesség során jelentkező komplikációk miatt, és 15 millióan szenvednek maradandó károsodást. A anyai szeretnél felül a fennmaradó gyermekek száma ez által is tovább emelkedik.
<b>Egészségügy</b>	Az AIDS, a malária és más betegségek elleni küzdelem.	Az AIDS, a malária stb. terjedésének csökkentése.	Nagyon elégtelen.	Jelenleg több mint 2 millió AIDS-el fertőzött gyermek él a világban. Afrikában a Szahara alatti övezetben 2010-re több mint 18 millió gyerek válik árvává.
<b>Vízellátás, egészséges életkörülmények</b>	A környezet fenntarthatóságát garantálni.	50%-ra csökkenteni azok számát, akiknek nincs hozzáférésük ivóvízhez, valamint nem élnek egészséges körülmények között.	Egyenlőtlen. Különösen Afrika helyzete kérdéses ebből a szempontból.	Különösen a vidéki zónákban jelent súlyos gondot a probléma. 500 millió gyerek érintett a kérdésben az egész világon, a fejlődő országokban minden harmadik gyermek.

**I. TÁBLÁZAT** AZ ODM CÉLKITŰZÉSEI ÉS RÉSZEREDMÉNYEI (FORRÁS: ESTADO MUNDIAL DELA INFANCIA, 2005)

## A latin-amerikai gyermekek egy változó világban

A fent részletezett globális kontextusba kell elhelyeznünk a latin-amerikai gyermekek helyzetét meghatározó körülményeket. Egyik ilyen meghatározó tény az, hogy 1920-tól napjainkig Latin-Amerika lakossága 94 millióról közel 600 millióra duzzadt.<sup>11</sup> Ez a ha-



talmas népesség növekedés a gyermekek számával is szoros összefüggésben van, hiszen a szubkontinens országokban egyre több gyerek született az utóbbi évtizedekben és születik még ma is. Másrészt a családok jelentős része – különböző okoktól motiválva<sup>12</sup> – a városi életet választja a jobb megélhetés reményében. A latin-amerikai összlakosság 68%-a él városokban, de megemlíthetjük Argentínát, Uruguayt és Chilét, ahol az arány 80%, valamint Kolumbiát, Venezuelát, ahol 77%. A következő idézet jól mutatja a fent említett városiasodás következményét és az elvándorlás problémáját Peru esetében:

„Az ócska, tarka buszok nyitott ajtajából suhancok lógnak ki, s kiabálják torkuk szakadtából az útírányt jelző megállóneveket, abban a reményben, hogy a járókelők közül valaki éppen arra tart, s igénybe veszi a szolgáltatásukat. A járdákon cipőtisztítók, alkalmi árusok, hús- és krumplisütők kínálják fennhangon portékáikat; szinte kézzel tapintható a küzdelem a napi túléléshez szükséges néhány sol megszerzéséért. Mint annyi más fejlődő országbeli nagyváros, Lima lakossága is többszöröseére duzzadt az utóbbi évtizedekben, s így ma a 24 millió perui közül minden harmadik a fővárosban él. Az Andok falvait családok tömege hagyta maga mögött, s költözött jobb megélhetés reményében a parti sávba; azonban legtöbbszörnek csalódnia kellett, hiszen munka és pénz híján a nagyvárosokat övező nyomornegyedekben kell tengődniük. A főváros külterületeit jelentő 20-30 kilométeres sáv deszkákból, vályogból, kartonból eszkábált kunyhók végtelen erdejé.”<sup>13</sup>

Ám ez a menekülés a vidéki zónákból nem csak a városokba irányul, hanem más vidéki zónákba is (ahol fejlettebb a gazdaság), vagy a szomszédos országokba, valamint a távoli fejlett országokba (Európa, USA). A legerőteljesebb népességnövekedés a trópusokon, a Csendes-óceán partvidékén, Közép-Amerika és a Karib-térségben figyelhető meg.<sup>14</sup> Latin-Amerika és a Karib-térség népessége 2006-ban 559 millió fő volt,<sup>15</sup> ebből a 18 év alattiak összesen 197 millióan voltak ugyanebben az időben.<sup>16</sup> Az alábbi táblázat korosztály szerint lebontva a gyerekek számát mutatja egyes latin-amerikai országokban:

Ország	0-5 éves gyerekek száma	5-18 éves gyerekek száma
Argentína	3 346 000	8 931 000
Bolívia	1 243 000	2 888 000
Brazília	18 092 000	44 316 000
Chile	1 233 000	3 664 000
Kolumbia	4 438 000	11 795 000
Kuba	652 000	1 978 000
Ecuador	1 414 000	3 650 000
Guatemala	2 066 000	4 397 000
Haiti	1 244 000	2 946 000
Jamaica	277 000	734 000
Mexikó	10 445 000	27 466 000
Panama	344 000	828 000
Peru	2 815 000	7 503 000
<b>Összesen</b>	<b>56 526 000</b>	<b>142 528 000</b>

**II. TÁBLÁZAT** GYERMEKEK SZÁMA KÜLÖNBÖZŐ LATIN-AMERIKAI ORSZÁGOKBAN 2006-BAN  
(FORRÁS: WWW.UNICEF.COM)



## Gyermekjogok fejlődése és az UNICEF tevékenysége Latin-Amerikában

„... a gyermeknek, figyelemmel fizikai és szellemi érettségének hiányára, különös védelemre és gondozásra van szüksége, nevezetesen jogi védelemre...”<sup>17</sup>

Egyetlen ember sem tulajdona a másiknak. Ez ma számunkra természetes, de nem volt ez mindig így. A polgári társadalom’ csupán az iskolakötelezettség bevezetését követően<sup>18</sup> kezdett különbséget tenni a gyermekek és a felnőttek világa között.

A gyermekek jogainak nemzetközi jogi elismerése azonban csak a XX. század elején történt meg, és *Englantyne Jebb* nevéhez fűződik, aki az első világháború utáni Európában (1919) útra indította a *Save the Children Fund* szervezetet.<sup>19</sup> Néhány évvel később a Nemzetek Szövetsége elfogadta a Gyermek Jogairól szóló Genfi Nyilatkozatot (1924), majd 1948-ban az ENSZ közgyűlése elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, amelynek 25. cikkelye a gyermekek jogaira vonatkozik.<sup>20</sup>

A második világháború pusztításai következtében támadt gyermeknyomor adta meg az ösztönzést az ENSZ Nemzetközi Gyermek Szükség alapjának (*United Nations International Emergency Children’s Fund*, UNICEF) létrehozására. Alapítása *Herbert Hoover*, volt amerikai elnök nevéhez fűződik, aki 1946 nyarán<sup>21</sup> tartott rádióbeszédében drámai módon jellemezte azokat a nélkülözéseket, amelyekbe a bombázások és a frontok átvonulása a gyermekeket taszították. Felhívása nyomán az ENSZ Közgyűlése 1946. december 11-én határozatot hozott az alap munkájának megkezdésére, egyelőre ideiglenes jelleggel. A véglegesítés 1953. október 6-án történt meg. Az UNICEF az ENSZ állandó kapcsolt szervévé vált, amelynek célkitűzése a gyermekek és a fiatalok helyzetének javítása az egészségügy, a táplálkozás, a szociális gondozás, az oktatás és a szakmai továbbképzés terén. Működésének csúcspontján 12 országban 6

millió gyermeket juttatott napi egyszeri étkezéshez. Az ENSZ- Közgyűlés 1950. december 1-i határozata értelmében az UNICEF fő tevékenysége véglegesen a fejlődő országokra összpontosult, köztük Latin-Amerikára is. A szervezet 1974-ig 90 fejlődő országban 22 000 egészségügyi központot hozott létre és szerelt fel a WHO-val együtt. 1967-ben a WHO-val közösen irányelveket dolgozott ki a családtervezéshez, és az egészségügyi központokat ennek megfelelő felszerelésekkel látta el. Igen fontos feladat volt a tiszta ivóvíz ellátás biztosítása. Az UNICEF 1974-ig 68 országban hajtott végre ilyen jellegű programokat. A fejlődő országok oktatási helyzetének javításába 1961-ben kapcsolódott be az UNICEF. A központi feladat olyan tantervek kidolgozása volt, melyek nem a fejlett országok iskolarendszerét utánozzák, hanem jobban megfelelnek a fejlődő országok követelményeinek,<sup>22</sup> s a gyermekeket az írás, olvasás, számolás mellett az alapvető mezőgazdasági és kézműipari ismeretekre is megtanították. A legutóbbi években az UNICEF jobban összpontosította tevékenységét a rendkívüli politikai vagy egyéb események következtében elsősorban rászoruló országokra.<sup>23</sup> Így Latin-Amerika is célterületté vált. De a térség nemcsak ebből a szempontból került célkeresztbe. A másik fő feladat a gyerekek jogainak védelme lett. Csak hogy néhány konkrét esetet említsünk: Guatemalában a kormánnyal együtt hamarosan elindít több programot a gyerekek jogainak fejlesztéséért. A *National Plan of Action* (2004–2015) a gyerekek védelmét veszi célba, míg a *Food and Nutritional Security Secretariat* a gyerekek alultápláltsága ellen veszi fel a harcot.<sup>24</sup> Barbadosban az *Organization of Eastern Caribbean States* javítani akarja a gyerekek védelmének minőségét és az ifjúsággal szembeni igazságosságot.<sup>25</sup> Mexikóban az UNICEF egy hosszabb ideig tartó programmal támogatja a gyerekek jogainak védelmét a *Law on the Protection of Child and Adolescent Rights* használatával.<sup>26</sup> A program egy különleges védelmet biztosít a gyerekek jogainak, javítja az életkörülményeiket és az alapoktatásukat. Paraguayban a *Code on Children and Adolescents* program szintén a gyerekek jogaira fókuszál, különösen nemzeti szinten.<sup>27</sup>



GONDOSKODÁS A  
CSECSEMŐRŐL EGY  
BOLÍVIAI INDIÁN  
TÖRZSBEN

## A gyermekkereskedelem problémája

Ugyan a témával kapcsolatos legfrissebb UNICEF dokumentumban<sup>28</sup> jó áttekintést kapunk a gyerekek helyzetéről, de a gyermekkereskedelem problémájáról nem ad tájékoztatást. Sajnos, minden erőfeszítés ellenére a gyermekek jogait nem sikerült eddig maradék nélkül

garantálni sem Latin-Amerikában, sem a világ más régióiban. Ennek kapcsán az egyik nyilvánvaló probléma, a továbbra is virágzó latin-amerikai gyermekkereskedelem ténye. Főleg észak-amerikai házaspárok – de kisebb mértékben európaiak is – gyermekeket fogadnak örökbe egyre növekvő számban Dél-Amerika több országából (leszámítva Argentínát, Uruguayt és Venezuelát). Közép-Amerika kisebb államait és a karib-tengeri szigeteket viszont ritkábban keresik föl az effajta célokkal érkező külföldiek. Egyrészt, azért választják a szegényebb, déli országokból történő örökbefogadást, mivel az USA-ban és más fejlett államokban jogi szempontból nagyon nehéz örökbe fogadni gyermekeket, és ha mégis vállalják a hosszú procedúrát, még számolniuk kell azokkal a kritériumokkal is, amelyeket a helyi jogrendszer támaszt számukra. Másrészt, az elnyúló gyámsági folyamatot egyre több házaspár úgy kerüli meg, hogy kihasználják Latin-Amerika „közelségét”, és az ottani emberek nyomorúságos életkörülményeit. Tudják, hogy az ott élő embereknek szükségük van a pénzre, így mindkét fél „jól jár”. A déliek gyorsan és sok pénzhez jutnak, az északiak, pedig kijátszva a hatóságokat az USA-ba már érvényes örökbefogadási papírokkal térnek vissza, és ott már könnyen megoldják a gyermek orvosi ellátását, iskoláztatását stb. A klasszikus “származási országok” – Kolumbia, Peru, Bolívia, Chile és Ecuador – mellett évek óta Brazília is egyre inkább az érdeklődés középpontjába került. Bár Brazília hivatalosan nem közvetít gyermekeket örökbefogadás céljából olyan külföldiek részére, akik nem éltek ott legalább három évet, mégis Nyugat-Európában és Észak-Amerikában gyors ütemben szaporodik a brazil gyermekek száma anélkül, hogy az örökbefogadó szülőknek csak az egyike is néhány napnál vagy hétnél tovább tartózkodott volna az országban. Az efféle üzelmek általában csak a véletlen folytán kerülnek napfényre. A gyerekek szervezett közvetítőhálózaton keresztül jutnak Európába és az USA-ba, s az ügyfeleknek az egész vállalkozás alatt pontos viselkedési útmutatók szerint kell eljárniuk. A brazil gyermekek iránti növekvő kereslet egyik oka az a tény, hogy közülük többeknek világos a bőriük, mi több, szőke a hajuk. Ilyen esetekben sokkal kevésbé merül föl a gyanú külhoni születésüket illetően, mint mondjuk a sötét bőrű indián származású gyermekeknél, akiket leginkább kínálnak örökbefogadásra a dél-amerikai államokban. Az ecuadori fővárosban, Quitóban első alkalommal 1981-ben lepleztek le gyermekkereskedelmi hálózatot, amelyet egy olasz nő működtetett helybéli orvosokkal, ápolónőkkel és szociális munkásokkal szövetkezve. Összekötőjük egy észak-olaszországi ügyvéd volt, aki innen közvetítette ki a gyerekeket. Csak mikor két általuk ’eladott’ ecuadori gyereket nevelőszülei bántalmaztak és erre fölfigyelt az olasz gyámhatóság, akkor lepleződött le a hálózat. A gyermekek nagy részét egyenesen az üzletben részt vállaló kórházak születéséről rabolták el és vitték hamis papírokkal Európába.<sup>29</sup>

## A gyermekszegénység Latin-Amerikában

Latin-Amerikában és a Karib-térségben a szegénység főleg a vidéki zónákban és a megavárosok külkerületeiben terjedt el.<sup>30</sup> A jövedelmek eloszlása a térségben nagyon egyenlőtlen. Az 1999-2004-ig terjedő időszakban a legmagasabb bevétellel rendelkező háztartások 20%-a rendelkezik a térség bevételeinek 56%-ával.<sup>31</sup> Ellentétben a lakosság legszegényebb 40%-ával, akik a jövedelmek mindössze 12%-át birtokolják.<sup>32</sup> 2006-ban az összlakosság 19%-a él napi kevesebb mint 1 \$-ból.<sup>33</sup> UNICEF kutatások arról adnak tájékoztatást 1999 és 2001-es intervallumban, hogy Bolíviában az öt és tizennégy év közötti gyermekek 21%-a



ADOMÁNYOSZTÁS  
GUETEMALAI INDIÁNOK  
KÖRÉBEN

dolgozott, Kolumbiában pedig 5%-uk.<sup>34</sup> Az elszegényedett társadalom számos betegségnek és veszélynek van kitéve, a gyerekek védtelenül nőnek fel, és sok esetben az utcára kerülnek, ahol teljesen kiszolgáltatott az életük. A városokban ezek a gyerekek sokszor a szeméttelen 'keresnek védelmet', kutatnak élelmiszer után...<sup>35</sup> Az utcagyerekek problémájáról részletes képet kapunk KOVÁCS Marian (2008) jelen kötetben olvasható tanulmányából.<sup>36</sup> A gyermek szegénység az OECD országok közül Mexikóban a késői 1980-as évektől a korai 1990-es évekig 24.7% volt. Ám ez csak tovább romlott az évek során. A késői 1990-es évektől a korai 2000-es évekig 27.0%-ra nőtt. Ezzel az OECD országok közül Mexikóban a legmagasabb a gyermekszegénység. És a GDP-ből mindösszesen 2%-ot fordítanak szociális fejlesztésekre, melyekkel ezen a krízisen tudnának segíteni.<sup>37</sup>

## A gyermekek egészségügyi helyzete

Latin-Amerikában és a Karib-térségben a legnagyobb az urbanizációs szint a világon. A hatalmas megavárosokban az emberek nagy része a külváros bágodkerületeibe kényszerül, ahol még a legalapvetőbb higiéniai feltételek sincsenek meg. Ezeknek hiányában a gyerekek vannak leginkább kitéve a betegségeknek. Az egészségtelen, rendszertelen táplálkozás és az éhínségek következtében 1995 és 2002 között a hat hónapos korukig kizárólag anyatején élő babák aránya Trinidad és Tobago-ban 2%, Haitiben 24%, Panamában 25%, Ecuadorban 29%, Kolumbiában 32%, Mexikóban 38%, Bolíviában 39%. Összesített felmérések alapján ez Latin- Amerikában és a Karib-térségben 38%.<sup>38</sup> Sok esetben még tiszta vízhez sem jutnak. Főleg a vidéki térségekben nem jutnak az emberek ilyen szolgáltatáshoz; Bolíviában a lakosság 83%-a, Ecuadorban 85%, Brazíliában 87%, Haitin 46%, Mexikóban 88%, Peruban

80%.<sup>39</sup> A tizennyolc év alatti gyerekek körében a teljes latin-amerikai gyermek populáció 21%-a nem részesül rendszeres jogi védelemben, 16% nem él higiénikusan, 7% szenved súlyos és halálos betegségben, melyeket pénz híján képtelenek a családok gyógyíttatni.<sup>40</sup> A Millenniumi Fejlesztési Célok, térségre vonatkozó programja célul tűzte ki a rendkívüli szegénység és éhínség megszüntetését, az édesanyák egészségi állapotának javítását és felveszi a harcot az AIDS-szel és más betegségekkel szemben. Ennek ellenére 2007-ben 1.600.000 felnőtt és gyermek élt HIV fertőzéssel Latin-Amerikában, ez év folyamán 100.000 új fertőzöttet regisztráltak, és eddig összesen 58.000-en haltak meg AIDS-ben.<sup>41</sup> 2005-ben Haitiben 17.000 olyan gyermek élt HIV fertőzéssel, akik még nem érték el 14. életévüket.<sup>42</sup> Bolíviában az egészség, a táplálkozás és a korai gyermekévek fejlesztésére létrehozott programok segítenek javítani a gyerekek életkörülményein.<sup>43</sup> Brazíliában az UNICEF és a kormány létrehozott egy kampányt, *Unite for Children Unite Against AIDS* néven, hogy segítsék a HIV fertőzött anyák és gyerekek életét.<sup>44</sup> Venezuelában az UNICEF létrehozott egy programot (*National Identity Programme*), melynek célja a kórházak újszülött osztályainak fejlesztése.<sup>45</sup> Barbadosban az UNICEF regionális *Health and Family Life Education* programja a HIV fertőzéssel és az AIDS-szel kapcsolatban létfontosságú információkkal szolgál a fiataloknak.<sup>46</sup>

## A gyermekhalandóság Latin-Amerikában

Gyermekhalandóság szempontjából sem áll jobban a térség, hiszen azok a leányanyák, akik tizenévesen szülik meg gyermekeiket nem tudnak rendszeresen gondoskodni a kicsikről, vagy azok a nők, akik HIV fertőzöttek vagy AIDS-esek, sem tudják úgy ellátni őket, ahogy a babáknak szükségük lenne rá. Tiszta ivóvíz, alapvető higiénia és tiszta lakhely híján a gyermekek túlélési esélyei igen csökkennek. 1960 óta az öt év alatti halálozások száma javuló tendenciát mutat. 1960-ban ezer gyermek közül 150 halt meg öt éves kora előtt, míg 2005-ben „már csak” 50. De ha a legszegényebb országokat nézzük, akkor sokkal rosszabb adatokat tapasztalhatunk: például Haitiben 1999-2006 között az összes gyerek 47%-a halt meg öt éves kora előtt, ugyanebben az időben Peruban a gyerekek 68%-a halt meg mielőtt elérte volna 5. életévét. 2002-es UNICEF adatok szerint a világon Bolíviában a 64. legmagasabb a gyermekhalandóság. Ugyanez Peruban a 86., Brazíliában a 93., Haitin a 37. És ez a következő években nemhogy javult volna, inkább csak romlott. Brazília például a 93. helyről előbbre csúszott hármat.<sup>47</sup> Ám a születéskor várható élettartam szempontjából sem áll jobban a térség. Haitiben 2004-es adatok szerint 49 év, Pápua Új-Guineában 57, Bolíviában pedig 64<sup>48</sup>. A fentebb említett Millenniumi Fejlesztési Célok program keretében az UNICEF próbál ezeknek a gyerekeknek segítséget és védelmet nyújtani.<sup>49</sup>

## Oktatás

Ezen kívül van egy másik nagyon fontos problémakör, amely megoldásra vár: a közoktatás kérdése. 1880 és 1920 között minden latin-amerikai országban, köztük Argentínában 1884-ben, Peruban 1895-ben, Chilében 1902-ben, Bolíviában 1907-ben, Mexikóban 1910-ben, meghirdették azt az oktatási törvényt, amely kötelezővé tette az elemi iskolát, előírta az állami oktatás ingyenességét.<sup>50</sup> Ennek ellenére még 1965-ben is 14,7 millió 7-14 éves gyerek

nem iratkozott be iskolába Latin- Amerikában.<sup>51</sup> Amikor az 1960-as évek második felétől lassulni kezdett az elemi iskola bővítése, még nemegyszer szinte egész tartományok voltak iskola nélkül, s nagyon sok gyerek írástudatlanságban nőtt fel. Latin- Amerikában 1970-ig az észak-amerikai fennhatóság alá tartozó Puerto Ricóban volt 8 osztályos a kötelező elemi oktatás. Argentínában 7, Kolumbiában 5, Brazíliában 4, illetve vidéken 3, a többi országban 6 osztályos volt az elemi iskola. Ez az oktatási struktúra, amelyben a középiskola legalább olyan időtartamú, vagy hosszabb, mint az elemi, annak az európai történelmi korszaknak felelt meg, amikor már szükségessé vált a közoktatás kiterjesztése, de csak szó szerinti értelemben vett elemi szinten. S ezt a korszakot idézi az országok elemi oktatásának tartalma, szelleme, ideológiája, módszertana is. 1970-ben s a következő években több országban átalakult az oktatás struktúrája. Chilében, Bolíviában és Haiti városi iskoláiban 8 évre, El Salvadorban 9 évre, Brazíliában 1973-tól 7 évre terjesztették ki a kötelező általános iskolát, csökkentve a középiskolai oktatás időtartamát.<sup>52</sup> 2001-ben Latin-Amerikában az első osztályt megkezdett gyerekek 74%-a fejezte be az általános iskolát.<sup>53</sup> Országoként vizsgálva a témával kapcsolatos adatokat, igen kedvezőtlen eredményeket találunk. Például Haitiben 2005-ben száz gyerekből hétnek van lehetősége internetet használni,<sup>54</sup> ami manapság elengedhetetlen ahhoz, hogy a fiatalok kellőképpen tájékozottak legyenek a nagyvilágról. Ugyanez az adat Paraguayban még ennél is rosszabb, ugyanis ott száz fiatalból mindössze háromnak van lehetősége ilyen eszközt használni.<sup>55</sup> Ugyanebben az országban nemcsak az internet, hanem a telefon elérhetőség is igen rossz. 2005-ben száz fiatal közül csupán harminchatnak volt lehetősége telefont használni.<sup>56</sup> Az iskoláztatás szempontjából sem áll jobban a térség. Guatemalában 2000-2006 között az első öt osztályt elvégzettek aránya 68%<sup>57</sup>; ugyanez az adat Bolíviában mindössze 50%.<sup>58</sup> Igaz, hogy az általános iskolába 60-70%-os arányban<sup>59</sup> (az egész latin-amerikai térséget vizsgálva) beiratják a gyerekeket, de innen, ha ki is kerülnek, ennél csak még kevesebb megy továbbtanulni. Pedig a továbbtanulás lenne az egyik nagyon fontos cél, annak érdekében, hogy később ezek a gyerekek normális életkörülményeket tudjanak a saját gyerekeiknek nyújtani. Guatemalában 2000-2006 között a végzett általános iskolásoknak csak 52%-a ment középiskolába,<sup>60</sup> Haitiben még ennél is kevesebben: csupán 19.5%,<sup>61</sup> hogy, csak a legalacsonyabb adatokat említsük.

Az UNICEF az oktatással kapcsolatban is sokat tesz a térségért. Bolíviában az *Indigenous Girls' Education* projekt 2000 lány számára épített leánykollégiumot, 1500 vidéki tanulónak könnyítette meg az iskolák elérhetőségét, ezzel kiküszöbölve a hosszú, többórás gyaloglásokat az intézményig. Számos iskolát diák-barátiabbá tettek azáltal, hogy a tanároknak tréningeket szerveztek, és új tanfelszerelést biztosítottak a diákok számára.<sup>62</sup> Chilében az Oktatási Minisztérium az UNICEF-fel együtt létrehozott egy programot, melynek keretében 1300 fogyatékos gyermeknek segítenek bejutni a helyi iskolákba. Ezeknek a gyerekeknek a többsége főleg rendkívüli szegénység miatt hagyta abba az iskolát, és ennek a mozgalomnak a segítségével tudták csak folytatni.<sup>63</sup> Guatemalában egy nemzeti fejlesztési cél keretében a kormány az UNICEF-fel együttműködve a *Becaton* program révén próbál minél több gyermek számára elérhető oktatást szervezni. Egy klasszikus alpműveltséget próbál biztosítani a legszegényebb gyerekeknek.<sup>64</sup> A *Punkukumata Kichaspa* egy Peruban működő UNICEF program. A projektet (angolul: *Opening Doors for Girls' Education*) az UNICEF kezdeményezésére 1999 októberében alapították, és célja a lányokat is iskolába juttatni, és a jogaikat védeni. Próbálják „megtanítani” az ott élő embereknek, hogy mindannyiuknak van kötelessége, és mindenki képes formálni a törvényeket: a szülők, a közösség, a nemzeti

és helyi kormányzat, a nemzetközi ügynökségek. Mindenki egy értékes szerepet játszik ebben a rendszerben, és megosztják a közös felelősséget is, hogy *Cochas*ban minden gyerek iskolába járasson. De a *Punkukunata Kichaspa* több mint egy egyszerű mozgalom, mely hozzásegíti a lányokat az iskola hozzáférhetőségéhez. Ők az otthon és a közösség feltételeire is fókuszálnak, hogy lehetővé tegyék a lányoknak is, ugyanúgy, mint a fiúknak a rendszeres iskolába járást; elérjék az oktatás egy biztos szintjét; és hogy a tanuláshoz szükséges különleges felszereléseket megszerezzék.<sup>65</sup> Ám az UNICEF-en kívül még más szervezetek is támogatják az oktatást Latin-Amerikában és a Karib-térségben.<sup>66</sup>

Amikor a gyerekek tanulási lehetőségeit vizsgáljuk Latin-Amerikában, fontos a lányok és a fiúk helyzetét külön elemezni. Ennek az a fő oka, hogy a lányokat sokkal kisebb arányban íratják be iskolába, viszont azok a lányok, akiknek megadatott ez a lehetőség jobb eredménnyel végeznek, mint a fiúk.

### *A lányok tanulási lehetőségei*

A tanulás mindenkinek alapvető emberi joga. Ez egy egyszerű tény a nyugati civilizációban,<sup>67</sup> de az UNICEF az egyik legfontosabb feladatának tekinti ezt más civilizációkban is alapvető emberi jogként elfogadtatni és egyre több lányt hozzásegíteni a tanuláshoz. Ez azt jelenti, hogy lehet bármilyen szegény a lány családja, lehet bármilyen kétségbeejtő az ország helyzete, nem szabad eltüntetni a lányokat sem az iskolától. Az oktatás megmenti és fejleszti a lányok és nők életét. Ez nagyobb kontrollt enged a saját életük felett és megnyitja őket olyan képességekre, amelyekkel könnyebben beilleszkednek a társadalomba. Ez lehetővé teszi számukra, hogy döntéseket hozzanak a saját életükről, és hatással legyenek a családjukra. A nők részvétele és hatása a kormányzatban, a családokban és a közösségekben mindenkinek csak a hasznára válik. Ez igazságosabb fejlesztésekhez, erősebb családokhoz, jobb szolgáltatásokhoz és a gyerekek jobb egészségi állapotához vezet. Néhányat említünk a lányok oktatásának számos hosszú távú előnyei közül: fokozott gazdasági fejlődés; oktatás a következő generációkért; egészségesebb családok. Kormányzati felmérések alapján Latin-Amerikában 1990 és 2000 között az iskolába beíratott gyerekek 80%-a fejezte be az általános iskolát; 1995 és 1999 között pedig 77% fejezte be az általános iskola 5. osztályát.<sup>68</sup> Az UNICEF kitzúzte céljai közé ennek a statisztikának a javítását 2015-ig 100%-ra. Latin-Amerikában és a Karib-térségben a lányok taníttatásával kapcsolatos probléma titkolt krízis. Amióta nő a beíratott és iskolába járó lányok aránya, azóta az 'illetékesek' nem gondként foglalkoznak ezzel a kérdéssel. Ugyanakkor vannak olyan jelentések, melyek arról számolnak be, hogy nő azon lányoknak a száma, akik abbahagyják az iskolát, különösen a vidéki területeken, mert a család egyszerűen nem tudja tovább fizetni minden gyereknek az iskoláztatását és a lányokra nagyobb szükség van otthon a házimunkákban, mint a fiúkra. Ez arra figyelmeztet, hogy ez a súlyos probléma továbbra is létezik.<sup>69</sup>

### *Fiúk tanulási helyzete*

És mi a helyzet a fiúkkal? Latin-Amerikában és a Karib-térségben a fiúk magasabb számban felelnek az iskolában és alacsonyabb a tudományos teljesítményük, mint a lányoknak, és néhány országban magasabb a rendszeres igazolatlan hiányzásuk. Brazíliában, 1996-ban egy felmérés alapján a férfiak átlagosan 5.7 évig jártak hivatalosan iskolába, míg a nők 6.0





A FAVELLÁK SZÉPSÉGEI  
RIO DE JANEIRÓBAN

évig. Az egész latin-amerikai térséget vizsgálva a nemi egyenlőtlenség már a tíz éves gyerekek körében megmutatkozik, amikor is a fiúk magasabb számban hagyják el az iskolát, mint a lányok. A 15 és 17 év közötti fiúk 19.2%-a hagyja abba teljesen a tanulást, míg a lányoknál ugyanez az adat ugyanebben az időszakban mindössze 8.5%. A Karib-térségben a kormányzatok egyre inkább tudatában vannak annak, hogy a fiúk és a fiatal férfiak egyre nagyobb mértékben eltávolodnak az iskolától, abban az esetben, ha szegény társadalmi és/vagy gazdasági háttérrel rendelkeznek. Van néhány olyan szervezet, akik főleg az ilyen fiatal fiúkon szeretnének segíteni, mint a *Youth Empowerment and Skills Training* program a Bahamákon, vagy az *Uplifting Adolescents Project* Jamaicán.<sup>70</sup>

Ám az UNICEF szerint a következő reformok megoldásként szolgálhatnának az oktatás területén jelentkező bizonyos problémákra: az osztálytermeket gyerek-centrikusabbá és a nemekre érzékenyebbé kellene átalakítani; a pedagógusokat jobban meg kellene becsülni; reklámozni kellene az egészséges életmódot és a sportolás fontosságát az iskolában; a tanórákat rugalmasabbá kellene tenni; az oktatást a helyi nyelven kellene megszervezni; fejleszteni kellene az alternatív oktatást a lányok számára; több iskolát kellene építeni, közelebb a gyerekek otthonához; a gyermekek biztonságát az iskolában biztosítani; tiszta vizet és vizesblokkot kellene biztosítani a gyermekek és a tanítók részére egyaránt.<sup>71</sup>

## Nemek közötti egyenlőség Latin-Amerikában

Amerika és Európa országai törvényekkel biztosítják ugyan a két nem egyenlő jogait és tiltják a nemi alapú diszkriminációt, ám világunk fejlődő régióiban a nők még mindig

nagyobb arányban szenvednek hátrányt a férfiakhoz képest. A fejlődő országokban számos olyan jogsértés tapasztalható, ami a nőket érinti. Nem egyszerű problémával állunk szemben, mert ezek a szokások mind az ott élők kultúrájának sajátosságai.<sup>72</sup> Ez a problémakör Latin-Amerikában is súlyos gondot jelent.<sup>73</sup> A nők helyzetében az elmúlt évtizedekben bekövetkezett előrelépés ellenére, több millió kislány és nő életét árnyékolja be a megkülönböztetés és a szegénység. Jobban fenyegeti őket az AIDS veszélye, továbbá a nők ugyanazért a munkáért a legtöbb helyen kevesebbet kapnak. Nők milliói szenvednek el fizikai és szexuális erőszakot. A diszkrimináció következtében kevesebb lány tanulhat. Minden ötödik kislány, akit egy fejlődő országban iskolába iratnak, kimarad, mielőtt befejezné az első négy osztályt. A nők iskolai végzettsége összefügg a gyermekek életben maradási esélyének javulásával - állapítja meg az UNICEF 60. évfordulóján kiadott jelentés.<sup>74</sup> Ennek a súlyos krízishelyzetnek a javítására tett erőfeszítéseket már a gyereknevelésben el kellene kezdeni. Ha minden kislányt és kisfiút arra nevelnénk a szülei, hogy minden gyerek, minden ember egyenlő, nemtől, vallástól, színtől függetlenül, akkor ezt a problémát már a gyökereinél el lehetne fojtani. Ám mivel ez sajnos nem így történik, ezért az írástudatlan nők gyakran életük végéig nyomorognak. Az UNICEF ennek a problémának a javítására hozta létre a *United Nations Girls' Education Initiative* (UNGEI) programot, mely egy globális kapcsolatot hoz létre a fejlett és a fejlődő országok között a nemi megkülönböztetéstől mentes oktatásért.<sup>75</sup> A fentebb említett *Punkukunata Kichaspa* UNICEF program is a lányok egyenlő oktatási esélyeiért harcol.

## Zárszó

Tanulmányunk, egy lehetséges megközelítése annak a komplex probléma sornak, amely a latin-amerikai gyermekekkel kapcsolatban merül fel a XX-XXI. század fordulóján. Munkánk célja elsősorban a figyelem felkeltés volt, és a Latin-Amerika jövőjét meghatározó kulcsfontosságú probléma – tudniillik a gyermekek helyzetének problémájának – továbbgondolása, lehetőségeinkhez mérten, és a rendelkezésre álló forrásmunkák alapján.

### JEGYZETEK

- 1 A szerző a PPKE nemzetközi kapcsolatok szak hallgatója.
- 2 <http://www.freeweb.hu/eszmelet/49/zimmermann49.html>
- 3 Simai Mihály akadémikus beszéde. UNICEF Magyar Bizottság Közgyűlése, 2004, [www.unicef.hu](http://www.unicef.hu)
- 4 SIMAI MIHÁLY: *A XXI. század főbb kihívásai és a gyermekek jövője*. 2004. [www.unicef.hu](http://www.unicef.hu)
- 5 Ezt a számadatot erősíti az öt évnél fiatalabb gyerekek elhalálzásának folyamatos csökkenése 1960 óta. Lásd in *Estado de la Infancia en América Latina y el Caribe 2008*. Ciudad de Panamá, Panamá. Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia (UNICEF) 8. oldalon található táblázata.
- 6 SIMAI MIHÁLY: *A XXI. század főbb kihívásai és a gyermekek jövője*. 2004. [www.unicef.hu](http://www.unicef.hu)
- 7 SIMAI MIHÁLY: *A XXI. század főbb kihívásai és a gyermekek jövője*. 2004. [www.unicef.hu](http://www.unicef.hu)
- 8 Részletesebb információt ezzel kapcsolatban lásd in Norte-Sur, La fábrica de la pobreza. Madrid, 1997, Editorial Popular, 16–17.
- 9 SIMAI MIHÁLY: *A XXI. század főbb kihívásai és a gyermekek jövője*. 2004. [www.unicef.hu](http://www.unicef.hu)
- 10 A dokumentum 2000-ben született az ENSZ Csúcstalálkozásán lásd bővebben in.: *Estado*

- Mundial de la Infancia 2005*. New York , 2004, Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia (UNICEF). 17-18. Az ODM rövidítés: Objetivos de Desarrollo del Milenio.
- 11 MOLNÁR GÁBOR: Latin-Amerika gazdaság és politika története. Előadás, PPKE. Piliscsaba, 2008. ua. UNICEF 2006-os adata pontosan 559 milliőről beszél (a valós adat e körül mozog) [www.unicef.com](http://www.unicef.com)
- 12 A konkrét okokat lásd KOVÁCS MARIAN: Utcagyerekek Latin-Amerikában. *Belvedere Meridionale* 2008. 7-8 sz.
- 13 ÚJHÁZY, KOLOS: Peru, Földünk koldusszegény kincsestára. *Földgömb* 2000. január. 8.
- 14 MOLNÁR GÁBOR: Latin-Amerika gazdaság és politika története. Előadás, PPKE. Piliscsaba, 2008.
- 15 [www.unicef.com](http://www.unicef.com)
- 16 [www.unicef.com](http://www.unicef.com)
- 17 Gyermek jogainak egyezménye. Preambulum. UNICEF, 1989. nov. 20. 1.
- 18 A XIX. századtól beszélhetünk erről.
- 19 1920-ban Genfben költözött, ahol létrehozta a *Save the Children International Union*ot, ami később felvette a *Unión Internacional de Protección de la Infancia* nevet. In.: *Estado Mundial de la Infancia 2005*. New York , 2004, Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia (UNICEF).
- 20 *Ibidem.*: 12.
- 21 HORVÁTH ZOLTÁN: *A nemzetközi szervezetek kislexikona. Az ENSZ szakosított és kapcsolódó intézményei*. Budapest, 2006, HVG.
- 22 Ezzel kapcsolatban, pedagógiai szempontból, noha nem az ENSZ égisze alatt, lásd például: FREIRE, PAULO: *Pedagogia del Oprimido*. Santafé de Bogotá (Colombia), 1967, Ed. America Latina.
- 23 1999. november végén világszerzte kettős jubileumot ünnepeltünk: A gyermek jogairól szóló ENSZ-nyilatkozat elfogadásának 40. éves évfordulóját, valamint A gyermek jogairól szóló ENSZ-egyezmény elfogadásának 10. évfordulóját. Az ENSZ- Közgyűlés az 1979-es évet nemzetközi gyermekévként nyilvánította, amelynek során azok az eszmék, amelyeken a Nyilatkozat alapszik, ismételten megerősítést nyertek. Az 1989. november 20-án elfogadott gyermekjogi Egyezmény az első nemzetközi jogi eszköz, amely összefoglalja azokat a jogokat, amelyek minden gyermeket megilletnek, és ezeket kötelező jogi normákként fogalmazza meg a világszervezet tagjai számára. Az Egyezmény 1990. szeptember 2-án lépett hatályba és 191 ország az aláírója (az akkor létező 194 ország közül), ami azt jelenti, hogy egyike a világ legtöbb országa közül elfogadott nemzetközi egyezménynek. HORVÁTH ZOLTÁN: *A nemzetközi szervezetek kislexikona. Az ENSZ szakosított és kapcsolódó intézményei*. Budapest, 2006, HVG.
- 24 [www.unicef.com](http://www.unicef.com)
- 25 [www.unicef.com](http://www.unicef.com)
- 26 [www.unicef.com](http://www.unicef.com)
- 27 [www.unicef.com](http://www.unicef.com)
- 28 The state of Latin American and Caribbean children 2008, [http://www.unicef.org/publications/index\\_45087.html](http://www.unicef.org/publications/index_45087.html)
- 29 <http://www.freeweb.hu/eszmelet/49/zimmermann49.html>
- 30 [http://www.unicef.org/lac/SOLAC\\_2008\\_LoRes\\_PDF\\_EN\\_USLetter\\_04112008.pdf](http://www.unicef.org/lac/SOLAC_2008_LoRes_PDF_EN_USLetter_04112008.pdf)
- 31 [http://www.unicef.org/lac/SOLAC\\_2008\\_LoRes\\_PDF\\_EN\\_USLetter\\_04112008.pdf](http://www.unicef.org/lac/SOLAC_2008_LoRes_PDF_EN_USLetter_04112008.pdf)
- 32 [http://www.unicef.org/lac/SOLAC\\_2008\\_LoRes\\_PDF\\_EN\\_USLetter\\_04112008.pdf](http://www.unicef.org/lac/SOLAC_2008_LoRes_PDF_EN_USLetter_04112008.pdf)
- 33 [http://www.unicef.org/lac/SOLAC\\_2008\\_LoRes\\_PDF\\_EN\\_USLetter\\_04112008.pdf](http://www.unicef.org/lac/SOLAC_2008_LoRes_PDF_EN_USLetter_04112008.pdf)
- 34 The state of the world's children 2004. UNICEF
- 35 The state of the world's children 2005. UNICEF
- 36 Emellett MUSTÓ PÉTER: *Remény és kétség között Bogota utcáin* című kötetében is részletes

leírást kapunk az utcagyerekek helyzetéről.

- 37 The state of the world's children 2005. UNICEF  
 38 The state of the world's children 2004. UNICEF  
 39 The state of the world's children 2005. UNICEF  
 40 The state of the world's children 2005. UNICEF  
 41 [http://www.unicef.org/lac/SOLAC\\_2008\\_LoRes\\_PDF\\_EN\\_USLetter\\_04112008.pdf](http://www.unicef.org/lac/SOLAC_2008_LoRes_PDF_EN_USLetter_04112008.pdf)  
 42 [http://www.unicef.org/publications/files/The\\_State\\_of\\_the\\_Worlds\\_Children\\_2008.pdf](http://www.unicef.org/publications/files/The_State_of_the_Worlds_Children_2008.pdf)  
 43 [http://www.unicef.org/infobycountry/bolivia\\_1866.html](http://www.unicef.org/infobycountry/bolivia_1866.html)  
 44 [http://www.unicef.org/infobycountry/brazil\\_1914.html](http://www.unicef.org/infobycountry/brazil_1914.html)  
 45 [http://www.unicef.org/infobycountry/venezuela\\_27098.html](http://www.unicef.org/infobycountry/venezuela_27098.html)  
 46 [http://www.unicef.org/infobycountry/barbados\\_1094.html](http://www.unicef.org/infobycountry/barbados_1094.html)  
 47 The state of the world's children 2004, UNICEF  
 48 The state of the world's children 2005, UNICEF  
 49 [http://www.unicef.org/lac/SOLAC\\_2008\\_LoRes\\_PDF\\_EN\\_USLetter\\_04112008.pdf](http://www.unicef.org/lac/SOLAC_2008_LoRes_PDF_EN_USLetter_04112008.pdf)  
 50 BENKÓ JUDIT: *Latin-Amerika kulturális fejlődése*. Budapest, 1978, Kossuth Könyvkiadó.  
 51 Ibidem.  
 52 Ibidem.  
 53 <http://www.freeweb.hu/eszmelet/49/zimmermann49.html>  
 54 [http://www.unicef.org/infobycountry/haiti\\_statistics.html](http://www.unicef.org/infobycountry/haiti_statistics.html)  
 55 [http://www.unicef.org/infobycountry/paraguay\\_statistics.html](http://www.unicef.org/infobycountry/paraguay_statistics.html)  
 56 [http://www.unicef.org/infobycountry/paraguay\\_statistics.html](http://www.unicef.org/infobycountry/paraguay_statistics.html)  
 57 [http://www.unicef.org/infobycountry/guatemala\\_statistics.html](http://www.unicef.org/infobycountry/guatemala_statistics.html)  
 58 [http://www.unicef.org/infobycountry/bolivia\\_statistics.html](http://www.unicef.org/infobycountry/bolivia_statistics.html)  
 59 The state of the world's children 2005, UNICEF  
 60 [http://www.unicef.org/infobycountry/guatemala\\_statistics.html](http://www.unicef.org/infobycountry/guatemala_statistics.html)  
 61 [http://www.unicef.org/infobycountry/haiti\\_statistics.html](http://www.unicef.org/infobycountry/haiti_statistics.html)  
 62 [http://www.unicef.org/infobycountry/bolivia\\_1866.html](http://www.unicef.org/infobycountry/bolivia_1866.html)  
 63 [http://www.unicef.org/infobycountry/chile\\_2489.html](http://www.unicef.org/infobycountry/chile_2489.html)  
 64 <http://www.unicef.org/infobycountry/guatemala.html>  
 65 The state of the world's children 2004. UNICEF. 9–10.  
 66 Ilyen például az Adveniat, Európa legnagyobb latin-amerikai segélyszervezete az Adveniat. A püspöki szervezetet 1961-ben alapították. Azóta több mint 2,1 milliárd euróval segítette a térséget. Az egyház a Németországból származó pénzzel a szegényeket, üldözötteket, gyerekeket támogatja. Évente 3400 projektet, mozgalmat hoz létre, hogy könnyebbé tegye ezeknek az embereknek az életét. Egyik támogatott projektjük Kolumbia fővárosában található. Részletesen lásd MOLNÁR GÁBOR: *Dél-Amerika fényei*. Szeged, 2008, Lectum Kiadó. Adveniat lásd [www.adveniat.de/kindersalta.html](http://www.adveniat.de/kindersalta.html).  
 67 A nyugati civilizáció fogalmát a huntingtoni értelemben vesszük alapul, lásd in.: HUNTINGTON, SAMUEL: *El Choque de las civilizaciones y la reconfiguración del orden mundial*. 1997, Ed. Paidós, España.  
 68 [www.unicef.com](http://www.unicef.com)  
 69 The state of the world's children 2005, UNICEF  
 70 The state of the world's children 2005, UNICEF  
 71 The state of the world's children 2006, UNICEF  
 72 <http://www.globalance.hu/node/41>  
 73 Lásd *machismo* jelensége: férfi dominancia.  
 74 <http://www.unicef.hu/sajto-kozlemeny.jsp>  
 75 [http://www.unicef.org/girlseducation/index\\_44865.html](http://www.unicef.org/girlseducation/index_44865.html)

## FORRÁSOK

- BENKŐ JUDIT: *Latin- Amerika kulturális fejlődése*. Budapest, 1978, Kossuth Könyvkiadó.
- Estado de la Infancia en América Latina y el Caribe 2008*. Ciudad de Panamá, Panamá. Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia (UNICEF)
- Estado Mundial de la Infancia 2005*. New York , 2004, Fondo de las Naciones Unidas para la Infancia (UNICEF).
- Norte-Sur, La fábrica de la pobreza. Madrid, 1997, Editorial Popular.
- The state of the world's children 2006. UNICEF.
- The state of the world's children 2005. UNICEF.
- The state of the world's children 2004. UNICEF.
- The state of Latin American and Caribbean children 2008.
- MOLNÁR GÁBOR: Latin-Amerika története In: *Világföldrajz*. Főszerk.: Tóth József., Budapest, 2008, Akadémiai Kiadó. (megjelenés alatt)
- SIMAI MIHÁLY: *A XXI. század főbb kihívásai és a gyermekek jövője*. 2004, www.unicef.hu.
- HORVÁTH ZOLTÁN: *A nemzetközi szervezetek kislexikona. Az ENSZ szakosított és kapcsolódó intézményei*. Budapest, 2006, HVG.
- HUNTINGTON, SAMUEL: *El Choque de las civilizaciones y la reconfiguración del orden mundial*. 1997, Ed. Paidós, España.
- ÚJHÁZY, KOLOS: Peru, Földünk koldusszegény kincsestára. *Földgömb* 2000. január.
- MOLNÁR GÁBOR: *Dél-Amerika fényei*. Szeged, 2008, Lectum Kiadó.
- 2.www.adveniat.de/kindersalta.html
- MOLNÁR GÁBOR: Latin-Amerika gazdaság és politika története. Előadás, PPKE. Piliscsaba, 2008.
- SIMAI MIHÁLY: *Az ENSZ és a világproblémák*. Budapest, 1977, Kossuth.

## FELHASZNÁLT WEB-OLDALAK

- <http://www.freeweb.hu/eszmelet/49/zimmermann49.html> (2008)
- <http://www.unicef.hu> (2008)
- <http://www.unicef.com> (2008)

## Varasd vármegye története



### A megye fekvése

Varasd vármegye a mai Horvátország területén fekszik. A Szent Korona fennhatósága alól az 1920. június 4-én Trianonban aláírt békediktátum következtében került ki, amikor a Magyar Királysággal perszonálunióban lévő Horvátország az újonnan alakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyság részévé vált. Ezúttal a megye elcsatolás előtti állapotát és történetét szeretnénk bemutatni.



### A megye állapota

A délszláv államhoz történő elcsatolás előtt a megye területe 2440 km<sup>2</sup>-t tett ki. Székhelye Varasd város 13398 lakossal (1910). A város jelentőséget mutatja, hogy a tartományi gyűléseket – congregatio – Zággráb mellett olykor itt hívták össze, illetve a város volt a török elleni védelemre létrehozott szlavóniai (1578 vend-bajcsavári, majd a XVII. században vend-petrinjai) főkapitányság, illetve a pozsareváci (1718) béke után felállított vendvidéki katonai parancsnokság – később főhadparancsnokság – székhelye. A városban tanított papnövendékeket Szentmártonyi Ignác jezsuita szerzetes 1777–1793 között. Az 1718-ban nemesi családban született Szentmártonyi 1735-ben lépett be a jezsuita rendbe. Az újoncévek után a rendfőnök V. János portugál uralkodó kívánságára Brazíliába küldte, ahol udvari csillagászként a spanyol-portu-

gál határ kijelölésével foglalkozott. 1761-ben bebörtönözték. 1777-es szabadulása után haláláig Varasdon dolgozott.

A nagyjából hegyes-dombos vidék legmagasabb része az Ivanščina-hegység 1061 méteres magasságával.

Vizei a Dráva és a Száva vízgyűjtő területéhez tartoznak. Termőterületének nagyobb része erdő (91 247 hektár), illetve szántó (89 598 hektár), kisebb része rét (30 354 hektár) és legelő (21 783 hektár). Ezenkívül kert és szőlőművelés folyt a megyében. Legfontosabb terménye a

kukorica, de kis mennyiségben búza, rozs, árpa, zab is előfordul. Jelentős a bor és gyümölcsstermesztés: főleg szilva. Állatállományának legjelentősebb részét kitevő szarvasmarha (111 438 darab) és sertés (127 907) állomány mellett 14 782 lovat és elenyésző számú szamarat, kecskét és juhot találunk. Jelentős a kőszén- és márványbányászata. Földjében gyógyvíz található, erre alapozódik Varasdeplince fürdőkkultúrája. 1783-ban jelent meg a megye orvosának, La Langue János műve, az első magyar gyógyvizekkel foglalkozó könyv: „A magyar országi orvosvizekről, és a betegségekben azokkal való élésnek szabott módjairól a szegényeknek kedvéért” címen. A sör elterjedésével és a házifőzés helyébe lépő hivatásos sörfőzők terjedésével a XIX. század első feléig 23 serfőzőcég kapott privilégiumot a Magyar Királyság területén, köztük a megyeszékhely, Varasd céhe 1824-ben.

Az elmaradott kulturális viszonyokat jelzi, hogy a zömében horvát lakosság (1910-



VÁRASD VÁRMEGYE TÉRKÉPE A GÖNCZY-KOGUTOWICZ-FÉLE MEGYEATLASZBAN  
(FORRÁS: WIKIPEDIA)



ben a 293 612 fős lakosságból horvát nemzetiségű 288 536) 47,7%-a tudott írni-olvasni: ekkor a megyében összesen csak 110 iskolát találhatunk. A lakosság főleg mezőgazdaságból él, az ipar kezdetleges színvonalon állott, különösen a háziipar volt jellemző. II. József uralkodása alatt az 1782-es bánsági kísérlet után a varasdi határőrvidéken területén próbálkoztak újra – szintén eredménytelenül – gyapottermesztéssel 1785-ben.

## A megye története

A vármegye neve 1181-ben fordul elő először III. Béla egyik oklevelében, melyben már utalást találhatunk a varasdi fürdőre. A vármegye örökös főispánjai a Bebek család tagjai voltak, egészen 1393-ig, amikor Zsigmond király Bebek Imrét megfosztotta ettől a címtől, majd később a megyét a Cilleieknek adta zálogba. A család 1456-os kihalása után a Cillei-birtokokat eladták a megyével együtt.

A megye a mohácsi vereség után Báthory István kezébe kerül, akitől az Ungnad családra szállt. Az Ungnad családtól házasság útján került 1607-ben Erdődy Tamás horvát bánhoz, a török ellen Sziszeknél vívott győztes csata hadvezéréhez a varasdi főispánság és a családnak ezt a címet sikerült megőriznie 1845-ig. Erdődy Tamás építtetett Klanjecnél az elavult Császárvár erőssége helyett egy új erődítményt. A Klanjectől délre felépített új erősség Újkastély néven vált ismertté. A kastélyt reneszánsz elvek alapján kezdték építeni, de sosem fejezték be. A XVIII. században átépítették, majd a XIX. század folyamán, a XX. század elejére (1925) kikerült az Erdődyek kezéből. Ettől kezdve folyamatosan romlott az állapota, egyes részeit építőanyagként környékbeliek hordták szét. A kastély nevezetes lakója volt és ott is halt meg 1861-ben Antun Mihanovich író, a „Lijepa naša domovina” kezdetű horvát himnusz szerzője. A háborúk és járványok sok szenvedést okoztak a vidéken. A Rákóczi-szabadságharc alatt, midőn



## Varasd vármegye híres szülöttje: P. Koncság Nándor SJ, a mexikói redukciók főfelügyelője

P. Koncság Nándor SJ (1703–1759) neve több formában is megjelenik a különböző magyar nyelvű lexikonokban és forrásművekben: *Consak*, *Konzak*, *Kunsági*, *Konsag*, vagy *Konschak*. Ez a változatosság összefügghet a Varasdon született későbbi jezsuita és kartográfus nemzeti hovatartozását érintő kérdésekkel. Vannak, akik horvát vagy magyar, esetleg szlavón, illetve szlovák, mások német származásáról beszélnek. Egyik jezsuita társa által írt levél arról számol be 1764-ben, hogy „*Consag magyar volt, bár Varasd megyében, Szlavóniában született*”. (Kalapis 2003) A magyar vonalat erősíti az a tény is – legalábbis a kulturális hovatartozás és a szocializáció szempontjából – hogy a család, a kis Nándor születése után nem sokkal Budára költözött, ahol az ifjú elemi iskolai tanulmányait is végezte.

Jezsuita pályafutása tizenhat évesen kezdődött, amikor 1719. október 22-én felvételt nyert a Jézus Társasága trencsényi noviciátusába. Később Grácban végezte tanulmányait, majd pappá szentelték. A rendelkezésünkre álló egyik forrás szerint, tanulmányai után Budára tért vissza, ahol tanárként dolgozott és csak egy spanyolországi kiképzés után indult Mexikóba (Lacza 2000) Egy másik forrás szerint, pappá szentelése után rögtön mexikói missziós munkára jelentkezett. (Kalapis, 2003) Az említett források budai működésének gyümölcsei között megemlíti 1728-ban megjelent verseskötetét, amelyet *Nagadia* címmel publikáltak.

A szerzetes végül (spanyolországi kiképzés után vagy anélkül) 1730-ban érkezett Mexikóba, ahol Kalifornia azon területein kezdett el dolgozni, ahol néhány évtizeddel korábban már P. Rátkay János SJ rendtársa is áldozatos lelképásztori munkát végzett. Koncság két redukciót alapított, 1745-ben *Nuestra Señora de los Dolores*t, majd 1751-ben *Santa Gertrudist*. Közben 1746-tól a *San Ignacio* redukció vezetésével bízták meg, ahol templomot építtetett (Kalapis 2003-ban megjelent munkája szerint kettőt is) és több mint félezer cochimies (vagy más források szerint *conchini*) indiánt

keresztelt meg. Két évtizedes kitarató munkája elismeréseként 1753-ban a mexikói redukciók felügyelőjévé nevezték ki. Ez a feladata további utazásokkal járt, hiszen egész Mexikó területét be kellett járni munkája részeként.

P. Koncság neve így nem csak, mint misszionárius maradt fenn az utókor számára. Kiváló földrajzi és kartográfiai ismereteivel kor természettudományos életének is kiemelkedő alakjává vált. Mint földrajzi felfedező feltárta Észak-Mexikó (Dél-Kalifornia) vidékeit: „...bejárta az arizonai sivatagot, a Colorado folyó völgyét, a mai Új-Mexikó tájait. Elkészítette ezeknek a vidékeknek pontos hegy- és vízrajzi térképét, s ezzel kiváltotta a korabeli szakkörök őszinte elismerését, némelyiket földrajzi világeseményként is kezelték. Megbízhatóságukról a mai térképek is nemegyszer meggyőződhetek.” Egyes adatok (Kalapis 2003; Szabó László 1982) szerint Koncság volt az, aki bebizonyította, hogy az addig szigetnek vélt Alsó-Kalifornia valójában félsziget. Utazásairól több írása is megjelent, amelyek közül a legjelentősebb a *Diario de Viajes en California*, vagyis Kaliforniai utazások naplója, amit több nyelvre is lefordítottak, ám magyar változatról nincs tudomásunk. Rendtársaival váltott levelezéséből is maradt ránk néhány. P. Koncság 1759. szeptember 10-én hunyt el Mexikóban tisztázatlan körülmények között.

Közel harminc éven keresztül az indiánok között végzett misszionáriusi munkája, valamint a földrajztudomány és térképészet terén elért eredményei méltán emelik személyét nagy magyarjaink közé. MOLNÁR GÁBOR

### FORRÁSOK

KALAPIS ZOLTÁN: Életrajz kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból. II. H–Ő. 2003, Fórum Könyvkiadó.

Kik jártak elsőként a magyarok közül Latin-Amerikában? I. rész. 2008. [www.balasiava.eoldal.hu](http://www.balasiava.eoldal.hu)

LACZA TIHAMÉR: Magyar jezsuiták Latin-Amerikában. Társadalomtudományi Szemle, 2000/1. II. évfolyam.

Magyarok a természettudomány és a technika történetében. 1992

Magyar utazók lexikona. 1993.

MIKLÓSI L.: Magyar hősök öt világrészen. Budapest, 1936, Korda.

SZABÓ LÁSZLÓ: Magyar múlt Dél-Amerikában. 1982.

I. Lipót megerősítette Horvátország kiváltságait, a horvát rendek varasdi gyűlésükön ajánlottak fel 15 000 katonát a császárnak. Nagy ellenállással találkozott I. József kísérlete a német nyelv bevezetésére, s ugyanúgy II. Lipót kísérletét a magyar nyelv bevezetésére is elutasították. Ekkor hangzottak el Erdődy Iván horvát bán nevezetes szavai: „Regnum regno non praescribit leges” - „Királyság királyságnak nem hoz törvényeket”. A vármegye nemessége részt vett francia háborúk következtében meghirdetett nemesi felkelésekben (1797, 1800, 1809). A magyar nyelvért vívott harc nem találkozott oszthatlan egyetértéssel a megyében, lévén főleg horvát nemzetiségű lakosság. Sőt Kukuljevics Antal

varasdi alispán volt az első, aki a horvát nyelv jogaiért országosan szállt. A nyelvkérdés következtében mindinkább kiélesedő vita miatt kényszerült lemondásra Erdődy János magyarpárti főispán 1845-ben. 1848-ban a vármegye nyíltan Jellašić mellé állt: a bán a megyében vonta össze csapatait, mielőtt benyomult volna a Magyar Királyság területére. Ennek ellenére az osztrák kormány 1850-ben a megye önkormányzatát megszüntette. 1861-ben az októberi diploma után a főispáni széket örökös főispánként Erdődy János foglalta el. 1871-ben születik meg az uralkodó rendelet a két varasdi határőrezred polgári közigazgatás alá helyezéséről.

KISS GÁBOR FERENC

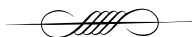


## S Z E M T A N Ú

MUSTÓ PÉTER SJ

## Levéltöredékek Dél-Amerikából

„A társadalmi igazságosság keresésének útján”



A felszabadítás teológiája a katolikus egyházban ma vitatott kérdés, de 1968-ban a latin-amerikai püspöki kar Medellinben tartott konferenciáján magáénak vallotta. Az elnevezés maga Gustavo Gutiérrez perui teológiai tanártól származik. Gyorsan vált mozgalommá. A felszabadítás teológiája olyan istentudományt jelent, olyan Istenről beszél, aki a népet a rabszolgaságból megszabadítja, kivезeti Egyiptomból. Nem csak lelki, hanem mindenfajta társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális értelemben is. Harminc-egyven évvel ezelőtt nagyon sokan kötelezték el magukat ennek a teológiai áramlatnak a hatására, hogy életüket elnyomott embertársaik felszabadítására szenteljék. A társadalmi igazságosságot keresték. Mustó Péter jezsuita szerzetes 1977–1979 között Németországból kiindulva bejárta Latin-Amerikát azzal a céllal, hogy a felszabadítás teológiájának szellemében létrejött projekteket és kisközösségeket felkeresse és megismerje. Az alábbi cikk Dél-Amerikából írt levélrészletekben, az ott létező közösségeknek a szándékát, eljárási módját és küzdelmeit világítja meg.

*Ecuador/Portoviejo, 1978. január 13.*

... Dél-Amerikából írok. Európai tapasztalataim után egy más kultúrát akarok megismerni. Valami újat. Abban reménykedem, hogy a távolságból gyökereimet, saját problémáinkat is jobban megérthetem. Mintha a mi világunkban valami nem lenne rendben, politikai, társadalmi, vallási életünkben. Dél-Amerika számomra a felszabadítás teológiájának kontinense. Olyan illúzióm keletkezett, hogy ott, a föld déli féltekéjén a kereszténység talán hitelesebben valósul meg, mint nálunk. Lehet, hogy illúziót kergetek.

Egy évre tervezett szociális érdeklődésű utazásom közvetlen célja, hogy meglátogassam dán jezsuita barátomat Peruban. Igazi szándékom azonban, hogy megismerjek projekteket és embereket, akik emberbaráti szeretetből, keresztény hitükből elkötelezték magukat társadalmuk károsultjai mellett.

Szeretném látni, hogy a gyakorlatban hogyan válik valósággá a felszabadítás teológiájának, annak az istentudománynak a lelkisége, amely az elnyomottak javát keresi, és hogyan működik egy közösség ebben a szellemenben.

Az Egyesült Államokból indultam, és Közép-Amerikán keresztül Kolumbiába mentem, ahol három hónapig tartózkodtam. Most nem számolok be tapasztalataimról, amelyeket Bogotában, az elhanyagolt gyerekek városában szereztem. Arról máskor írok. Bogotából délre vettem utamat Peru irányába. Mint mindig, most is a legolcsóbb buszra szálltam fel, nem a nemzetközi járatra, ami sokkal drágább. Így utazok, ha csak lehet. Nem volt sok pénzem, már ezért is takarékoskodtam. Ugyanakkor megismerhettem az egyszerű utasokat, akiknek az életkörülményei érdekelték. Az ő társaságukban



**Mustó Péter**

# Remény és kétség között Bogota utcáin

DERECSKÉN SZÜLETETT 1935-BEN. KILENC ÉVES KORA ÓTA KÜLFÖLDÖN ÉLT. FRANCIAORSZÁGBAN FILOZÓFIÁT, NÉMETORSZÁGBAN KATOLIKUS TEOLÓGIÁT TANULT JEZSUITA SZERZETESKÉNT. 1963-BAN FRANKFURTBAN PAPPÁ SZENTELTÉK. 12 ÉVIG IFJÚSÁGI LEKÉSZKÉNT MŰKÖDÖTT MÜNCHENBEN. A 60-AS ÉVEKBEN A II. Vatikáni Zsinat szellemében a más vallásúak, másként gondolkodók és a jóléti társadalom sérültjei felé fordult. Hónapokig mosogatott egy berlini vendéglőben.

1977-1979 KÖZÖTT NÉMETORSZÁGBÓL KIINDULVA BEJÁRTA LATIN-AMERIKÁT, MEXIKÓT, KOLUMBIÁT, ECUADORT, PERUT, BOLÍVIÁT AZZAL A CÉLLAL, HOGY A FELSZABADÍTÁS TEOLÓGIÁJÁNAK SZELLEMÉBEN LÉTREJÖTT PROJEKTEKET ÉS KISKÖZÖSSÉGEKET FELKERESSE ÉS MEGISMERJE. AZ ALÁBBI CIKK DÉL-AMERIKÁBÓL ÍRT LEVÉLRÉSZLETEKBEN A KÖZÖSSÉGEKNEK A SZÁNDÉKÁT, ELJÁRÁSI MÓDJÁT, KÜZDELMÉT VILÁGÍTTA MEG.

1979-BEN VISSZATÉRT DÉL-AMERIKÁBA. 1991-IG, KOLUMBIA FŐVÁROSÁBAN, BOGOTÁBAN ELŐBB UTCAGYEREK KÖZÖTT ÉLT. MAJD OLYAN VÁROSNEGYEDBEN LAKOTT, AHONNAN AZ UTCAGYEREK IS SZÁRMAZTAK. IDE BÖRTÖN-VESELT VOLT GERILLÁK HÍVTÁK, AKIKKEL EGYÜTT AZ ERŐSZAK ÉS NYOMOR HELYÉN A VESZÉLYEZTETETT CSALÁDOK MEGERŐSÍTÉSE CÉLJÁBÓL SZOCIÁLIS INTÉZMÉNYEKET HOZTAK LÉTRE. MA MAGYARORSZÁGON IMÁDKOZNI TANÍT.

„REMÉNY ÉS KÉTSÉG KÖZÖTT BOGOTÁ UTCÁIN” CÍMŰ KÖNYVE A BOGOTÁI UTCAGYEREKEKRŐL MEGJELENT A LONGINUS KIADÓNÁL.

kolumbiai népi zene ringatott álomba, vagy elmélázva ültem a buszban huszonnégy órán keresztül. Csak kétszer szálltunk át. Kolumbia utolsó falujához érve leszálltunk a buszról, mindenki fogta a batyuját, én a hátizsákomat, és gyalog mentünk Ecuador határáig. Ott útvelembe pecsételték a szokásos kilencvennapos turista vízumot. Csoportunkra már várt az ecuadori olcsó, lassú járatú busz.

...Ecuadorban, Portoviejóban egy magyar rendtársamat kerestem fel, aki iskolában tanít. Szívesen fogadott, és magával vitt, hogy megismerjem a környéket. Együtt ülünk a megtelt buszon, amelynek teteje van, de oldala nincs. Az oldalán és a tetején is barna, fekete szemű ecuadoriak. Mialatt egyik bambuszkunyhó faluból a másik bambuszkunyhó faluig a zötyögős úton előre haladunk, barátom lelkesen magyarázza Ecuador Manabí tartományának minden nevezetességét és sajátosságát. Már több mint húsz éve él Ecuadorban, és szereti ezt a népet. Szereti a vidék csendes, szelíd embereit, a lankásan dombos, kiszikkadt tájat, a cölöpökön, falábakon álló kunyhókat és városát, Portoviejot, amely szintén csak bambuszkunyhókból áll. Barátom konzervatív csontja velejéig, és személyesen csupa szeretet. A legnagyobb örömet az okozza neki, ha mindent megmutat, a német katolikusok adományainak gyümölcsét is.

Portoviejo püspöki székhely. Ecuador a müncheni egyházmegye testvér-országa. A német jelenlét itt letagadhatatlan, mert Quito és Ecuador München érsekének, *Döpfner* bíborosnak szemefénye. A portoviejoi egyházmegyében majdnem minden bambuszkunyhóból álló faluban épült a legszebb, stílusos, nagyon modern német beton-templom. Mintha valahogyan ide tévedt volna egy jómódú, gondos, német kisvárosból. Elgondolkoztatott ez a teljesen Németországba való Isten háza a Csendes-óceán partján. Kirí a környezetéből. Német adományokból, német mérnökök építették.

Miért nem emeltek Ecuadorban az itteni éghajlatnak, környezetnek, építőanyagoknak, helyi stílusnak, a népi lelkületnek megfelelő méltó katedrális? Mintha a gyarmatosítás új formájának lennének a szemtanúja. A felszabadítás teológiája nem éppen ettől az idegen vallásos kultúrától szeretné megszabadítani a dél-amerikai keresztényeket?

Csak a város legszegényebb negyedében láttam a környezethez illő, fából és bambusz-ból épített, düledező templomot. Amikor erre az ellentétre felhívtam rendtársam figyelmét, védelmébe vette ezt az egyházpolitikát. A templomok a német katolikusok ajándékai, jelentette ki.



#### *Peru/Lima, 1978. február 22.*

... Már régen nem írtam neked egy sort sem. Azóta már több hete Peruban vagyok. Dán jezsuita barátommal találkoztam, aki a hegyvidéki kecsua indiánok között él, és még sok más érdekes projektet is megismertem. Vele együtt jöttem Limába, néhány estét végigbeszélgettünk. Ő a perui jezsuiták egyik jelentős művelődési házának a felelőse. Több központot létesítettek az indián lakosság szakirányú képzésére a felszabadítás teológiája szellemében. Hamar el kellett válnunk, mert Európába indult, hogy pénzt gyűjtsön a munkájukhoz. Limában maradtam. Részt veszek az egyetem nyári kurzusán, amely a szegények helyzetével foglalkozik.

...Most egy olyan témáról szeretnék beszélni, ami utazásomnak talán legfontosabb célja: a felszabadítás teológiája. Ez egy mozgalom, hitből fakadó vallásos gyakorlat. Vanak, akik mindenképpen meg akarnak különböztetni jó és rossz felszabadítás teológiát, egymással szembe állítják. Ezek szerintem csak kívülről, megfigyelőként nézik a latin-amerikai keresztények küzdelmét, szenvedélyes elkötelezettségét, mint egy futballmeccs semleges közönsége. A csapat játékosai pedig mindent megtesznek, hogy az ő csapatuk

győzzön. A szegények a főszereplői Jézus megváltó tanításának. Az evangélium az árvák, özvegyek, bűnösök, megbélyegzettek elsőbbségét hangsúlyozza. Van mondanivalójuk arról, hogy mikor beszélhetünk megváltásról. Ha rájuk figyelsz, megváltozik az Istenről alkotott képed. Latin-Amerikában a szegények betörték a teológiába.



*Peru/Lima, 1978. február 25.*

...Szombat délután. Nyugalom a noviciátusban. Holnap vasárnap, hétfőn és kedden országos sztrájk. Tehát ezt a levelet szerda előtt nem tudom elküldeni. Tegnap szentelték pappá *Juan-Luis Moyano*t, argentin jezsuitát, akit a katonai diktatúra alatt szociális elkötelezettsége miatt bántalmaztak, és hazájából száműzték. Ezért Németországban, Frankfurtban végezte teológiai tanulmányait, majd Peruba került, hogy közelebb lehessen hazájához. Ma este lesz az első szentmiséje. Addig szeretném az időt levélírással használni.

...Peruban tegnap és ma kétnapos általános sztrájkot hirdettek. Sajnos, ezt Limában a megfélemlítések miatt kevesen követik. Vidéken és a kisebb városokban viszont, ahol a katonai jelenlét gyengébb, az emberek bátrabbak. Limában az utolsó sztrájk alkalmával hatezer munkást bocsátottak el, sokat elfogtak, vagy az országból kiutasítottak. A sajtó a hatalmon levők érdekeit képviseli, a sztrájkterő munkások érettségét dicséri. Közben az emberek életkörülményei számunkra teljesen elképzelhetetlenek. Az egyik fő oka a sztrájkoknak, hogy az emberek egyszerűen nem tudnak megélni. Gondold el, egy ismerősöm, festő, nyolc kisgyermek apja naponta 300 *sol*t keres. 16 *sol*-ra van szüksége, hogy elutazzon a munkahelyére, 40-60 *sol* egy kilogramm gyümölcs ára, 25 *sol* egy liter tej, egy kilogramm krumpli 10 *sol*. Még jó, hogy a gyerekeknek nincs szüksége ruhanevűre, mert itt nincs igazán hideg.

Éhségstrájkot kezdett már több mint száz munkás. Így követelik a sztrájk miatt elbocsátott hatezer társuk újbóli alkalmazását. Az éhségstrájkolókat a rendőrség letartóztatta azzal az ürüggyel, hogy az „életüket veszélyeztetik”. Még a bíboros is ellenük fordult, megtiltotta, hogy a templomokban tartózkodhassanak. Ennek ellenére sok pap a szentmisékben az éhségstrájkolókat támogatására buzdított.

...A limai egyetem teológiai fakultása évente a nyári szünetben kurzust rendez. Mivel mi éppen a nyári szünetben vagyunk, karácsonytól húsvétig, a kurzus most februárban kezdődik.

Ez a nyári egyetem tudományos igényén kívül szociális esemény is azok számára, akik keresztény hitüktől motiváltak a latin-amerikai egyszerű nép ügyének kötelezték el magukat mind Peruban, mind a környező országokban. Idén körülbelül ezren vettek részt a kurzuson, szociális munkások, tanárok, szerzetesnők és szerzetesek, papok, diákok és nem utolsó sorban keresztény bázisközösségek tagjai. Ez a nagyszámú érdeklődés is igazolja, hogy a felszabadítás teológiájának a támadások ellenére is nagy vonzereje van.

A téma idén: Teológia a szegények perspektívájából. Most nem ismétlem meg neked teljes egészében, amit ezen a héten előadtak. Hadd idézzek jegyzetelésemből.

– Az evangéliumot, örömhírt a szegényeknek hirdették. Tehát nem a gazdagoknak! Az evangéliumot nem lehet más szemszögből megérteni, legalábbis nem úgy, ahogyan Jézus prédikálta.

– Ha az evangélium nekik szól, akkor elsősorban ők tudják felfogni, és értelmezni. A gazdag sokkal nehezebben, talán nem is igazán értheti meg, vagy félreértheti.

– Keresztény teológiát művelni következetesen csak a szegények perspektívájából lehetséges, különben az csak intellektuális játékká válhat. Az a teológus, aki nem azo-

nosul teljesen a szegényekkel, nem igazán keresztény. Azonosulni pedig annyit jelent, mint a szegények életkörülményeibe helyezkedni.

– Társadalmi analízis: Kik a szegények? Lehet-e meghatározni a szegényeket a gazdagok nélkül? A szegények valamilyen véletlen okból szegények, függetlenül a gazdagoktól? Vagy lehetséges az, hogy a gazdag azért válik gazdaggá, mert a másik szegény lett? Ki vagyonosodik meg a mi időnkben? Melyik az a mechanizmus, az a gazdasági és politikai rendszer, amelyben az egyik ember könnyen meggazdagodik, a másik pedig nyomorba süllyed?

– Hol tartunk mi, egyháziak ebben a kérdésben? Elemezzük-e alaposan a mi társadalmunkat?

– Az evangélium nem ad erre közvetlen választ. Konkrét, valós feleletet kérdéseinkre minden kornak újra meg kell keresnie. Az evangélium a választ a bűnnel hozza kapcsolatba. Hogyan nevezzük konkrétan a mi társadalmunk bűneit?

– A fenti problémákra korunk tudományainak válaszait is kell keresni.

– Az egyház szociális tanítása a harmadik útról beszél. De ez nem reális, mert nem kell választanunk kapitalizmus vagy kommunizmus között. Mi kapitalizmusban élünk. A kérdés az, hogy helyeseljük-e gazdasági és társadalmi rendszerét, politikáját.

– A multinacionális vállalatok előzönlöttek Argentínát, és diadalmaskodnak. A múlt évben kétezer kis vállalkozó ment tönkre. Ugyanebben az országban az elmúlt években húsz-harmincezer embert öltek meg a nemzeti biztonságra hivatkozva. Mit szól ehhez az egyház? Ellene vagy mellette foglal-e állást? Semlegesség ebben a kérdésben nem létezik. 1968-ban a Medellinben összegyűlt latin-amerikai püspökök a mi gazdasági és társadalmi rendszerünket „intézményesített erőszaknak” nevezték, és kategorikusan elítélték.

– Ha az egyház a szegények mellett foglal állást, akkor politikálással vádolják. De ha a gazdagok jogait védi, akkor azt természetnek veszik.

– Latin-Amerikában szegények azok, akiket politikailag és gazdaságilag kizsákmányolnak, elnyomnak. Az ellenük elkövetett bűnök konkrétak. Számukra örömhír, evangélium az, hogyha az igazságtalanságtól megszabadulhatnak.

Lassan már talán untatlak is fejtegetésemmel.



*Peru/Lima, 1978. február 26.*

Közben vasárnap lett.

Tejet, sárgarépát, banánt vásároltam. Három hete naponta magam készíték kefir. Minden második nap jógázni járok egy vegetáriánus közösségbe. *Juan Moyano* első szentmiséjéről hazafelé tartva találtam egy mozit, ahol egy filmet játszottak a parasztok elnyomásáról Indiában. Nagyon tetszett.

Mégis vissza a nyári teológiai kurzushoz. További kérdések, amelyek engem foglalkoztatnak.

– Melyek azok a gazdasági struktúrák, amelyek szegényeket szülnék? Még jobban tájékozódnom kell az elszegényedési folyamat mechanizmusairól.

– Mit jelent Latin-Amerikában a „nép”? Nálunk, Európában is van ilyen? Itt ugyanis a népnek egyéni jelleme van, és az emberek megjelenésében már látod, ki tartozik a néphez, és ki nem.

– Az Evangélium követése politikai válaszokhoz vezet.

– A szegények, mint Krisztus szentsége. A szegények kiváltságosak, mert általuk juthatunk Krisztushoz és Istenhez. Ez az igazság nekem új értelmet ad Bogotában a szegényekkel való találkozásaimnak. Itt nem tudom hosszan fejtegetni, de Bogotában találok Istennel.

– Milyen népi mozgalmak és felszaba-

dulási kísérletek léteznek? Nem kell új intézményeket létesítenünk! Csatlakozzunk a már meglévőkhöz, de vigyük be oda Krisztus szellemét, ha az evangéliumot ma élni és hirdetni akarjuk!

– Mit jelent Isten különleges szeretete a szegények iránt?

– Ha Isten a szegényeket különlegesen szereti, akkor mi változik a hitemben, hogyan hirdessem? Nem csak beszélnem kell a hitről, hanem együtt kell élnem a szegényekkel, közéjük kell tartoznom.

– Melyik szerzetesközösség fordul a mi időnk sajátos szegényeihez? Kistestvérek? Munkáspapok? Munkáspap az, aki kétkezi munkát vállal azzal a szándékkal, hogy jelen legyen a munkások világában.

– Ezt az életformát, amikor egy szerzetesközösség egy szegény városnegyedben él, *insertion*nak nevezzük. Vagyis felvállalják a szegények életkörülményeit, küzdelmeit. Milyen tapasztalatból táplálkozik ez a lelkiség? A munkások bérharcaiból? Találkozásból a megalázottakkal?

Talán kissé elvontnak tűnik, amit itt írok, mégis ezek a kérdések foglalkoztatnak azon az úton, amelyen járok, amely mint vörös fonal létem értelméhez vezet együtt sok más hasonló gondolkodású emberrel, akit ugyanaz a nyugtalanság hajt, ösztönöz.



*Peru/Lima, 1978. február 27.*

...A teológiai kurzuson az előadások számomra kevésbé voltak lényegesek, hanem sokkal inkább a résztvevők, akiket itt megismerhettem.

Megismerkedtem egy tanítónővel, *Luchával*, aki nagyon sokban befolyásolta gondolkodásomat. Általa értettem meg, hogy mit jelenthet a nép és a nép iránti szeretet. Nálunk a „nép” kifejezés rossz hírűvé vált a nemzeti szocializmus és a szovjet kommunizmus szóhasználatára miatt, de a latin-amerikai teológiában döntő jelentősé-

gű. Ez a szó egy reménytelenségre és jelentéktelenségre ítélt, elnémitott embercsoport vágyakozásával, szeretetével, reménységével van telítve. Ha *Lucha* kimondja a szót, „népem”, megcsendül benne egy asszony szeretete, vágya, reménysége, amellyel egész életét népének szenteli.

Ez az elspanyolosodott indián asszony egyszerű, keresztény családból származik. Egész fiatalon a *campesinokhoz* – indián parasztokhoz – helyezték Peru hegyeibe, egy egészen kicsiny faluba. Ez tíz óra távolságra volt lóháton a legközelebbi autóúttól. Ott ismerkedett meg a *campesinók* életével, szenvedéseivel, örömeivel. Általuk erősödött benne a szeretet. Részt vett az életükben, megosztotta fájdalmaikat, miután szóvivőik közül sokat megöltek. Láta, hogyan zsákmányolják ki, hogyan vetik meg őket a jobb módúak. Ez a gerillák idejében volt a hatvanas évek közepén. Fiatal forradalmár egyetemisták jöttek a faluba. Megtanították a *campesinókat*, hogy ne fogadjanak el mindent szó nélkül, mert ők is emberek, ne alázkodjanak meg, ne nyugodjanak bele passzívan alárendelt sorsukba, hanem ébredjenek öntudatra.

*Lucha* kilenc évig élt a *campesinók* között a szegény indián földművesekkel. Észrevetted, hogy a forradalmárok jót akartak nekik. Együtt dolgozott velük. A fiatalok megtapasztalták az indiánok nyomorát, tudatlanságát. Olvasták Marxot, és az ő elemzéseit követve értették meg a nyomor okait, a ki-zsákmányolást. Ezért marxistának nevezték magukat. Később mind eltűntek, börtönbe kerültek, és megölték őket. Nem rövid életű eredményt értek el, hanem komoly, igazi fejlődés történt. Ez alatt az idő alatt a falu népe és közössége teljesen megváltozott. Közöttük *Lucha* is *campesino* lett, velük együtt küzdött népe életfontosságú szükségleteiért: betegellátási központért, utakért, jobb iskolákért, és mindent megtett, hogy falujában erősödjön a közösségi szellem, szolidaritás. „A mártírok vére csodásan hat”, - hangoztatta.



És népe valóban növekedett, öntudatosabb lett, egyedül is meg tudta védeni magát, életét saját kezébe vette. Megtanultak összefogni, jogaikat érvényesíteni, érdekeiket keresztülvinni. Felnőttek. Már saját lábukra tudtak állni. *Lucha* csak ez után kérte az áthelyezését.

Ezen a tanítónőn keresztül megsejtetem, mit jelent az a bibliai kifejezés "Isten szenvedő népe", és hogy a felszabadítók, mint Mózes, Jézus, *Che Guevara* tulajdonképpen mit akartak, és mit cselekedtek. A prófétákat keresztre feszítették, de a mártírok véréből élet sarjad.

*Lucha* bemutatása kicsit hosszú lett. Sokat tanultam tőle, megértettem, mi az elnyomás és kizsákmányolás, mit jelent a szeretet a néphez, és megtapasztaltam, hogy egy ilyen, a népéhez hű, szeretettől lelkes szabadságharcos ugyanolyan felforgató elem, mint Jézus. *Lucha* a felszabadítás teológiájának igazi képviselője.



*Peru/Lima, 1978. február 28.*

...Utolsó levelében dél-amerikai szerzetesi kisközösségekről kérdezel, amelyek tudatosan keresik és vállalják, hogy a szegények között éljenek. Szívesen beszámolok azokról a benyomásokról, amelyeket eddigi találkozásaim alkalmából szereztem.

Kolumbiában, Bogotában, a szegény városnegyedekben több jezsuita kisközösséget ismerek. Ezek közül egyikben a rendtársak szakképzett, tudományosan felkészült emberek. A nyomor okait kutatják. Szociális intézetükben, tanfolyamokat szerveznek azoknak, akik hátrányos helyzetűekkel foglalkoznak, közösséget építenek, publikálnak, és a kormány számára is elfogadható javaslatokat tesznek. Ugyanakkor a szegények között élnek, és amennyire idejük engedi, lakóhelyükön lekipasztorkodnak.

A másik példát Peru fővárosából, Limából hozom. *El Augustino* városnegyedben, a

legelhagyatottabb városrészek egyikében egy jezsuita kisközösség látja el a plébániai szolgálatot. De a plébánia épületéből kiköltöztek. Hasonló lakáskörülmények között élnek, mint szegény szomszédjaik. Három szobában nyolcan. Két teológiai tanár a Katolikus Egyetemről, négy fiatal rendtárs, filozófiai hallgató, és még ketten, akik kizárólag lekipasztori munkát végeznek. De amennyire idejük engedi, a többiek is kiveszik ebből a részüket. A tanárok leadják fizetésüket. Ebből él az egész közösség. A még kiképzésben levők kimondottan jól érzik magukat, és az emberek közötti munka nem akadályozza őket tanulmányaikban. Osztoznak a városnegyed gondjaiban. Küzdenek kedvező lakáskörülményekért, szakképzésért, jobb betegellátásért és munkahelyek létesítéséért. A munkanélküliség ötven százalékos ezen a környéken. Társadalombiztosítása pedig csak nagyon kevés embernek van. Közöttük kell élned, mert csak akkor veheted észre, mi fáj nekik. Ezeknek a szerzetesi kisközösségeknek az igyekezete a szegények között csak csepp a tengerben.



*Peru/Lima, 1978. március 1.*

...Peruban a buszok színei jelzik a menetirányt. Lima *Huascar* nevű városnegyedébe a fehér-zöld vonalas busz visz, ahol megint egy kisközösséget kerestem. A végállomáson előttem egy asszony száll le négy kicsi gyermekkel, a legkisebb indián módra egy tarka kendővel a hátára kötve. Az aszfaltos út mögöttünk már megszűnt. Kinn homok, sehol egy zöld folt. Csak a Limára jellemző, földszintes, lapos tetejű, vakolatlan téglaházak vagy bambuszfalak. Mögöttük az ablak nélküli, sötét kunyhók körül a homokban számtalan mezítlásos gyerek játszik, asszonyok üldögélnek rozoga székeken, pletykálnak. Minden ház előtt egy bádoghordó az ivóvíznek, amit tartályokban szállítanak ide a városból.

Bizonytalanságomat elrejtve céltudatosan megyek egy kunyhó felé. Néhány fiatal gúnyolódik velem: „Ez a *gringo*, úgy látszik, eltévedt.” *Gringo* az észak-amerikaiak csúfneve. Továbbmegyek, és megállok a *monjitas*, vagyis a nővéreké ajtaja előtt. A sötét bőrű lakosság a hegyekből milliószámra áramlik Lima külvárosaiba. Számukra minden fehér ember, aki önként hozzájuk jön, és velük él, *padre*, atya vagy *monja*, nővér.

Bekopogok. Fiatal nő nyit ajtót. Két olasz és egy perui, huszoneköt és negyven év közötti civilbe öltözött szerzetesnővér lakik a kis házban. Csak ketten vannak otthon, ők munkanélküliek. A harmadik csak később ért haza. Három éve jöttek *Huascarba*. Két évig tartott, amíg a telket saját keresetükből meg tudták szerezni. A limai egyházmegye nevére írták. „Házikónkért nekünk sem kellett kevesebbet küzdenünk, mint a városnegyed többi lakójának” – mondja *Carmen*, a perui nővér. Kis házuknak téglafala vakolatlan, az egyik fal közös a szomszédal. Belső elválasztónak különben csak bambuszt használnak. A teteje is bambuszfonadék. Jó, hogy Limában csak nagyon-nagyon ritkán esik az eső. Télen, ha borús az ég, köd van, párák, nedves lesz arcod, ruhád. Ablak náluk sincs. Némi világosság felülről jön. Három ágy, négy szék, egy asztal, egy benzines tűzhely, víznek néhány vödör. Egy sarkot imádkozásra alakítottak ki. Mellette munkaasztal. Független mögött pedig a mellékhelyiség. Csatornázás nem létezik. Áramuk, hála Istennek, már van. A közeli városnegyed ezért még küzd.

A nővérekkel körülnéztünk városnegyedükben. Többeknek bemutattak. Közben sok mindenről beszéltek. A tegnapi és tegnapelőtti általános sztrájk az egész országban többé-kevésbé sikeres volt. Most a legközelebbi helyhatósági választásokra készülődnek. A városnegyeden belül különböző munkacsoportok képviselőjeként a három nővér is közreműködik.

Egyszerű házhoz értünk. Ez egy kö-

zösségi ebédlő rászorulók számára. Észak-amerikai adventisták tartják fenn. Naponta hetven-nyolcvan gyerek jár ide egészen olcsó pénzért szójabab és valamiféle kása vacsorára. Az adventisták itt még két helyiséget adnak bérbe. Ez az iskola. Ott is csak felülről jön világosság.

Továbbmegyünk. A nővérek beszélnek a hiányzó csatornázásról, ami szörnyű gond. Az ivóvizet még csak elhozzák nagy tankokban, de hová folyik a szennyvíz? A politikai pártok hébe-hóba főiskolai hallgatókat küldenek gyakorlatra, hogy a városnegyed problémáit felmérjék. Ezt is csak a baloldal szervezi, de minden következmény, eredmény nélkül.

A családapák harminc százaléka munkanélküli. Próbálkoznak valamilyen üzlettel, vagy lopnak. Akik dolgoznak, naponta csak száznyolcvan *solt* keresnek. Ebből egy tizenkét tagú család még megebédelni sem tud. Egy kilogramm hús kétnapi munkát jelent. Találkoztunk egy munkanélküli cipésszel. A földreformot szidta, és a bajokat a rossz gazdasági helyzettel magyarázta.

Ismét a nővérek kunyhójába értünk. Szentmisét ünnepeltünk együtt kicsi szobájukban, és órák hosszat beszélgettünk. Elmesélték történetüket. „Peruba jöttem” - mondja az egyik olasz -, „hogy hirdessem az evangéliumot. De engem evangelizáltak itt az emberek. Rajtuk keresztül érttettem meg igazán Krisztus örömhírét. Az életem teljesen megváltozott. Megtanultam, hogy az emberekkel megoszom az életemet, és velük küzdjek, ahogyan Jézus is tette.”

A három nővér számára az első hat hónap azért volt nehéz, mert a lakosság szerzetesnők jelenlététől mást várt el, mint amiért ők jöttek. Az életüket elsősorban az emberekkel akarták megosztani. Nem azért jöttek, hogy intézményeket működtessenek. Ehhez pénzük sem volt. A lakosság viszont azt gondolta, hogy nővérek könnyen juthatnak pénzhez, és várták, hogy iskolát

alapítsanak. Mondogatták, hogy egy másik negyedben az apácák egy szép nagy iskolát építettek. „De nekünk nincsen pénzünk”, – ellenkeztek – „dolgoznunk kell, hogy megélhessünk”. A szomszédok nem tágitottak: „Akkor legalább egy betegállomást hozzanak létre”. A beteggondozás és a gyógyszer Latin-Amerikában valóban nagyon drága. Orvos csak abban az esetben jön a negyedbe, ha kiképzésében egy évig erre kötelezik. Az egyik olasz nővér ugyan betegápoló, de iskolában tanít, szakmájában nem fizetnék meg. Végül is valamiből meg kell élniük.

Nem építettek iskolát, betegállomást, sőt még egy kis kápolnát sem, ami a szomszédok kimondatlan vágya volt. Viszont aktívan részt vettek az emberek életében. „Veletek akarunk küzdeni csatornázásért, a betegek jobb ellátásáért, kicsik és nagyok tanításáért, művelődéséért és továbbképzéséért. Küzdjünk együtt, szervezkedjünk közösen, hogy munkahelyek jöjjenek létre, hogy ott szakmai szervezeti képzés folyjon. Építsünk együtt keresztény közösséget lakónegyedünkben! De nem mi akarunk bármit is felépíteni. Nekünk sincs semmink”, – válaszolták a nővérek. És így is éltek.

A szabadság teológiájának ezek a képviselői semmiféleképpen sem akarnak paternalista módon viselkedni. Nem akarnak az elnyomottak helyett eljárni, jogaikat kiharcolni. Ők valóban hitelesek, nyíltak, céltudatosak. A hitből fakadó keresztény elkötelezettség együttműködést és közösségvállalást jelent a szegényekkel. Kovász akarnak lenni *Huascarban* a névtelenek tömegében, hogy a bénák újra járjanak, a vakok lássanak, a munkanélküliek dolgozhassanak, és a szegényeknek az igazságosság jövődő országának boldog üzenetét hirdessék. Így jöhet létre igazságosabb társadalom.

A szentmisének éjfélkor lett vége. Nehézségek árán végre találtam egy buszt. Azzal a bizonyossággal mentem el, hogy Krisztus *Huascarban* még most is él, bár so-

kat szenvedett, és megölték. A három nővér számomra mindig példa marad.

Jól vagyok itt, a forró, nyári Limában. A következő napokban útra kelek délre, a *Sierrákba*, *Urcosba*, *La Pazba*, azután vissza Közép-Peruba.



### *Bolivia/La Paz, 1978. március 20.*

...Ezúttal Bolíviából írok, miután két héttel ezelőtt Limát elhagytam. A fővárosnak, *La Paznak* gyönyörű fekvése van. A város közepe inkább európai stílusú. Az indiánokat sokkal jobban megtűrik. Ezek a városban is viseletükben járnak, és beszélnek nyelvüket, az *aymarat*. Nem szégyellik. Az iparosodás még nem indult meg olyan nagymértékben, mint *Peruban* vagy *Kolumbiában*. Az emberek többsége szegény földműves. A fennsíkon nincs vizük se villanyuk. Földjük krumplin kívül alig terem valamit. Egészségügyi ellátás sincs. Bányászati kincsekben hihetetlenül gazdag az ország, de akik a bányák vagy a termékek felett rendelkeznek, a legvégsőkig kihasználják munkásaikat. A bányákban az átlagos életkor harmincöt év. Tízévi munka után tüdejük tönkremegy, és még nem is keresnek annyit, hogy családjuk meg tudjon élni a bérükből.

Bolíviában és *Peruban* is az emberek éhségstrájkjal próbálnak javítani helyzetükön. Eleinte azt hittem, hogy semmit sem érnek el. *Peruban* ötvenegy napig éhezett száz munkás, amíg a végén a kormány mégis amnesztiát adott, és a hatezer elbocsátott munkást újra alkalmazta. Bolíviában sajtószabadságot és demokratikus választást értek el.

...*La Pazt* csak a 4100 méter magasán fekvő fennsíkról lehet megközelíteni. Itt van a repülőtér, itt futnak össze az országutak. Ezen a hideg, száraz, kopár, terméketlen fennsíkon laknak a legszegényebbek, az *aymara* indiánok, akik a falvakból érkezve itt keresnek életlehetőséget. Nincsen vizük, sem áramuk. Most, nyáron is melegen öltözve

egész nap reszketek a hidegtől. A fennsíkról a városba lefelé csak egyetlen szerpentin mehetsz. Minél lejjebb érsz, annál kedvezőbb az éghajlat, több a csapadék, dúsabb a növényzet. Egyre jobb módú házak, előkelőbb épületek, fürdőmedencés villák tanúskodnak az ott élők gazdagságáról. A város fentről ötszáz métert lejt meredeken lefelé, és 3600 méteren az őserdőbe torkollik.

Lent, a városban kétszáz pap dolgozik. Idefent több mint százezer hívőről öt pap gondoskodik. Közülük az első, aki önszántából jött ide, az olasz származású szaléziánus, *Pascal Cerchi*. Fiatalon a szegények misszionáriusa szeretett volna lenni. Dél-Amerikába, Bolíviába került. Majd a rendtartomány gazdasági vezetője lett. Több iskolát és egy papi szemináriumot épített. Negyvenöt éves korában döbbsz rá, hogy eddig csak gazdagoknak szolgált. Hiszen intézményeik neveltjei szegényekkel nem foglalkoztak. Lelkiismeretvizsgálatot tartott. Ezt nyílt levélben megosztotta rendtársaival. Levelét vádaskodásnak vették, megharagudtak rá, majdnem kiközösítették.

Felköltözött a fennsíkra az indiánokhoz, ahol addig még egy pap sem élt. Kilenc évig teljesen egyedül dolgozott közöttük. Ott szerzetesi élete is egészen más lett, mint amikor még lenn lakott a városban. Életmódja a mai napig zavarja szerzetestársai többségét. Az sem tetszik nekik, hogy odafönn együtt eszik idegenekkel. Megütözést kelt számukra egy felírás a falon alapítójuktól, Don Boscotól: „A Szentlélek küld, hogy szegény fiataloknak hirdessem az evangéliumot”. A „szegény” szót Pascal atya fűzte hozzá. Ezzel csak azt juttatta kifejezésre, hogy Don Bosco maga is szegény fiatalokkal foglalkozott. Ez a jelző zavarja rendtársait. Támadásnak érzik, mert jómódú gyerekeket tanítanak. Hangoztatják, hogy az evangéliumot mindenkinek hirdetni kell. *Pascal* atya viszont kitar az indiánok között.

Két év óta plébános. Templomot még

nem épített. Előbb biztosítani akarja a családok létszükségletéhez fontos intézményeket. A fiatalok szakképzésére műhelyeket, a gyerekeknek játszóteret, óvodát, az anyáknak varrodát rendezett be, szaktanácsadást biztosít. Létrehozott egy egészségügyi központot. Célja, hogy ha majd az egyesületnek két-három ezer tagja lesz, kényszeríthesse a kormányt kórház létesítésére a szegények számára is. Ő sem paternalista módon dolgozik, a közösséget erősíti. A szentmisét a közösségi teremben ünneplik. Templomot híveivel együtt akar építeni. Figyelmes, jószágos lelki pásztor, aki ugyanakkor forradalmi nézeteket képvisel.

*Pascal* most egy kisközösségben él, amelyet két pap, két kiképzésben lévő szaléziánus, három önkéntes és egy mozgássérült fiatal ember alkot, aki a műhelyt vezeti. Hét végén még tíz-tizenhárom fiatal férfi és nő kapcsolódik munkájukba önkéntesen. Itt fenn, a magasban, hidegben, az indiánok között nyíltság és egyszerűség jellemzi a plébániai közösséget. Ahogyan együtt élnek, számomra hiteles, meggyőző. Közösen esznek, imádkoznak, ünneplik a szentmisét, dolgoznak az emberekkel együtt minden erőltetés, mesterkéltetés nélkül. *Pascal* egyszerűséget, nyugalmat sugároz. Szolgálja az ínségben élő embereket, hirdeti a reményt, hogy az egyház meg fog változni, meg kell, hogy változzon.

... A nagyhetet *Pascal* atyánál töltöttem, és segítettem, amennyire tudtam. Ma miséztem az egyik városnegyedben. Majd a négyezer méter magas fennsíkon megáldottam egy épülőfélben levő iskolát.

Különös áldás volt ez. Fenn a hidegben egészen szegény indiánok élnek. Néhány szülő iskolát épített. Tető még sehol, se alap, se vakolat, csak négy fal, ahol a gyerekeik majd tanulhatnak. Tisztelettel fogadtak, csendben. Körbeálltuk az iskolát, amit én befejezetlen kunyhónak neveznék. Pár szót szoltam a hallgatag emberekhez. Úgy éreztem, hogy

nem nekem kell itt ténykednem, hanem a szülőknek, akik kétkezi munkával készítettek helyet, hogy kicsinyeik növekedhessenek, Bolívia egyszerű indián népe fejlődhessen. Áldják meg ők az iskolájukat! Kérjék ők is Isten áldását gyerekeik és hazájuk jövőjére! A szenteltvizet, amit magammal vittem, odanyújtottam nekik, és felszólítottam őket, hogy mondjanak áldást. Ezek a munkához szokott férfiak vonakodás nélkül, azonnal elfogadták az ajánlatomat, és szenteltvízzel a kezükben egyenként imádkozni kezdtek. Meglepett, hogy a szenteltvizet nem az iskola falára hintették, hanem a földre. Lefelé néztek, nem a falakra. Közben halk hangon motyogtak valamit magukban. Nem értettem mindent, de Bolíviát említették. Csak lassan fogtam fel, hogy a növekedést nem a háztól várják, azt ők építik. Gyerekeik fejlődése, és minden, ami növekszik, a földből táplálkozik. Az anyaföldben a Teremtő működik. *Pacha Mamának* nevezik, Szent Anyaföldnek.



*Bogotá, 1981. május 21.*

... Elegendő-e a szegényeknek alamizsnát osztogatni? Nem a mi emberi köteles-

ségünk, hogy a szegénység okait kutassuk, és ha valamit felismerünk, azért küzdjünk? Még ha felforgatónak is tartanak. Vajon abban áll-e a mi keresztény feladatunk, hogy a nagyhatalmakat és az elnyomott kis népeket egyformán támogassuk? Állást kell foglalnunk, pártosnak lennünk azoknak az oldalán, akik jogukat, igazságukat nem tudják keresztülvinni, akiknek az érdekeit a nagyok, a sikeresek nem veszik figyelembe. Szeretnék a rossznak egészen a gyökeréig, okáig hatolni, olyan társadalmi változásokat és struktúrákat keresni és előmozdítani, amelyek a rossznak nem csak a következményeit, hanem az okait is meg akarják szüntetni.

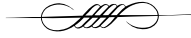
Ez felszabadító teológia.

... A kereszténységnek nagy jelentősége lehet az emberiség számára, ha előítélet, félelem nélkül fordul más kultúrák, vallások, életformák felé. Ezeket is Isten teremtette. Keresztény maradhatok akkor is, ha nyitottá, befogadóvá válok. Ha szeretet és irgalom határozza meg együttlétünket, hitbeli különbségek nem jelentenek válaszfalat. Akkor keresztény hitem nem fék, hanem hajtóerő lehet az emberiség számára.

Ez is felszabadító teológia.

## A „Pura Vida” földjén

Beszélgetés Kocsik Andrással<sup>1</sup>



BELVEDERE MERIDIONALE: **Először is miért éppen Latin Amerika? Majd azon belül mi az ami Costa Rica-ba vonzott?**

KOCSIS ATTILA: 1998-ban éppen harmadszorra utaztam az USA-ba egy Vermont állambeli nyári gyerektáborba dolgozni. Tudtam, hogy a munka után az amerikai vízumom lejárt előtt lesz még egy hónapom, amit utazással szerettem volna eltölteni. Mivel az USA-t már ekkorra elég jól bejártam, arra gondoltam, hogy átmennék valami szomszédos országba is szétnézni. Kanadába vízum kellett, így csak Mexikó maradhatott az úti cél, azért is mert spanyolul már tudtam ekkorra, és úgy gondoltam ez majd megkönnyíti a dolgokat. Egy 15 éves Toyota-val, jogosítvány nélkül a barátnőmmel nekivágtunk a Yukatán félszigetig és vissza tartó majd négy hetes kalandnak. Ekkor kaptam egy nagyon jó ízelítőt abból a bájból, ami a latin-amerikai népeket jellemzi. Nagyon megfogott a nyugodtság, és a hely egész aurája, úgymond “feeling“-je, az a hatalmas mennyiségű, izgalmas kulturális hagyaték, amely szétszórva hever a latin-amerikai országok bármelyikében. Talán akkor meg is fordult a fejemben, hogy majd egyszer jó lenne kipróbálni hosszabb távon is, hogy milyen is egy ilyen dallamokra hangolt világban, életérzésben a hétköznapi szinten élni, nem csak mint utazó, hanem mint egy helybéli kenyérkereső. De ez a Mexikó egy másik történet, ami megér egy misét, de most Costa Rica-i tapasztalatomról szeretnék beszélni.



2002-re újra megért bennem az, hogy a szegedi főiskolai tanári létből egy időre kiszakadjak. Ekkor használtam először az internetet. Mivel angol tanár a szakmám, ilyen irányba szerettem volna,

igazából majdnem bármely országban munkát szerezni a világhálón. Egy barátom éppen Kínában tanított hatalmas fizetésekért. Megnéztem egy pár ázsiai céget, és tényleg kecsegtetőnek tűntek, de annyi papírt kellett nekik elküldeni, hogy az én minimális számítógépes ismereteimet meghaladta ez a feladat. A több mint 30 iskola közül a világ különböző részeiről, csak egy Costa Rica-i nyelviskola honlapján volt arra lehetőség, hogy az ember ott helyben egy kis rubrikába begépelhessen egy pár odavágó sort magáról. 10 nap múlva jött is a válasz, hogy nagyon tetszett az önéletrajzom, de csak személyes interjú alapján vehetnek fel, úgyhogy ha éppen arra járok, ugorjak be hozzájuk egy rövid kis elbeszélgetésre. Közben egy csomó helyről információkat gyűjtöttem az országról. Tévét ritkán nézek, de a National Geographic-on épp akkoriban egy pár Costa Rica-i nemzeti parkot mutattak be. Akkor volt a foci VB is, és az egyetlen meccset, amit véletlenül félig megnéztem, a Costa Ricaiak éppen elvesztették a brazilok ellen, de mindenki a veszteseknek szurkolt, mert annyira szimpatikus csapatnak tartották őket a nézők. Olyat is olvastam a neten, hogy az odaválósiaik úgy gondolják, hogy ennél már közelebb nem is lehetnének a mennyország-hoz a földön. És még sorolhatnám mind azt a

sok jelet, ami szerint nekem ebbe a pici közép-amerikai országba kellett mennem.

Miután megkaptam a biztató e-mailt, felhívtam a Pesten élő barátnőmet, hogy lenne e kedve egy évre Costa Ricába menni. „Az meg hol van?” – volt a válasza. Nem mintha én rögtön rá tudtam volna bökni a térképen... A legtöbben Puerto Ricóval keverik össze és egy szigetre gondolnak, ami az USA-hoz tartozik. Egy pár órával később éppen egy barátnőjét látogatta egy pesti diákszállón, ahol az egyetlen számítógép előtt ülő lány éppen spanyolul írt valamit. Na vajon hova valósi lehetett? Természetesen Costa Rica-i. Ennek az esélye annyi mintha Dél-Afrikába szerettem volna menni és egy budapesti kolégiumban találkoztam volna egy busmannal. És az, hogy lány is és egyedül is volt, az meg már a csoda határát súrolta. Megbeszélték, hogy amikor hazaér majd keres nekünk valami jó albérletet, hogy ne akkor kelljen kapkodnunk, amikor odaérünk. Szállodába se szerettünk volna menni, mivel legalább egy évre terveztük a kint maradást.

Mikor Augusztus 20-án éjszaka megérkeztünk a San Jose-i repülőtérre éppen keményen zuhogott az esős évszak áldása. Lina, a kontakt emberünk seholy, és el sem tudtuk érni csak négy nap múlva. Addig bementünk a város legolcsóbb „szállodájába” - gyors öröme házába, mint röviddel később kiderült. Az országról az első benyomásunk pont a várt ellenkezője volt. A belváros tele jellegtelen beton épülettel, az utcán alig lehetett levegőhöz jutni az irdatlan sűrűségű szmogtól. A szállodánk előtt több buszmegállót is üzemeltettek, ezért teljesen mindegy volt, hogy kint vagy bent vesszük a levegőt. És persze naponta több órán keresztül zuhogott a megúsztatlan trópusi eső. Ekkor még semmi szépet sem láttunk az országból, és nem sok értelmét láttuk annak, hogy egy egész évet ebben a meleg, párás, ronda, szmogos városban eltöltsünk.

Végre sikerült találkozni Linával. Egy

darab papírt nyújtott át nekünk a beszélgetésünk végén, amin egy telefonszám állt és az a név, hogy Zoltán Durán. Én azt hittem, hogy csak nálunk létezik a Zoltán név. „Ja, most hogy mondod Zoli anyukája tényleg magyar” – jött Lina válasza. Így kerültünk albérletbe a körülbelül 50 Costa Rica-i magyar közül az egyikhez, Katalin Duránhoz, aki éppen Budapesten tartózkodott és a tudta nélkül adta ki nekünk Zoli fia a gyönyörű házuk melletti kisebb lakást. Ő az ország legjobb együttesében billentyűzött és üvegpipákat fújt, ami azt jelentette, hogy nem volt semmi pénze, úgyhogy nagyon jól jött neki a mi hirtelen megjelenésünk. Rajta keresztül később bevezetést kaptunk az ország művész világába is.

A következő napon elmentem a nyelv-iskolába, hogy minél hamarébb munkába is álljak, mert nem volt nálunk csak minimális pénzügyi bázis. „Jaj de jó, hogy itt vagy! Ki is vagy?” jelenet játszódott le az állás interjú, aminek a végén heti 4 órát tudtak felajánlani. „Ezért repültem át a fél világot?” – kérdeztem. Elfogadtam persze az állást, de rögtön néztem más iskolákat is. Vettem egy Tico Times nevű angol újságot, és végigjártam az összes angoltanárt kereső iskolát. Így jutottam el az Ingles Empresarial nevű kanadai nyelv-iskolához, ahol azután a kint tartózkodásunk végéig tanítottam. Ez az iskola cégekhez továbbított anyanyelvű tanárokat. Először a Dos Pinos nevű, Latin-Amerika egyik legnagyobb tejgyárába kellett kijárnom hetente kétszer. A fehér ing, nyakkendő kötelező viselet volt, beléptető kártyával lehetett csak bejutni. Egy pár hét után a főnök megkérdezte, hogy nem lenne-e kedvem kijárni tanítani kétszer egy héten oda, ahova senki sem akar kimenni, mert egy másik városban van, és az órák akkor érnek véget amikor már nem járnak buszok San Jose (Costa Rica fővárosa) felé, ezért ott kell aludni a cég vendégházában. Kedden és csütörtökön háromszor két és fél órás menetet kellett tartanom egy

Guapiles nevű kis banántermesztő városban a Chiquita cégnél.

San Jose egy völgyben terjed szét és az örök tavasz városának hívják. A hőmérséklet 18 és 28 fok között ingadozik. Az út Guapilesbe az ország egyetlen alagútján keresztül vezet. Ez az út köti össze a fővárost a karibi térséggel. A legtöbb Tico (Costa Rica-i) sohasem megy a Karib tengerre, mert fél, hogy az alagút előtt vagy után egy földcsuszamlás fogja maga alá temetni. Évente egyszer meg is szokott történni ez a fajta baleset. A Braulio Carillo nemzeti parkon keresztül vitt az út, gyönyörű hegyi dzsungelben. Az út felszerpentinezett a hágóig, majd le a karibi térség síkságára, ahol a hőmérséklet legalább 10 fokkal több mint a fővárosban, és az eső is sokkal nagyobb mennyiségben zúdul a környékre. A legtöbb latin-amerikai országtól eltérően itt kitűnő utak vannak és a buszok is nagyon jó minőségűek, de miután lemegy a nap, egy olyan vastag köd száll le mindig itt a hegyekben, hogy két méterre sem lehet ellátni, ezért senki sem vállalja be, hogy este hét után arra vezessen, főleg nem a busz társaságok.

Minden egyes kijutásom a céghez kész kaland volt. A Chiquita a főút mellett épített egy banán püré előállító gyárat, ahol a másod osztályú banánt, amit régebben a teheneknek adtak, pürésítik és 50 literes ezüst színű vákuum zsákokba teszik, majd ezt egy kék fém hordóba. Ezeket a világ minden részén veszik, mert ebből készül a bébiételek nagy része, a süteményekbe is kerül rendszeren, még különböző ételekbe, olyanokba, amikbe nem is gondolnánk. A gyár Guapiles-on túl legalább tíz kilométerre található. Az állami buszok legtöbbször csak Guapiles-ig ment, ezért általában arra a félig illegális buszra szálltam, amelyik a Karib térség egyetlen kikötőjébe, Limon-ba ment. A fuvardíj bizonyos kereteken belül változott, de nekem ez megfelelt mert megálltak ott is, ahol nem volt megálló, míg az államiak ezt nem teszik meg. Nem

egyszer hajtottunk el a cégem előtt, mert a sofőr nem volt hajlandó megállni, majd zuhogó esőben visszastoppoltam a céghez, ahol csurom vizesen letanítottam háromszor két és fél órát egy légkondicionálóval ellátott teremben, ami egy kicsit be is ázott, annyira, hogy nemegyszer burleszk filmbe illően maradtam csak talpon a síkos linóleumon. A teremből hatalmas üveg ablakon át rálátás nyílt a banánhámozó futószalagra, ahol személyenként 35 banánt kellett percenként meghámozni. Mindenki nagyon büszke volt, hogy a nagy Chiquitának dolgozhatott. Az ott dolgozók elég jól is kerestek. Hozzá kell tennem, hogy én is sokkal jobban kerestem ott, mint bármikor itthon angoltanárként.

**B. M.: Térjünk ki akkor itt az oktatásról szerzett tapasztalataidra.**

K. A.: Én a közép és felsőbb vezetés embereit tanítottam, a vezérigazgatóig bezárva a sort. Ezek mind jól képzett, egyetemet végzett, nagyon sokat dolgozó emberek voltak, akiknek a cég fizette, hogy ingyen tanulhassanak hetente kétszer angolul. Ez a nagylelkűség annak tulajdonítható, hogy mint a nagy banán cégek legnagyobb része, ez is Egyesült Államokbeli befektetés jól sarjadzó ágacska volt és a kintiek szerettek volna jobban kommunikálni az itteniekkel. Mivel naponta 12 órát is dolgoztak, nem sok energiájuk maradt az angolozásra, de nagyon rendesek voltak, és kitartóan próbálkoztak. Mint mindenhol itt is találhattunk jó és gyenge nyelvezéssel rendelkezőket, szorgalmasabbat, lustát, lógóst, olyat, aki Shakespeare-t angolul idézett. Nagyon érdekes emberek hétköznapijaiba pillanthattam bele a diákjaimmal való beszélgetéseim során. Spanyolul is sokat tanultam tőlük, habár a cég megtiltotta, hogy az angolon kívül a spanyolul is használhassuk. De sokszor sokkal könnyebb volt egy hasonló dolgot egy jó oda illő spanyol megfelelővel tisztábbá tenni.

Az órák között 5 perc szünet volt. Lementem az udvarra, és ittam egy jó hideg



pohár vizet a gépből, és hallgattam a szakadó esőt. A két és fél órák kicsit hosszúnak tűntek az elején, de azután általában lerövidültek, mert mire mindenki megérkezett, beszélgetett egy kicsit stb.... Ezek az emberek hihetetlen stressz alatt éltek. Nekem úgy tűnt mintha mindig valami nagyon fontos ellenőrzésre készültek volna. Hol az ISO jött, hol a japánok tartottak nagyítós vizsgálatot, hol az izraeli rabbi jött ellenőrizni, hogy elég kóser-e az a banánpüré.

**B. M.: És mi volt a munkán kívül?**

K. A: Este kilenckor az órák vége után vagy a panamai nagyfőnök vitt a vendégházba, vagy ha ő nem volt, akkor valamelyik diákom. Néha elhívtak csütörtökön bulizni. A szórakozási lehetőségek egy banántermesztő kisváros rezgéséhez voltak kalibrálva. Olcsó, giccses beton diszko féleségek, bezárt boltok között. A bulikban természetesen csak latin zene szól, de nem táncolnak olyan sokan, mint azt mi itt elképzeljük. Az átlag latin-amerikai férfi nem ez a „macsó típus”, ami elterjedt róluk. Senki sem gyúrja ki magát, nincs az a nagy önfényezés, hanem inkább szégyenlősek, kuncogók, egy kicsit gyerekesek a mi szemünkben. A férfiak a családjukra nagyon büszkék, és lehet látni a csillogást a szemükben mikor a gyerekeikről beszélnek. Majd néhány pillanattal később ugyanolyan könnyen ellibbennek egy telt idomokkal ringatózó olcsóbb, kétes hírű nőszeméllyel. Nagy részük családja San Joséban élt, és csak hétvégeként találkoztak. Costa Ricában minden harmadik házasság válással végződik. Állítólag nagyon dívnak a munkahelyi kapcsolatok, csak soha nem értettem, hogy mikor, mert még egy ilyen dolgos népet nem láttam, mint a Costa Rica-i. Nem az a mi fejünkben élő „ráér holnap is” fajta embereket ismertem meg ennél a cégnél.

Minden rendezvényre meghívtak. Hatalmas bulit csaptak, ahová az összes Chiquita dolgozó meg lett hívva családotól. Több száz ember táncolt és próbált úgy

piálni, hogy ne csináljon bohócot magából az egész cég előtt.

Egy csomó környékbeli jó hely felfedezését is a diákjaimnak köszönhetem. Így jutottam ki különböző folyó rendszereken csónakkal, Tortugueróba, ahol a másfél méter hosszú zöld teknősök rakják tojásaikat a Karib-tenger fövenyébe. Ezeket megfőzik, és chilivel árulják a fent említett szórakozó helyek környékén lézengő árusok. Pingpong-labda nagyságú puha héjú tojás, aminek a főtt belseje kicsit szemcsés. Természetesen szexuális potencia növelő hatása van, mert a hajósok megfigyelték, hogy ezek a teknősök órákon keresztül párosodnak.

Magáról a banánról is megtudtam egy pár érdekes dolgot. A banánt itt is zölden szedik le, mert csak így lehet szállítani. A paraszt is miután levágott egy fürt zöld banánt, amin lehet 60-80 banán, felakasztja a háza tornácára, naponta egy sor spirál besárgul, és lehet enni. A banánfa egy fűfajta és kilenc hónapba telik, míg a friss fa felnő, gyümölcsöt hoz, majd elhal, de ekkor már a gyökereiből bújik is ki a friss hajtás. Kilenc hónap után kivágják őket, mert maguktól is elhalnának. Az exportra készülő banán mind speciálisan kikevert fajta, aminél figyelembe veszik a szállíthatóságot és az édességet. Az a banán, ami saját piacra készül sokkal finomabb: kisebbek, vékonyabb a héjuk, és nem lehet őket sokáig tartani, de olyan méz ízük van, amit mi soha sem fogunk innen megismerni. Ugyanúgy ők sem fogják megismerni az igazi jó almákat, mert oda csak a „szépek” kerülnek, és darabszámra árulják.

**B. M.: Mít tudtál meg az ország gazdaságáról?**

K. A: Az ország egyik fő jövedelemforrása a banánból származik. Különbé, főleg amerikai érdekeltségű cégek versenyeznek a piacért. Néha biológiai háborút folytatnak egymás ellen. Volt olyan is, hogy az ország fő banántermesztő vidékéről teljesen kipusztult a növény és azóta sem képes újra telepedni. A

másik fő bevételi forrásuk az ökoturizmusból származik. A helyiek annyira szeretik és tisztelik az országukat, hogy inkább bent hagyják a hihetetlen mennyiségű nemesfém ércet a hegyek gyomrában, mintsem engedjék, hogy külföldi cégek szét túrják az egészet és az ő unokáik már ne láthassák mindezt a gyönyörűséget. Costa Rica az az ország, ahol a déli és az északi félteke faunája és flórája egyszerre van jelen. Az ornitológusok paradicsomának is szokták hívni, mert ennyi sok fajta madarat ennyire egyszerűen csak itt talál az érdeklődő. Lehet sétálni a tenger parton, míg a fejünk felett gyönyörű színű arapapagájok, tukánok, hatalmas pillangók libegnek, elsétálhat egy tapír is, a fákon elbámullhatjuk egy lajhár ellazító mozgását, vagy lógását.

**B.M.: Mekkora is az ország lakossága? Ugye elég sok amerikai tartózkodik az országban.**

K. A: Az országban nagyjából 4 millióan élnek. Ebből legalább egy millióra tehető a nicaraguai legális és illegális bevándorlók száma. Mostanában elég sokan érkeznek Kolumbiából is. Costa Rica az egyetlen stabil pont ebben az eléggé zavarosnak tűnő Latin-Amerikában. Az amerikaiak száma nem olyan nagy. Sokan csak egy hétvégre is leruccannak egyet szörfözni, szerencsejátékozni, valamint bármilyen nemű szexuális igényeiket kielégíteni. Costa Rica tényleg egy hihetetlenül liberális ország. Nagyon jól tolerálják a másságot, a drogokat, és minden olyan dolgot, ami miatt más kultúrák sokat görcsölnek. Az ország területén még soha sem volt háború, mert katonasága sincs, amire nagyon büszkék. Sőt a közép-amerikai konfliktust is ők oldották meg, úgy Nicaraguában, mint Hondurasban és El Salvadorban. A „nikák” (nicaraguaiak) dolgoznak a banánültetvényeken, és az építkezések nagy részén. Végül is ők azok, akik az ország termelését végzik. A Costa Rica-iak jó része egyetemet végzett és már csak bizonyos fajta

munkát hajlandó végezni. A nicaraguaiak közül ki a legtöbb bűnöző is. Érkezésünk előtt egy pár évvel egy fegyveres nicaraguai banda heteken át fosztogatta az országot. Azóta mindenhol fegyveres őrök vigyáznak látszólag semmire, mert én semmi atrocitást nem tapasztaltam az országban.

**B.M.: Milyen a közbiztonság?**

K. A: Annak ellenére, amit olvastam arról, hogy mennyire „pura vida” (tiszta élet) ez az ország, nagyon meglepődtem mikor megérkezésünkkor láttuk, hogy minden ház egy fekete fémketrecbe van zárva. Mintha valami háborús zónába érteztünk volna a beígért nyugalmas életérzés helyett. Később kiderült, hogy ez csak egy túlméretezett paranoia hullám rossz szokássá vált maradványa. A nagy vaskapukra ugyanolyan egyszerű zárat szereltek, mint mindenhová. Mivel turistából mindig akad, ügyes zsebesek rájuk specializálódtak, de a fegyveres rablás itt még nagyon ritka esemény. Én bárhol teljesen biztonságban éreztem magam az országban. Itt még a tolvajok is kedvesek. Két nő kikapott valamit a barátnőm zsekjából, és mikor utánuk mentem, gyorsan eldobták a papír darabokat, az egyik megállt és bocsánatot kért, mielőtt elkezdtem vele kiabálni. Meg sem tudtam szólalni.

**B.M.: Mit vettél észre Costa Rica USA-tól való függéséből?**

K. A: Mint minden más latin-amerikai ország, Costa Rica is igen nagy mértékben függ az USA-tól úgy gazdaságilag, mint politikailag. Nagyon sok észak-amerikai cég viszi oda a gyárát, mert olcsóbb a munkaerő, de stabil a gazdaság. Az amerikai illegális fogadások Costa Rica-i telefonvonalakon történnek, hogy így legálissá válhassanak. Costa Rica próbál bemutatni néha a „nagy fehér testvérnek”. Mikor az USA megtámadta Irakot, ott tartózkodásunk alatt nagyon sokan kivonultak a követség elé, és kérték, hogy vonják vissza a csapataikat. Van egy alapvető „gringo-ellenesség” a latin-ameri-

kaiakban általában. Állítólag maga a gringo szó is a „Tico”-któl származik. A dollárt greenback-nek hívják (zöldhasú) és, mivel sok latin-amerikai országban ez volt a fizető eszköz, mikor szerették volna, hogy a saját lábukra álljanak ilyeneket skandáltak az emberek az utcákon, hogy „Green go!” „Green go!” mármint, zöldhasú, húzzál haza! Ezután minden nem latin-amerikait így kezdtek el hívni. Hiába mondtam én, hogy európai vagyok, a legtöbb ember ezt valahova az USA-ba helyezte el mentális térképén.

Amúgy ez a gringo-ellenesség is csak egy „póz”, mert mindenki nagyon kedves az idegenekkel jöjjön az bárhonnán is. Sőt ha egy „Tico” valaha arra szánná magát, hogy elhagyja az országot az egyetlen úti cél, ami az eszébe jut az csakis az USA lehet és azon belül is Miami. Hiába van nekik sokkal jobb tengerpartjuk helyben ők ki akarják próbálni, hogy milyen a fényűzőnek tűnő érzés.

**B.M.: Melyek az ott élő emberek antropológiai jellemzői?**

K. A: A többi környékbeli országhoz képest itt elég sok a fehér ember. Costa Ricát északról, Nicaragua felől kezdte meghódítani egy pár spanyol család. Mikor oda érkeztek állítólag nem találtak sok őslakost. De akiket találtak magukba olvasztottak lassanként, ebből lett a mai lakosság nagy része. Majd később, miután Jamaicában felszabadították a rabszolgákat behoztak egy csomó négert, azzal csalogatva őket ide, hogy építsék meg a Karib-tenger és a Csendes óceán közötti vasútvonalat a dzsungelen keresztül. A munkálatok kudarcba fulladtak, és mivel nem volt semmi pénzüik, itt kellett maradniuk, és építettek egy fekete várost a Karib-tenger partján, amit citromnak, azaz Limon-nak neveztek el. Ezek a jamaikai „patoi”-t beszélők, ami egy, az angolon alapuló keverék nyelv. Az egyetlen tiszta vérű indián törzs a Bri-bri, és kint élnek a karibi térségben. A legtöbben banán ültetvényeken dolgoznak. Ezekkel az indiánokkal találkozott Kolumbusz is a nevét

viselő szigeten Limon mellett. Kapott egy kis aranyat, ezért elnevezte a helyet „Gazdag part”-nak Costa Ricának. De a megkapott aranyon kívül nem sokat találtak később, ezért a spanyolok elég hosszú ideig nem foglalkoztak a hegyes, dzsungelés vidékkel. Az utóbbi negyven évben az országba a világ minden tájáról szivárognak az emberek. Sok francia találta meg a számításait ebben az országban. A legjobb magán gimnáziumok franciául működnek. A karibi térségben vannak olyan kis falvak, ahol 40 különböző nemzetiségű ember él együtt már évek óta tökéletes harmóniában.

**B.M.: Mennyire létezik a bőrszín szerinti diszkrimináció? Jobban meg vannak-e becsülve a fehérek?**

K. A: Ez nem ennyire egyértelmű itt. Habár a fehérek között több a felsőoktatásban végzetek száma, lehet őket is látni egyszerű kétkezi munkásokként is. Ugyanúgy lehet találkozni fekete üzletemberrel, vagy mulattal. A Chiquitánál mindenféle bőrszínű ember dolgozott. A panamai főnök volt talán a legsötétebb ebben a tekintetben. Az egyik fehér banánpuccoló odajött egyszer hozzám a menzán és megkérdezte, hogy tényleg igaz-e, hogy magyar vagyok. Mire bemutatkozott, hogy az ő neve Budai Rodrigues. „Á, szóval az apád magyar?” jött a természetes kérdés. „Nem, de annyira szerette az Aranycsapatot, hogy Budai II-ről nevezett el”, nem törődve azzal, hogy ez nem keresztnév.

**B.M.: Hogyan élted meg a két évszakot?**

K. A: Az esős évszakban érkeztünk augusztus vége felé, télen. Ekkor fél éven át minden nap majdnem menetrendszerűen zuhog az eső egy pár órán át. Délután kettőig általában süt a nap, majd beindul a hatalmas cseppekben zúduló égi ár. Én ebben indultam munkába, így mindig csurom vizes voltam, de ez sohasem zavaró, mert kellemes meleg van. Az emberek az utcán gyerekeként élvezik néha az esőt. Senki sem

ideges az esőre. Ilyenkor hatalmas mennyiségű csapadék hömpölyög az utcákon, majd hirtelen eltűnik a kanálisrendszerekben. A száraz évszak egyik napról a másikra érkezett. Bemondták a rádióban is, hogy holnaptól hivatalosan is kezdődik a nyár, erre hat hónapig nem esett egy csepp eső sem az ország nagy részén. A növényzet viszont ugyanolyan buja és zöld maradt. Minden nap hatkor kel a nap és hatkor le is bukik. Ezt talán a legnehezebb megszokni egy négy évszakhoz szokott embernek. Ott nincs idő, nincs változás. Minden nap süt a nap, és ugyanaddig tart, legyen az karácsony, vagy húsvét. Ezekben a napokban mindenki a tengerparton tölti a szabadságát. Megtelnek a szállodák és a főnyenyen is nehéz bizonyos helyen sátrat verni. A vízbe viszont nagyon kevesen merészkednek, mert a legtöbben soha sem tanulnak meg úszni.

**B.M.: Mi a helyzet a drogokkal?**

K. A: Costa Ricában nem olyan durva a kereskedelem, mint más helyeken. Előállítással sem foglalkoznak, mert Kolumbia elég közel van ahhoz, hogy mindent viszonylag olcsón beszerezhessenek. Inkább tranzit országnak nevezném, mert itt is átmegy a kokain jó része, amely Dél-Amerikából tart felfelé az USA-ba, vagy Európába. Motorcsónakokban is viszik egyik ország partja mentén a másikig. A marihuána kvázi legális, mert habár amerikai hatásra a törvények tiltják a fogyasztását, sem az emberek sem a rendőrség nem veszi komolyan. Olcsóbb a kolumbiai fű, mint az amerikai cigaretta. A kokain viszont ott is a gazdagok privilégiuma, amihez az átlag ember soha sem jutna hozzá. A latin-amerikai szórakoztató iparban dolgozók nagy hányada kokain függő. De ami a legnagyobb veszélyt jelenti szerintem egész Latin-Amerikában az alkohol után az a „crack”, ami egy olcsó kokain felütve valami metán amfetaminnal. Ennek adagja 500 forint körül mozog, és egy szippantás ebből a pattogó (ezért az angol crack kifejezés) kristályszerű kotyvalékból hosszú időre esz-

méletvesztéses katonán állapotba repíti a használóját. Nagyon gyorsan szétroncsolja a szervezetet. Ismertem egy 18 éves csernobili orosz srácot, aki egy pár hónap alatt teljesen siralmas állapotba került. Úgy kellett átlépni az élettelennek tűnő testén a templom előtti járdán. Az első számú „agymosó” természetesen itt is azért a szesz, mint mindenhol máshol a világon. Két fajta sört készítenek, és egy-két fajta cukornád pálinkát, a guarro-t. Létezik még egy pár fajta tudatmódosító gomba is, amelyekhez csak az elme rejtett területeit felfedezni vágyó fiatalabb generáció folyamodik, de hallottam olyan faluról is, ahol az egész lakosság férfi része a gomba hatása alatt van addig, amíg a környéken a „fungus”-ok a tehéntrágyában nőnek.

**B.M.: Magyarországról mennyit tudnak?**

K. A: Természetesen semmit sem tudnak, ugyanúgy ahogy mi sem tudunk sokat az ő országukról. Hírek nem érkeznek innen. A latin-amerikaiaknak megvan a saját világuk, érzületük, ami semmi más kultúrához sem hasonlítható. Nekik minden idegen gringo függetlenül attól, hogy melyik országból jöttél. És ez nem támadó vagy derogáló, csak így nevezik a külföldi fehéreket. Nagyjából ötven magyar él az országban, úgyhogy nem sok vizet zavarnak. Ők minden ünnepnapon összejönnek valakinél, és „magyaros tikósan” elbeszélgetnek, és persze esznek. Egy Bornemissza nevezetű 90 év körüli Arad mellől származó bácsi volt a földtani intézet vezetője és ő vizsgálta meg anno az ország talaját, hogy célirányosan tudják majd bevetni a lehető legmegfelelőbb növényekkel. Az Aranycsapatot valahogy mindenfelé ismerik: Latin-Amerikában. Sokan azt hiszik, hogy még mindig ilyen kaliberű a magyar csapat.

**B. M.: Mi értelme volt ennek az egy év kint létnek?**

K. A: A legfontosabb minden utazásnál az, hogy kilépsz a megszokott struktúrákból és egy teljesen más szokásrendszert ismerhetsz meg. Maga az a tény, hogy egy másik

nyelven kell beszélni, amit egyfolytában tanulni is kell már egy hatalmas tudattágító hatással bír az elmére, az intelligenciára, hát még az a sok élmény, úgy a látnivalók mint az íz világ, és sorolhatnám az érzékszervekre és tudatra ható új dolgok végtelen sorát. Az ember mindig magát utazza. Mi tesszük magunkat új szituációba, ami szükséges ahhoz a tapasztalathoz, hogy megismerjük mire is vagyunk képesek, kik is vagyunk igazából, mennyire merünk a félelmeink fölé kerekedni, ezáltal szabadabbá válni. A tudás szomja, a megismerés, a más struktúrákban gondolkodó emberektől való tanulás vágya mind nagyon fontos annak az embernek, aki az életet egy fejlődő lény útjaként próbálja élni. Costa Ricában olyan erős és szép példákat láttam a türelem, a megértés, segítőkészség, emberek felé való nyíltság terén, amit addig talán sehol máshol. Megismertem több száz állatfajtát, embert, néhány vulkánt, két teljesen más típusú tengert (óceánt). Ennek a kérdésnek a kifejtésére külön interjú kellene, mert megragadni egy-egy néppel, országgal eltöltött évet egy pár sorban lehetetlen. Ez az ország tényleg mesésen szép, nyugodt és nagyon barátságos, az emberek megszólíthatók és barátságosak.

**B.M.: Egyutolsó kérdés: visszamennél?**

K. A: Igen. Costa Rica egy év alatt az otthonommá is vált, mert sikerült nagy részét megismerni és nagyon sok érdekes emberrel találkozni. Ha háború törne ki Európában, én biztos oda próbálnám menekíteni a családom. Tényleg nagyon jó az alapérzés az országban. Sok jó ember várna szívesen vissza. Azóta is több „tico”-val is levelezünk. Én nem akarom azt sem sugallani, hogy itt nincs semmi bosszúsága az embernek. Ilyen hely nem létezik. Minden újdonság három napig tart, utána kezdődik az ottani rutin. Az utazás során nem mindig minden rózsás. De a lényeg az, hogy mennyit tanultál az ottléted alatt és ezt mennyire tudod beültetni a hétköznapijaidba, úgy külföldön mint otthon, mert az igazi nagy tesztek mindig itthon történnek. Az utazások a terepgyakorlatok. A Costa Ricaiak fő mottója: „Pura Vida!”, ami nagyjából „tisza élet”-et jelent, nagy tanítás. Hogy ki mennyire tudja élni és kinek mi az, már más lapra tartozik.

A BESZÉLGETÉST LEJEGYEZTE  
MOLNÁR GÁBOR

#### JEGYZET

- <sup>1</sup> Főiskolai oktató (SZTE, JGYTF, Angol Tanszék), majd angoltanár (MIOK).

## Egy Molnár-klasszikus reprintben



MOLNÁR GÁBOR:

*Kalandok a braziliai őserdőben* (reprint)

Ajka–Budapest, 2008, a Bakonytól

Amazóniáig Molnár Gábor Társaság kiadása



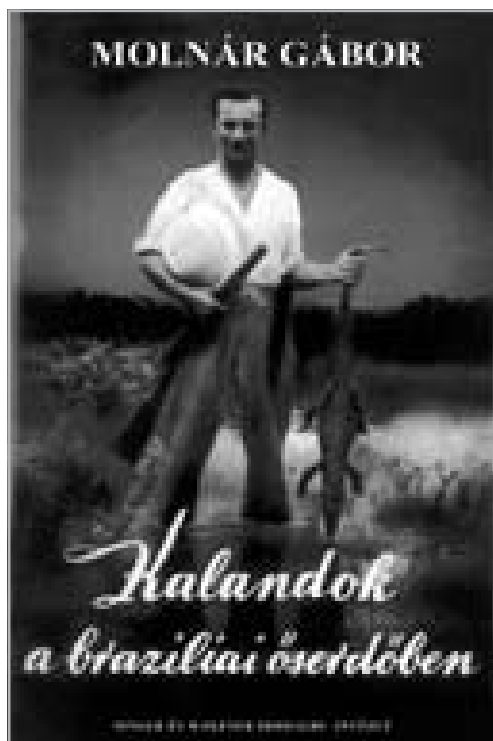
Molnár Gábor ismert és az olvasók körében az 1950–1970-es években egyik legsikeresebb magyar író első könyvének *Kalandok a braziliai őserdőben* című kötetének reprint kiadása jelent meg a „Bakonytól Amazóniáig” Molnár Gábor Társaság kiadásában.

A könyv először 1940-ben a Singer és Wolfner Irodalmi Intézet kiadásában jelent meg. A könyv sikerét mutatja, hogy a kötött vászon kiadás mellett olcsóbb változatban ragasztott-puha fedelű formában is árulták, továbbá hogy a következő években az akkor még fiatal, alig ismert szerző további két kötetét is kiadták.

A két világháború közötti időszakban hazánkban nagyon eltérő vélemények fogalmazódtak meg, amelyeket a Tolnai Világlapjában megjelent két írás címe jól mutat. Sz. Solymos Bea: Brazíliával kapcsolatban „Brazília, az örök mosoly hazája” címen a lap 1941. július 30-i számban írt csupa idilli képekkel illusztrált cikket. Fóthy Ernő pedig „A zöld pokol az Amazon-menti őserdőn...” címen jelentetett meg írást (Tolnai Világlapja, 1941. december 17.). Az amazóniai őserdőről más lapokban is mint „a zöld pokol” jelentek meg írások.

Molnár Gábor a két lényegesen eltérő véleménnyel szemben, szemtanúként, az ot-tani élet cselekvő részeseként írt Brazíliáról, elsősorban az amazóniai őserdő vidékéről, az ott élő-dolgozó emberekről. Molnár ezt

a térséget a „zöld mennyországnak” nevezte, magát az amazóniai őserdő szerelmesének titulálta, de idézett írásokkal szemben reálisan mutatta be a civilizációtól jórészt elzárt vidékeket, az ott élő embereket. Írásai, a bemutatott képek nem csupán mosolyt, de nem is a poklot tükrözik, hanem az ember által alig érintett ősvadont a maga teljességében, szépségével és vadságával, az itt élő embereket a körülöttük lévő vadonban a megélésért folytatott küzdelemben, láttatva örömeiket és a természet közeli élet boldogságát is. Éppen ennek a reális, szépségekkel és sok veszéllyel terhes életnek a sokszínű felmutatása lehetett



a Molnár könyv varázsa, vonzotta búvkörébe az olvasókat, különösen a fiatalokat, fiúkat-férfiakat évtizedeken keresztül.

Molnár Gábor írásai 1933-tól jelentek meg a különböző lapokban, hangzottak el a rádióban. 1940-ben megjelent első könyvének sikerét a személyes részvételtől táplálkozó hitelesség, valóság sokoldalúságának kendőzetlen bemutatása hozta.

A könyv előszavát teljes terjedelmét, csonkítatlanul érdemes idézni, mert nagyon fontos életigazságokat fogalmaz meg szépen és röviden, az akkor még kezdő írónak számító fiatalember.

### „ELŐSZÓ

Diákálmok, tervek és mindaz, amit az ifjú lélek gazdag fantáziája álmatlan éjszakákon előhoz a szoba sötétjéből, az éjszakai cserkész tábor lehamvadt tüzeinek paraszából, az ebben a könyvben megvalósult. Az ifjú nem számol bajjal, küzdelemmel és minden az elképzelése sima országútján rohan, legtöbbször a soha meg nem valósulás felé... Akinek pedig sikerül terve, annak fizetni kell. Mert az élet semmit nem ad ingyen. A ma örömeiért a holnap bújja jár és a ma fájdalmiért az örömteli holnap. Eseményekben mindig gazdag az ember élete. Ennek forgatagában ezerszer fordul a Sors kereke. Ezzel mindenki tisztában van. De olyan biztosra senki nem veszi a Sors pálfordulásait, mint az őserdők iszalag- és lombtömegében küzdő erdei vadász. Tudja, hogy csak úgy kell örülnie élete minden percének, mint annak a kicsiny madárcsodának, a parányi kolibrinek, amely tovaröppenve csókolja le az erdők pompázó virágairól a harmatot. Az őserdőben azt csinálja a törvényt, aki erősebb. Igazságnak nincs köze az élethez. A gyengébb elbukik. De nem vigasztalan világ ez. Nagyon lehet szeretni. Az élet legszebb megnyilatkozásai úgy magukhoz láncolják itt az ősreneteg vándorát, hogy mire észrevenné magát, késő! Már visszavonhatatlanul az őserdő barátja, szerelmese. Ez pedig soha

többé nem ereszti. Néha meggyűlölteti magát a vadon, talán csak játékból, hogy azután még jobban szeressük. A folyók és mocsarak gyilkos kipárolgásai, az állatvilág leleselkedő veszedelmei, az erdők minden titka csak arra jó, hogy új teljesítményekre, új megismerésekre serkentse az erdők vándorát. Veszély? Nem ismerik. Mindent feledtet a százféle alakban, százféle módon jelentkező csodálatosan szép őserdő rejtelmessége.

A természet szeretete minden ember lelkében benne él és csak kevés kell hozzá, hogy lángra lobbanjon. Az érzések átrezdülő húrjain a vadonbeli emlékek újra végigfutnak bennem... Hogy is volt csak?”

Az idézett szövegben megfogalmazottakat az író egész élete, a braziliai ősvadonhoz való viszonyát könyvei, kisebb írásai, hangjátékai fényesen igazolják.

Az író közelgő születésének 100. évfordulójához kapcsolódóan Ajkán 2006-ban megalakult „Bakonytól Amazóniáig” Molnár Gábor Társaság, Molnár Gábor első könyvének „Kalandok a braziliai őserdőben” című 1940-ben megjelent könyvét hasonló kiadásban megjelentette, azzal a céllal, hogy a fiatal Molnár műve ismét széles körben olvasható legyen az író több művének olvasói és az új, fiatal nemzedék olvasói számára is.

Az íróknak ebben az első könyvében már megjelennek azok a motívumok: az őserdő végtelen szeretete, az itt élő emberekkel kialakított barátsága, a munkatársak megbecsülése, az elemi erővel szembeni bátor kiállás, de a felesleges kockázat kerülésére való törekvés, valamint az itt élő emberek élete, mese- és hitvilága iránti érdeklődése már ebben a kötetben is megjelent. Könyvét sok és szép a természetet és az itt élő embereket sokoldalúan bemutató fényképek teszik változatossá, még hitelesebbé.

A könyv három fő részre tagolódik és huszonnégy alcím alatt mutatja be az amazóniai ősvadon veszélyeit. Az első rész az atumani ősmocsár megközelítését, ka-

landjait írja le, a második részben a vadon élete, gazdag állatvilága és az emberre itt leselkedő veszedelmek kerülnek bemutatásra, de kap helyet az őserdei viszonyok között a karácsony megünneplése, az itthoni fehér-családi karácsonyokra emlékezés és az őserdei vihar félelmes szépsége is. A harmadik rész a „hazautazással” folytatódik és kis kedves erdei fiús - szerelmi epizóddal végződik a könyv.

Végül egy rövid idézet a könyv fülszövegéből: „...van valami végtelenül vonzó, szinte hipnotikus ígézet ebben a halálos veszedelmekkel zsúfolt, irdatlan rengetegben, mely akarata és jobb belátása ellenére is újra és újra magához rántja, akit egyszer elbűvölt. Ez a titokzatos erő: a kaland, ez a nagy férfi-

próbatétel csábította újra és újra kalandos útjaira a szerzőt, s a vetélkedő, ősi izgalom vonja vonzáskörébe ennek a könyvnek az olvasóját is.”

A kalandvágy, vagy annak „virtuális” átélése az egyik tényezője feltehetően a Molnár könyvek népszerűségének az 1950-1970-es évtizedekben. Remélhetően e könyvek újbóli kézbevétele ismét sok örömet, izgalmas kalandot hoz olvasóinak.

A könyv megvásárolható Ajkán, a Molnár Gábor könyvesboltban, a Helytörténeti Múzeumban, a Művelődési Központban és a Molnár Gábor Társaságtól rendelhető meg telefonon: 1/388-4053.

TATAI ZOLTÁN

## Kolumbia ezernyi fénye



MOLNÁR GÁBOR:

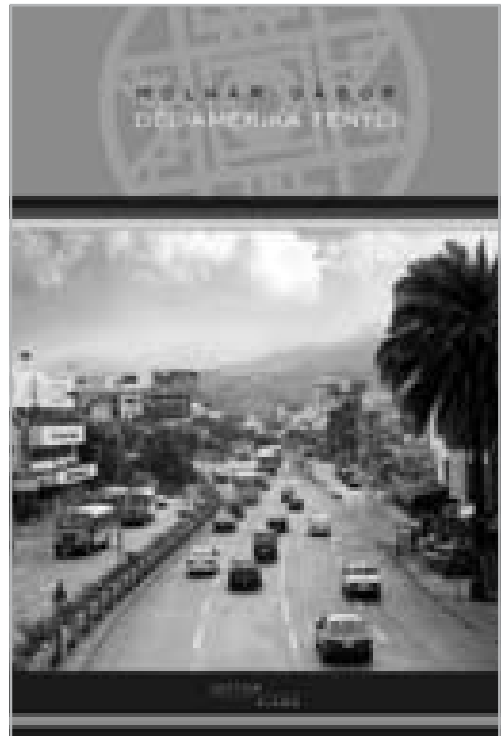
*Dél-Amerika fényei. Az én Kolumbiám.*

Budapest, Lectur Kiadó, 2008.



A világ egy új, a megszokottól eltérő oldalának megismerése mindig érdekes és izgalmas vállalkozás. Különösen akkor, ha az erre fordított idő nem csak pillanatnyi benyomások rögzítését teszi lehetővé egy másik, megismerni vágyott kultúrának, hanem tényleges alkalmat nyújt annak megélésére. Molnár Gábornak erre nyílt lehetősége azok alatt az évek alatt, melyeket hallgatóként és kutatóként a kolumbiai *Javeriana Egyetemen* töltött. 1997-től 2002-ig tartó kolumbiai tartózkodásának élményeit és annak során szerzett ismereteit összegzi 2008 júniusában megjelent *Dél-Amerika fényei* című könyve.

Latin-Amerika világa érthető módon vált ki soha nem szűnő érdeklődést az életet olyannyira más szemmel vizsgáló európaiakból. A két kultúrkör különbségeiből adódóan





Kolumbia esetében is, mint más országok kapcsán, többnyire azok a sarkalatos kérdések kerülnek vizsgálat alá, melyek a legnagyobb s sokszor negatív hatást teszik az országot nem ismerőkre. Molnár Gábor munkája az országról felállított sztereotípiákat is hivatott valamelyest levetkőzni. Kötetében határozottan árnyalja ezeket, s elsősorban nem azokat a kérdéseket teszi hangsúlyossá, melyek általában a figyelem középpontjában állnak, mint a kábítószer vagy a fegyveres szervezetek (noha természetesen fontos részét képzik ezen témák is), sokkal inkább az embereket. Kolumbia lakosainak élete, a mi szemünkben köznapinak egyáltalán nem nevezhető hétköznapjainak megismerési vágya mozgatta a szerzőt tanulmányai során és kötetének írásakor, kísérletet téve annak, a lehetőségekhez képest minél szélesebb spektrumú bemutatására. Nehéz ezt elérni egy olyan országban, ahol városokon belül is eltérő antropológiai sokszínűséggel, valamint néprajzi szokásokkal találja magát szembe a látogató.

Ennek ellenére a kötet teljesíti vállalt feladatát. Az író foglalkozik a jelent mozgó politikai kérdésekkel, így többek közt a gerillamozgalmak keltette feszültséggel, a felkelők múltjával, helyzetével, egykor és most zajló akcióival, a kolumbiai társadalom rétegzettségével, a szélsőséges társadalmi viszonyokkal, a fiatal generáció jövőbeli kilátásaival. Szó esik az ország egészének, illetve nagyobb városokba tett utazások alapján egyes régiók gazdasági és társadalmi jellemzőiről. A vidék természetrajza kapcsán olvashatunk az ország nemzeti virágjáról, az orchideáról s annak számos fajtájáról, a kolumbiai kávéról, mint nemzeti itálról, mely a világ összes kávétermesztésének közel 10%-át adja évente. Ezeket túl jellemzést kapunk a terület földrajzi adottságairól, az egyes vidékek sajátos környezetéről. Olyan természeti jelenségekről, mint az *El Niño* és a *La Niña* illetve az igen gyakori földmoz-

gásokról, melyek a települések építészeti stílusára is jelentős hatással vannak. A kötet végén található fogalom- és személynévtár kézzelfogható összegzést nyújt a könyvben felmerülő jelenségekről és Latin-Amerika történelmének néhány kiemelkedő alakjáról.

Az olykor tényyszerű adatok az író saját, az országjárás során szerzett tapasztalataival fűszerezve válnak személyessé a *Dél-Amerika fényeiben*. Azt rögzíti, hogyan lehet megismerni egy kultúrát nem csupán könyvekből szerzett előzetes ismeretek vagy telekommunikációs csatornák alapján, hanem a konkrét valóságban. Hogyan alkalmazkodik az idegenbe tévedt ember új hazájához, milyen lépésekben ismeri meg annak kultúráját, történelmét, ezek árny- és fényoldalát. Hogyan mélyül el a helyi szokásokban, és hogyan viselkednek a „felfedezettek” az ide érkező s őket megismerni vágyó *gringóval* szemben. A kolumbiaiak csodálata és gyűlölete felváltva övezheti az országba érkező külföldit. A kötet így szociológiai tanulmánykötet mellett útikönyvként is forgatható, hiszen számos helyen leplezi le Gabriel García Márquez hazájának igazi arcát. Ugyanakkor a populáris turisztikai látványosságok kevésbé keltik fel a szerző érdeklődését. Inkább a saját maga által felfedezett világra koncentrál – ahogy azt az alcím is jelzi, ez az ő Kolumbiája. Mindezt pedig az illusztrációként használt, közel 50 fotó is igazolja, melyekből többek közt 2007-ben Szegeden, a jezsuita Szent József templomban és a Millennium kávéházban nyílt kiállítás, és egy bővített változat – szintén kiállítás formájában - rövidesen a budapesti ferences rendházban (Ferenciek tere) is megtekinthető lesz.

A kötetnek, ahogy az országnak, *Bogotá* áll centrumában. Molnár Gábor megismerteti olvasóival a városon belüli szubkultúrát, az egyetemet és a napközi otthon, ahol szociális munkásként is részt vett a helyi lakosok életében. A magyar jezsuita, *P. Mustó Péter* alapította napközi otthon, a *Corporación*

*Casa Estudio* és az itt folytatott munka nyújtott lehetőséget a város gyermekeivel és szüleikkel való együttműködéshez, melynek során mi, az olvasók is képet kapunk a *Bogotá*t és magát az országot jellemző „kétfokozatú társadalomról”. Az ország gazdag és szegény rétegének életéről, a gyerekek lehetőségeiről, szülei helyzetéről jelen körülmények között, melyet politikailag a „liberális kapitalizmus latin-amerikai változataként” nevez meg a kötet szerzője. Ennek feltárása és jellemzése közben nem rejti véka alá saját szubjektív véleményét, számos ponton vonultatva fel párhuzamot úgy az európai, mint a magyar politikai helyzettel.

A jelenlegi állapotok megértéséhez természetesen szükség van az ország és Latin-Amerika történelmének ismeretéhez, s ha tömörítve is, de a kötet ezt is igyekszik áttekinteni. A nagy indián civilizációk korától a 15-16. századi spanyol hódításokon, a *cortezek* és *pizarrok* korán keresztül a függetlenség kivívásáig, valamint az ország XX. századi történetéig. *Malainche átkáról*, akit indián nőként az aztékok ajándékoztak szeretőként *Hernán Cortés*nek, s akit immár szimbólumként tesz felelőssé az európaiak térhódításáért az indián és mesztic hagyomány.

Az emberek közötti kapcsolatok jellemzése mellett a térség természeti adottságainak bemutatása legalább ekkora hangsúlyt kap a fejezetekben: az Andok térségének hegyvidékétől a csendes-óceáni és karib-tengeri partvidékig. A szerző megismerteti a *Bogotá* fölött magasodó csúcsokat s az ott épült *Monteserrate* templomhoz fűződő legendát. A zarándokhely évszázadok óta fogadja a látogatókat, akik megbirkóznak a közel 500 méteres szintkülönbséggel a város és a hegy csúcsán található templom között s azzal a sokezer sziklalépcsővel, mely a város központjától a szent hely bejáratáig vezet.

A főváros mellett azokról, az ország

nyugati részén fekvő településekről is bővebb információt kap az olvasó, ahol Molnár Gábor utazása során megfordult. Így utazunk vele hegyen-völgyön keresztül a Csendes-óceán parti *Buenaventura*ba, Kolumbia legnagyobb nyugati kikötőjébe, a „kolumbiai Afrikába” vagy *Caliba*, a salsa fővárosába. A Karib-tenger partvidékén fekvő *Sierra Nevada de Santa Marta* nemzeti park bemutatása közben elénk tárul a környék különleges élővilága.

Ugyancsak személyes látogatás alapján kapunk képet a Középső-Kordillerák közt megbújó *Medellín*ről, mely évi 22 Celsius-fokos átlaghőmérsékletével kiérdemelte a kolumbiaiaktól az *örök tavasz városa* címet. A méltán híres medellíni virágkarnevál elkápráztató forgatagának bemutatása mellett a város történetének árnyoldalaként szó esik a település egykori drogmaffiájáról. A *Pablo Escobar* által irányított *Kiadatás Alá Esők* harcáról a *Kiadatás* törvényének eltörléséért, „a *Főnök*” politikai-gazdasági befolyásáról városon belül és országosan, akit egyaránt övezett s övez ma is gyűlölet, harag, tisztelet és hála.

A szerző *Arturo Alape* által meginterjúvolt *Eduardo Galeanó*tól választott idézet mottóként. Szintén e latin-amerikai írónál találkozunk azzal a gondolattal, miszerint „a történelem két lábon járó paradoxon, melynek az ellentmondás mozgatja lábait”. Így van ez Kolumbia esetében is. Az emberek barátságosan nevetnek, miközben szemükben ott a szomorúság, elmondhatatlan szépségű tájak rejtenek tragédiákat magukban, polgárháború zajlik az utcákon, miközben a városok véreben ott lüktet a *salsa* életteli ritmusa. Mert „ez Latin-Amerika, ahol olyan dolgok férnek meg egymás mellett, amelyek máshol kizárják egymást. Itt minden mindennel összefügghet.”

FARAGÓ BEÁTA

## Két arc a kubai prózából



Kuba – és minden, ami hozzá kapcsolódik, legyen szó akár politikáról, akár irodalomról, legalább is kétarcú. Afféle Janus, aki kétfelé néz: egyik arca a múltját (és közelmúltját) tükrözi, másik a jövőjét fürkészi. Ez utóbbi annyira bizonytalan, annyiféle lehet még, hogy vonásai szinte kivehetetlenek. Alábbiakban jelenének két sikeres íróját mutatom be; a két szerző két lehetséges választ ad a múlt és jelen kérdéseire, de akár a szigetország jövőbeli arculatára is véshetnek egy-egy markáns vonást.

Ami e távoli kultúra és irodalom múltjáról (közelmúltjáról, a XX. század második feléről) tudósító műveket illeti, ezek is olyan messze vannak már tőlünk időben, annyira csekély számú közönséget érintenek, hogy jószerivel csak nevek és homályosan hozzájuk kapcsolódó jelenségek jutnak eszünkbe: a Nicolás Guilléné s vele az afrokubai ihletettségű, csupa zene és ritmus költészeté; az Alejo Carpentieré és a regényeiben megalkotott barokkosan „csodás valóé”, példának okáért. Halvány emlékeink vannak azután a közvetlen hétköznapi társalgás nyelvén megszólaló költészetről, amelynek képviselőire név szerint talán már nem is emlékszünk. A költő és prózaíró José Lezama Lima alakja – akit *Paraíso* (Paradicsom) című, magyarul máig kiadatlan regénye tett világhírvé még a 70-es években – pedig már csak a szűkebb szakma előtt ismert, noha árfolyama a világ könyvpiacán ismét emelkedőben van. Az utóbbi években, mindazonáltal, több kubai szerző nevét is felröppentette a világhír, közöttük Pedro Juan Gutiérrezét és Antonio Rodríguezét is, a két prózaíróét, akik e cikk tárgyául szolgálnak. Előbbi az el-

múlt években vitathatatlanul bizonyos körök kultuszírójává vált, utóbbi pedig 2008-ban került az érdeklődés középpontjába, miután elnyerte a rangos Alfaguara kiadó díját, melyet az év legjobb regényének ítélnék oda. Mivel írásművészetük akár egyazon érem két oldalaként is felfogható, talán hasznos tanulságok vonhatók le összevetésükből.

Az érem, természetesen, a kubai valóság, amely riasztó anakronizmusával, problémáinak nyugtalanságot keltő megoldatlanságával jó ideje korszakunk világpolitikai helyzetének egyik neuralgikus pontja. A megcsontosodott s a változó idővel (vagy az idő hozta változásokkal) dacolni látszó diktatúra embertelensége, mindent megnyomorító és eltorzító hazugsága nem tűri, de nem is viseli el az őszinteséget. A közlés és kifejezés parancsának engedelmeskedni kénytelen művészek többsége így a Kelet-Közép-Európában jól ismert dilemma elé kerül: vagy marad (és akkor nincs más választása, mint a hatalom kiszolgálása vagy a hallgatás), vagy elhagyja az országot (és vállalja az emigráns lét örök poklát, a hűség-árusítás morális csapdáját).

Pedro Juan Gutiérrez esetében részben attól válik érdekessé, hogy látszólag feloldja a menni-maradni ellentmondását: mindmáig Kubában él és alkot, de mintegy belső emigrációban, mélyen a hivatalosság felszíne alá merülve, s a rezsim kénytelen-kelletlen tudomásul veszi könyveinek külföldi (főként spanyol) kiadások révén elért sikereit. De a valójában fontos kérdések mégis ezek: minek köszönheti sikerét, és amivel hat, mit tesz hozzá mindahhoz, amit Kubáról és a spanyol-amerikai prózáról tudunk? E kérdé-

sek megválaszolásához érdemes közelebbről szemügyre venni az író *Trópusi állat* című regényét, amely 2005-ben jelent meg az Athenaeum kiadónál.

A „trópusi állat” cím Gutiérrez regényének hőstét (vagy inkább antihőstét) fedi, aki nem ismeretlen a magyar olvasó előtt: a szerző *Piszkos havannai trilógiájának* szinte valamennyi novellájában ott szerepelt már. A „trópusi állat” kifejezés ugyanis egy sajátos emberi jelenséget takar, amelyet a trilógiában a Perdo Juan nevű visszatérő szereplő testesített meg. A regényben Pedro Juan (a szerző gyanítható alteregójaként) egyes szám első személyben vall erről a jelenségről: a castrói szocializmus, a paradicsomi pokol zsigerekig hatoló rohadásáról, személyiségpusztító mákonyáról. A valamikor az „Antillák gyöngyszemének” számító sziget és a főváros, Havanna sokkoló pusztulását fotografikusan nyers képekben írja le Gutiérrez, aki egyébként „civilben” maga is festő:

„Beléptem a vén épület előterébe. 1927-ben építették, a lépcsőt fehér márványból faragták, a lakások tágasak voltak, a lift fényes bronzból, az ajtók és ablakkeretek mahagóniból készültek, a homlokzat Boston-stílusú. Hiánytalan luxus, méregdrága. Most romhalmaz. A felvonó és a lépcsőház bűzlik a vizelettől, a szartól. A járdán, a bejárat előtt van egy lyuk, amelyből folyvást emberi végtermékek szivárognak. A lépcső homályában az emberek marihuánát füstölnek, és kitartoán szeretkeznek. Sokan újra és újra leválasztották a lakásukat, és most tízen, tizenötven élnek ott, ahol azelőtt hárman. A víztartály a tetőn mindig üres. Senki sem tudja, miért nem jön bele víz, és mindenki vödörrel jár föl és alá. De ez nem valami kivételes dolog. Így van ez az egész városrészben. Kosz, trágyadomb, szemétrakás, elhagyatottság.”

Az érzékeny művész-értelmiségi (Pedro Juan a műben ötvenéves frusztrált író-képzőművész, aki sehogyan sem képes nekifogni

első regényének) szükségképpen fokozódik le az irracionalitás, „állati” szintjére: a tébolyult, teljes személyiségét betöltő sexualitás marad számára az egyetlen kitörési pont, amelyben még – paradox módon – embernek (őszintének és szabadnak) érzi magát. Érzéki örületét két asszony, két véglet (Észak és Dél) között próbálja egyensúlyba hozni. Az egyik Agenta, a negyvenes svéd kékharisnya, akinek a fantáziáját megragadják az író-elbeszélő versei egy folyóiratban, s aki, a maga északiságában, a józanság felé billentené Pedro Juant. A másik Gloria, a beszélő havannai szomszédasszonya – harmincas, gyerekes (és gyermeki), mulatt démon, amúgy valamikor egy lepukkant mulató táncosnője volt –, aki ösztönös életeréjével, romlott ártatlanságával (ártatlan romlottságával) a semmihez sem fogható trópusi televény, a kubai valóság metaforája.

Pedro Juan a megírás révén (mintegy önmagát üstökön ragadva) szeretne e fortyogó, miazmás lápvilág fölé kerekedni. A trópusi közeg fülledtségét, vitalitását a szöveg is hordozza: Gutiérrez prózája ugyanolyan sodró, szenvedélyes, amilyen a kubai élőbeszéd; a regény művészi eszközeit (a rövid mondatos, darabos-szaggatott leírásokat, a pergő párbeszégeket, az erős képeket és a váratlan, filozofikus megállapításokat) is ez a beszédmód határozza meg, nagymértékben fokozva a közlés hitelességét.

„A délelőtt közepén feltámad a szél. A tenger bebőrösödik. (...) A Malecón mellvédjén hatalmas robajjal csapnak át a hullámok, sós permetet szórnak a városra. Becsukom az ablakokat. Itt, a tetőn még erősebben fúj. Be is kell rigliznem az ablaktáblákat. (...) A vihar északról támad. Az ajtóm keletre néz. Kiállok elé, és ott a dühöngő tenger, a város fölött tomboló orkán. (...) Fázom. Vörös hajó fut ki a kikötőből. Teli van konténerrel. Nem nagy hajó. Talán tizenhat konténer lehet rajta. Drámai, ahogy küzd, lassan fúrja előre magát a szél és a hullámok ellenében.

(...) Megvárhatta volna, amíg elül a vihar, de az ilyesmi nem méltó egy tengerészhez. És a vörös hajócska csak megy, dacol a szürke, hideg vízőzönnel. (...) Szép. Az az apró, vörös, bátor alakzat, amint megfeszülve küzd, hogy kiszabaduljon a kikötőből (...) A dühöngő fergeteg, amely fel akarja borítani, és a fickó, a kapitány, aki nem hagyja, hogy legyőzzék, és csak megy, megy előre.”

Gutiérrez a kubaiak kollektív tapasztalatába, a rendszer kirakati, hamis látszatai alá merülésben találja meg a menni-maradni dilemma feloldását, s e „mocsaras” belsőalulso emigráció irodalmi következményeként beszédmódja is hovatovább irodalmon (az un. „magas” kultúrán) kívüli, nyoma sincs benne a stilizálásnak, s a kemény pornó motívumaival kacérkodó szex-centrikus tematika sajátosan érdes, sokkoló stílust teremt. Nem csoda, ha – s talán az író szándékaitól függetlenül – az olvasók bizonyos körében valóságos kultusza lett szövegeinek, s hogy hatásukra valóságos szex-turizmus indult meg Havanna pokoli régiói felé. Gutiérrez könyvei mindenképpen markáns és kegyetlenül őszinte láttelepet adnak a szigetország változásért kiáltó viszonyairól.



Antonio Orlando Rodríguez *Chiquita* című regénye kétszeres sikertörténet: az előkelő irodalmi díjjal jutalmazott regény egy sikeres életet beszél el.

Címadó szereplője, Chiquita ugyanis valóságos személy volt: kubai származású liliputi művésznő, énekes és táncos-mutató, aki a New York-i varietékben vált korának bálványozott csillagává a 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben. Sikereit korabeli fényképek és újságcikkek tanúsítják a testes, 550 oldalas regény végén.

Chiquita, eredeti nevén Espiridiona Cenda a kubai Matanzasban született, jó módú középosztálybeli családból, és soha nem nőtt huszonhat hüvelyknél, azaz mint-

egy hatvan centiméternél magasabbra. Élete végéig megmaradt annak az arányos, csinos természetű, szép arcú és intelligens „kicsikének” (chiquitanak), aki tízévesen volt; kigömbölyödő alakja akkor miniatűr, de hibátlan női szépséget ígért. Sorsát egy kijelentés és egy amulett határozta meg; a kinyilatkoztatás a korszak neves francia énekesnője, Sarah Bernhardt szájából hangzott el, és így szólt: „a nagyságot nem centikre mérik”. Az amulett – egy nyakláncra függő arany gömböcske – pedig az egyik Romanov nagyherceg kezéből került Chiquita nyakára. A két neves személyiség Kubában járva került véletlenül kapcsolatba az érzékeny kislánnyal, akit, mint a természet afféle szeszélyes termékét, családja addig a széltől is óvott. Chiquita élete attól fogva, hogy eldönti, művész lesz, szinte töretlenül ível a karibi sziget istenhátamögötti kisvárosából a valóban világot jelentő deszkákig, New York, Párizs és számos egyéb nagyváros (köztük Budapest) színpadáig. Látszólag fantasztikus körülmények, irracionális erők vezérlik, de sikere egy apró testbe szorult nagy és független ember (aki egyben „más, torz”) világraszóló diadalaként is felfogható: bizonyosságra, hogy „a kicsi is lehet nagy”.

A szerencse mellett a történelem és a korszellem is Chiquita hóna alá nyúlt: felnövekedése és művészi kiteljesedése a 19. század végére, a 20. század első éveire esik, a spanyolok ellen vívott függetlenségi háború illetve a szabadság ügyét „megsegítő” amerikai fegyveres beavatkozás idejére. Kubával a spanyol gyarmatbirodalom elveszíti utolsó „ékkövet”, a modern idők frissen formálódó nagyhatalma, az Egyesült Államok pedig bizonyítani és megszilárdítani igyekszik erejét és befolyását.

Az első világégést megelőző évtizedekben a szenzációkra éhes nagyközönség mohó kíváncsisággal fordult a technikai forradalom vívmányai és az emberi ritkaságok felé. Ezek az évek a *vodeville*, a cirkuszi mutatványosok-

nak és mindenféle látványosságnak teret adó szórakoztató ipar kialakulásának és fénykorának éveit is: a szintén forradalmi korszakát élő hírközlés vezető helyen foglalkozott az eróművészek, artisták, törpék és óriások sosem látott furcsaságaival. A törpe növésű, ám annál izgalmasabb és csábítóbb Chiquita ebben a közegben vívja ki kivételes rangját; viharos szerelmi élete, az előkelő körökben való bennfentessége, kegyetlensége és varázsereje a „boldog békeidők” iránt mindig újraéledő kíváncsiság (és/vagy nosztalgia) ideális, biztos sikert ígérő alakjává avatja.

Antonio Orlando Rodríguez egy nyilatkozatában azt mondja, legszívesebben kalandregénynek nevezné a művét, s okkal: elegáns, mértéktartó, mindvégig a jó ízlés határain belül maradó prózája rendkívül fordulatos, izgalmas; az olvasó érdeklődését lebilincseli, és folyamatosan fogva tartja. Eszközei is változatosak: az életrajz intim tónusától a kalandregény fordulatain át a krimiig és az erotikáig felbukkan benne a sikerkönyvek szinte valamennyi kelléke.

Sikerének és hitelességének egyik záloga, hogy az író a hamisítatlan cervantesi technikát alkalmazza narrációja megjelenítéséhez: Chiquita titokzatos és kalandos életét három „tükör”, három elbeszélő közvetíti az olvasóhoz. Az első személyben megszólaló író-narrátornak pusztán a lejegyző szerepe jut: a történetet egy Olazábal nevű idős újságíró mondja el neki, illetve maga a főszereplő. Chiquita, immár élete delén túljutva, a világ és a színpadok zajától visszavonultan él, amikor lediktálja élményeit az akkor még ifjú Olazábalnak. Háromféle szemzőg és „beszéd” szólal meg tehát: a szintén cervantesi „fejszövegekkel”, rövid tartalmi összefoglalókkal induló fejezetekben maga Chiquita meséli életét, de harmadik személyben beszél magáról, mert eleve viszolyog tőle, hogy benső titkait valaki „saját nevében” és a saját nevével tárja fel. Az Olazábal gépiratában (már kissé stilizált, ha tetszik „eltávolított”)

elkészült teljes szöveg számos fejezete azonban áldozatául esik a történelem viszontagságainak (egy tűzvésznek, nevezetesen), így ezeket a részeket Olazábal emlékezetéből idézi vissza, mintegy „módot adva” ezzel a szerzőnek a sűrítésre és a válogatásra. A harmadik „hang” a szerzőé, aki lábjegyzetekben pontosítja, szembeesíti az elbeszélés tényeit a valóságos (vagy annak beállított) dokumentumok tényeivel. Az objektivitás eléréséhez fontos támpontot ad egy bizonyos Koltai, az Amerikában élő magyar historiográfus, a liliputiak enciklopédistája, s aki, nemcsak Olazábal „tudásának”, információinak sajátos kútfeje hanem, a szövegi valóság egyik fontos hordozójaként, szereplője is a regénynek. A hármas tükör részben bölcs humor és ironia forrása, részben valódi biztosíték a témában és a főszereplő képviselte határjelenségben eleve benne rejlő veszélyek (túlzások) elkerülésére.

Az író, Antonio Orlando Rodríguez 1956-ban született Kubában, Havannában újságírást tanult az egyetemen. Hosszabb ideig Costa Ricában majd Kolumbiában élt; jelenleg Miaiban lakik és ír. Pozíciója így akár kedvező is lehetne a kubai állapotok nyílt és közvetlen ábrázolásához, leleplező bírálatához. De Rodríguez ízlésétől mintha idegen volna az ilyesmi, mintha az irodalom elsődleges eszközeit, a történetmondást és a „kubaiság” mélyebb gyökereit kitapintó ember- és történelemábrázolást többre tartaná a hangsúlyozott politikumnál. Már említett eleganciája mintha vissza is tartaná attól, hogy szabadon engedje indulatait, még akkor is, ha távozásával egyértelművé tette a Castro-rendszerről alkotott véleményét. Sőt, a regényt olvasva, és a narratori hármasságon alapuló beszédmód eltávolító, a jelenségeket körbejárni törekvő írói módszerét követve mintha az volna az érzésünk, hogy a szerző mindenféle tolazkodó személyességtől viszolyg. Talán épp e tárgyias szemlélet, amely mindenféle emberi jelenség többarcúságát

és egyszerre többféle igazságát látszik hirdetni, talán ez a legfőbb összetevője annak a „hozzáadott értéknek”, amely a *Chiquitát* többé teszi egy fordulatos, szórakoztató történetnél, egy különös ember különleges sorsának krónikájánál.

De miben is ragadható meg ez a „tárgyas szemlélet”? Mi húzódik meg, ha szemérmesen tárgya mögött maradvá is, mit közvetít Rodríguez a „nagygyá lett kicsiség” gondolatával?

Mivel Chiquita gyermekkori közege, a cukornád-ültetvényes, rabszolgaság utáni Kuba vidéki-patriarkális idillje, történeti ideje pedig a spanyol gyarmattartók elleni véres lázadás és a függetlenség örve alatt nagyhatalmi célokat szolgáló spanyol-amerikai háború, nyilvánvaló, hogy Chiquita „kicsisége” (ha tetszik a természet szeszélyéből eredő mássága) jelképi: a művészi karriertörténet mögött, annak ürügyén, Kuba sorskérdései is felvetődnek. Mit kezd, mit kezdhet magával egy ország, amely évszázadokig az kiszolgáltatottság, önállótlanág viszonyait élte, szenvedte, miközben adottságai az élet napos oldalának élvezetére rendelték? Milyen berendezkedést hozhat, milyen távlatokat ígér a függetlenség ott, ahol hiányoznak a demokratikus hagyományok, és az elit kor szinten álló műveltségével szemben a fekete és kreol többség súlyos elmaradottsága és az ősi-primitív hiedelmekhez kötődő tudatállapota a meghatározó? Mit tegyen, mit tehet a „nagyságra” rendeltetett művész-értelmiség? Vállalja-e a maradást, amely egyenlő a kisszerű provincializmussal, vagy távozzon

a „világot jelentő deszkákra”, New Yorkba, Párizsba, hogy tehetségét kibontakoztassa? Mire és kire számíthat, ha a maga útjára lép? Chiquita-Rodríguez válasza e kérdésekre végső soron keserű-ironikus. A liliputiságával megáldott-megvert „csodabogár” a saját lábára áll, megérzéseit, művészi ösztönét követi, mert nem tehet mást. Akkor se, ha politikai, testületi (nemzeti), sőt, magánéleti érdekei mást diktálnának. És akkor is meg kell maradnia a saját útján, ha szinte csak olyan mitikus-mágikus-irracionális segítőkre számíthat, mint egy amulett, egy különös vízi lény, vagy egy csodás el-és áttűnéseket gyakorló titkos szervezet, stb. Vagyis az ember (s halvány áttétellel a közösség, amelyet képvisel) meghatározott, sorsának irányát akaratan kívüli tényezők szabják meg és jelölik ki, de döntéseit maga hozza, a választás felelőssége csak az övé. Hogy ezt a voltaképp se nem nagyon új, se nem nagyon eredeti és inkább egyetemesen emberi, mint sajátosan kubai, amellet velejég szkeptikus-ironikus „üzenetet” az író nem üvölti a fülünkbe, hanem hagyja, hogy hősnőjének groteszk-ambivalens élettörténetéből magunk olvassuk ki, míg az első olvasmányélmények gyermeki izgalmával a regény fordulatainak sodrására figyelünk, ez Antonio Orlando Rodríguez írói nagyságának legfőbb bizonyítéka. Olyan megkérdőjelezhetetlen eredmény, amely a kubai irodalom nagy hagyományaihoz kapcsolódva, de saját tárgyának választott határain belül maradvá bizonyítja: „a nagyságot nem centikre mérik”.

CSUDAY CSABA

TATAI ZOLTÁN<sup>1</sup>

## Emlékezés Molnár Gáborra



Az író 1908. december 2-án született Budapesten, Óbudán a Szentendrei út 62. számú házban. Szülei Pesten a vendéglátóiparban dolgoztak.

A fiatal Molnár családnak három gyermeke született, az apa tüdővészben huzamosan betegeskedett, és fiatalon 1920-ban meghalt. A gyermekek nehéz anyagi helyzetben, de szerető családi környezetben nevelkedtek. A nyarak jelentős részét a Csingervölgyben élő nagyszülőknél töltötték.

## Gyermekevektől a felnőtté válásig

Gábor az első világháború idején az elemi iskola egy tanévét a csingeri iskolában végezte, a további osztályokat és a polgári iskolát a VII. kerületi iskolákban. A polgári iskola befejezése után Gábor nem tanulhatott tovább, pincérként kellett munkát vállalnia. A Gyermekvédő Liga szervezésében egy családnál „vendégeskedett” közben egy évet Svájcban. Erről részletesen beszámolt *A Bakonytól Amazóniáig* című kötetében.<sup>2</sup>

## Az expedíció

A tanulni vágyó fiatal 1925–1927-ig Pápán a mezőgazdasági szakiskolát végezte el. Ezután két évig a Tolna és Fejér megyei nagybirtokokon gyakornokként dolgozott. Az itt töltött két esztendőre kedvesen emlékezik az említett kötetben.<sup>3</sup> A mezőgazdasági nagyüzemekben töltött két esztendő kedvező tapasztalatairól és kedvezőtlen élményeiről életrajzi kötetében és a brazíliai dzsungel-

ben eltöltött időszakra emlékező kötetében is gyakran hivatkozik, legrésztesebben a *Makk és jaguár* című könyvében.<sup>4</sup>

1930. május 28-án egy Brazíliába induló őserdei bogárgyűjtő expedíció legfiatalabb tagja lesz, elsősorban kiváló fizikai adottságának, jó lövészeti tudásának és nagy akarásának, elkötelezettségének köszönhetően. Társai Brazíliába érkezésük után megbetegedtek és felgyógyulásuk, majd hazautazásuk költségének fedezésére minden felszerelésüket pénzzé tették, köztük az ifjú kutatópalánta fegyvereit, lőszereit is. A fiatal Molnár Gábor ott maradt a brazíliai ősvadon szélén felszerelés, pénz, ismeretség, tapasztalat nélkül. Rendkívüli nehézségek közepette tartotta fenn magát, majd a térségben tevékenykedő Ford-ültetvényen vállalt mezőgazdasági munkavezetői állást, azzal a feltétellel, hogy munkaviszonya fennmaradása mellett időszakonként keresményéből saját vadász-gyűjtő-kutató expedíciót szervezett. Munka közben és felfedező utazásai révén sok ismeretre, tapasztalatra tett szert, amelyeket naplójában megörökített. A gyűjtései egy részét hazaküldte a Magyar Nemzeti Múzeum Természettudományi Osztálya számára, amelyért térítést, ellenszolgáltatást soha nem kapott, másik részét – az elejtett állatok bőrét – pedig helyben értékesítette kutatási költségeinek fedezésére.<sup>5</sup>

1932. március 7-én az általa felügyelt raktárban egy bennszülött munkás egy veszelyes, bármikor felrobbanható gyutacsot talált. A robbanószerek természetét jól ismerő munkavezető Molnár, beosztottja életét féltve elvette azt, és maga kívánta megsemmisíteni a közeli folyóban. Útközben a kezében



felrobbant a gyutacs, ami látásának azonnali teljes elvesztését jelentette. Felgyógyulása után feljegyzéseivel, gyűjteményének egy részével hazautazott. A két élve hazakerült értékes óriáskígyókat a Fővárosi Állatkertnek adományozta térítésmentesen.

A baleset utókezelése közben megtanult a látók által használt írógépen írni. Előbb élményeit csak gépirási gyakorlásként, majd egyre tudatosabban közlési szándékkal írta. Első írásai 1933-ban jelentek meg napilapokban, időszakos folyóiratokban és hangzottak el a Magyar Rádió adásában. Ezek a közlési lehetőségek némi anyagi segítséget is jelentettek számára, de még inkább fontos szerepük volt az új élet kialakításában, a fiatalember íróvá válásában. Az író balesetéről kiemelkedő írói képességének latba vetésével részletesen és rokonszenvesen, az újból önmagára találásáról őszinteséggel, a történetek után négy évtized után az Éjbezuhanat évek kötetében számolt be.<sup>6</sup>

Molnár Gábor első kötete *Kalandok a braziliai őserdőben* címen 1940-ben jelent meg. Ettől számíthatjuk Molnár Gábort ismert és elismert írónak. Ezt a kötetet lényegesen kibővítve a későbbi évtizedekben még négyszer adták ki. Első könyve után két évente jelentek meg újabb kötetei, majd az 1950-es évek közepétől vált országosan ismert íróvá. Az elmúlt évtizedek folyamán a 26 önálló kötete mellett száznál több kisebb-nagyobb tárcája, ismeretterjesztő írása jelent meg a különböző folyóiratokban és előadásai, rádiójátékai hangzottak el a Rádióban. Sok száz író-olvasó találkozón vett részt, dedikálta könyveit és széles körű, saját kezűleg géppel írott levelezést folytatott.

Már vakon, természetesen kísérővel, háromszor; 1964-ben, 1968-ban és 1978-ban jár Mongóliában és 1972-ben a brazil állam vendégeként korábbi kutatásai színhelyén az Amazonas térségében. Mindegyik utazásáról egy-egy vaskos kötetben számolt be olvasóinak. A fenti nagy utazások mellett a

szomszédos országokban is járt kutató, illetve író-olvasó találkozói utakon. A háború utáni könyveit a Móra, a Gondolat és a leginkább a Szépirodalmi Könyvkiadó adta ki. Könyveit több nyelvre lefordították és adták ki elsősorban a szomszédos országokban. Kalandok a braziliai őserdőben című kötete portugál nyelven Brazíliában is megjelent 1970-ben.<sup>7</sup>

Molnár Gábor családos ember volt, három gyermeke született. Élete végéig szoros, családi, rokoni, baráti kapcsolatokat tartott fenn, sokat levelezett, találkozott szeretteivel.

Budapest szívében, a Váci utcában látástalanságából eredően trafik nyitására kapott lehetőséget, amely megélhetésének, családjáé és írói tevékenységének legfőbb anyagi bázisa lehetett, de egyben egyfajta klub, társasági kapcsolati gyülekezőhely is volt. Igen sokat és eredményesen dolgozott. Ehhez a család segítsége mellett külső segítségre; felolvasó, gépelő, kísérő közreműködésére, fizetett alkalmazottra is szüksége volt. Alkalmazottait elsősorban újsághirdetéssel kereste, ezek közül egyet idézünk szó szerint, majd személyes találkozás, írni-olvasni tudásuk alapján fogadta fel őket, természetesen megfelelő térítéssel, megbeszélte és egyeztetett elfoglaltsággal.

Molnár Gábor természetesen tagja volt a Magyar Írók Szövetségének, a Pen Klubnak, a Művészeti Alapnak és más szakmai és társadalmi szervezetnek, pl. a Vakok Szövetségének, a Földrajzi Társaságnak stb. Több hazai és külföldi kitüntetésben is részesült. Sajnálatosnak, sőt érthetetlennek mondható, hogy a kiadói elismerésen túl irodalmi díjban nem részesült. Átnézve a korábbi kitüntetettek listáját ma már alig ismert írók is vannak közöttük, de Molnár Gábor neve nincs a kitüntetettek között, pedig hozzá hasonló termékeny, sokoldalú, népszerű és vakon alkotó író aligha található a magyar írók között.

Az író 1980. október 29-én lakásában, a XII. kerület Ózike utcai családi házban baleset következtében halt meg. Végso nyughelye, kívánságának megfelelően szerezett, választott szűkebb pátriája temetőjében, Csingervölgyben van. Az ajkai Helytörténeti Múzeumban a Molnár Gábor Emlékszobában őrzik a városnak adományozott gyűjteményét, kéziratait. Emlékét köztéri szobor, a róla elnevezett iskola és könyvesbolt is őrzi.

## Az íróvá válás kezdete

A balesete utáni hazatérését, felgyógyulását követően még nem tudta pontosan mit kezdjen magával, hogyan szervezze meg új életét, miből fog megélni. Egy dolgot azonban rövid töprengés-vívódás után eldöntött; nem kíván a vakok számára viszonylag könnyen járható úton elindulni. Nem vállalkozott arra, hogy a felkínált lehetőséggel éljen, hogy Szombathelyen a vakok számára létrehozott intézetben szakmát; kosárfonást, kefekötést vagy más efféle tanuljon és a vakok megszokott életét élje.

Szokatlan és először alig megvalósíthatónak tartott utat választott; megtanult vakon írógéppel írni és nemcsak fizikai értelemben - íróvá képezte magát. Eleinte csupán próbálkozott az új Remington gépén a betűvetéssel, de egyre nagyobb hévvel vetette magát a munkába. Amikor már nagyjából elsajátította vakon a gépírás „tudományát” ezzel nem elégedett meg. Egyre inkább emlékeit, gondolatait vetette papírra. Barátja, gépelt írásait olvasva megsejtette, meglátta benne az író és a további írásra biztatta. Az első siker hamar elérkezett. Az EST című napilapban 1933. február 23-án megjelent első írása, ami önmaga, családja, barátai körében gyorsan ismertté vált. Vették és olvasták a lapot, a hír gyorsan terjedt és egyre inkább bátorították az írásra.

Még ebben az évben elküldte gépelt

írását a Magyar Rádióhoz. Polgár Gézától, a „Mit üzen a rádió” műsorvezetőjétől rövidesen választ kapott, és már első írását elfogadta, majd újabakat kért tőle. A Rádión, az éteren keresztül hamarosan országosan megismerték nevét és a hallgatóktól sok és kedvező visszajelzés érkezett. Ezután a Rádió szinte sorozatban tette közkincsé az Amazonas térségében szerzett élményeiről készült emlékezéseket.

A Magyar Rádió nagy szolgálatot tett írásai közreadásával és további írásra bátorította. Az írásaiért kapott honorárium jelentős anyagi bázist is jelentett számára. Az egy-egy írásáért átutalt 20 pengő nemcsak megélhetésének részét képezte, de ismertséget, erkölcsi elismerést is jelentett számára. Az újságok, társasági folyóiratok is egyre szívesebben közölték írásait, nem ritkán másod- és harmad közlésre is sor kerülhetett. Ezek további anyagi és erkölcsi elismerést hoztak a kezdő írónak, aki ezután, minden energiájával az írói munkába vetette magát. Ez azért is fontos volt számára, mert megmutatta a vakságból, a reá mért csapásból a kitörési lehetőséget. Soha nem akart, nem tudott belenyugodni abba, hogy a sötétség egyben örökös bezártságot is jelentsen, teljes fizikai, szellemi energiájának mozgósításával kitörni kívánt a sors, a természet reá testált ketrecéből.

Íróvá válása időszakának fontos dokumentumai a Móricz Zsigmondhoz 1935. január 1-jén és 10-én írott levelei. Az 1935. január 1-jén írt levélből idézek, amelyek jól mutatják az író akkori érzéseit, hangulatát, de egész életére jellemző életfilozófiáját is:

*„Ma talán úgy fejezhetném ki magamat a leghelyesebben, hogy ami 1909 előtt volt Önnek, az nekem ma az 1935... Az, mikor az ember már azt hiszi, hogy nincs tovább! A jövőm? Egy nagy kérdőjel. Mindennek ellenére, látásom hiányát is beleértve, alapjában véve, derült és az optimizmusra hajlamos kedélyem van. Egyetlen napsugár, egyetlen, szívből jövő,*

*meleg érzés felvidít és a szegény ember öröme, a nevetés, gyakrabban hangzik fel szobámban, mint a másoktól inkább várt gyötrődés. Vidámak az írásaim, együtt nevetek alakjaimmal, de ha kell együtt sírok velük. Bátorságom pedig, amely a végeláthatatlan őserdők ragadozói és a braziliai ősvadon fejevadász indiánjai között sem hagyott el, ma is megvan és nézet szembe az élemtornyosuló akadályokkal. Talán egyetlen szóval lehetne kifejezni egész életfilozófiámat: Akarom!*<sup>8</sup>

## Könyveinek tematika szerinti csoportosítása

Molnár Gábornak 26 önálló kötete jelent meg, összesen több mint egymillió példányban.<sup>9</sup>

Nagyszámú kisebb tárcái, ismeretterjesztő írásai is megjelentek, ezeknek számbavétele folyamatban van, de ma még megbecsülni sem lehet a teljes mennyiségét. A Magyar Rádió számára félszáznál több írást készített. Előadásai, eseményjátékai ismert művészek közreműködésével kerültek adásba. Számos interjú is készült vele.

Az író életről, munkásságáról emlékező írások, recenziók jelent meg a folyóiratokban, napilapokban, ezek összegyűjtése is megkezdődött. Több lexikon is foglalkozik munkásságával. Sajnálatos azonban, hogy az új magyar lexikonban nem szerepel a jeles író, utazó.

Az 1930–1932-es évek *brazíliai* kutatógyűjtő-munkavállalási helyszíni tapasztalatainak emlékeire, feljegyzéseire támaszkodó élményeinek, elsősorban vadászkalandjainak emlékezeit tárgyalja könyveinek döntő része, összesen 18 könyv. Ez az életmű legterjedelmesebb része, valamint Brazíliával még további két könyv foglalkozik: a portugál-magyar szótár, a függelékként hozzátartolt világháború utáni Brazília leírásával, továbbá az 1972-ben Brazíliában töltött újabb tapasztalatairól beszámoló kötet.

*Mongóliában* az 1960-as, 1970-es évtizedekben három alkalommal járt. Mindegyik út tapasztalatairól önálló kötetben számolt be a szerző; Az egymillió hős országa /1966/, a Négy hágó sziklavadonában (társszerző: Hegyi Anna, 1970), Az arany Góbi kősvatagában (1981). Ez utóbbi már a szerző halála után jelent meg.

*Életrajzi visszaemlékezéseit* ugyancsak három kötetben hagyta ránk; Makk és jaguár (1972), Éjbe zuhant évek (1973), A Bakonytól az Amazónáig (1978). Az alapvetően életrajzi művekben is részben a braziliai őserdőről ír, pontosabban úgy jelennek meg bennük az életrajzi; ajkacsingervölgyi, budapesti, pápai és más hazai események, mintha a braziliai őserdőben korábbi naplóit lapozgatná, olvasná magának. Ez természetesen írói formát jelent. Voltak ugyan korabeli feljegyzései, a könyveket valójában az 1970-es években írta.

*Munkásságának negyedik csoportjának* tekinthetjük a már említett portugál-magyar szótárt és a háború utáni Brazíliát ismertető könyvét. Kisebb írásainak egy részét a tudományos ismeretterjesztés kategóriába sorolható.

Könyveit Brazíliában és a szomszédos országokban is kiadták, és más nyelveken is megjelentek. Nagy terjedelmű, a különböző szaklapokban megjelent – főként ismeretterjesztő – írásai is jelentősek. A rádióban elhangzott felolvasások száma, illetve az írásai alapján készített eseményjátékok is számottevőek.

## Egyes könyvekről részletesebben

*Kalandok a braziliai őserdőben* címen jelent meg Molnár Gábor első könyve 1940-ben. Kisebb írásai 1933-tól jelentek meg a különböző heti és napi lapokban, és olvasták fel a Magyar Rádióban, vagyis az író, első könyvének megjelenése idején már nem volt

teljesen ismeretlen. Ezért is vállalkozhatott a kiadó a kötet megjelentetésére. A megjelent művek példányszámát akkortájt nem közölték, ezt ezúttal sem tették meg, de általában a néhány száz példányos kiadás után gyakran a keresett könyveket folyamatos utánnyomásával elégitették ki a vásárlók igényeit. A 208 nyomtatott oldal között még 8 lapon 24 fényképet is tartalmazott a könyv. A fényképek között 7 olyan található, amelyeken a szerző egyedül vagy mások társaságában látható. Ezek a fényképek jól mutatják a fiatal ember akkori edzettségét, bátorságát, életvidám szemléletét. A könyv keresettségét a hazai könyvpiacra feltétlenül segítette az ismeretlen, egzotikus tájak színes leírása és főként a szerző személyes részvétele a bemutatott őserdei élet küzdelmeiben, valamint az a tény, hogy a szerző vakon írta művét, továbbá hogy a megélt élmények után, mintegy munkaköre lelkiismeretes végzése közben veszítette el látását. A könyv eladhatóságát bizonyítja, hogy két év múlva ugyanaz a kiadó újabb kötetét adta közre.

„*A kutyafejű szikla*” második könyve lapjainak olvasása közben érezheti az olvasó újból, hogy írója jól ismeri az őserdő, a vadon világát, ezúttal nem útleírásról, vadásztörténetek gyűjteményéről írt, hanem a braziliai ősvadon – jórészt nem vagy alig ismert – környezetében lejátszódó izgalmas, érdekes, mondhatni „szabályos” regényt adott közre. A fikciót jelzi az is, hogy ezúttal nem kerültek fényképek a kötetbe, még a szerzőé sem. Ugyanakkor a regényt, a 208 oldalas könyvet Nemes Török János hatásos, a szöveget jól kiegészítő 24 rajza illusztrálja, melyet kemény fedlappal, szép papíron, fűzött kötésben adtak ki. Az egzotikus környezetben lejátszódó romantikus elemeket izgalmas részleteket tartalmazó könyv sikeres lehetett a könyvpiacra, mert két év múlva újabb, ebben a térségben játszódó regénnyel jelentkezett a szerző.

*RY-KE a Mattó Grossó ősvadonában*

címen jelent meg Molnár Gábor harmadik kötete 1944-ben. Ez a kötet az 1942-ben megjelent regénynek a folytatásaként is fel fogható. A szereplők, a környezet lényegében ugyanaz, mint a „Kutyafejű szikla” című regényben. Ezt a könyvet is Nemes Török János rajzai egészítik ki, a 24 rajz szemléletesen illusztrálja a szöveget.

A második világháború időszakában, 1940-ben, 1942-ben és 1944-ben kiadott könyvei azért is lehettek keresettek, mert nem a való világ borzalmaival, a háborúval, az embertelenséggel voltak kapcsolatban. Éppen ellenkezőleg, a könyvekben megjelenített küzdelem az ember és természet, az emberek egymás közti küzdelmei közben is a humánusot, az egymásra utaltságot, az együttműködés lehetőségét és szükségességét tükrözik.

A háború időszakában megjelent könyvei minden jogot; a fordítás, a színpadra alkalmazás, a filmzés jogát a kiadó magának tartotta fenn. A könyvek tartalma, az egzotikus környezet, az érdekes és fordulatos eseménysor szinte igényelte a filmesítést, a dramatizálást. Sajnos, ezeket a könyveket a háború után nem sokat forgatták azok, akiknek érdekük, lehetőségük nyílt volna a művek más műfajba való átültetésére.

Említést érdemel, hogy a szerzőnek már ezekben a korai munkáiban is megjelenik a gazdasághoz, mindenekelőtt a kitermelő iparhoz való kötődése és érdeklődése, de a régmúlt idők természeti és társadalmi emlékei iránti vonzódása is. A szerző e könyveket vakon írta, látástalanságáról azonban nem tesz említést, de talán éppen ebből következően is jól láthatóan mutatja be az események természeti környezetét, a természeti és emberi világot.

Az 1940-es években megjelent könyvek ma már leginkább csak a könyvárveréseken kerülnek felszínre és a kikiáltási ár sokszorosát is megadják az író tisztelői a könyveinek megszerzéséért licitáló vevők.

Molnár Gábor irodalmi munkásságából első megközelítésben nagyon meglepőnek, „kilógónak” látszik a *magyar–portugál szótár*, nyelvtan és beszélgetések című kötete és a függetlenségként megjelent „A mai brazil élet” címen közölt terjedelmes tanulmánya. A kötet készítésének körülményeit nem ismerjük, de a szerző életének, munkásságának alaposabb tanulmányozása alapján nem is tűnik annyira különösnek, mint ahogyan első megközelítésben látszik.

A szerző Brazíliával foglalkozó útleírásaiban, a térségben játszódó regényeiben, de életrajzi köteteiben is gyakran kitér az ország történeti, néprajzi, földrajzi, gazdasági viszonyaira is. A Ford-birtokon mezőgazdasági szakemberként dolgozott, gyűjtő-vadász munkásságának eredményeit a piacon értékesítette, tehát a gazdasági ügyekkel közelségről volt alkalma ismerkedni. Már Brazíliába utazása előtt itthoni munkája révén, de családi tapasztalatai során is megismerkedett a hazai gazdasági-társadalmi, körülményekkel és hazatérése után is próbálkozott több-kevesebb sikerrel a gazdasági életben a megmértetéssel. Élete későbbi időszakában sem állt tőle távol az ország, a világ gazdasági helyzetének nyomon követése és a hazai, valamint Mongóliával foglalkozó könyveiben a gazdasági kérdések gyakran felmerülnek, sőt javaslatai is születtek egy-egy konkrét probléma megoldására.

Visszatérve a magyar-portugál szótár gondolatára, úgy vélem, hogy a háború után hiánycikként jelentkezett egy ilyen szótár és meglévő tudása, Brazíliából hazahozott könyvei-szótárai segítségével, a portugál nyelv tudományában járatos szakemberek közreműködésével szerkesztette meg ezt a kétségtelenül érdekes és hasznosnak tűnő, jó időben megjelent munkát.

Molnár Gábor munkássága, teljesítményének értékelése során ez az 1948-ban kiadott kötete okozhatja a legnagyobb döbbenetet. Hogyan képes egy vak, a lényeket

tekintve a nyelvészeti és közgazdaságtudományokban képzetlen ember, a háborús és háború utáni körülmények között ilyen könyv megírására, kiadásának előkészítésére. Ma már ez a kötet is a könyvritkaságok között számon tartott kiadvány. Természetesnek tekinthetjük, hogy e könyv tartalmát illetően az elmúlt hat évtized múltán meghaladottá vált, ez azonban nem vonja kétségbe, nem csökkenti alkotójának teljesítményét. Illik tisztelni és számon tartani ezt az életúttól kissé kitérést jelentő, de óriási teljesítményt jelentő munkáját.

*Kalandok a brazíliai őserdőben* címen, Vadász és gyűjtőúton Észak-Brazília ősvadonában alcímmel 1957-ben, első könyve után közel két évtized múltán jelent meg újabb kötete. Az 1957-ben kiadott mű azonban az azonos cím ellenére sem tekinthető az 1940-es publikáció második kiadásának, több okból sem. Az első és legfontosabb, hogy sem a szerző, sem a kiadó nem tekintette az 1940-es könyv második kiadásának. Az ilyen címen 1940-ben megjelent könyvre semmilyen formában nem utaltak. Az 1957-ben megjelent „Kalandok a Brazíliai őserdőben” című könyvnek alcíme is van; az 1957-es könyv terjedelme több mint kétszerese az 1940-ben megjelentnek. A szerző első könyve kizárólag a brazíliai ősvadonban történetekkel foglalkozik. Az 1957-ben kiadott könyv pedig részletesen elénk tárja a kiutazás előzményeit, előkészületeit, az utazást, a Brazíliába érkezést és az ottani első időszak nehézségeit, az egyedül maradást, a pusztaság létért való heroikus küzdelmet, az itthoni hivatalos szervek érzéketlenségét, a hazaküldött rovarokért az elutazáskor megígért ellenszolgáltatásról való megfélemlítést., vagyis annak tudomásulvételét, hogy csak önmagára számíthat vállalt feladata teljesítésében.

Az 1957-ben megjelent *Kalandok a brazíliai őserdőben* című kötetet két évvel később 1959-ben újból, második kiadásként

jelezve adták ki. Lényegében azonos könyv 1962-ben harmadik, 1981-ben negyedik kiadásként látott újból napvilágot. Ezekben az újabb kiadásokban sincs utalás az 1940-ben megjelent kötetre, és 1957-től számozták az újabb kiadásokat.

A Kalandok a braziliai őserdőben című 1957-ben Budapesten a Bibliotheca Kiadónál megjelent kötete azonos címmel és tartalommal Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó, *Slovenské Vydavateľstvo Ktásnej Literatúry* magyar nyelven 1957-ben ugyancsak megjelentette. A könyv hátsó részén a következő szöveg olvasható: „megjelent a Csehszlovák Köztársaság és a Magyar Népköztársaság közös könyvkiadási egyezményének keretében. Készült 600 példányban a Szlovákiai Szépirodalmi Könyvkiadó (Bratislava) részére a Bibliotheca Kiadó (Budapest) gondozásában”.

A fenti sorok valójában azt jelentik, hogy Molnár Gábornak ezt a ma már klasszikusnak tekinthető munkáját – első megközelítésben – Csehszlovákiában is kiadták. A lényegét tekintve azonban a teljes mértékben Magyarországon gondozott és kinyomtatott, a budapesti Kossuth Nyomdában 5000 példányban kiadott könyvből készült 600 olyan példány is, amelyben csak a belső címlap és a könyv hátulján lévő, a kiadás-nyomtatás részleteiről tájékoztató oldalak eltérőek. Vagyis a Csehszlovákiában, Bratislavában (Pozsony) kiadott könyvet jogilag jelenthet egyfajta más, külföldi megjelentetést, a valóságban azonban a könyvet Magyarországon, a Csehszlovákiában élő magyar lakosok részére készítették a szocialista országok között kialakított közös könyvkiadás keretében.

Az említett könyveknek a külső megjelenése: színes külső borító, a kötés, a nyomtatás és a fényképek, valamint a tartalom, a kinyomtatott szöveg teljes mértékben egyező.

Az *óriáskigyók földjén* című, vadászúton Brazília őserdőiben alcímet viselő, az Ifjúsági

Könyvkiadónál 1955-ben megjelent kötete tette népszerűvé Molnár Gábort az ifjúság körében. Az író, a vadászatot, a rovarok gyűjtését a sok próbát kívánó, nehéz természeti körülmények között végzett tevékenységet könnyed stílusban meséli el. Kis közvélemény kutatásom alapján azt tapasztaltam, hogy az íróknak erre a könyvére emlékeznek a legtöbben. Ifjú olvasói közül ma is sokan őrzik az író, és a kedves olvasmányuk emlékét.

A sok természettudományi ismereteket nyújtó, kalandos helyzeteket megrajzoló könyv nagyon hamar az ifjúság széles körében népszerűvé vált. A kiadó először nem bízott igazán a sikerben, amit mutat, hogy mindössze 10 000 példányban jelent meg az első kiadás. A 12 ív terjedelmű könyvet Enczi Endre szerkesztette és Barta Tibor lektorálta. A szöveget 21 képet tartalmazó melléklet egészíti ki. A könyv használhatóságát segíti, hogy elején és végén, nagy kétoldalas térképen követheti az olvasó az események színhelyét. A szöveg értését segíti, hogy a portugál szavak kiejtését, és a magyar megfelelőjét a 4 oldalas szótár egészíti ki és lényegében ugyanaz a formula érvényesült, mint a Kalandok a braziliai őserdőben kiadványnál.

A könyv sikerét mutatja, hogy 1961-ben a Móra Ferenc Könyvkiadó ismét közös kiadásában adta közre a kötetet. Most a harmadik bővített kiadás okult az előzőekből, a bővítés terjedelme, mintegy 40%-os az előzőknél nagyobb, 40 000-es példányban jelentette meg. Ezúttal a Román Népköztársaság és a Magyar Népköztársaság közös kiadványaként jelent meg.

Az óriáskigyók földjén sikerét egyértelművé teszi, hogy a Gondolat Kiadó három évvel később 1964-ben a Sikerkönyvek sorozatában, immáron negyedik kiadásként 35 000 példányban ismét kiadta. Ezek után nem csodálkozhatunk, hogy a mintegy százazres példányszámot megért könyv, amely szinte minden hazai közkönyvtárban meg-

található, több nemzedék, főként fiú-férfi tagjai évtizedek múltán is ezt a könyvet ifjúkori élményei között tartja számon, illetve Molnár Gábor neve hallatán ez a könyvcím jut eszébe.

A kötet népszerűségét mutatja, hogy a Szépirodalmi Könyvkiadó 1979-ben immár ötödik kiadasként újból megjelentette. Napjainkban ezt a kiadást lehet leginkább antikváriumokban elérni. Molnár Gábornak „Az óriáskígyók földjén” című kötetet mindenképpen ifjúsági irodalmunk klaszszikusaként illik számon tartani. Célszerű és indokolt lenne az író közelgő századik születésnapja alkalmából új köntösben, a klasszikus ifjúsági könyvnek kijáró formában megjelentetni.

Molnár Gábor életére; a magánéletére, az élet anyagi feltételeinek megoldásában, de írói munkásságában is a sokszínűség, az új formák, eszközök iránti fogékonyság jellemző. Ezt a tulajdonságát, a vakságát figyelembe véve, különösen indokolt értékelni.

Molnár Gábor az úti beszámolók, a vadász-gyűjtő-kutató útjainak leírása mellett az ősvadonban játszódó regényeket, tudományos életrajzot, ismeretterjesztő cikkeket és tanulmányokat, de úgynevezett társasági tárcákat is írt, foglalkozott őstörténeti kutatások révén egyfajta fikciós írásokkal is, de még képregény szöveget is írt.

## Képregényeiről

Molnár Gábornak két, nyomtatásban megjelent képregényét ismerjük. *Kaland az ősvadonban* címen az Ifjúsági Könyvkiadó adta ki 1956-ban a Szivárvány Könyvsorozatban. A rajzokat Hont-Varsányi Ferenc készítette. Természetesen ebben a műfajban a szöveg és a kép csak együtt értékelhető. A képeket a szöveghez rendelten készítik, a képek nélkül a rövid, frappáns szövegek alig értékelhetők.

A kisterjedelmű, mindössze 16 oldalas könyvecske, 48 rajzot és mindegyik rajzhoz kapcsolódó néhány soros tömör szöveg jól képes illusztrálni az ember és a természet harcát rendkívüli körülmények között. Jól mutatja, hogy nehéz helyzetében az ember saját életéért küzdve, a lehetetlennek látszó küzdelmet fel nem adva milyen óriási teljesítményekre képes. Az 1956-ban megjelent kis füzet üzenet is lehetett az ifjúságnak, nincs eleve elvesztett ügy.

*Gyémántmosók* címen jelent meg Molnár Gábor második képregénye ezúttal azonban nem könyv formában, hanem heti, illetve napilapokban, folytatásokban. A Pesti Műsor XXV. évfolyama 1976 első felében 30 részben adta közre és a Veszprémben kiadott Napló című napilapban 1977. július–szeptember hónapokban. Molnár Gábor szövege a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1974-ben megjelent regény alapján készült. A Napló 1977. július 6-án kezdte közölni, hetenként általában öt alkalommal az utolsó, befejező rész ugyan ebben az évben szeptember 21-én jelent meg. Összesen 60 alkalommal, 300 képpel.

Ebben a terjedelmes képregényben a kép és a szöveg egyenrangú. Ezt az időnként több szálon futó cselekményt csakis így együtt lehet megérteni és „élvezni”. A rajzokat Gyórfi András készítette. A szövegben szereplő elbeszélő-leíró részekhez kapcsolódnak a párbeszéddek, amelyek megértését általában a rajzokban megjelenő közvetlen utalások is segítik. A képregények népszerűségét kétségtelenül a rövid, könnyen érthető szöveg és a hozzájuk tartozó rajzok könnyű megértése teszi – különösen a fiatalabb nemzedék körében – népszerűvé.

## Kapcsolata a Magyar Rádióval

Molnár Gábor kora ifjúsága idején kapcsolatba került a rádióval. Elbűvölte, mint a hasonló korú fiatalokat, a csodás,

új találmány, a távolból az éteren keresztül érkező hangok csodálata. Az elsők között igyekezett a legjobb minőségű rádió megszerzésére. Később a Magyar Rádió legendás híri bemondójával, Polgár Gézával is levelezési kapcsolatba is került. Még Brazíliából is küldött számára levelet, illetve a távolból is kapcsolatban maradtak.

Az írónak a Magyar Rádióval való kapcsolata élete végéig fennmaradt, a különböző osztályaival, adóival való szoros kapcsolat többféle formában valósult meg.

Az 1930-as években a szerző által készített, a brazíliai őserdőben gyűjtött élményeket néhány oldalas érdekes írásokban rögzítette és azokat a rádió munkatársai felolvasták.

A háború után megjelent könyveiről a Rádió külső munkatársai készítettek könyvismertetést és azokat tették közzé. Ezek közül kettőt kívánok kiemelni; Vécsey Irén: Pálmakunyhó az őserdőben, Faragó Vilmos: Az óriáskígyók földjén. Mindkét könyvről szép, elismerő, az írot és a kiadványokat méltató oldalak mellett a könyvekből a kötetek hangulatát érzékeltető részletek kerültek bemutatásra ismert művészek előadásában.

Az íróval és munkatársával, Hegyi Margittal – felesége és kísérője Mongóliában – készített interjúk is elhangzottak a rádióban. Ezek a brazíliai és a mongóliai utazásokhoz kapcsolódtak.

Írói munkásságának sokoldalúságát a rádiójátékok, eseményjátékok is tükrözik. A Brazíliában töltött szűk két esztendő élményeiből táplálkoznak a rádióban elhangzott – két-három részes – eseményjátékok. Ezek közül is említsünk meg néhányat: Vadászúton a Tapajos mocsaraiban (háromrészes), Karácsony az Amazonas vadonában (háromrészes). Az eseményjátékokat zömmel Bujtás Amália szerkesztette és Baksa Soós László rendezte és közismert, népszerű művészek; Mikes Lilla, Deák Sándor, Újlaki László, Verebes Károly stb. közreműködésével kerültek adásba, a darabokhoz illeszkedő zenével.

## A Molnár Gábor Társaság

Emlékének ápolására, 2006. november 10-én ajkai székhellyel, országos működési céllal megalakult a „Bakonytól az Amazóniáig” Molnár Gábor Társaság. A Társaság intenzíven folytatja a hagyatékgyűjtő, emlékező-ismeretterjesztő tevékenységét és készíti elő a születésének századik évfordulójára emlékező 2008-as – emlékező évet. Ennek során más szervekkel együttműködve számos rendezvényt: tudományos emlékülést, pályázatok kiírását, emlékező összejövetelet, emlékező kötetek kiadását tervezi. Cél, hogy országszerte minél több és tartalmas ismertető előadást tartsanak, könyveit újból kiadják, tárgyi és szellemi hagyatékát gyűjtik és tevékeny, példás életét minél szélesebb körben megismerjék, műveit olvassák.

Molnár Gábor élete megmutatja, hogy sérülten, nehéz körülmények között is talpon lehet maradni, elesés után lehet újra kezdeni, sérülten is lehet teljes életet élni. Haza-, szülőföld-, családszeretetből, kitartó munkavégzésből, önzetlen hazaszeretetből mindnyájunk, különösen az ifjúság számára példát jelenthet.

Molnár Gábor életének, munkásságának, igazi önzetlen hazaszeretetének minél szélesebb körű megismertetése, emlékének ápolása mindnyájunk közös feladata és felelőssége. Indokolt, hogy emlékét a legnagyobb magyarok között tartsuk számon és őrizzük, utódainknak átörökítsük.

### JEGYZETEK

<sup>1</sup> „Bakonytól az Amazóniáig”nevű Molnár Gábor Baráti Társaság Elnöke.

<sup>2</sup> *A Bakonytól Amazóniáig*. Budapest, 1978, Szépirodalmi Könyvkiadó. 132-161.

<sup>3</sup> *Ibidem.*: 186-212.

<sup>4</sup> *Makk és jaguár*. Budapest, 1972, Szépirodalmi Könyvkiadó.

<sup>5</sup> *Ibidem.*: 327-415.



<sup>6</sup> *Éjbezuhanó évek.* Budapest, 1973, Szépirodalmi Könyvkiadó. Második kiadás, 1979.

<sup>7</sup> *Magyar–portugál szótár.* Nyelvtan. Beszélgetések. Függelék: A mai brazil élet. Budapest, 1948, Dr. Vajna és Bokor. 192.

<sup>8</sup> *Molnár Gábor levele Móricz Zsigmondhoz 1935. január 1-jén.* Petőfi Sándor Irodalmi Múzeum Kézirattár.

<sup>9</sup> A könyvek bibliográfiája mellékelve a tanulmány végén.

#### MOLNÁR GÁBOR MAGYAR-ORSZÁGON KIADOTT KÖNYVEI

*Kalandok a brazíliai őserdőben.* Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. Budapest, 1940.

*A kutyafejű szikla.* Singer és Wolfner–Nemes Török János rajzaival. Budapest, 1942

*Ry-ke a Matto Grosso ősvadonában.* /Regény/ Budapest, 1944, Új Idők, Irodalmi Intézet.

*Magyar–portugál szótár.* /Nyelvtan, beszélgetések/ (Függelék: A mai brazil élet) Budapest, 1948, Dr. Vajda és Bokor.

*Az óriáskígyók földjén.* Vadászúton Brazília őserdőiben. Budapest, Ifjúsági Könyvkiadó, 1955., 1957, 1961, 1964, 1979.

*Kaland az ősvadonban.* /Képregény/ Budapest, 1956, Ifjúsági Könyvkiadó. A képeket rajzolta Hont-Varsányi Ferenc.

*Kalandok a brazíliai őserdőben – Vadász és gyűjtőúton Észak-Brazília ősvadonában.* Budapest, 1957, 1959, 1962, 1981, Szépirodalmi Könyvkiadó.

*Jaguárországban.* /Vadásznapló/ Budapest, 1960, 1961, 1968, Gondolat.

*A félsz aranyvadonában.* /Útleírás/ Budapest, 1961, 1964, Táncsics Kiadó.

*Pálmakunyhó az őserdőben.* /Útleírás/ Budapest, Gondolat, 1963, 1966.

*Ahol az ösvény véget ér. Észak-Brazília őserdőiben.* /Regény/ Budapest, 1964, 2., 1966, Szépirodalmi Könyvkiadó – Utószó: Győri János

*Négyen a vadonban. Brazíliai vadászkalandok.* Budapest, 1966, Móra Ifjúsági Könyvkiadó.

*Egy millió hős országa. Archangaj őserdőtől a Góbi-Sivatagig.* /Útleírás/ Budapest, 1966, Szépirodalmi Könyvkiadó. A fényképeket készítette M. Hegyi Margit.

*A dzsungel doktora. Vital Brazil élete.* /Regényes életrajz/ Budapest, 1967. 2., 1970, Gondolat Kiadó.

*Barátom, a vadon.* /Brazíliai vadászkaland/ Móra Budapest, 1967, Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó.

*Hold árnyékában az őserdő.* /Útleírás/ Budapest, 1967, Szépirodalmi Könyvkiadó. (Szász Endre rajzaival.)

*Horgászom az Amazonason.* /Útleírás/ Budapest, 1968, Szépirodalmi Könyvkiadó.

*Bíborvaskó.* /Regény/ Budapest, 1969, Szépirodalmi Könyvkiadó.

*Négy hágó szúklavadonában.* /Útleírás/. Társzerző: Hegyi Margit. Budapest, 1970, Szépirodalmi Könyvkiadó.

*Makk és jaguár.* /Önéletrajzi regény/ Budapest, 1972, Szépirodalmi Könyvkiadó.

*Éjbe zuhanó évek.* /Önéletrajz/ Budapest, 1973, 1979, Szépirodalmi Könyvkiadó.

*Gyémántmosók.* /Regény/ Budapest, 1974, Magvető Könyvkiadó.

*Én kedves Amazóniám.* /Útleírás/ Budapest, 1975, Szépirodalmi Könyvkiadó.

*A csendes halál démona.* /Regény/ Budapest, 1977, Szépirodalmi Könyvkiadó.

*A Bakonytól Amazóniáig.* /Önéletrajzi regény/ Budapest, 1978., 1981, Szépirodalmi Könyvkiadó.

*Az arany Góbi kősvatagában.* /Útleírás/ Budapest, 1981, Szépirodalmi Könyvkiadó.

A LEGNAGYOBB ÁLMÚ  
MAGYAR  
KULTUSZMINISZTER



*Klobetsberg Kuno*  
*életrajza és munkássága*

Nótári Tamás

## A jognak asztalánál...

A jogi műveltség mindenkié megköveteli a latin regulák és szentenciák használatát frappáns rövidséggel leírhatjuk ki az egyszerűen csak beszélnélsemmel közöltetett tartalmakat, tekintélyt kölcsönözhetnek véleményünknek, meggyőzőhatók az esetleges ellenérvelések elleni támadásig...

A kötetbe felvett IIII jogi szentencia, paragrafus és regula több jogi ügyekben valószínű, a mindennapi életben előforduló körülményekhez kapcsolódóan. Bemutatják a latin eredetű államilag ismert kötet a kettős és a szentek felismerésével. A könyv tartalmazza a rendelkezésre álló jogszabályok mellett a jogi kerek szent jog és latinoktatással, nyitáskor felhasználható anyag szerepel, mint a szükséges kötet jogi ismeretanyagot.

Ára 200 Ft

A könyv megvásárolható a Magyar Könyvtár Lapjain és Könyvtári Ismeret, vagy megvásárolható az online vásárlás.

IIII jogi  
regula és  
szentencia  
latinul és  
magyarul



Megrendelési kiegészítő: ..... (a könyvet) ..... példányban Ára 200 Ft

A megrendelő (név) neve: .....

Cím (utca, irányítószám): .....

Utca névszám: .....

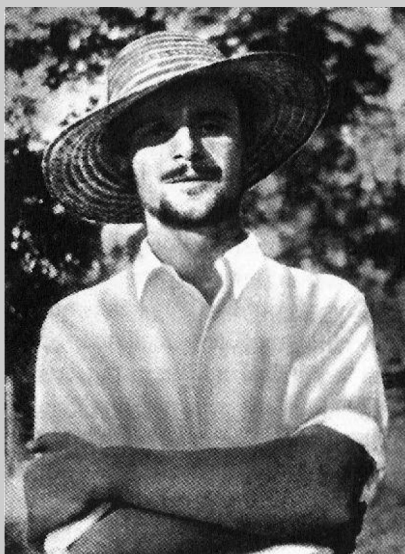
Ügyfél neve, telefonszáma: .....

A megrendelő példányok ellenértékét a számlával együtt, a számlát követő számla kézhez vétele után 8 napon belül a Magyar Könyvtár Lapjain és Könyvtári Ismeretnek átadja.

Dátum: .....

(Ügyfél) aláírás

# EMLÉKEZÉS MOLNÁR GÁBORRA SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁN



IDŐPONT: 2008. DECEMBER 2.  
HELY: AJKA  
SZERVEZŐ: „BAKONYTÓL AZ AMAZÓNIÁIG” MOLNÁR GÁBOR TÁRSASÁG  
PROGRAM: 9:00 TUDOMÁNYOS EMLÉKÜLÉS MOLNÁR GÁBOR TISZTELETÉ-  
RE A NAGY LÁSZLÓ VÁROSI MŰVELŐDÉSI KÖZPONTBAN  
14:30 MOLNÁR GÁBOR SÍRJÁNAK KOSZORÚZÁSA A  
CSINGERVÖLGYI TEMETŐBEN  
15:30 EMLÉKTÁBLA-AVATÁS A VÁROSI HELYTÖRTÉNETI  
MÚZEUMNÁL  
16:00 EMLÉKMŰSOR AZ ÍRÓ TISZTELETÉRE ÉS PÁLYÁZATI  
EREDMÉNYHIRDETÉS

